

A MAGYAR NEMZET

TÖRTÉNETE.

—1854—

JÓKAI MÓRTÓL

PESTEN.

KIADJA HECKENAST GUSZTÁV.

1854

Pest, 1854. Nyomatott Landerer és Heckenastnál.

Tartalom.

	Lap.		Lap.
A nemzetbölcső.....	1	Orosz és görök szomszéd.....	108
Az új haza	7	G . . .	'''
Attila	10	A jeruzsálemi nagjarat.....	116
A legszebb halál.....	20	A tatárfutás.....	120
Új rokonok	26	Sajó	121
Magyarvár	28	A tatárfutás után.....	144
A testvér népek.....	31	Az elhagyott testvérek.....	149
Az ősi vallás.....	33	Az első habsburgi szövetséges.....	152
Árpád.....	85	Kun László.....	153
Az első csaták.....	4?	Miczbán.....	155
Lehel kürtje.....	44	Az utolsó Árpád.....	157
Gyász magyarok	46	Idegen királyok.....	158
Az amazon	47	Trencsini Csák Mátyus.....	160
A szent tűz és a szent víz.....	49	Zách Klára.....	162
A testvér harczok.....	53	Nápolyi Endre.....	166
A magyar korona	58	Nagy Lajos.....	170
A boldogságos szűz	59	Három tengerpart.....	176
Szemet szemért.....	61	Két korona egy fön	179
Fejedelmi párbaj.....	63	Veszélyes rokonok.....	182
Harcz vér nélkül	65	Nő királyok.....	184
A korona és kard.....	68	Király halál.....	190
Békében nagy király	69	Első csaták az ozmánokkal.....	196
A háromszor koronázott király.....	70	Hussiták	199
A királyi remete.....	78	Cilley Borcsa.....	203
Szent László	83	Hunyady János.....	205
Könyves Kálmán	86	SkanderBégh.....	219
Az aradi vérnep.....	102	Várna.....	221
A trónkövetelő	1041	Nemzeti önkormányzat.....	280

	Lap.		.Lap.
Rigómező	238	A lengyel hadjárás	295
Giskra.....	238	Szabács ostroma	296
Cilley	241	A kenyérmezei diadal	297
Constantinápoly eleste.....	243	Dzsem herczeg.....	301
Új csaták	249	Mátyás Bécsben.....	309
Hazaárulók	251	A szultán követei	314
Nándorfejérvár	258	Mátyás halála.....	315
Hunyady László	261	Mátyás után	319
Néperedetek mondái	269	Dobzse László	321
Mátyás megválasztása.....	273	<i>Mátyásözvegye</i>	323
Az utolsó cseh hadak	276	Dózsa György.....	325
Az ifjú király	277	Második Lajos.....	334
A kormányzó szakácsa.....	279	Szelim fogadása.....	336
Előkészületek a harcra	280	A szabácsi hősök	337
Vlad vajda	281	Úr nélküli uralkodás	338
A cseh rablók	284	Belgrád eleste	340
Mátyás király és a magyar korona....	284	A rákosi országgyűlés.....	341
A zsebrákok	287	A hatvani országgyűlés.....	342
Erdélyi zavarok	290	A kalandos urak	343
A cseh háború.....	290	Az utolsó évek	845
Mátyás és a lengyel király.....	292	A mohácsi vész nap.....	348
Mátyás és a rabló urak.....	294		

A NEMZETBÖLCSŐ.

Évezredek előtt, mikor még Európát kelet bölcsei ismeretlen laktalan országnak nevezték, azon helyen, hol most Magyarország fekszik, egy tenger állott, – s messze innen, Ázsia északi belsejében, – túl a köves pusztán, túl a havas hegyeken, élt egy nép, mellyről az volt megírva a csillagokban, hogy egykor e tenger fenekét nevezendi honának.

A Kárpátokból alá rohanó folyamoknak útját állták a *carniai* és *julisi* hegylánczok, azok tengerré torlottak meg itt, míg egyszer a mindnyáj oknál hatalmasabb *Ister* utat törve magának a Farkasvölgyön keresztül, új erővel támadt az ellenálló gránit falakra s egy földrengés éjszakáján keresztül törve azoknak sziklalánczolatát a vaskapun száz mérföldet futott alább s az embertől nem lakott világrészben egy új országot foglalt el magának, mellynek neve most a „fekete tenger.”

Azon apró fehér tengercsiga-héjak, mikkel az almagyarországi pusztáknak semmi növényt nem termő hbmokja el van árasztva, a kővé vált conchyliák a Pozsonyony túli *Farkas völgyben*, a délszigeti növények az ottani Karj pátok egyik kopár hegyoldalán, a halszárnyak lenyomatai

a gypszegekben, a bányászásó által kihányt zoophiták, s a kecskekörmök a Balaton körül, mikhez hasonló neme az életműszeres állatoknak többé nem létez és az irtózatosszakadékok, miken a víztömeg a Farkasvölgy és a vaskapu meredek szikláin keresztül csodás erőszakkal tört magának utat, homályos tanúi azon időkorak, mikor e hon halmjai felett kettős ég kéklött, egyik a menny, másik a tenger színe.

Ama másik tenger, melly az elfutott helyébe jött, – a magyar nép, – nem hagyott ennyi nyomot maga után egykori honában. És mégis rá lehet ismernünk volt elődeire. A nyelvtudós, a népbúvár tán megtagadná a hasonlato, a nyelv, a viselet, a nevek nem bizonyítanak be előtte az ugyanazonságot; de mi a szív ösztöneitől, a rokonszenvtől kérünk ítéletet, hasonlítás teszünk nem az arcok, hanem a jellemek között; nem a szavakban, hanem a tettekben keressük a rokonságot; s őseinkre nem arról akarunk rá ismerni: hogy mint kötötték fel a kardot? hanem, hogy mint viselték azt kezeikben?

Azon ismeretlen földrészében Ázsiának, melly a régi földleírók által Scythiának neveztetett, s melly hosszában a Bosporustól a japáni tengerig, széltében a chinai faltól a jeges tengerig terjedt *a)* élt egy egyszerű nomadnép, erkölceiben, jellemében évezredek óta nem változott és nem változandó.

A szabad alatt ég lakott, mesterségtelen karámokban, cserények mögött; szeretett a sík, halomtalan pusztákon

a) Hosszában e tér mintegy 110 fokot = több mint 5000 mérföldet foglal el, észak felé, a lakható földrészekig bátran lehet 1000 mérföldre tenni szélességét.

tanyázni, hol gulyáit, méneseit legelteté; kevéssel beérte, a művészet kényelmeire nem szorult, maga készíté ruháját, eledelét, egyszerűen, természetesen mind a kettőt.... Épen, mint a magyar.

Vendégszerető volt; a jövevényt, még a legyőzött el-lent is örömetst rokonának fogadta: vagyont nem gyűjtött; de a mi je volt, megosztotta Épen mint a magyar.

Fegyvert forgatni, lovon ülni úgy tudott, mintha az egyik kezébe, a másik alá lett volna növe s ha csatázni kellett, mindegyik pástor kész katona lön; egy szavára a hadvezérnek két három százezer lovas állt a síkon s elő-rohantában nem gátolta sem folyam, sem kőfal, sera ag-godalmasan kiszámított hadi tactica Épen mint a magyart.

Bálványt nem imádott soha, szobrász, vagy festő nem vált közüle, ki cserépből, vagy festékből csináljon számára isteneket, csak egy istenség volt, mellyre imádva! tekinte föl, melly templomba be nem fér, mellynek áldá-sát legközelebb érzi minden, a mi él, – a nap és a csillagos ég. S ha éjente a magyar pástorember a fíben elfekve öntudatlan áhítattal bámul fel az ég csillagaira, ama titkos érzés, melly őt virrasztani kényszeríti, nem a hajdani csillagimádás maradvány-ösztone e szívében?

Vezéreit *Mursának Khánnak* nevezé, hozzájuk hű volt, vagyonából és véréből tizedet adott nekik, ha kellett fölál-doztta értök éltét, de nem áldozta föl szabadságát. A Khán nem volt korlátlan despotája, minők azon kor és földrész minden egyéb uralkodói; a *Korultai b)*, hova minden baj-

b) E nemzeti gyűlés minden őszszel és tavaszszal egy nagy síkon tartatott meg. (Bővebben lásd e tárgyról De Guignes Histoire des Huns. Tom. II.)

nok lóháton megjelent, határozott a nemzet hada és békéje felett.... Épen, mint a *rákosi országgyűlés*.

Az írást nem ismerem, de példabeszédeik, *jelképek* valami magas eszmét hagynak gyanítani, melly a világnyelvet közelíti meg; azon eszme, a mit Herodot mond róluk: hogy a birodalmukba betörő *Dáriusnak* egy egeret, egy békát, egy madarat és öt nyilat küldöttek, így adva tudtára: hogy ha föld alá bújni, víz alá merülni, vagy a légtelen elröpülni nem tud, nyilaiktól fog megöletni, nem vérrokon-e azon másikkal, miszerint Árpád a megtámadott királytól füvet, földet és vizet kért meghódolás jeléül, s hogy később is egy véres kard meghordozása hirdeté a hadra felhívást, s még mai nap is egy hant átadása szentesíti a megvett jószág birtokba vételét a magyaroknál?

Hol most a *Manguk* négy venkilencz törzse lakik, ott volt e pásztornép legelső hazája. Az évekkel növekedő népnek szűk lón az ő hon határa, de még inkább a vezérek dicsvágyának.

A több Mursák és Khánok fölött egy *Tandsu* foglalta el a központosító hatalmat, s legrövidebb idő alatt huszonhat népet hódította meg, kik az északi tenger és birodalma közt feküdtek, köztük az *Uigurokat*, kik írástudók voltak. (Ezek ismertetek meg őket azon betűkkel, mikkel később a hunnok Attila alatt írtak, nem hártára, hanem hosszú vesszőkre, fölülről lefelé). A jeges tenger c) szabott határt hódításainak. Innen visszafordult délnek, hol a szomszéd chinai birodalom számlálta örök egyformaságú százezredik éveit. A mennyei birodalom egy ezer ötszáz mérföldnyi hosszúságú kőfállal volt elválasztva a barbár tartomá-

c) Talán hamarább a Baikal, azon tenger, melly fellázad azon hajós ellen, ki azt tónak meri nevezni.

nyoktól. *De a bástya nem védi a népet, ha a nép nem védi a bástyát.* A hunn sereg, melly a havasokon keresztül tört, folyamokon át úsztatott, pusztákat barangolt végig, küzdött éhséggel, aequatori naphősséggel, polusi fagygyal és huszonhat nemzet fegyverével, ellenállhatatlanul hágott keresztül a szent falakon s veszedelmes gyorsasága összekuszálta a komoly chinai hadsereg bölcs és körültekintő taktikáját. A minden elefántok ura, a nap testvéröcscse, a chinai császár *Kao-Ti d)* síkra szállva ellenök, egész próbált hadseregével együtt körülfogott s hét napi éheztetés után kénytelen volt magát megadni.

Ez idő óta a mennyei birodalom adót fizetett a nomádoknak, aranyat, selymet, porcellánt – és a legszebb hölgyeket.

Ezer háromezredig állt fenn a hunnok birodalma saját szülőtte földén. Hatalma mérhetlen volt, ki győzhetne volna őt le, ha nem saját maga magát?

A nemzet elkezdte pártokra szakadni s míg a belvilongás elgyöngíté karjait, az erőtlenségét sejtő külellenség minden oldalról rátámadt, az egykor remegő chinai vezérek roppant hadsereggel nyomultak a hun birodalom belsejébe, s ott egy emlékszobrot emeltek, mellyre az volt írva: hogy a szent sereg hétszáz mérföldnyire nyomult a hun ország belsejébe. Igaz ugyan: hogy csak egy ötödre sze ment vissza onnan, *e)*

Másfelől a déli tatárok, a *Sienpi* népe támadt ellenök s a hatalmas hunnég, a helyett: hogy ellenségei ellen egyesült volna, három egymásra rontó pártra szakadt, s

d) Vagy Pater de Maille *Historie de Chine* után, Lieupang.

e) Gibbon. A római világbirodalom története.

megszűnt lenni a Christus utáni első században belviszály miatt.

Ez is azt mutatja: hogy magyarok voltak.

A három külön párt sorsa is különböző lett.

Egy része ott maradt régi honában, hozzá törődve az idegen nemzetek jármához s eltöredezve, elporlódva a szomszéd nemzetiségek közt, más rész átment a mennyei birodalomba; a chinai császár egy diplomata nyájasságával fogadá az érkező erőteljes fajt, külön lakhelyet mutatott számukra, vezéreiket kézcsókjára engedte jöni s kitüntetésekkel halmozá. E faj most is létez északi Chinában, a legújabban ott járt *Giltzlaw* missionarius állításaként több mint tizenhat millióra szaporodva. Nyelvük még most is annyi sajtáságos hasonlaltal bír a magyarhoz: miszerint innen szándékoznak közékük térítöket meghíni.

A harmadik csapat, a legbátrabb, a legharczosabb faj, jobb szeretve a nyugodalmas szolgaságnál a veszélyes és nélkülözésekkel járó bújdosást, elhagyta a földet, melyet önfájának eltörpülése vesztett hazává tön, s mintha ősi istenét követné, a nap nyomán megindult nyugatra új hazát keresni, beletévedt a nagy tatár sivatagba, átment az Imauson s elveszett a chinai történetírók szemei elöl, hogy egy másik világrész historicusaival beszéltesen óriási tetteiről, véletlenül támadva elő a hanyatlani kezdő óvilágban mint egy nem várt üstökös csillag, melly birodalmak enyészését jött el megjósolni.

f) Charsi és Ortus tartományokat. L. Gibbon. E. V. B. T.

AZ ÚJ HAZA.

A mióta Magyarország földén ember lakik, a vér nem szűnt meg rajta folyni soha.

Még nedves volt a föld a medrét elhagyott tenger vizeitől, a folyamok, mik most partjaik közt folynak alá, szétterülve mérföldnyi széles területben szívárogtak erre arra, eleltévedezve az irtatlan rengeteg között, melly hegyet és rónát benőtt, az öröklő egészségtelen köd az év három szakában nem engedé a napsugárt a földre jutni, széles, vadfákkal benőtt mocsárok terültek el minden felé, és a térnek még nem volt neve, nem volt ura.

A római birodalom hatalmának tetőpontján állt, a hol határai végződtek, a költők azt mondták: hogy ott a világ vége.

Augustus Octavianus volt a legelső, ki észrevette a névtelen országot, melly provinciáival volt határos s nem sokára római cohorsok jelentek meg a *Murm* és *Arabo* (Maros és Rába) vidékein g).

A föld akkori lakói, a fenevadak, s a mindeneknél vadabb lakó, a félmeztelen ember, ijedten hagyták el barlangjaikat a fényes hódítók fegyverzöreje elől s a meghódított földet rövid idő alatt sánczok és csatornák szeldelték keresztül, az irtott erdők helyén kerített városok támadtak, a

g) Julius Caesar ugyan már ekkor két erősített helyet telepített meg a Duna partján, az egyik volt Juliobona, a másik Colonia Julia.

roppant Istert nagyszerű állóhíd vette járom alá és az őslakók megtanítottak római törvényeket tisztelni.

Az izmos durva bennszülött nép gyakran belefulasztá a fényes hódítók légióit a mocsárókba, miknek csatornáit ásni rabmunkául volt reá kiszabva, de a hadtudomány győzött a fellázadt jogon s a leküzdött lázadók vérét nem egyszer itta a védelmezett föld, míg fiaikat messze africai partokon rabszolgákul adta el a bosszúálló erőszak.

A meghódított tartományok nevei lettek *Pannónia* és *Dacia* s mintha sejtő előérzet figyelmeztette volna a győzhetlen hódítókat amaz ismeretlen világra, melly még akkor a földképeken, mint határookra nem osztott, erdőkkel benőtt kietlen jelent meg, lakhelye irtózatos, meg nem számolt tömegű népeknek; a folyamok mentében mindenütt védvárak épültek, egymással hadtani lánczatban állók: *Győr, Ó-Szőny, Buda, Zimony, Zágráb, Eszék* mellett most is találni még omladékmaradványokat népes városokból, miknek csak neveik maradtak fenn. A földműves ekéje gyakran vet föl tört urna darabokat, s régi penészes pénzeket a propraetorok palotáinak helyén.

A civilisait Róma zsarnoka volt a népnek, de jóltevője a földnek, mellyet elfoglalt; a kiirtott erdők, a kiszárazott mocsárók helyén szőlőhegyek, kalásztermő földek foglaltak helyet, a tájak képe átmelegült, szelídebb képet öltött s az erdőlakó vadnépek a Dákok, Jászok, Quádok nyomoként szorultak feljebb feljebb messze kéklő hegyeik közé, honnét mikor alkalom akadt, pusztítva törtek alá a szent berkeik helyét elfoglalt falvakra, kiirtva a megtelepült idegen fajt s idegén növényzetet.

Míg a római légiók a bennszülöttek daczával küzdöttek, jött a világváltoztató hullámcsapás az ismeretlen föld-

részekből, nem vízözön többé, hanem vérözön alakban, – a népvándorlás.

Egyik nép nyomta a másikat előre.

A számlálhatlan Sienpi nép kiszorította Ázsiából a vele nem rokon Scythafajt, ezek két részre oszoltak, egyik tömeg letelepült a Kaspi tenger mellett, ezeket nevezték „*fehér kunnoknak*” fővárosuk *Görgő*, később *Karism* sokáig egyike volt kelet legfényesebb uralkodó helyeinek, *h*)

A másik tömeg volt a, *fekete hunnoké*,” kikfelynyomultak Balambér alatt észak nyugot hideg tartományába, a Volga környékébe, mellyet még a tizenharmadik században is *Hungaria magna-nak* neveztek *i*) s maradványaik csak a legközelebbi századokban tértek vissza Chinával szomszédos eredeti hazájukba.

Ez iij hazában is találtak ellenségre. Ezek voltak az *Alánok*, hatalmas, vitéz, hozzájuk méltó ellenség.

Evekig el volt a kétkülön faj a Tanais két partján egymás mellett, a nélkül: hogy egymásról tudtak volna, midőn egyszer szyttya vadászok a mocsáros őserdőkben egy bölényt hajtottak meg; a kergetett vadállat a Tanaisba ugrott, üldözőik utána s szilaj bátorsággal úsztattak keresztül paripáikkal a széles folyamon s midőn a túlparton a bölényt elejtek, „hajrá!” kiáltásaikra egy idegen csapat jött elő az erdőkből, a magas, szőke, kékszemű

h) Jellemző azon szokásuk a fehér hunnoknak, mit Gibbon mond róluk Procopius után, hogy jó barátok és haretársak kötelezték magukat azzal, ki elébb meghal, elevenen egy sírba temettetni.

i) Egyike az akkori utazóknak, Rubruquis szerzetes azt állítja: hogy a közös eredetű nép ott mind általánosan magyarul beszélt. L. Gibbon R. B. T. és Histoire de Voyage Tom. VII. p. 269.

Alánoké. A két idegen faj megdöbbenve bámult egymásra s a honnan jött, oda ismét visszavonult. Másnap azonban a vadászok helyett hadseregek jelentek meg a partokon s a csataordítás pokoli harmóniájánál összecsapott a két egymásra méltó ellenség; a véres ütközetben az Alánok legyőzettek, királyuk elesett s a győzelmes hunnok rokonaikká fogadták a vitéz ellenséget. Tán a kék szem s a szőke haj a magyar faj szülöttei közt máig is e testvérül fogadott nép emléke. E győzelem által még egy karral szaporodva, ráütöttek a hunok a *keleti Góthokra*, azokat elhatározó ütközetben megverték; a legyőzött nép elhagyta a római provinciákkal határos hazáját s a Duna partjáig nyomulva elébb könyörgéssel, később fegyverrel nyitott magának utat a római birodalom határaiba; s míg maga a hunnok fegyvere elől futott; a teleti római birodalom hadseregét egyetlen csatában Adrinápolynál semmivé tette. Maga Valens császár is ott veszett, egy rágyújtott kunyhóban megégve.

A kiűzött Góthok után elfoglalták a győzelmes hunnok az új hazát; de a sors végzete nem az volt felőlük: hogy ennek maradjanak lakói; el kellett foglalniok a világot: hogy azután elveszítsék ezt a kis hazát is.

A T T I L A .

A mióta Róma, császárait isteneknek kezdte nevezni, mind isteneinek, mind császárainak nagyon aláhanyatlott a hatalma.

A bálványok oltárait lerontani eljött az *Isten fia.*”

És a császárok trónjait ledönteni eljött az „*Isten ostora*”

.....Egykor sztytja pásztorok a fűben egy *kardot* találtak, melynek lapjai ismeretlen csodás jelekkel voltak beírva. A hun mágusok, a *táltosok* azt mondák e kardról: hogy ezt maga a *hadisten* Hadúr veté alá az égből s azóta e kardot imádták a hunnok, az oltár tetejébe állítva, ősiszten gyanánt, *k*)

Lehetne e rövidebben és találóbban jellemzeni e népet, mint az által: *hogy ősisztenét egy kivont kard jelképében imádtá?*

Legelső királyuk, *Rugila*, majd szövetségese, majd adófizettetője volt a római birodalomnak. *Theodosius* császár háromszázötven font arany sarcot fizetett neki évenként, a miért ő magát római vezérnek engedte neveztetni, s a *Rugila* holta után a királyi hatalmat öröklő két unokaöcs *Attila* és *Buda* ez adót *hétszázfont* aranyra emelte.

A római császár aláírta a sok pénzzel s még több gyalázzal vásárolt békekötést, melynek tartósságáról azonban levette a sors kezét, a midőn *Attilát* hagyta születni.

ősei mind királyok és hősök voltak, ő maga mindnyájuk közt legnagyobb, mintha valamennyi szellemét egy maga örökölte volna.

Izmos, ideges természetén erős, emelkedett fő uralgott, melyben korona nélkül is meglehete ismerni a királyt. Villogó szemei előtt a legbátrabb is leütötte tekintetét, sőtét arcját ritka szakáll környezé. Illyennek írják őt le a vele egykorú historicusok.

k) Ammianus Marcellinus: „gladiue barbarico ritu, humi figitur nudus, eumque ut Martem — — verecundiue colunt.”

Ez emberi meteor kezébe ragadta a hadisten kardját, mit népe addig az oltárra tűzve imádott s tettei bebizonyították: hogy a kéz, melly azt onnan levette, méltó rá: hogy Hadúr kardját viselje. *l)*

A hunnép már ekkor olly hatalmassá nőtt: hogy ha karjait kitérj észté, egyik kezével a Duna, másikkal a Tanais partjáig ért s csak akarnia kellett: hogy a közbeeső elgyengült római birodalmat, aczélkarjai egy ölelésével agyonnyomja.

A legelső vér, mi Hadúr kardja után omlott rokonvér volt, azon hunnok vére, kik a békét hirdetek, eretnek tant azon népközt, mellynek vallása harcz, istene Hadúr, annak jelképe egy kard volt. Meg kelle halniok, köztük Attila testvérenek, Budának, *m)*

E vért nem uralkodásvágy, nem kegyetlenség ontá, hanem azon hideg elv, mellyet a világszellem megérlelt, s mellynek világharczra volt szüksége: hogy a világot újjá alakítsa.

Kellett jönni egy Attilának, ki a caesárok természetelleni uralmát ízekre törje s midőn munkáját, mellyre hivatva volt, befejezte, nyom nélkül elenyésszen maga is, fejlődni hagyva a szabaddá lett népek jövendőjét.

Ez első vér után szakadatlanul folyt a harcz; elsőbb

l) E kard volt az, mellyre az avarok esküdni szoktak, β mellyet a magyarok is sokáig ereklyéül őriztek, míg Salamon király anyja Ottónak el nem ajándékozod.

Dugonics. Bél. Oláh.

m) Attila korából e ténynt mint vad kegyetlenséget említi fel a história, még a tizenharmadik század végén a girondistákat hasonló viszonyok miatt meggyilkoltató jacobinusok mentő, sőt dicsőítő szavakra találunk előtte.

megindult északnak, nyugotnak, Thuringa és Burgund s az óceán szigetei és a mi közbeesett, mind meghódolt a hunn király fegyverének, a Scandinávok és Geougok alávetek magukat, a két legnagyobb király, a góthoké és a gepidáké volt ministere, a több apró királyok voltak testőrei és fegyvernökei, kik zászlói alatt szolgáltak, kik egy intésére hétszázezer fegyverest tudtak csatarendbe állítani.

Azután fordult a hadisten kardja délnek és keletnek, a római birodalomnak.

A legcsekélyebb ok, egy kis vásári összeveszés indította meg a hunnok harczát a byzanci birodalom ellen. A keleti ország roppant seregei három ütközetben tönkre verettek a hun fegyverek által, Attila három lépéssel átlépte a roppant birodalmat, minden lépésének lábnyoma egy egy győzelmi csatatér volt.

Theodosius Byzancz erős falai mögé vonta magát, de mintha ég föld pártjára esküdött volna az ellenállhatlan hódítónak, egy irtózatos földrengés ledönté a raegvihatlan bástyákat s a keleti császár kénytelen volt a barbár fejedelem kegyelmeért könyörögni, tizenöt nap járó földet engedve neki birodalmából s az évi adót kétezer száz fontra emelve.

Ez időben egy eunuch, *Ckrysaphius* uralkodott a császáron és annak birodalmán; ez egy eunuchhoz méltó fegyverrel készült Attilát legyőzni: az orgyilkos törével; a szándékot maga a császár is helyeslé.

Edekon Attila követe Byzanczban szólíttatott fel e tett kivitelére, s ez elég ravasz volt abba beleegyezni s az ajánlott erszényt elfogadni, és Attilát tudósítani az egészről.

Nem sokára követeket küldött a császár Attilához:

Az ellene forralt szándékról értesült hunn fejedelem

akkori fővárosában, *Jászberényben* n) fogadta a semmit nem sejtő követeket.

A fejedelmi főváros akkori nagyjórészint fából épült házai symmetriai csínnal voltak elrendezve, maga Attila palotája is egészen fából épült csinos tornyocskákkal egy domb tetején s sajátzerű célirányos elrendezéssel. A mindenféle épületfák színeik szerint voltak kellemes tarkaságban egymás mellé alkalmazva, a szobrok rózsaszínű cédrus, a falak hófehér gyertyánfa, a talapzat barna diófából és a falak kirakata tarka eres gyökérfából. Az ajtók sárga fájába csaták és áldozatok képei voltak vésve. Az egész épület simított négyszegű szobrokból vert palisádokkal volt bekerítve. A byzanci követek maguk sem titkolhaták el meglepetésüket a hunn építészet sajátosságai fellett: a magas, gömbölyű, vagy kígyósán csavart oszlopok, az idomzatos összeállítás, s a saját ízlésű faragványok, a chinai és hindu építészet ízetlen halmazottsága nélkül, bizonyítani látszanak, hogy tudna e nép művész is lenni, ha rá adná magát.

A hunnok feleségei fogadták először a követeket, kik eltérőleg a keleti féltékenység zárkózó elvétől, nyílt vendégszeretettel fogadják férjeik helyett az idegen vendéget, jellemző nemzeti szokásból egy meg nem szégyenítő *szűzies öleléssel* E szokás még máig is fennmaradt a magyar ős jellemben, a bensőjében tiszta, őszinte hü lélek nem találja magát megbecstelenítve egy a jó szív üdvözlétéül nyújtott csók, ölelés által, s a féltés nem talál tárgyat a tisztelet, vagy ártatlan tréfa e jeleiben.

Attila neje, *Czerka o*), nőudvarától környezve fo-

n) Dugonics szerint Szegeden.

o) Vagy Réka.

gadta el a vendégeket, a hunnók aranyhímzéssel voltak elfoglalva, bogláros kardkötőket készítettek férjeik, vőlegényeik számára; hunn vitézek öltözete, lovaik csojtárjai ragyogtak a gyöngyös és drága köves hímzetektől, mikkel gyöngéd női kezek ékesíték a győzelmeket.

Csak Attilán nem ragyogott semmi. Egyszerű volt ruhája, viselete; mint ősei, kik a pusztában vándoroltak. Fegyverzetén semmi arany, lova szerszáma egyszínű, trónja egyszerű szék fából, semmivel nem ékesítve.

Hidegen, szigorúan fogadta a követeket, de egy szóval sem hányt szemükre az alacson tervet élte ellen. Azon szökevényekre, kiket Theodosius eltagadott, azt mondta: *hogy ő csak szegyeid, de nem fél saját szolgálival küzdeni:*

Estvére meghívta a követeket lakomára.

Fehérbe öltözött nők sorai vonultak a király előtt a lakoma tereméig, kik fehér fátyolból, mit kezeikkel fölemeltek, tartottak mennyezetet a- nemzeti dalokat éneklő szüzek kara fölött.

Palotája előtt, kedvenczének *Onegisius-nak* neje üdvözlé hölgyeivel, együtt nemzeti szokásból hússal és borral kínálva a királyt, mit az fennülve lován, egy ezüst asztalon nyújtatva fel magának megízlelt, a nőt üdvözlé s tovább ment.

A kik beléptek a terembe, mindnyájan egy poharat köszöntének a hunn királyra s azzal helyet foglaltak asztalaik mellett.

A fehér vászonnal terített asztalok csillogtak az arany és ezüst edények és billikomoktól, csak Attila ivott fakupából, és evett négyszegű fatányérról, s az asztalra felhordott étkekből nem ízlelt mást, mint húst, még kenyeret sem evett soha.

A vendégség vége felé poharat töltetett magának a

hann király s azt egyik jelenlevő vendégére, *Bértek* góth fejedelemre köszönté, s utána felköszönté egyenként vendégei kedvesebbjeit, poharat ürítve egészségükre, mit a jelenlevők mind hangos éljenzéssel s összeütött pohárral fogadtak; mint azt most is ezernégyszáz évvel később szokták tenni a magyarok, ha vendégükkel vigadnak.

Vendégség után *két ifjú szittyia énekes* jött Attila asztala mellé s énekelt hős költeményeket, győzelmekről, vitézekről, régi ősokról és új hazáról. Némán hallgatta mindenki. Láng gyúlt ki az ifjak arczán az ősök nagy tetteire, % az ősz vén emberek, kik önhíruket hallak dicsőíttetni öröm és bú könyveit hullaták, az örömét a múltak emléken s a bánatét: hogy a jövőt nem oszthatják.

És még most is, ezernégyszáz év után, sírra vigad a magyar.

Ezek után mór szemfényvesztők jöttek a társaságot mulattatni. Idomtalan alakúk, esztelen beszédjeik, csodálatos mozgásaik s eltorzított öltözetük kaczagásra gerjeszté a hunnokat; ha ön nemzetbeliök tette volna magát illy csúffá, tán megkövezték volna, mert költő és művész vált a magyarból, de a bukfenczhányást s kötelén tánczolást engedte másnak.

A kaczag és torzordítás közepett csak Attila arcza maradt nyugodt és szigorú, egy vonás el nem húzódott rajta, csak akkor látszott enyhülni egy pillanatra érczhideg komolysága, midőn legkissebbik fia Csaba bejött. Azt megölelgeté, atyai gyöngédsége mosolyával, megveregette piros, teljes gyermekarczát s azt monda: hogy ez fogja az ő birodalmát föntartani

.....Ha láthatná most jóslata beteljesül tét, ha láthatná a maroknyi Székely népet, mellya nagy hunn birodalomból Csabával együtt megmaradt!

Másnap elbocsátá Attila a császár követeit, megajándékozva arannyal, ezüsttel és nemes paripákkal s nem említve előttük császáruk hűtlenségét. A vendégszeretet tisztelni tanítá még az ellenséget, még a hűtelent is. *p)*

De nyomban követték őket Attila követei: *Eslav* és *Orest*, kik nyíltan őszintén léptek a császár elé, szemére hányva az orgyilkolási tervet, elmondva neki: hogy Arcadius fia méltatlanná tette magát őseire e merény által, mellyért őt Attila megveti és neki megbocsát. S lábaihoz vetek az erszényt, melylyel Edekont akarta megvesztegetni. Az eunuchot említésre sem méltaták.

Theodosius nem élhette túl dicstelen élte e legmegalázóbb pillanatát, a vadászaton lova leveté és meghalt. Holta után testvére *Pulcheria* az eunuchot, ki Attilát meggyilkoltatni terveié, megölette s roppant gazdagságát a fizetendő adóra fordítá.

A catalauni tér.

A sors nem számít emberi észszel. Míg kelet új császára Marczián féltette birodalmát a hunn fegyverek lávarohamától, addig egy véletlen nyugotnak fordítá azt.

A frank fejedelem *Klódéig* holta után fiai összekaptak a trónon s míg az egyik Rómát híttá segítségül, addig a másik Attilához folyamodott.

Két irtózatot hadsereg sietett egyszerre nyugot felé, mintha Európa minden népei ott adtak volna egymásnak véres találkozót, egyik a hunn, másik a római. Amannak a keleti, ennek a *nyugoti góthok* voltak szövetségei és a mi nép

p) Ez egész leírás a római követek egyikének, Priscusnak, mint szemtanúnak hagyományához híven van előadva

az északi tengertől a középtengerig lakott, mind sietett a különböző zászlók alá, czéltalan, oktalan harcvágytól űzve.

A *catalauni téren* találkozott a két ellenséges hadsereg, a legnagyobb, minőt valaha a föld hordozott; egyenlő erős, egyenlő vitéz mind a kettő.

A római sereget *Aetius*, a góthokét *Thorismund* és *Theodorich* vezérlék; a hunn sereget *Attila*,

Csata előtt előhivatá a *Táltosokat* s azok azt jövendölék neki: *hogy az ellenséges vezér el fog esni, de azért ő sem lesz győztes*. Ekkor kiállt serege elé s ősi szokásként *lelkesítő beszédet* tártá hozzájuk. Szavai egy király, egy hős szavai voltak, kinek tettei nem hazudtolták meg azt, a mit beszélt. Úgy szólt bajnokai előtt a csatáról, mint egy örömnünpélyről, „*az ütközet gyönyörei*” mint ő azokat lefesté, megdöbbsentik a história bűvárt, tanúbizonyságot téve róla: hogy élt egykor egy nép, kinek gyönyör volt a csatateri halál. *

„*Én magam hajítom el a legelső kopját!*” monda a hunn király s a jövő pillanatban nyilak fellegei repültek egyik táborról a másikra s az általános csataordításban öszszecsapott a két roppant tábor, szemtül szemben karddal és buzgánnyal víva ellenével.

A tábor közepére állított hunnok buzgányai iszonyú rohammal törték keresztül a római hadsereg közepét s akkor egész erővel az elszakasztott szárnynak fordulva elkezdék űzni a góthokat, miközben saját balszárnyukkal öszszeköttetésük lón megszakasztva.

Az ellenséges fővezér *Theodorich* e rohamban elesett, a *Táltosok* jövendölésének első része beteljesült, ekkor előrohant a halmokról fia *Thorismund*, a hunnok fedetlenül maradt oldalát támadva meg s beteljesült a jóslat másik fele. A győzelem kicsikartatott *Attila* kezéből.

Késő estig tartott az ütközet, fölbomlott minden rend, minden összeköttetés mind a két sereg közt, összekeveredve csapat csapat ellen küzdött s midőn az éj elválasztá a küzdőket egymástul, *száz hatvankét ezer halott* feküdt a csatatéren, a nélkül: hogy a győzelem jobbra vagy balra hajolt volna.

Mind a két fél visszavonult táborhelyére, vertnek érezve magát; Thorismund és Aetius, a csata zavarában a hunn sereg közé keveredtek, a góth királyfi lováról leverett s csak kísérei önfeláldozása menté meg apja sorsától.

Az éjt mind a két tábor sánczai közt tölte. A rómaiak paizsokkal, a hunnok szekerekkel vették magukat körül, mindketten az ellenfélt várva támadásra.

Attila nyergekből egy máglyát rakatott, azon férfias határozattal: hogy ha legyőzetik, magát azon égesse meg. A góth historiaíró a barlangjába zárt oroszlánhoz hasonlítja őt e pillanatban.

De az ellentábor sem volt kevesebb zavarban, mint a hunnoké s míg Attila naponként várta tőlük a megtámadást, egy reggelen meglepte a holt hallgatás, melly a catalauni tereken az eltávozott lármás ellentábor helyét elfoglalá.

De ő sem üldözé az eltávozottakat, még néhány napot töltött tábora szekér sánczai közt, ellenére várva, akkor visszafordult, átkelt a Rhenuson s visszatért Magyarhonba. Mindkét fél ott hagyta halottait s a ki nem vívott győzelmet a catalauni síkon.

A LEGSZEBB HALÁL.

Róma falai közt élt egy fejedelmi nő, kiről azt jóslották az augurok: hogy szerelme miatt egykor a birodalom alapjaiban fog megrendülni.

E nő neve volt *Honorio*.

Jóslatok az által szoktak leggyakrabban teljesülni: hogy a babonás hit maga készíti elő számukra az utat, az által: hogy következményeiket el akarja háritani.

A császárlány egy kolostor szűk körébe záratott el, ott őriztetett gondoskodó szent szűzek által, imádsággal, énekléssel.

Az imádság az éneklés elüzi az ördögöket, de nem üzi el a szerelmet, melly megjelen a szívben hívatlanul, óvhatlanul. Honorio érzeni kezdé azt a sejtő, vágyó érzést, mellyekre nézve a kolostor fala szűk és hideg. Nem titkold: hogy szeretne kimenni a világba.

Ekkor tudtára adák: hogy e kolostor börtön, és börtönöre Róma, és Rómával nem bír senki.

Így töltött évet év után a császárlány epedésben, hervadásban; várva: hogy lesz-e valaki, börtönörénél hatalmasabb, a ki őt megszabadítja?

Egyszer, mint a földindulás, végig futott a világban az országokat reszketető hír: hogy jött egy hatalmas nagy király, ki előtt hullanak a koronák, mint meteorok villanyos időben, kinek egy intésére országok enyésznek el, kinek nevére sápadtság futja el a legbátrabb légionárius arcát E név „Attila.”

A császárlány róla álmodott.

A hír napról napra új dolgokat beszélt a gyászban ünnepelt hősről, még a *földrengés* és az *üstökös csillagok* is őt látszottak hirdetni. Sírtak a nők, reszkettek a férfiak tettei hírére, csak egy kezde iránta szerelmet ézeni: Honoria, a császárléány.

Az ideálját némán alkotó női szívet elbűvölve ragadta magához a nagyságában irtózatos férfi képe s egyszer alkalmat lelve rá, Honoria jegygyűrűt küldte a hunn királynak, ki tőle száz meg száz mérföldre távol a Tisza partján tanyázott egyszerű palotájában.

A hideg, szigorú férfit meglepte a szerelmi ajánlat. Fölhívás volt az a harczra, megalázni a büszke Rómát egy szenvedni kényszerített nőért s a kivívott dicsőség felett szerelmet nyerni jutalmul.

A nép egy szavára lóra szállt, náluk a harcz istentisztelet volt, akárhol, akárkivel, csak alkalom lett legyen olly halálra, melly érdemet adjon egy másik életre.

Itália narancsligeteit egy parancsszóra eltapodták a szytya lovasok patkói, az Alpeseken hadseregek törtek keresztül és sokáig *nem termett fű azon a helyen, hol Attila seregei megjelentek.*

Az erős Aquileja falai állították meg csupán a hódítók rohamát, az iszonyú násznép három hónapig ostromolta a várost a szörnyű vőlegény nevében s Attila már félbe akarta hagyni a sikertelen ostromot, midőn a városból elköltöző *golyák*, mik fiaikat elhordák a tetőkről, megjósolák neki: hogy azon város veszni fog. És a következő nemzedék már romjait sem találta a városnak, melyet Honoria kérői elpusztítottak.

Tizenegy város osztotta e sorsot. Pusztult, a mi ellenállt, de a mi meghódolt, érezé kegyelmét,

Attila tiszteie a művészetet, s hogy maga is műértő volt, mutatja azon eset, mit az olasz chronicák említnek róla: miszerint a milánói császári palotában egy képet látva meg, mellyen scytha fejedelmek borulnak római császár lábaihoz, azt nem semmisített meg, hanem egy másikat festetett melléje, hol aranyat töltenek adóul római császárok a szytya király lábához; s hogy jó ízlése volt a költői művek iránt is, kiviláglik abból: hogy *Mamlus* poétát, ki hozzá igen rossz verseket írt, máglyán akarta megégettetni, hanem azután beérte vele: hogy verseit, mikben Attilát istennek nevezé, gyújtatá meg helyette. E nagy-lelkűség óta a Marulusok nagyon elszaporodtak.

Egy éjjel, midőn Attila Róma ellen nyomulva sátorában álmatlanul virrasztott, hirtelen sajátságos csillagsugáros fény ömlött el körülé s a magasból két iényes alak szállt le hozzá, fejeik körül fénykarikával, két apostol, *Péter és Pál*

— Mi az Isten követői vagyunk, mondának a királynak.

— Én is az vagyok, felelé az merészen.

— Mi a népeket boldogítani küldeténk.

— Én pedig őket megbüntetni.

— Visszahivatol általunk, a honnan küldve vagy. Mondának neki az apostolok s azon pillanatban eltűntek szemei elöl, a mennyei világosság elmúlt, csak a lobogó mécs vetett halavány fényt a sátorban.

E jelenet *Raphael* ecsete által örökítve, oltárképül van felállítva a *Vatikán*-ban.

Attila rögtön hivatá táltosait s jövendőt olvastatott magának általok a szent tűzből.

Ezek azt felelték neki: hogy *Alarich sem élte túl a szent város elfoglalását.*

Másnap követség jött hozzá Rómából, a város legte-

kintélyesebb férfiai, élükön a pápa *Leo*, jöttek kegyelmet könyörögni a megalázott szent város falainak.

A világ királynéja, a nemzetek anyja, a föld koronája Róma feküdt önkényt porba borulva a hunn király lábainál s Attila, kinek intésére patakonként folyott a vér, nem nézhette a megalázott *könnyeit*, fölemelte az elesettet; szemének tekintete, mellyet haragjában nem volt ember, nem volt király, a ki kiállhatott volna, visszaadta az elaggott Rómának az életet. Visszafordult seregével, a távol ködéiben meglátszó világváros falai közül olly sejtelmesen zengett utána az Istent dicsőítő „hosanna.” Az „*isten Ostroma*” érzi: hogy vissza kell térnie urához.

A kért menyasszony álmképe sokáig üldözé a királyt, sem a csaták sem az áldomások zaja nem bírta azt elfeledtetni szívével. A szerelem sebét csak a szerelem gyógyíthatja be.

Egy napon meglátta *Ildicót*, a frank királyleányt.

Ha a férfit *saját képére* teremte az Isten, úgy a nőt *angyalai képére* kellett alkotnia. *Ildicót* teremte a legszebb angyaléra.

Attila nőül vette őt.

A menyegző napján összegyűltek palotájában népe fejedelmei és a szolgakirályok mind, késő éjjig tartott az áldomás, fogyott a bor, nőtt az öröm; a bajnokok *késíveik húrját pengetve* daloltak borról és vérről, örült mindenki, midőn a király is víg volt, tán először életében, a halál angyala emberi alakban, ki soha sem tudott örülni, ki mindig komoly, szomorú volt, mintha mindég azon százezereket látná maga előtt, kiket megölt és a kiket meg kell még ölnie; ma víg volt, életében először és utolszor.

Éjfél után visszavonult palotája belsejébe. Az álm lezárta szemeit; feje szép kedvese keblén nyugodott, a ne-

héz korona leesett róla; a vigadók éneke olykor keresztül hallott hozzá.

És álmodott. Egész élete végig futott szemei előtt, – látta csatáit, – a futó ellenséget, – repülő nyilak fellegeit, – látta a királyokat trónja zsámolyánál, – látta a városokat elenyészni a föld színéről, korona alakú hullócsillagok futottak alá az égről. Az ég távolában egy csillag ragyogott felé. Minden győzelme után fényesebben szokott az ragyogni. A csillag közelebb jött hozzá. Sugara rásütött homlokára, valami túlvilág melegséggel, szép Ildicó csókja volt e melegség. A király mindig közelebb látá a csillagot, s ha visszatekinte, oly alant maradt tőle a föld. Künn a táltosok csillagimádó éneke rezgett az elnémult éjszakában. Egy pillanatban sikoltva ugrott fel kerevetéről *Ildicó* és száz mérföldnyire onnan a *byzanci császár*. *El-álmában Attila kezívét látta ketté törni*, amaz Attila vérét érzé végig folyni keblén. A hunn király, az isten ostora, visszatért ahoz a ki küldé.

Midőn vezérei előjöttek őt felkölteni, már akkor ő őseinél vala, a napsugáros mezőkben, egy csillaggal közelebb ősi istenéhez a naphoz.

Diadalról álmodva, szerelmet élvezve, s mégis elvérezve holt meg.

Holttestét *hármás koporsóba* tették; ki soha nem viselt magán aranyat, holta után arany, ezüst és vas koporsóba záratott. Most ott nyugszik valahol a Tisza medrében. Sírásói, kik eltemették, kölcsönösen meggyilkolák egymást: hogy soha meg ne tudhassa senki a helyet, a hol Attila nyugszik.

Ha a fő meghalt, a test utána vész. A népek, kiket Attila egy korona alatt egyesíte, holta után feloszlottak eredeti alkatrészeikre.

A három királyfi egymás ellen támadt és a szövetséges népek ő ellentik, a *Neidd* folyó mellett egy irtózatossá zavart csata támadt, tizen harczoltak három ellen és ez a három is egymás ellen. Hunn harczolt a hunnal, a mit a szyttya nyíl el nem pusztíta testvéreiből, megölte a góth kard, a gepida hellebard, a sarmata kopja; – a nagy hunn birodalom egy nap alatt semmivé lett.

Ellák, Attila legnagyobb fia a harczban elesett, *Dengezics* fejét a Hyppodromban mutogatták. *Csaba* a megmaradt töredékkel bevonult Erdély hegyei közé, ott megtelepült s a maroknyi székely nép mind az, mi a hunn népből és a hunn dicsőségből a késő századok számára megmaradt; nem örökölve ősei nevét, de örökölve harcz nagyságát, tiszta erkölceit és szerencsétlenségét

S hol egykor a nagy hunn nemzet lakott, nem maradt más emlék, mint egy egy nagy *halom* a síkon, mi ott tán a csatában elesettek összehordott testeiből támadt, mellyet máig is „*hunhalomnak*” neveznek.

Minden fűszál, mit most rajta lenget a szél, egykor harczos vitéz volt e téren, kiknek számára kicsiny volt az egész föld Millyen kis helyen megférnek most együtt. . . . Egykor a harczok tárogatója beszélt hozzájuk, most a pásztor tilinkója szól le róluk; körül a rónán nyugodtan legelésznek a nyájak, *q)*

q) E halmok symmetricus rendszere a régiségben várak véleménye szerint más eredetet gyanítat. Némelyek őrhalmoknak tartják, mikről telegraphszerű jeleket váltottak. E célra azonban az alföldi pásztorok sokkal egyszerűbb módszert használnak a cserény mellett leütött ágásban, mellyre felkapaszkodva szoktak szétkémlelni az eltévedt marhák után. Mások oltárhalmoknak vélik.

ÚJ ROKONOK.

Attila palotája a Tisza mellett sok ideig pusztán maradt; az elbúsult nép szerte ment a világba; a sírokat a források mellett benőtte a vadbokor; Hunnivár utszáin a vad őzek legeltek; midőn egy napon mintha híva lettek volna átvenni az elpusztult örökséget, távol napkeletről megjelentek az avarok: szép, természetes barnaképű hadfiak, csillogó fekete hajfürteik hosszá tekertsekbe szalagok közé fonva verték vállait; a kard úgy illett kezükbe, a lovat úgy tudták ülni, mint elődeik, kik hajdan itt tanyáztak.

S újra hangzott az ismert harcziáltás a hegyektől a tengerig; az elhagyott oltárokon újra kigyulladt a szent tűz; hangzott a „*hegedősök*” éneke a fákkal benőtt sírokon s a hunn betűkkel beirt rovásokat, mik Attila tetteit hirdetve a palota faoszlopaira voltak vésve, folytatták az avar írástudók, utána róva saját betűikben a *Chaganok* viselt dolgait, melly betűket még azután sokáig használtak az itt maradt székelyek, r)

A szytya fegyverek ismét adófizetőikké tevék a byzanci birodalmat, legnagyobb Chagánjuk, *Baján* diadal-

r) Lásd 1. Toldi Ferencz Nemzeti Irodalom Története I. Füzet. 2. Kállay Ferencz. A székely nemzetről. Szamosközi ée Oláh Miklós után, kik illy írást szemmel láttak. Ezt Thuroczy is említi, kinek idejében még illy vesszőkre irt betűkkel leveleztek a székelyek.

Illy írás látható most is a Csík-szent-Miklósi templom oldalán hunn betűkkel írva: „urak mgt tége fogván irnk zr négy-

ban és egyszerűségben hasonmássá lett Attilának, mint a lehunytnak a hold.

Az újonnan jött sztytia nép kilencz *várat* kerített harczos tömegei számára. Némellyik három napi járó föld volt kerületben, ezeknek magas faderekakkal vert sánczain belül építé falvait az előrevigyázó nép, s ha üldözék, ide vonult vissza, ők hányták fel azon roppant hosszúságú árkokat is, mik magyar és Erdélyhonban máig is „*csősz árkoknak*” neveztetnek.

Egy század küzdelmei az ő nevöket is letörülték a földről, a Frank császár, *Károly*, kit a história nagy névvel tisztelt meg, kiüzte őket e földről, üresen maradtak a *gyft-rüvárak*, Attila palotájában elnémult a nemzeti ének, s ha hitelt adhatni mohos köveknek, a keresztyén hitre tértek számára hét templomot építtetett Nagy Károly, miknek egyike (Ócsa)maig is fenn áll ódon, elfeketült góthicus boltozataival, most a reformátusok temploma; egy másíknak romladék alapján e felírás találtatott.

„*Ócsa, Bocsa, Bocska, Kócsa, Madocsa, Kalocsa, Babocsa;*

Has septem ecclesias aedificavit Carolus Magnus”

szerte száz gy sztendőt. Mátys János Stytán Kovács cseáltk.
Mátyás mstr. Grgly mstr cseáltk.

Értsd: urunk után, múlttól fogva, iránk ezer négyszáz egy esztendőt Mátyás *János stb.* csinálták. E hunn abécze 32 betűből állott. Még a XVI. században az iskolákban is tanítottak.

MAGYARVÁR.

A *Kaukázus* vidéken a feketevízü *Kuma* partján áll egy város omladéka, melyet most is „*Madzsar*”-nak neveznek.

Hajdan nagy és hatalmas nemzet lakott itten, kinek fejedelmeit a görög császárok látogatták, erényes, tiszta erkölcsű, egy istent hívő nép; szép nők szemeiről, délczeg ifjaik kardjáról sokat beszélnek az évkönyvírók.

Most e város körül megnőtt a fű, falait nem rontotta le senki, lakóik önkényt hagyták el azt s más nem jött bele helyettük, azóta senki hozzá sem nyúlt az elhagyott házakhoz, csak az idő rongálta meg a múltó építményeket, a kő megfeketült, a rózsaszín czédrus oszlopok, miket a szu nem bánt, ismeretlen írás jegyeket tartogatnak még magukon, a többi fát lerohasztá az idő és a fereg; de az elrendezésben, a külső alakzatban meglátszik az a saját építészeti rendszer, melly a Priscus által leirt fővárost juttatja eszünkbe, s)

A környék lakói, kik itt Jegeltetik lovaikat, sokat tudnak beszélni az itt lakott népről, azt is tudják: hogy azok innen odább mentek keletnek.....

s) Kállay Ferencz. Turkuli ée Klaprott után. Azon házakban máig is találunk kályhadarabokat, oHy anyagból, mint itt a kancsók készülnek.

Falk utazási után a királyi palotából mai is fenn áll hét ház kőből. Az egyik felírásából az olvasható le: hogy a magyarok elhagyták e helyet fa nem léte miatt.

A történelmi írók tényeket keresnek, ha okot akarnak találni, azt mondják: hogy a szomszéd *bessenyők* harczai elől mentek el innen a magyarok.

Miért mentek volna harcz elől harcz elé? ismert ellenség elől ismeretlenhez? ez a nép, melly tíz évvel később a Spanyol Pyrenaeokig vitte fegyvereit, melly harczolt az Appeninokon túl s Konstantinápoly kapuját bevágta bárdjával, miért kerülte volna az összeütközést szomszéd népeivel?

Miért ne mondhatnók: hogy elhitta a magyarokat régi hazájukból az a belső ösztön, melly a vándor madarat ősszel elköltözni készíti? hogy ideiglenes állomásukban hírét hozták elszórt bujdosók hozzájuk *Attila országának*, s a minden költőibb eszmére fogékony nép fölkerelkedett visszafoglalni az ígért Kanahanját, a tejjel mézzel folyó földet, beékelve magát ellenséges elemek közé, mik közül egy sem testvére. ...?

A harcosabb faj külön vált; mintegy kétszáz ezer férfi lóra ülve megindult az új hazát felkeresni; a gyávább ivadék, ki a békét jobb szerette, felhúzódott északnak gulyáival, nyájaival, kénytelen volt azután mindig feljebb feljebb menni s most a jeges *Obi* partján, az örök hóval fedett mezőkön, hol a hosszú gönczöléjeket az ijesztő északfény s a hideg hold világítja, az örömtelen földön, melly csak űzött vadnak hazája, a hol már bokor sem terem, hol az irámszarvas a hó alatt termő mohot legeli, hol a nap félévig fel nem jön az égre; ott él egy nyomorék törpe troglodyth faj, termete erőtlen, csenevész, alig magasabb négy lábnál, feje összelapult, szegletes, széles szája, kicsiny szemei, egész arcza a lélek állati butaságának képe; kinek szíve semmi gyönyört, semmi vágyat nem ismer, kinek egyetlen ösztöne a mindennapi éhség, kinek

lelkében semmi magasabb érzelem nem lakik, ki semmit nem tud, semmit nem szeret, nem ismeri e nevet „haza”, még nőjét sem szereti, kínálni szokta azt az idegennek, s mit az emberek legvadabb faja, s az állatok nemesebbjei is éreznek, az isten lételét, ő nem sejti, semmi vallása nincs;..... és ez a nép, olly nyelvet beszél, mellynek legtöbb szavasa magyaré, a délczeg népé, ki lánglelke hírével ezredéves éltet vivott ki magának az idegen fajok között, ki még most is egyike az isten legszebb, legnemesebb népeinek.

Mivé teszi a lélekkülönbség az ugyanazon faj külön részeit?

A honfoglalásra megindult magyarok hét vezért választanak maguknak, kik közt első volt a hatvannégy éves *Álmus*, kit azért neveztek így, mert anyja *Emeza* azt álmodá, midőn vele teherben volt: hogy tüzet szült, melly tűz egész országokat lepett el.

A többi vezérek nevei voltak: *Lebed*, *Kund*, *Und*, *Tas*, *Huba* és *Tuhutum*.

Elindulások előtt törvényeket alkotának. E törvények rövidek és egyszerűek. Az újabbkori *socialismus s a constitutionalis rendszer* alaprajzai vannak e törvényekben, miket egyszerű, szabadság szerető nép, a maga természeti ős eszével alkotott ezer év előtt. *Birtokegyenlőség, köztehveriselés) felelős kormány, népképviselet*. Ezek voltak a legelső magyar törvények alaptételei, miket közös pohárba csorgatott vér szentesíte. Hol vették magukat e koránérett eszmék a keleti despotismus országai közepett?

A TESTVÉR-NÉPEK.

Gyors és ellenállhatlan volt a honkeresők utazása, meg nem pihenve sehol, jutottak el a *Volga* vizéhez, a férfiak lóháton, a nők tömlő tutajokon keltek át rajta s végig haladva a *Zuzdáli* ember-laktalan pusztákon a *Don* és *Dezna* között először találtak egy népre, melly a határaitokon betörőket karddal fogadta. *E nép is magyar volt.*

Évek óta ott lakott már, máig is találnak azon helyeken régi sírokra, mik négyszegű kövekkel vannak lenyomtatva; mikben elhamvadt hősök porával vegyülve bogláros görbe kardokat, sarkantyúkat, arany és ezüst gombokat találni; minőket egykor a magyarok viseltek.

E magyar törzsök volt a kiewi *kunok* népe.

A mint a jövevény magyarok hatáiraikra értek a hét vezér alatt, a Kunok hét vezére is kiállt ellenük a csatasíkra: *Ed, Edöm, Ele, Bongor, Uzád, Bojta és Bélel.*

Különös: hogy e magyar fajok mind Alvezér alatt szolgáltak, mintha vallásukhoz tartozott volna e szent szám.

Minden nép, mellyel útjában találkozott Álmos, meghódolt előtte kardhúzás nélkül, csak ezek álltak ki a fegyver terére a hódítók ellen, nem ismerve elleneiket s nem ismertetve általuk.

De a mint összerontottak, *csata* helyett *ölelkezéssé* vált a találkozás, az elszakadt testvérek egymásra ismeretek, a vérontásnak szánt helyet öröm és áldomás szentelte fel, s a kis sereg egy erős testté olvadva kelt ki a találkozásból. A testvérek hazája *Lebed* magyar vezér után elneveztetett *Lebediának*, az a nagy erdő ott a Don partján sokáig viselte a *Lebedia* nevet.

Ezek adták tudtára azon ujon érkezteknek: hogy a keresett hon még odább van, messze innen ősz havasok csúcsai rémlenek a láthatáron, Attila egykori országa még azon is túl van, s a pihenés napjai után a két egygyé forrt nemzetág megindult együtt a havasok felé.

Elöl a férfiak délczeg lovaikon, középett a nők és gyermekek, hátul a nyájak, miknek teje és húsa nyújtá élelmüket, így mentek untalan előre, nem pusztítva, nem égetve, mint a rabló mongol csordák, hanem mint jámbor jövevények, kik az Ígéret földére zarándokolnak, mindennütt szívesen fogadtatva a népektől, kiknek országain keresztül vonultak.

A Lebediában hátra maradt néptöredék még azután három évig legeltette nyájait a megszokott földön, midőn egy túlnyomó népfaj, a Besenyők seregei elárasztották környékét; – ezek is hét vezérrel jöttek, neveik: *Ertem, Tsúr, Gyula, Kulpa, Karába, Dalmát és Kopon*.

A lebediai magyar faj szövetkezve Kabar rokonaival ismét kiállt földje védelmére, de most a rokonok vadabb ivadéka véres csatába keveredett velők. A magyarok elvesztették azt s felszedve sátraikat odább mentek egy országgal, elfoglalva a *Búg* és *Sereth* közti termékeny földet s nevezve azt *Etelköznek*. Sokan visszatértek az elhagyott Magyarvárba, a Kuma partjaira, egy rész a Caucas hegyeibe menekült, talán most is ott van.

Különös sajátsága volt a néperkölcznek, melly e fajnál uralgott, hogy földét soha sem szerette úgy, mint szabadságát, ha ellene elfoglalta hónát, ott hagyta neki, maga ment jobb hazát keresni, a rabszolga kényelmeiért senki sem maradt olly helyen, hol fáját megalázták.

AZ ŐSI VALLÁS.

Keresztyén hitalapítóink szent térítői gerjedelmükben olly hő buzgalommal irtának ki minden a régi pogány hitről tanúságot tehető emléket, hogy jelenleg alig találhatjuk azoknak nyomát másutt, mint idegen írók könyveiben, s saját nyelvünk és népszokásaink öntudatlanul megmaradt egy egy foszlányában.

Ezek is csak arra valók: hogy örök kételyeket, megfegtetlen föladatokat támasszanak elénk, miknek legköltőbb magyarázatát is lerontja a bizonytalanságról! meggyőződés.

Kik és mi nevűek voltak a magyar ősi vallás istenei? a Zend hit *Adurja* volt-e azon *Hadúr*, kinek képében *napot, tüzet*, vagy *háborút* imádtak? *Ahriman* volt-e azon gonosz isten, kinek neve máig is az „*ármány*” szóban rejlik? s az a hideg szél, mellyet a székely „*nemere*”-nek nevez, volt e náluk a szél isten? az Erdélybe bejövő magyarok háromszoros „*deés*” kiáltása hivatkozik-e tán Ormuzd *dewseire*? Kik voltak azon alakok, mellyek máig is a csillagok neveit viselik: a *gönctől*, a *nagy kaszás*, a *fiastyúk*? A népmondák aranyvárakról, rézkirályról, a silleányról (vilii) lidércztüzzről, boszorkánynyomásról nem a pogány mesehit költeményei-e? Mikor az erdélyi pór azt mondja: hogy a „csoda” verje meg! nem valami régi isten vagy ördög nevét említi-e fel ebben? Mindezek olly kérdések, mikre a felelet meg van halva.

Annyit tudunk: hogy őseink források mellett *tűzhalmokon* áldoztak, papjaikat *Ghyulák-nok*, jósaikat, *Tálto-*

sok-nak nevezték, *áldomásaikon* egy közös serlegbe csorogtatók vérüket; melly serleg sokáig meg volt a Sándor család birtokában, a pogány isten képét *bálványnak* nevezték, a tetszhalált „*elrejtőzés*” csodájának hitték; *t)* s ezen hasonlatok nyomán tán azonosíthatók a zend vallás követőivel; s mint azok ragaszkodtak vallási hittel a *fehér színhez* viseleteikben, úgy őseink fehér lóval áldozása s a magyar viseletekben máig is megtartott előszeretet a fehér szín iránt *u)* tán szinte elfogadható némi rokonság jeléül.

Azon időben: hogy őseink az Ural és a Volga közt tanýáztak, járt ott egy új vallás terjesztője, *Manes*, vagy tán *Manó*, s követőinek nagy serege is azon tartományokból támadt elő. Ezek voltak a *Manicheok*. Ezen Manónak egy kristálybarlangban *virágbetűkkel* írott könyve *v)* volt alapja azon tanoknak, miket a manichaeok később túl feszítve terjesztenek el maguk közt, s miknek néhány vonása tán szinte érezhető őseink vallásában. Szerintök szentek voltak az elemek, azért nem volt szabad fölászni a földet, megfőzni a vizet, ételt tenni a tűzre s sóhajtani a levegőbe; mert föld, víz, tűz és lég istenek voltak s haragudtak érte, ha valaki őket kíntá. Nem ez volt-e oka: hogy a hunnok kenyéret nem ettek? mert a kenyéret a földet kellett volna szántani, lótejet ittak, s hogy a tüzet meg ne szentségte-lenítsék, a nyers húst nyergeik alá rakták, úgy porhányították meg.

t) Egy alföldi városban több helyen máig sem fogadják meg cselédnek, a kinek a bundájába fekete bárány bőre van bevarva, s fanátice haraguszna a fekete bundát viselő férfira.

u) Az illy több napokra elrejtőzött tetszhalott álomlátásai voltak legnagyobb hitelű jóslataik. Álmos neve is illy álomlátásból veszi rejtélyes eredetét.

v) E könyv címe volt Ertengh, vagy ördong.

E manichaeokról azt jegyzi meg a traditio: hogy szitkozódni igen hosszan és igen czifrán tudtak; ba egyéb nem, a czifra válogatott merész káromkodási formulák bizonyosan a pogány hit maradványai nálunk.

Idegen historicusok emlékeznek nagy *négyszögű kövekről*, mik őseink sírhalmait fedették, magas *tű éhalmokról*, miken örök tűz égett, *rovásbotokról*, mikre titkos rúnáikat írták, *nemzeti zsolozsmákról*, miket sztytya szüzek énekeltek, ősi pénzneméről, mellynek „*istennyila*” volt a neve, Manes *vöröszöld köpenyéről* s „*ördöng*” című *rózsás és tulipános* könyvéről, a *Rhabonbánokról*, a *szerecsendió kehelyről*, *Hadúr* égből esett *kardjáról*.

Mind az emlékek örökre el vannak veszve. Az oltárköveket a vizekbe hányták, a rovásbotokat elégették, a rózsás és tulipános könyvet *Sapor* király vetteté a tűzre, *Hadúr* kardját *Salamon* király anyja ajándékozta idegen fejedelemnek; s a fennmaradt homályos emlékekből csupán egy ki nem magyarázott rejtélyes fogalom támadhat bennünk az ősi pogány hitről, mellyet kegyes királyaink keresztyéni buzgalmukban még a tudományos világ számára is örökre kiirtottak.

Á R P Á D .

Ha Attilában bámultuk az emberen túli lényt, kinél a harc czélja maga a harc volt, ki csak országokat rontani és nem szerezni jött, Árpádban elismeréssel kell fogadnunk az embert, ki népének hazát és jövőndőt alapított.

Bátran nevezhetjük őt hazánk legnagyobb státusférfiának, kinek hódítása nem mulékony győzelemi mámor a nemzet történetében, hanem kezdete a századokra biztosított új életnek.

Apja, Almus csak bevezette a honba népét, a megszerzés nagy műve fia számára maradt fenn. A vezéréhez hű magyar nép paizsára emelte Árpádot s ekkor kölcsönösen hűséget esküdtek egymásnak, a nép a fejedelemnek s a fejedelem a népnek.

Egy pusztá hódítónak nem lett volna e föld megszerzése nehéz mű. A magyarok hét vezérre osztva 216 ezer harczost számláltak, a kunok hét vezéreinek serege, s az Etelközben letelepült magyar-kabár nép e számot még egyszer annyira szaporítá; illy haderővel könnyű leendett Magyarhon akkori lakóit legyőzni; de Árpád nem akarta nemzetét pusztító vész gyanánt mutatni be azon népeknek, kikkel majdan együtt keljen élnie, nem akart égetve, gyilkolva jelenni meg a már akkor mívelt Európában, tudva ősei példájából: hogy a pusztá erőszakon alapult hatalom nem tart soká.

Az Attila országáróli rege elég ok lehetett népének azt örökségül visszakövetelni s fegyverrel elvenni; w) de nem volt elég Árpádnak, kinek lelke a jövő századokba látott.

w) Ezt a regét egyébiránt Svatopluk nem kevésbbé regényes mesével iparkodott visszatolani, Nagy Sándor egy *pecsétes levelét* mutatva elő, mellyben a görög hódító a maga *hű tóbjainak* örök birtokul adományozd *Magyarországot*. Még az újabb időkben is ott volt *Rátikai*, ki az okirat valódidágát vitatgatta, *Bédekovics* plane főbeveréssel biztatta azokat a kik kétségbehozzák. L. *Dugonics*.

Megvonult eleinte békességben azon kis földrészen mi a *Tisza* és *Sajó* között van, mit szomszédai önkényt engedtek át a békében szelíd, barátságos népnek s titkon fékezve tartogatá nem ismertetett hatalmát, míg az Európai fejedelmek valamelyike szomszédjaival hadba keveredve öt segélyül hívandja s jogot szerez számára azokat legyőzni.

Nem sokat kellett várnia, azon időben a fejedelmek nagyon könnyen készen voltak aharczczal, először *Leo* byzanczi császár, majd *Arnulf* német fejedelem hitta őt segélyül, és ő soha sem támadott, hagyta magát megtámadni azoktól, kikkel harcolni akart; s midőn legyőzte, nem írta ki férfiaiukat, hanem barátaivá tévé, ha elűzte fejedelmeiket, a népeket nem tette rabokká, hanem alkotmánya jogkörébe fogadva, szabadabbakká tévé, mint voltak önfejedelmeik alatt, s a csatában elfogott királyt nem köté diadalszekeréhez, hanem asztalához ülteté, meghagyta birtokában s leányát menyévé fogadta.

Az így meghódított népek egybeforrnak az új nemzettel, oszták sorsát, tisztelték törvényeit, szolgálták fejedelmeit s egész a mohácsi csatáig nem mutat példát a história: hogy valamelyik népfajnak eszébe jutott volna magyar rokonaivali egységét, azt az annyi közösen érzett csapás és veszélyben megedzett szövetséget járomnak nevezni.

Sőt Árpád szerencsés politicája mellett nem csak a benn levő népfajok fogadák örömmel az új uralmat, hanem mindennűnen, a saját despotáik kényét megunt népek ide jöttek letelepülni, a maga szabadságát védni s a másét tisztelni tudó nép közé.

Ide jött az ellenséges Bessenyők, egy része a *Maros mellé települve* Billa és Boksa alatt Ismaeliták, kiknek

Pest környéke muttatott ki lakhelyül, ismét új Besse-nyők Tomi vezér alatt elosztatva *Tisza* és a *Fertő mellé*. Oroszok, kik Olga hercegnőjük vaspálczája elől bujdos-
tak ide. Hedrich alatt németek, *Csallóköz lakói*.

Most e helyeken mind magyar lakik, s hogy azon ter-
méketlenség mellett, melly minden nemesebb fajú állatok
sajátja s annyi irtó háború után a magyar nép eredeti egy
milliónyi számáról jelenleg több mint hét millióra tu-
dott szaporodni, egyedül a nemes jelleme iránti rokonszenv-
nek lehet tulajdonítani.

Árpád első csatája *Symon*, Bolgár fejedelemmel volt,
ki ellen Leo byzanczi császár hitta segélyül.

A magyar szövetséges sereg csatázási módja egészen
elütött a többi népeknek a rómaiaktól eltanult rendsze-
rétől.

Nem három hadtestben, mint a rómaiak, hanem egy
hosszú félkörben, egymással összeköttetésben álló ezre-
dekre felosztva csatáztak a magyarok, sebesen támadva
elleneikre minden oldalról egyszerre, s ha azok első roha-
muk tüzét kiáltatták, sebesen visszafordulva ismét s he-
lyeikre nyargalva.

Jaj volt a hadvezérnek, kit heve arra ragadott: hogy
őket üldözze; alig bontotta meg csatarendét, a futó ezre-
dek egy pillanat alatt visszafordultak ellene, vagy törbe
csalták, honnét nem volt menekülés, s ha túl nyomó erőre
akadtak, sebes lovaikon egy embervesztés nélkül eltűntek
üldözőik elől. Villámgyors mozdulataik, gyaníthatlan hadi
cseleik s lehetlennék látszó hadi merényeik zavarba hozták
a legtapasztaltabb hadvezér számításait.

Symon vajda a Dunánál elvesztette ellenök a csatát,
háromszor újítja meg az ütközetet, mind háromszor a ma-

gyarok győztek. Árpád első szülötte, *Liuntin* vezette az ütközetet.

Második győzelmük volt Arnulf császár segéljében *Svatopluk* ellen.

E két harcz csatába keverte ellenük a többi rokon fajait a bolgároknak, oláhoknak és slávoknak.

Mindenikkel eldöntő ütközet vívatott; – *Geht*, az oláh herczeg ellen *Tuhutum*, a bolgár *Ménmarót* ellen *Tas* és *Szabolcs*, a déli Slav *Glad* ellen *Bojta*, *Zuard* és *Kadosa* mentek.

Gelu elestével meghódolt Erdély. Ménmarót elfogott *Bihar* várában, s leányát Árpád fiával eljegyezve, birtokában hagyatott. Glad serege a Tisza partján semmivé tétetett, három sláv. *Kujás* s két bessenyő vezér esett áldozatul, Glad *Pancsova* várába húzty magát s annak ostrommal bevétele után meghódolt.

Csak egy fejedelem tartotta még magát, *Zalán*, Dunántúli bolgárok ura, valamennyi között a leghatalmasabb.

A kölcsönös ingerlő felhívások után, csatára készült a két fejedelem, Zalán Árpádnak ismeretlen eredetét hányta szemére, emez *tizenkét fehér lóért* állította eladott-nak az országot, mellyből a jelképül kért vizet, földet és *fűvet* Zalán megküldé a követelőnek.

Árpád ekkor a *Sajó partján* táborozott. E kis folyam látta a magyar nép *első születését* és *első halálát*, mert *háromszor halt meg e nemzet és háromszor született újra*.

Zalán Symon Vajdával egyesülve fegyveres dacczal lépett fel a hódító ellen, visszakövetelve a Sajó melléki földet, mit egykor önkényt engedett neki által, s az Alpári mezőn, mellynek fűvéből ismertetőt küldött neki, síkra szállt ellene egész erejével, kiirtással fenyegetve a hatalmaskodó népet.

Ekkor állt elő a végső legnagyobb csapásra maga a magyar fejedelem, kitüntetve eddig rejtegetett hatalmát, a rövid ütközetben, mellyet maga vezényelt az egyesült bolgár seregek szétvertve elhullottak, Zalán elfutott, birodalma nyomrul nyomra meghódolt a magyar fegyverrel vagy barátsággal nyújtott kezének.

A Kárpátoktól a Drávaig, egyé születt az egész haza és e haza neve lett Magyarország. És e hazát mindég szerették gyermekei. Rövid idő múlva Attila városában ülték az áldomást ősapáink, víg czimbalom és fuvola mellett vigadva őskirályuk palotájában, x)

Árpád békében élt szomszédaival, ha vezérei némellyike kiki ütött a közel tartományokra, az beleegyezése, sőt tudta nélkül történt, s ha ilyenkor a kóbor csapatokat megverték a szomszéd fejedelmek, Árpád nem vette harczkérdésnek s nem kelt föl egész nemzetével bosszút állni, hanem tekinté azt az olygarcha kis királyok magány ügyének.

Illy szabad csapatok gyakran meglátogatták Bajor-Morva- Szászországot, egykor Olaszországban a Brentánál hús ezer olasz hullott el egy csatában kardjaik alatt, de bármennyi barbár vonást rajzoltak is a csatákból az egykori história írók népünk jellemére, azt mind őszintén megvallják: hogy erkölcsi tisztaságát, még a csaták dühében is megtartá, s bár néha az ostrommal bevett városban po-

x) E fővárost, hol Attila palotája állott, némellyek Jászberénynek, Dugonics Szegednek, Thuróczi Buda-Pestnek állítják. Meglehet, hogy mindeniknek igaza van s Attila mind e helyeken lakott. Legalább Priscus fá épületekről, Thuróczi pedig kópaltákról beszél,

gány haraggal gyilkolta le a papokat; de a női erényt, a szüzek tisztaságát mindenha tiszteletben tartá, s bár ezereként hagyta maga után a holttesteket, lelket nem ölt soha, erőtlen nőt meg nem gyalázott, s ez elég dicséret olly nép erkölcsöire, melly akkor támadt elő Scythia rengetegeiből, és a midőn hasonló dicséretet a keresztyén hódítók seregei nem igen surften érdemeltek maguknak, y)

Az új haza felosztatott elfoglalói közt. Kiknek ismertük van az újabbkori *osztály-perekről*, mikben legközelebbi vérrokonok félszázadig elczivakodnak az „enyim” és „tied” fölött s gyakran a nagy apáktól kezdett perpatvarnak az unokák sem érik végit, bíró és peres fél kihal, a nélkül, hogy végit szakítaná; az csodálkozni fog azon nagy osztály egyetértő végrehajtásán, midőn egy *nép* örököl egy *országot*, s a bírónak azt *milliók között* kell „*érem szerint*” felosztani.

Minő tiszta erkölcsöt föltételez e tény azon népről, melly ebben részesült, milly meggyökerezett érzelmet jog és törvény iránt, milly bizalmat, és hűséget választott fejedelméhez, hogy egy szava az irigységnek, a mellőztetésnek, birtokváagnak nem lázadt fel a bírák ellen! s minő igazságszeretetet és tiszta látást a bírák részéről.

Árpadnak nem egyedüli s nem legfőbb érdeme: hogy ez országot elfoglalá; hanem az: hogy a meghódított népeket kibékíté ön nemzetével, hogy saját népét meg tudta jutalmazni, s országát nem *iparkodott határain túl* növelni, hanem *határain belül* erősíté.

y) Lásd Fessier „Geschichte der Ungarn.”

AZ ELSŐ CSATÁK.

Ok nélkül, vérszomjból a magyar nem kereste a csatát soha, de ha szemközt jött rá, ha felhivatott, nem is kerülte ki soha.

Árpád kis korú fia ellen a szomszéd németek nagy seveget gyűjtöttek; a magyar nem várta be a támadást, előbők ment s a németek elveszték az ütközetet s az ütközetben három püspököt, két fejedelmet s tizenöt grófit.

A másik évben elesett az ellenük viselt csatában a Thü«ringi herceg, s Frank, Bajor és Svárország tapasztala rettenetes látogatásukat.

Ekkor Lajos, nagy Károly utósó ivadéka készítte új harezot Zoltán ellen. Mindkét fejedelem életkora együtt nem tett harminczévet.

Augsburgnál találkoztak össze. Lajos elveszte az ütközetet s a békét adóval vásárolta meg.

Innen Olaszhon felé fordultak, hol szövetségesük Berengár védte magát idegen ellenség és ön népe ellen. *Bugát* és *Tas* elgázolták mind a kettőt.

Berengár később orgyilok által esett el. Haláláért a föllázadt *Párnának* kellett Zoltán fegyverei által égő áldozatul esni.

Ekkor a Dalmaták hittak őket segélyül Henrik, német király ellen. Peuchçnnél csatát veszített a király s *Werle* várába menekülve, egy foglyul esett magyar vezér árán vásárolt magának *kilencz évi* békekötést.

Nehezen esett a magyarnak kilencz évig pihentetni a kardot, de megtartá adott szavát, hűven, becsületesen,

mint illik barbár népekhez, kik nem ismerék a diplomataiai ürügyöket, szent szerződések megtörésére.

A kilencz év leteltével három sereget indítottak meg. Egyet *Konstantinápoly* felé, másikat *Olaszországba* Hugó király ellen, a harmadikat *Henrik* király ellen.

Az elsőnek vezére *Botond*, bárdjával bevágta a császárváros aranykapuját, a második adót fizettetett az olaszokkal s a spanyol Pyranaeokat fenyegeté, a harmadik megveretett *Merseburnál*, kevés embert vesztek, de csatát és dicsőséget igen.

Egyet nyertek a csatából, a békességet, Zoltán nem vitt több hadsereget szomszédai ellen, s ha történt itt ott kiütés, az az egyes vezérek czéltalan műve volt, a nemzet összegének tudta nélkül.

Az e csatában elvesztett hírt Zoltán fia Takson készült visszaszerezni. A húsz év előtt elesettek fiai síkra szálltak megbőszülni apjaik halálát. A német király ellen föltámadott német fejedelmek hívták őket segítségül. De a csatatéren ellenük fordultak meghívó szövetségeseik s a magyar sereg elárulva látta magát az ellenség közepett, *Augsburg* előtt állottak elleneikkel szemben; visszavonulásról szó sem lehetett.

Itt három csapatra osztottak; kettő *Lehel* és *Bulcsú* alatt átment észrevétlenül a *Lech* vizén s oldalt ütve az ellenre, azt már zavarba hozta; midőn Otto király elő nyargalt a *szent dárdával* kezében, mellynek hegye a megváltó kezét átfúrt szegek egyikéből készítettett, s a csatát helyre állítva, megtámadóit visszaverte. A magyarok ismét elővévők régi hadi cseleiket; de hátuk mögött azalatt a *Lech* vize kiöntött s az űzött had, kit a kard éle el nem ért, a mocsárban lelte vesztét; az egyik csapatból csak *hét ember* maradt élve.

E szégyenletes vesztes hírére a harmadik csapat Bontond alatt boszúvágytól égve vonult a fekete erdőbe s a mint a győztes német sereg a Rhenus felé vonult vissza, útját állta s nagy részét dühös csatában leöldösve, visszaadá a véres kölcsönt, de azért nem hozta vissza annyi elhullt jó vitéz életét.

E csatában megtanulható a magyar: hogy a *harczi dicsőség csak a szabadság védelmében s nem annak elnyomásában terem.*

Kevesebb nem lett a magyar nép e vesztes által, hanem lett – *okosabb.*

A következett fejedelem Geiza nem harczolt több szomszédaival; országát belül iparkodott szilárdítani; kereskedést pártolt, művészeket hitt be; a keresztyén vallást pártolá; sőt szabad gyanítani; hogy azt neje a férfias szellemű Sarolta kedveért maga is fölvette.

LEHEL KÜRTJE.

Jászberényben máig is láthatni azt a becses ereklyét, melly egykor harczok lelke volt, s mellyet most minden századik ember sem képes megfúni.

A szép elephántcsont művön csaták alakjai láthatók bevésve, a rajz ki tudja milly régi! melly scythia ős vésője alól került.

E kürt története érdekes. Velejárt ez a hős vezérrel minden csatáiban, szavára új élet ömlött a harczba; a hegytetőn, ha megfúvá, mértföldekre elhallott zengése,

Az augsburgi gyászos ütközetben, midőn a rend folbomla már a magyar seregek között, nem volt ideje a vezérnek kürtjétől búcsút vehetni; lovát leszúrták alatta, s a paripája alá temetett hős kezéből kitekérték a kardot, mi előtt ideje lett volna azzal önszívét átdöfni, s fogva vitték a győzelmes Ottó eleibe társaival, *Ursur* és *Bulcsúival*.

A fejedelmi bírák halálra ítélték a fejedelmi foglyokat.

Nem fájt Lehelnek ez ítélet. Érzé: hogy megérdemelte, nem azért: hogy csatát kezdett, hanem azért: *hogyazt elveszte*; csak az fájt lelkének kimondhatatlanul: hogy a kinek hívására jött be a magyar sereg az országba s kinek elpártolása miatt veretett meg, a pártütő *Conrad* is ott ült bírái között, kiket elpártolásának sikere kiengesztele iránta.

Azt a kegyet kérte ki magának utósó perczében: hogy hadd fúhassa még meg egyszer kürtjét, ez elválhatatlan hü barátot, kit kedvese gyanánt szereté mindenha, hadd fújja el rajta halotti énekét.

Oda adták neki. Belefűtt utoljára; hangzott hosszan, hangzott messze a búbánatos dal; a távol bérezek szomorúan kiálták vissza hangját; a Lech mezején egy egy haladkló bajnok ütötte fel e hangra fejét, hallgatva, figyelve az ismeretes rivallásra s midőn az elenyészett, elhagyta ismét az egy perczre visszatért lélek.

Hosszan, keservesen rezge el a véghang a kürről, benne volt kifejezve egy vitéz életnek dicstelen halála.

Maguk a poroszlók is elragadtatva hallgáták a bánatos hangot.

E pillanatban kiszökött közülök Lehel, s a mint *Conradot* maga előtt látta állani, úgy sújtá föbe a nehéz kürttel: hogy egyetlen csapása alatt holtan rogyott össze.

„Te fogsz előttem menni s szolgám leendesz a más világon”
monda Lehel, z)

Úgy ment a vesztő helyre.

Máig is látszik még egy nagy törés csorbája Lehel kürtjén. Az utódok azt mondják: hogy ez akkor történt.

GYÁSZMAGYAROK.

Azon hét ember, ki az egyik magyar csapatból életben maradt, elégtelenített arczczal bocsáttatott honába vissza.

A szigorú nép megvetéssel fogadta a gyalázattal visszatérőket. Elűzte őket házaikból, családjaikból kitagadta, úton útfélen csúfolá: hogy mért nem tudtak ott meghalni, a hol a többi.

Gyászvitézeknek, magyarkáknak csúfolták őket, verseket írtak róluk, azokat énekelték csúfságukra a nép között. Miért nem haltak meg ott, a hol a többi?

Koldulva kellett élniök az országban, melly még koldusokat nem ismert, utódaik, kik azután származtak tőlük, becstelenek lettek, s mint vándor bohócok gyalázatos mesterséggel tengődtek életüket, míg szent István összegyűjtette őket az ország minden részeiből, egy kolostorba záratá Esztergomban, elnevezve őket *Szent Lázár szegényeinek*.

A büszke nép megsiratta csatában elhulltjait, de sárral hajigálta a gyalázattal megmenekülteket.

z) Thuróczi. Hit volt a magyaroknál: hogy a kit éltükben megölnék, holtuk után azok szolgálják lesznek a másvilágon.

E nemzetnél a *becstelenség tolt a legutáltabb téték s legfélelmesebb büntetés a rabszolgaság*. A hitszegő, az álорczás, a csatában gyáva kitörültetett a nemesek sorából; de ellenben a rabszolga előtt is nyitva volt az út nemessé lehetni. Ez út volt a dicsőség, a hon szeretet útja; a rabszolga ura oldalánál küzdött a csatában, s ha bátor volt, ha tudott lelkesülni hónáért, annak édes fiává lön: nemes vitéz, mint a többi.

Csak a gyáva maradt rabszolgának.

Az illy nemesi rendet kasztnak nem lehet nevezni, mellynek sorompói nyitva álltak az érdem előtt, s csak a gyalázat elől zárultak el.

Inkább lehetne azt a hajdankori „*becsület-rendnek*” nevezni.

AZ AMAZON.

Kupa várában vígan voltak. A *fejedelem feleségű* szidták. A főuraknak különben is szabad szájuk volt, hát még mikor a bor is hevíté fejüket. Egyiknek panasza volt a fejedelemnő ellen: hogy férjét ő kormányozza, másiknak: hogy az országgyűléssel megtiltató a főuraknak saját vállalkozásukra rablóhadakat viselni. Egy harmadik az általa kezdett cserekereskedést ócsárolta, „még Ismaelitákat csinál belőlünk!” A negyedik orrolta keresztyén papokért, kiket nem szabad többé agyonverni, és mind valamennyi haragudott reá azért, a miért olly csoda szép, olly bájoló volt, és hogy hódalataikra még sem ügyelt.

Ha panasszal léptek a *királyné elé*, ekkor a bájos, mosolygó *asszonyra* találtak benne, kinek egy tekintete leigézt« a haragot, s ha az *asszonyhoz* akartak szólni, akkor a *királyné* állt elő hideg, méltóságos arcaival, melly megfagyasztá a szerelmet.

Éjfél után a toronyőr kürtje vendégek érkezését hirdeté, a csatlósok egy nőt jelentének, ki kíséretével jött, az ajtón a fejedelelnő lépett be. – Sarolta.

A borozók zavarodottan keltek fel láttára s el akarák rejteni *kupáikat*, de a fejedelelnő tréfásan biztatá őket: hogy minthogy a házi úr maga is *Kupa*, legyenek tisztelettel rokonai, a kisebb *Kupák* iránt, s hogy jó példát mutasson, középük ült s versenyt ivott a férfiakkal, de azért sem a királynői méltóság, sem a női báj nem fogyott arczárul; egy óra múlva a főurak egyik pogány hitből a másikba estek, *napimádásból nőimádásba*; keresztül mentek volna ez asszonyért a tűzön.

Magyar ember, ha iszik, szeret kötekedni; Kupa nem állhatta meg: hogy elő ne hozza a fejedelelnőnek férjét Geizát, *ki két istent imád, a keresztyént is, a pogányt is*.

– *Elég gazdag rá, viszonzva tréfásan Sarolta, hogy mind a kettőnek áldozhasson.*

Hajnalra kelve tovább akart menni a fejedelelnő. Németország felé volt útja; fia; *Bajnok* (Vajk) számára ment leányt nézni.

A Bakonyon kellett keresztül mennie, hol még akkor a szétvert Marahánok és bolgárok rablócsapatjai kalandoztak.

Sarolta nem hallgatva a főurak figyelmeztetésire, hogy várja be, míg csatlósaikat összehívják, útrakelt, egyedül a főurak által kísértetve. Hóféhér paripáján ülve lovagolt előttük, olly biztosan, mint a férfiak legjobbika, s olly

kecsessen, mint a nők legszebbike; maga a délczeg mén is büszke látszott lenni királyi terhére.

A vérteshegy alján nagyszámú bolgár rablócsapat állta útjokat, maga Ruma vezérelte őket.

Kupa néhány fegyverest állítva a fejedelemnő oldalára, maga kardot rántott, hogy míg ő a bolgárokkal csatázik, addig szabadítsák meg Saroltát. Egyszer azonban a fejedelemnő szavát hallja; hátratekint, s meglepetve látja: hogy *az ifjú Amazon kardot kapva kezébe, a bolgár vezérnek vágtat, s vele személyes csatába keveredik. Mire Kupa utat törhetett magának odáig; – már késő volt; – a bolgár vezér vérében hullott le lováról a magyar fejedelemnőnek kard csapásaitól összevagdálva. Népe szétfutott el este után.*

A napimádók még egyszer imádva hajoltak meg fejedelemnőjük előtt. Egy férfi büszke lehetett e viadalra.

Ilyen asszony volt az, ki Geizán és Geiza népén tudott uralkodni, kinek elég merészsége volt a keresztyén hit legelső gyökereit elültetni e harcziás nemzet-character vad földébe, a)

A SZENT TŰZ ÉS A SZENT VÍZ.

Magyar honalapítóink mennyire fölül voltak emelkedve hunn és avar hódító őseik világnézetein, mutatják azon módszerek, mik által Magyarország lételét nem csak kivíni, hanem megszilárdítani is törekedtek.

a) Schneller Ungarns Schicksal und Thatkraft.

A hatalom, melly nemességgel párosul, nem félelmet, hanem tiszteletet idéz elő. E tiszteletre törekedtek eldő-deink.

Árpád kibékíté népével a honában lakó nemzetiségeket, István kibékíté vele Európát.

Árpád megszerzé honfitársai becsülését nemzetének. István az európai népeket.

Fegyverei tették hatalmassá, alkotmánya tette tartóssá e nemzetet, de a keresztyén hit tette szükségessé Európában.

A Bakonyi erdők mélyén, a még akkor irtatlan rengetegben máig is találni itt ott elszórva nagy négyszögű fehér köveket, miken világosan láthatók az emberi kéz faragványának nyomai.

Az ezredik évében a megváltónak, e fehér kövek egy nagy oltár emelvényéhez voltak összehordva a *Tapolcza* forrásánál, mellyen hajnalonként kigyulladt a szent tűz s a néma vidéken végig hangzott a Táltosok reszkető éneke, kísérve a zuhogó forrás orgonahangjaitól, míg a körüle gyült bajnokok népe égő szövétnekeket tartva kezeiben, hallgató áhítattal várta a rózsás egén megjelenő napot. Csak a beszédes kard csörrent néha közbe közbe egyet.

S ha az első sugár kilövellt a hegyek mögül, az általános üdvkiállítás mellett ezer kard villant ki egyszerre a megjelenő ős isten tiszteletére, a táltosok *darabokra vágott állatok tagjait hányták fel a levegőbe* s a mint azok az oltár tüzébe estek vissza, jósoltak a napisten jó kedvéről.

Ha vérvörösben jött fel a nap, harczot, ha felhőktől eltakarva, gyászt, ha tisztán, örömet, diadalt jósoltak belőle.

Az áldozati állat rútabb részeit, a vért, epét, a beleket egy mély gödörbe ásták; ott a föld alatt lakott a rossz isten, *Ármány*, annak szállt le az áldozat, a verem száját egy fekete kő fedte be, az volt az ő oltára.

Egy hajnalon sötét fellegek takarták el a feljövő napot az áldozók elől; a távolban hallatszott a torló fekete felhők haragos morgása.

A hajnalt vihar, az égzengés a napisten ébredésének órájában soha sem volt jó jelenség. Mi vész közelit? kérdek az áldozók Táltosaiktól.

A Táltosok vénje az oltárhoz lépett, mit a harcosok félkörben álltak körül.

A vén Táltos lekeríté nyakából párducz kaczagányát, s a földre terítve, reá állt, földig érő öltözetét elől egy sor fényes köves gomb kapcsolta össze, hosszú hófehér szakállá bogláros övéig ért le, s szabadon lengő fürtéit magas hermelinsüveg fedezte, a táltos vak volt, szemei előtt régen zárva volt a látott világ; annál inkább hitték: hogy nyitva előtte a láthatatlan.

Az oltáron égett a tűz, a táltos kezébe vette dárdáját s háromszor kört vágva a levegőbe vele, hallgatózva figyelt a baljóslatú hangra, mit a süvöltő dárda hegy hallatott.

Ekkor egy hófehér paripát vezettek elé, mellynek hátán még ember nem ült; a táltos megfogta egy kezével a szép állat sörényét s más kezével szügyébe dőfte dárdáját. A nemes paripa magasra szökött, s azután egy szomorúat nyerítve összeroskadtt; a táltosok nemesebb részeit levagdálva az oltár tüzére hányták.

A táltosok vénje ez alatt dárdája nyelére támaszkodva, látni nem tudó kőmerev szemeivel a távolba bámult, s az áldozati ének végeztével, látnoki sejtelve képeit elkezdé mondani.

„Túl e hegyeken, hol a tölgyek erdeje végződik, ősz emberek közelítnék, kemény szőrruhában, alázatos fővel; – az idegen ének, mi ajkaikról hangzik, megreszketteti a szívet, – a legvénebb, ki elől jó, egy keresztet hoz kezében, az idegen isten győzelmi jelképét.”

– Meghaljanak! ordíta fel az áldozók tömege.

A táltos csendet inte.

„Ti nem bánthatjátok őket. Köztük három fejedelmi fő van, egyik a *császár Ottó*, másik *Henrik herceg*, harmadik Árpád unokája, *Győző*, a *fejedelem*, kire eskü szerint fegyvert magyar nem emelhet.”

A nép közt egy elfojtott sóhaj volt hallható.

„A *Fehér Várban*, folytatá a Táltos, a magyar nemesek vannak összegyűlve, a fejedelem fia, *Bajnok* (Vajk) menyegzőjét tartja, az énekesek lantja csatákról zeng és szerelemről.

„Most lehangzik hozzájuk az idegen ének a domb tőről, az érkező zarándokok fölmutatják a vigadóknak a keresztet, azok felkelnek e jelre, elhajítják poharaikat. ...”

– És kardhoz nyúlnak nemde? kérdé Kupa, az áldozók vezére.

„És térdre hullanak” felelé a táltos.

A fájdalom ordítása tört ki minden ajkról.

„Egy nagy ház nyílik meg előttük, mit a kereszt istenének építenek. Nem az ég az ő temploma, mint Hadúrnak. ... A ház belsejében egy márvány medence áll, a szent vízzel színig töltve. E szent vízhez egy ifja közelít, mezitlábbal, íéhér ruhában, kezét összetéve s szeméit az ég felé emelve Ez ifjú neve *Bajnok*

– *Bajnok!* kiáltanak fel rémulten az áldozók. A vihar dörgött, a villám cikázott fölöttük.

A táltos folytatá visióit, hangját néha túldörgé az ir-
tózatos vihar.

„A medence előtt egy ősz ember áll, hosszú aranyos
öltözetben, egy kezében gyémántokkal kirakott pásztorbot,
másikban vert arany kehely... A fejedelem letérdel
a medence szélire. Az ősz ember megmeríti kelyhét a
szent vízben. Csodálatos éneklés hallik. A házat csillagfény
árasztja el. A fejedelem meghajtja fejét. A szent víz fejére
csordul.”

E pillanatban a villámropogás közt leszakadó felhő ir-
tózatos rohammal ömlött alá, egy percz alatt kioltva az
oltár tüzét.

Az áldozók megrettenve hajták le fejüket; a *szent tü-*
zet kioltó vízrohamban, a *szent vizet* vélték látni, melly-
nek leomló cseppjei e pillanatban Bajnokot, a fejedelem
fiút, az egybegyűlt nemesség láttára *Istvánnak* keresz-
telek.

A TESTVÉR-HARCZOK.

Fejedelme keresztyénné létele után csak két út ma-
radt hátra a népnek; – fejedelméhez vagy istenéhez ma-
radni hűnek.

István eleinte nem kényszeríte senkit, csupán a szel-
lem szelídebb eszközeivel térj észté az emberszerető új hi-
tet, hittanítókat küldé a nép közé, templomokat, zárdákat
építe és gazdagíta, csak midőn azokat leronták a napimá-
dók s kivont karddal léptek ki ellene, vévé ő is kezébe
szent Móricz dárdáját, mellynek nyele a megváltó kopor-

sószegeivel volt kiverve s hívei kevés számát összegyűjtve maga körül, csatára indult ellenök.

Ez volt az *első tesvérkarcz*.

A roppant földbirtoku *Kupa* volt a lázzadók vezére. Maga ősvallásában megrögzött daczos fanaticus, fejedelmi vérénél fogva a trónhoz legközelebb álló rokon, egykor Geiza özvegyének megvetett kérője, – most vakbuzgalom, hatalomvágy s sértett szerelem miatt a kitört forradalom vezetője.

A hadsereg erőre egyenlőtlen volt. Nagy, töméntelen a napimádóké, csekély a keresztyéneké. De Isten volt a keresztyén királylyal, s még a csodák ideje nem járt le.

Az ütközet legelső hevében a serege élén küzdő *Kupa* egy lándzsadőféstől leesett lováról, egy pillanat múlva véres feje emelkedett ki magasra. a seregek fölött egy dárda hegyére szúrva.

Ez elrémítő jelre ijedség lepte el a napimádók szívét, megfutottak a csatából, szétoszolva erdeikbe, barlangjaikba vagy visszatérve fejedelmükhöz s fölvéve az engesztelő kereszttségét.

Ez idő óta üldözve volt a napimadás. Az oltárok széthányattak, a hunn betűkkel írott pogány könyvek (különben a historiaismeret végtelen kárára) országszerte megégettettek, kik fák alatt, forrásoknál, kövek felett áldoztak, azokat nyakokra kötött kövekkel hajították a vizekbe s mindenki rettentéseül, az elesett pogány vezér teste négyfelé vágatott, s kiszégeztetett az ország négy fővárosának kapuira.

Egyike e fővárosoknak volt Gyula-Fehérvár.

Itt épen akkor temették Gyulát, az erdélyi magyar vezért, ki maga is titkon a keresztyén vallást hívé, de a kinek fia az ifjabb Gyula e vallást megtagadta.

Erdélyben akkor a legerősebb nép faj a *székelyek* voltak. E vas keménységű nemzet mai arczárói is sokban reá ismerhetni arra, a mi hajdan volt. Minden külső változás daczára, erkölcei, szokásai csaknem azonok maradnak, s ama néhány ős szokásról, mi köztük a keresztyénség és királyság behozatalával is fennmaradt, néhány homályos eszmét ragadhatunk meg őseink vallási és polgári törvényeiről.

Betűik régebben voltak, mint a magyaroknak, felyülről lefelé írtak velük, kihagyva a magánhangzókat, három jegyük volt, olyanok, *mint egy bogár alakja*, miknek értelmét máig sem tudni. E jegyeket még 1518-ban tanították az iskolákban, akkor tiltatott el vesszőzés büntetése alatt, de még azután is pálczákra vágott leveleket küldöttek egymásnak.

Istenüket hozzájárulhatlan völgyek, vagy magas sziklák menedékén imádták, máig is állanak *Bálványos vár* romjai, hol legtovább maradtak fenn a napimádók töredéki.

Papjaik, kik az istenitiszteletet végeznek, egyúttal polgári főnökeik is voltak. Ezeket hitták *Rabonbánoknak*.

Áldozatoknál mindenkinek *szabott helye* volt. Még máig is, ha valaki jogait eladja, háza, földje után odateszi „*templombeli ülőhelyét*” is.

Az áldozatoknál *szerecsendió fából faragott kehely* forgott kézről kézre, a legutolsó Rabonbán *Sandóúr* e kehelylyel túl ment a *hét erdőn* a keresztyének terjedése előtt. *Kezdi Vásárhelyhez* közel van egy halom. Régi ős szokásnál fogva minden székely, ki ide jut, mi előtt odább menne, itt megpihen. A dombot „*tűzhalom*”-nak hívják. Az áldozatok tüze századok előtt e halmon lobogott fel, a nép máig is tiszteli azt, bár nem emlékszik rá, hogy miért?

Minden évben összegyűltek e férfiak, harczy gyakorlatra, miket a diákosabb utókor „*lustrumoknak*” nevezett el, ki el nem jött, vagy rosszul volt fegyverezve, a Rabonbán kitörülte a szabadok sorából.

Adót nem fizettek, csak ha királyfi született, adott minden székely egy *ökröt* fejedelmének, a király bélyegével megégetve, ezt hitták „*ökörsütésnek*.”

A Székely akármit vétett fejedelme ellen, fejét veszteté, de vagyonát soha, az megmaradt a rokonoknak.

Ha mag nélkül halt meg valaki, vagyonai nem a fejedelemre szálltak, hanem *szomszédaira*.

Ha valaki meggyilkoltatott, rokonai holttestét temetetlen hagyták, míg gyilkosa meg nem büntettetett, annak pedig a holttetemnél meg kellett jelenni. E szokás Kálmánig fennmaradt: „*tetemrehívás*” és „*halálújítás*” cím alatt.

S magány életük körében is annyi volt az ős sajátság a mi mind e mai napig feledetlenül maradt meg közöttük

A rossz hazafiú, a gyáván a nép úgy állt bosszút: hogy rajta ment és házát lebontotta, s ha azután a bűnhődő megjavította magát, ismét közerővel felépítették a házát.

A szegényebb atyafiak, kiknek nem volt önerejük gazdasági munkáikat végezni, *kalákát* hirdettek, zeneszóval járva végiga helységet s azon eszközt hordva kezükben, a minő munkára szükségük volt, sarlót ha aratni kelle, guzsalyt, ha fonásra volt szükség s ilyenkor mindenki sietett őket egyesített munkájával egyszerre fölsegíteni.

Esketés, Tor, Keresztelő alkalmával a rokonok az ünneplő házhoz tömérdek enni és inni valót küldöztek, s azt azután együtt elköltötték. Az illy ünnepély lakomáit hitták „*Rodiná*”-nak.

A melly lyánnak kedvese volt, az *fenyőfa ágai* szúrt le a lyán háza előtt az esztendő bizonyos napján.

Menyegzőben a mátkát a két nyoszolyóval együtt egy lepellel letakarták, a vőlegénynek ki kelle találni: hogy mellyik az ő jegyese?

S ha valakit eltemettek, annak a *sírhába* három nyilat *lőttek*, később e szokást a puskalövés váltotta fel.

Hogy Kupa négyfelé szelt testével Erdélyben is kihirdtetett a római hit, a holott inkább a keleti szertartású keresztyének lettek proselytáikra, föltámadt a király ellen egész Erdély, vezérük volt az ifjabb Gyula, a fehérvári fejedelem.

Még nem múltak el Kupa vérfoltja városa kapujáról, midőn ő is nyílt lázadással lépett elő István ellen, szövetségbe *Keánnal* a bolgárok fejedelmével.

István szemközt jött reá. „*Isten és Szűz Mária!*” volt serege harczkiáltása; a napimádók elveszték a csatát; Gyula foglyul esett; a király mindaddig, míg kegyelmeért fog esdeni s a keresztyén hitet felveszi, börtönre ítélte a lázzadót; – az ott megőszült és meg is halt; soha sem kért kegyelmet.

A bolgár fejedelem Keán is meghallá nem sokára az „*Isten és Szűz Mária*” harczkiáltást, a boszúálló kard őt is utolérte, ott veszett a csatában.

István a két legyőzött ellenség kincseiből pompás templomot építtetett Székes-Fehérvárott a Boldogságos Szűz tiszteletére de *nem volt áldás Gyula kincsein*, mint a *Chronica* író mondja, 6) *mert a templom többször leégett.*

b) L. Thuróczi *Chronica Hung.*

És azután sok templomot és sok klostromot épített még István király és mikor már Magyarországon eleget épített volna, akkor elkezdte építtetni Rómában, Byzancban, Ravennában és Jeruzsálemben, azon magyarok számára, kik netalán oda mennének zarándokolni.

A MAGYAR KORONA.

IL *Sylvester* pápa, kit kortársai messzeható szellemeért bűvésznek tartottak, egy koronát készíttetett *Boleszláv* lengyel herczeg számára. A melly nap e koronát át kellett volna adnia a lengyel követeknek, az azt megelőző éjszakán a legenda szerint egy angyal jelent meg álmában, a ki azt adá tudtára (: hogy a készen levő koronát ne adja a lengyeleknek; hanem jőni fognak holnap a nap első órájában követek egy idegen országból, kik e koronát fejedelmük számára fogják kérni, azoknak adja azt.

E követek István követei voltak.

A kalocsai érsek Neszte egyszerűen leírva Istvánt a pápa előtt, az e szavakban tört ki.

„*Engem neveznek Apostolinak, de a ti fejedelmetek maga az Apostol.*” c)

S a lengyeleknek szánt koronát egy bulla kíséretében elküldé Istvánnak, ez a magyar korona felső része, melyet alul ama diadém körít, mit *Dukas* görög császár küldé Geiza herczegnek.

c) Carthuisius.

A BOLDOGSÁGOS SZŰZ.

Költői érzelmű népet, minő a magyar volt, hamar megragadtak a keresztyén vallás magasztos eszméi.

£ tiszta erkölcsű nép szívében élénk viszhangra talált ama főséges gondolat, melly egy nőt a legszebb két alakban egyesítve, mint *szüzet* és *anyát* tüntet fel az imádat fénykörében.

Innen magyarázható azon szent ragaszkodás, melylyel a legelső keresztyének az Isten anyjához viseltettek.

Legelső harcziáltásaik az ő nevében történtek, később országuk védasszonyává választották, s az év két hónapját az ő nevéről nevezték el, nagy és kis Boldogasszony havának/

E magasztos eszmék legragyogóbb színezetben tölték el az ifjú királyfi *Almerih* szívét. Gyakran megjelent előtte álmaiban, vagy ábrándjaiban a csillagsugárokkal környezett szent szűz. Egy nő, napsugárban öltözködve, lábai alatt a hold, fején egy korona tizenkét csillagból *d)* kinek egykor szent elragadtatása közepett, örök tisztaságot fogadott a király egyetlen fia.

E pillanat óta ifjú arczán valami megdicsőülési halványság kezd el derengni; szótlán, mosolytalan lőn s került a világot.

A király azt hívé: az ifjú kor ábrándjai bántják a herczeget s Crescimir király szép leányában egy bájoló je-

gyest szerze számára, kivel sóhajait megosztva örömeit visszanyerje.

De Imre, mióta mátkáját nőül vévé, még busább, még halaványabb lón; míg mindenki azt remélte: hogy boldogságát élvezi, ő ifjú szép nejének megvallá esküjét, mellyben magát az Isten anyjának örök szüzességre kötelezé. S házasságuk napja óta az ifjú férj és ifjú nő tisztán éltek egymással, mint égben az angyalok.

Nagy volt a próba, mit az ifjúnak ki kelle állani: azon nő mellett, ki olly szép volt, olly igéző és a ki őt úgy szerette, nem gondolni soha másról csak az égről s annak lakóiról.

A szent fogadás s a szív indulatai sokáig küzdöttek egymással, az ifjú herceg szemlátomást fogyott, veszett e küzdelemben, senki sem tudta mi baja?

Egy napon a király országgyűlésbe hivatá rendéit, fiát, az ifjú herceget akarta előttük utódául bemutatni. Minden készület meg volt téve a koronázásra. De Almerik már ekkor dicsőbb koronát viselt. Egy reggel szűz fekhelyén halva találtatott. Kik őt királyukká választani jöttek, halála hírével tértek vissza. A szent szűz magához vette őt a küzdelmek világából.

„*Szerette őt Isten, hogy ifjanvévé el.*” monda a király halála hírére s még máig is él e példabeszéd, melylyel a nép ifjak halálát szokta vigasztalni.

SZEMET SZEMÉRT.

Almerik halála diadalünnep lehetett az égben, de gyászünnep volt Magyarországra nézve.

Ez által szakadt meg a trón következés fonala először, ekkor nyílt harcztere a trónkövetelésnek, a pártoskodásnak.

Árpád unokái közül még éltek elegenden. Ott volt *Vazul* az egyik ágról, a másiktól *András*, *Béla* és *Levente*, *Äopass László* fiai, s egy fiú női ágról, *Gizelának*, István testvérének gyermeke *Péter*.

E fiú anyja, egy cselszövő néember, attól tartva, nehogylstván választása kis öcscsei valamelyikére essék, azokat minden rágalommal igyekezett a már akkor testben lélekben nagyon elgyengült király előtt eláztatni.

Egy éjjel az alvó király hálóteremébe gyilkos lopózott, ki a királyt fegyvere elejtésével fölébreszté.

– *Ha Isten velem, ki van ellenem!* kiálta a felébredő szent ember.

Ekkor a gyilkos térdre esve elmondá: hogy őt a király unoka öcscsei bérelték fel az ő meggyilkolására.

Ki ne látná itt a legvilágosabb cselszövényt? Hogy lehete a király ágyáig jutnia a bérgyilkosnak, ha az egész tény nem környezői cselszövénye lett volna? s az, kinek bátorsága volt örökön és zárt szobákon keresztül jutni, miként rettenhetett volna meg annyira egy alvó ember tekintetétől: hogy őt épen fölébressze?

Sajnáljuk ugyan, hogy a legendaírók kedvét e vélemény által elrontjuk, de szavainkat igazolja nem csak *András*, *Béla* és *Levente* később nyilatkozott nyilvános jelleme, hanem maga azon körülmény is, hogy midőn a gyilkos

elfogattott, a fejedelmi hercegek nyugodt öntudattal maradtak az udvarnál.

A gyilkos szabadon bocsátattott s az ő vallomására a hercegek befogattak. A király meggyőződött ártatlanságuk felől s kiadá a parancsot, hogy bocsássák őket szabadon. Vazulra nézve e parancs későn érkezett. Gizela megtanulta Olaszországban mint kell olly emberekkel bánni, kiket nyíltan meg nem ölethetünk. Ármányt szövő udvarmesterével a fejedelemfi szemeit a börtönben megvakittatá s füleibe ólmot öntetett.

István e hírre keservesen sírva fakadt s unokái öcsceit maga elé hivatva tanácslá nekik: hogy fussanak az udvarból: hol cselszövés és orgyilkolás találtak fészükre.

Nem sokára meghalt az ősz király. Holta után a *szent* név nimbuszát hagyva emléken.

Megürült trónjába beülteté Gizela magyaroktól nem szeretett fiát Pétert.

Vétkek, minők az előtt a magyar trónján nem ültek soha, kerültek uralkodásra. Tékozlás, bujaság, förtelem, zsarnokoskodás mutatott példát a legmagasabb helyről az alattvalóknak; még a nyílt lázadás fölemelte irtóztatos fejét s az elkergetett király helyébe annak leküzdője *Aba Sámuel* ült.

Zsarnok helyett zsarnok.

Gúny helyett kegyetlenség kezdett uralkodni, Péter csak szemeit szúratta ki a vele ellenkezőknek, Aba karóba húzatta őket. *e)*

e) Legnagyobb panaszuk volt a magyaroknak Aba ellen, hogy a paraszttal komázik, azokkal együtt eszik, lovagol, azt hirdeti: hogy minden közös úrral és paraszttal. L. Thuróczit Tehát ő volt a legelső communista Magyarországon.

Három év múlva egy új lázadás ezt is letaszítá a trónról, a megbukott királynak feje vétetett. f)

Ennyire hozta a nyílt kihívó iszonyat a hü erkölcsös magyar népet:

Péter újra visszajött, – nem okulva a múltakon.

Uralkodása lánczai ellen az elégületlen nemzet Kopasz László számúzótt fiait hívta segélyül.

A mint András és Béla megjelentek a határon, özönlött hozzájuk sereggestül az elégületlen nép.

Péter azt hívé: hogy láncz és hóhér-pallos megvédik az új lázzadás ellen. Csal hite szeme világába került, a lázadóok elfogták, tömlöczre vetek, és megvakíták, miként ő érte megvakíttatott unokabátyja Vazul, anyja parancsára Gizela megöletett.

A trónt Levente halálával András, az idősebb testvér foglalta el.

FEJEDELMI PÁRBAJ.

Midőn Kopasz László fiai Szent István tanácsára elhagyták az országot s Lengyelhonba futottak, azon időben *Miksa* herczegnek, a lengyel fejedelemnek harcza volt a *pomeránokkal*.

f) Segité e lázadást Henrik császár seregeivel a magyar felkelőkhöz csatlakozva. Az eldöntő ütközetben a Rába partján sokat veszettek a németek s azt a helyet maguk is sokáig „*Ferlorumpájernek*” nevezték. Verlorene Bayern.

L. Thuróczi.

A katolikus Lengyelország a keresztet védte a pogány pomeránok bálványai ellen. Már szemközt állt a két sereg midőn előlépett az óriás pomeránvezér s *istenítéletére* bízva a csatát, felhívta a lengyel fejedelmet: hogy vjjon meg vele, kíméljék meg kölcsönösen a nép vérit, s a mellyik közülök elesik, annak népe hódoljon meg a másíknak.

A pomerán óriás láttára megdöbbenve lépett vissza Miksa herczeg, ő vén volt már e csatára s fiai még fiatalok; ekkor egy ismeretlen vitéz lépett elő a nép közül, egy jövevény, idegen alakú ruhában és fegyverzettel s főlájnlá kardját a herczeg helyett megvíni.

Midőn a lengyel király kérdé tőle: hogy kicsoda? azt feleie „*magyar*” s midőn a pomerán kérdé a lengyel királytól: hogy ki az, kit maga helyett a küzdterre állít, ez azt feleie: „*fiam!*”

Miksa herczeg oldalán egy szép lángszemű leány állt, a herczeg egyetlen leánya, ezt szánta ő legszebb jutalmul az ismeretlen vitéznek, kit nem ajánlott semmi más czím, mint a hősi bátorság.

A szemközt felállított két sereg láttára, kiállott a két fejedelem csatázni; tomboló harczméneken ülve kelevézzel rontottak elébb egymásnak s Béla a roppant óriást az első összecsapásnál kivetette a nyeregből.

Ekkor gyalog kivont karddal csaptak össze. Hosszú volt keze és kardja a pomeránnak, de élt már a magyar példabeszéd: „*ha rövid a kardod, told meg egy lépéssel.*” Hosszú kemény tusa után halva hevert a fővényen a pomerán fejedelem, míg a magyar vitéznek egy haj-szála sem görbült meg.

A nép örömrivalgása között fogadta keblére ismeretlen új fiát a lengyel herczeg, átadva neki, *kiket meghó-*

ditolt, a pomerán népet s egyetlen leányát; azokat kardjával, ezt nemes szívével.

Így nyert a száműzött fejedelem egy viadalban hírt, hatalmat és szerelmet.

HARCZ VÉR NÉLKÜL.

Magyarországnak ennyi belvillongás után békére volt szüksége, békére belül, békére kívül.

A napimádók felekezete újólág föltámadt a kereszt uralma ellen Vatha vezérlete alatt, fölégeté a templomokat, a papokat legyilkolá, Gellért püspököt a Budai hegyről taszította alá, mellyet máig is a martyr nevééről neveznek, alig hogy ez legyőzetett, jött Henrik császár nagy haddal kívülről védencze (Péter) halálát megboszulandó.

Egy nemzetnek, mellyen a polgárháború által vert sebek még alig hegedtek be, külháborúba keveredni életveszély.

Árpádot kardja biztosítá a német nemzet támadásai ellen, Szent Istvánt apostoli kegyessége, Pétert hódolata, Abát szégyenteljes adófizetés. András látta: hogy ő ezen eszközöknek egyikét sem használhatja. A harczot az okosság, a hódolatot a büszkeség ellenzé.

Ekkor maga mellé ülteté a trónra Bélát, a nálánál mind karra, mind före, mind szívre erősebb testvért, éltében koronája osztályosául, holta után örököséül nevezve őt ki.

Béla azon kisdud hadsereggel, mit az ország belnyugáolina mellett összeszedhetett, Pozsonynál táborba szállt a császár ellen, ki őt roppant haddal jött ostromolni.

A belzavarok néhány év alatt od ah ózták Magyarországot: hogy kerülnie kellett a harczot azon ellenségével, kit saját országában annyiszor meglátogatott.

Míg Béla ellenségét hadi mozdulatokkal fárasztá, az alatt *Zotmund*, egy általa fogadott bűvár, a víz alatt Henrik hajói alá úszott, mik élelmi szerekkel voltak terhelve s azokat alul kifúrva, elsülyeszté.

E vesztés több volt Henrikre nézve egy vesztett csatánál, kénytelen volt rögtön visszavonulni Pozsony alul.

A következett évben még nagyobb sereggel ütött be a császár Sopron felől, ezúttal öcscsére *Gebhart* püspökre bízva: hogy élelmi szerekkel terhelt hajóival vonuljon le utána a Dunán.

Béla herczeg a császár, jöttét azzal előzé meg: hogy messzeföldön, a merre az ellenséges hadseregnek kelle jöni, fbiégettetett minden falut, a lakosokat nyájaikkal együtt az ország belsejébe küldé, a kazlakat, asztagokat szerte fölgyújtatá.

A császár serege mohon üldözé az előtte visszavonuló magyar hadsereget, de midőn az ígért tejjel mézzel folyó vidék helyett, az elpusztult letarolt megyék középebejutott, hol a falvak le voltak előtte égetve, a mezők letarolva, a kutak behányva, megdöbbsenté a láthatlan ellenség, az éhszomj hatalma s megállt gátolatlan előre haladtában, utána érkezendő élelmi szereire várva.

Gebhart püspök ezalatt levelet irt bátyjának: hogy hol várja az élelmi szerekkel? Követét Béla portyázol elfogták s a magyar táborba vitték, a vitt levélből megértvén Miklós püspök collegája kérdésit, a fufangos Béla tanácsára azt válaszolta neki a császár nevében: hogy csak menjen vissza nagy sietve, ahonnan jött, mert itt rossz

világ van, Németországba beütött az ellenség, neki sietnie kell haza seregével.

A püspök illy dolgokban nem értette a tréfát, a martyrokat szerette tisztelni, de követni nem volt kedve, még az nap minden hajóival visszafordult, haza ment, ott hagyva éhezni a semmit nem sejtő császárt.

A császár e közben untig várta élelmi szereit, s várokozásában elsánczoló magát táborával.

A mint a magyarok látták: hogy az ellen a földet ássa, azt mondák: hogy előre sírt ás magának.

Mert, a hogy a chronica író mondja, *a melly árkot nappal az élő a holtak számára ásott, abba éjjel maga feküdt le alunni s a ki éjjel ágyat vájt magának a földbe, nappal ugyanazt mint halottat temették oda.*

Ezalatt a tábort körülrajongó magyar portyázok éjjel nappal nyugtalaníták az éhségtől fogyó erőtlennő hadat, a sánczokon túl lépni merészkedőt nyakába vetett pányvával ragadták el. Nem hősök, hanem pánczélozott csontvázak voltak Henrik népei, seb nélkül hullva el a vértelen harezmezőn.

A császár, ki hódítva jött be az országba, könyörögve ment ki belőle. Hadserege nem kért többé dicsőséget, csak kenyeret, s a magyar hadvezér ügyessége ezúttal a legdicsőségesebb békekötést nem drága magyar véren, hanem ártatlan marhák és ür ük vérével vásárolta meg, mit a kiéheztetett ellenségnek a békekötés után magyar bőkezűséggel oszta.

A császár örök békét esküdvé a magyarnak, leányát, ki már a Franczia király fiával volt eljegyezve, András fiának adta nőül, serege pedig olly sietve hagyta el a legirtózatossabb hadjárat terét: hogy még vértjeit ott hagyta sánczain; a melly hegyes erdő máig is „Vértes”nek neveztetik.

A KORONA ÉS KARD.

Endre király testvérét Bélát tette trónja örökösévé. Ez ígérete után fia született. Salamon.

Az apa elfeledé az ígéretet, mire a király megesküdüött s fiát, mikor még az alig volt hét éves, megkoronáztatá, a koronázási ünnepélyen jelen volt Béla herczeg is, s arczán nem látszott semmi keserűség, midőn a koronázási hymnuszban éneklék a karok: „esto dominus fratrum tuorum!” (Légy ura testvéreidnek) De András jobban megijedt a hideg arcztól, mintha azt haragosnak látta volna, s hogy testvérét kísértetbe hozza, magához hivatá őt Várkonyi várába, egy szőnyeget terítetve le a trón elé, mellyre korona és kard voltak letéve.

A kísértés Bélának életébe kerülhetendett, a trón háta mögött gyilkosok voltak elrejtve, kiknek Bélát, azon esetben, ha a koronához nyúlna, meg kelle ölniök.

– Válassz, monda testvérenek a király. A korona a királyság, a kard a herczegség jelképe, a mellyiket választod, legyen a tied, a másik maradjon fiamnak.

Egy hang, alig halhatóan susogá a herczegnek: „válaszd a kardot. Miklós volt az, a testőrök vezére. És Béla a kardot választá.

De András midőn kardot adott testvére kezébe, gonosz eszközt adott maga ellen. Azon kard őt koronájától s életétől fosztotta meg.

Az élte elleni nemtelen merénnyt megtudva a herczeg, elfutott ipához, a lengyel királyhoz s onnan harczias sereggel tért vissza bátyja ellen.

Ez is idegen segélyhez folyamodott, a császár két vezért, egy harmadikat a cseh király küldte segélyére, Béla mind a hármat megveré és elfogta; a király magyar seregei a csata után hozzá csatlakoztak. Endre maga a csatában futó lovaktól gázoltatott agyon.

BÉKÉBEN NAGY KIRÁLY.

Első Béla g) egyike volt Magyarország legnagyobb királyainak.

Az utókor ugyan szereti azokat nagyoknak nevezni, kik harczy győzelmeket kötöttek nevükhöz, de nagyobb az, ki a békét fenn tudta tartani népei számára.

Első szava a trónralépés után kegyelemosztás volt, elleneit, kik szétfutottak az országba és azon kívül, visszahíttá, nejeiket meghagyta birtokaikban. Országgyűlést hivatott össze, minden helységből kettőt az éltebbek közül (Tehát a *national convent* eszméje is a magyartól származott). Még szigorúságában is tudott kedélyes lenni; midőn egy ízben a napimádok követeket küldöttek hozzá, azzal az őszinte petitioval: hogy hadd gyűjtsák ők fel a keresztyének templomait; a jámbor király, a helyett: hogy mint elődei, kardélre hányatta volna a lázadókat, poroszlókat küldött le hozzájuk nagy korbácsokkal s ütlegekkel verette szét az egész pogány forradalmat, mellyet ha karddal támad meg, tán ezrek éltebe kerül. Soha sem lázadt fel többet a pogány vallás mellett senki. Az egész ország a keresztyén

g) Thuróczi szerint nem „Albert” hanem „Benjamin”

vallásra tért, de még azután is, és még most is él a nép között a választott istennek emléke, s ha fájdalom sújtja, vagy emberfölötti bátorságra van szüksége, máig is elemlegeti magában: hogy „*él még a magyarok Istene.*” A gondolat nem igen keresztyéni, de annál költőibb: egy istent választani, ki együtt érezze fájalmát, dicsőségét a nemzettel, ne szeressen kívülre semmi népet, s ha ez megszűnt lenni, ő is elenyésszen örökre.

Béla király veretett új, teljes értékű pénzeket. E pénzekerç egyik felől egy kereszt, másfelől a király neve látható. (Salamon kezdte legelőbb mellképét a pénzre veretni,) törvényt hozott az uzsorások ellen, árrát szabta a vagyonnak, megkissebbíté a nép adóját. A chronica azt írta fel róla: hogy *a szegény bővölködött alatta és a gazdag dicsekedett.* Vajha tudták volna utódai: hogy ez a legnagyobb dicséret, mit egy fejedelemről elmondhatni.

És mintha a sors maga is kiválasztotta volna Bélát arra: hogy a harczoknak véget vessen, midőn egyszer épen Salamon miatt, ki Némethonba futott, csatára készülne, a rászakadó ház Dömösön agyonütötte. A királygyilkos romok máig is láthatók Visegrádon túl a Duna jobb partján. Az a borostyán, mi most az omladék kövein látszik, egykor a legnemesebb király homlokát köríté.

A HÁROMSZOR KORONÁZOTT KIRÁLY.

Valami irtózatos fátumnak kell esküdve lenni a koronához, melly üldözőjévé lesz annak, ki azt erőszakosan teszi fel fejére.

Péter megfosztatta *Vazult* a korona miatt szeme világától, ugyanazon büntetés érte el őt is.

Aba megölette *Pétert*, az ő feje is a koronával együtt esett le.

András megölette *Abat*; ön testvére elől futva esett el ő is.

Béla testvére vérén keresztül lépett a trónra, őt maga a trón temette omladékai alá.

Fiai: *Géza*, *László* és *Lambert* megborzadva álltak félre, ez istenítélet után visszahúzza kezeiket a koronától, mellynek sorsa fátumszerű lánczolatban látszott bosszút állni egyik haláláért a másikon.

Átengedték azt *Salamonnak*, ki már azzal egyszer megvolt koronázva, maguknak egyedül az *András* által kötött szerződés jogait tartva fenn, melly a hercegeket az ország egy harmadának tette uraivá.

Salamon homlokát másodszer is érinté a korona, a nélkül, hogy lelkét királyibbá tette volna.

Gyermekkora óta ferdén nevelve, gyanakodás, ingtagság, szenvedélyesség, álnokság jellemzék lelkületét, miknek nincs helye a trónon.

Legelső lépése az volt: hogy fejedelmi rokonait, kik érette lemondtak a trónról, megfosztá hercegségi jogaiktól.

Azon időekben jó volt Magyarhonnak Lengyelország szomszédsága, ide szokott a megsértett jog, mint bírájára appellálni; az ifjú hercegek is ide menekültek s csak a főpapság közbenjárása gátlá meg: hogy *Salamont* akkor ki nem űzték országából.

A rokonok kibékültek, húsvét napján Pécssett harmadszor koronáztatott meg *Salamon*, maga *Géza* tette a koronát fejére.

De mintha valami gonosz omen akarta volna még ha-

zudtolni a kibékülést, az éjszakai ünnepély alatt, meggyuladt a vigadók fejei fölött a palota s az engesztelődés napján az egész város porrá égett.

E kibékülés után nem sokára a szomszéd csehek beütöttek a magyar határon, de tapasztalok: hogy ha a magyar magával egyetért, akkor a győzelem övé; a király és a hercegek karddal látogatták őket vissza, s a cseh hadak szemefénye, a kérkedő óriás, egy személyes viadalban azon *Bátor Opossal*, kinek nagy apja Kupát megölte, e hős által levágatott; – úgy látszik mintha családi hagyomány lett volna a Bátoroknál ellenséges hadvezéreket öldönsni.

Egy rövid hadviselés után, melyet Creszimir horvát herceg védelmére a fejedelmek diadalmasan viseltek a Carinthei herceg ellen; új tettekre látszott hívni a hadistene a magyar fegyvereket.

A keleti török birodalom feloszlott; a szétszakadt ország irtózatos néprajokat eresztett a szomszéd vidékekre. Egy csapatjuk ezeknek, a kunok több százezer főre menő hada sokáig pusztító csapása volt majd Orosz-, majd Görögországnak, s mindig beljebb törve nyugoti Europa felé, végre betévedt Erdélybe, azt elárasztva, áttört a meszesi szorosnál Magyarhonba, végig pusztítá Bihart s a Nyírséget, s ment vissza rablánczra fűzött hölgyeket és férfiakat hajtva maga előtt.

Az ifjú király és a hercegek utána siettek az országdúló hadnak s a Maros mellett utolérték őket.

Owl, a kun vezér, csúfosan küldé ellenük a kun gyerköczőket: hogy menjenek háborúst játszani a magyarokkal.

De a legelső összecsapás megtanítá elleneit tisztelni, seregeit hirtelen összevonva egy hegytetőre vonult fel velök, ott várva be a magyarok támadását.

A magyar eleitől fogva legerősebb volt a rohamban. Háromfelé osztva a sereget, míg az ifjú heves király a hegy meredekén rohant fel a Kunok ellen, a reá özönlő nyílzápor közepett, azalatt Géza oldalt kerülte meg őket s László iszonyú erővel ütött derekukra, saját karjaival négy ellent ölte meg a viadalban. Az ötödik nyíllal megsebesíté, de halált kapott tőle vissza. Mindenütt meglehete ismerni a harcztot¹, a hol László járt; egy fejjel magasabb volt mindenkinél s a hol ő megjelent, ott megtört az elenség.

A kun elhullt, vagy megadta magát, a magyar sereg késő estig üzte a futókat.

Maga László meglátva: hogy egy kun egy szép leányt ragadott fel lovára s azzal készül menekülni, utána vágtat. Azonban fáradt lovával be nem érhetve a menekvőt, messziről kiált a lyánnak: hogy rántsa le magával a kunt. A bátor magyar szűz megragadva e szóra rablója övét, levetette magát a lóruul s a vele együtt lezuhant kun rövid tusa után halva esett el László kardja alatt.

A hüvelyéből kivont kardnak soha sem volt pihenése többé. Minden oldalról kellett küzdeni a magyarnak szomszédaival a vitatott hazai földért.

Alig verte le a Kunokat, másfelől a Dunán a *Bessenyők* törtek keresztül, pusztítva, rabolva s ismét eltűnve a Bolgár hegyek közé. E kalandornépet a byzanci udvar bocsátá Magyarországra Belgrádon keresztül, a magyarok tehát *Belgrádra* mentek az eltűnt szövetségesekért boszút állani.

A várost *Nikétás* védte, az ostromló seregeket Salamon király s a két herczeg vezette, az előcsapatok vezérei voltak *Via*, a király kegyencze s János, soproni gróf.

Az ostromló seregek átkeltek a vízen. A magyarokat meglepte előbb a soraikra hányt olthatlan *görögtűz*, de később a görögöket lepte meg a balállal szembe robanó *magyar tűz*. Visszavonultak városukba.

A segítségükre előtámadt bessenyők, mikor még csak a soproni csapatok voltak a város előtt, azokra rá ütöttek s ott János gróf által *úgy* megverettek: hogy vezérük alig menekült meg néhányad magával. A többi magyar sereg csak messziről nézheté a diadalt.

Két hónapig tartott a város ostroma, az akkori nehézkes ostrom szerek mellett; magas fatornyokból csodálatos gépek hánytak köveket és tüzet a városba, a falakat kuttakkal ásták alá s faltörő kosokkal döngetek; e közben egyes bajnokok szálltak alá a bástyákról, személyes viadalra híva fel az ostromlók vitézzeit. Illy énkor *Bátor Opos* egy maga kettőt kergetett vissza a város kapujáig.

A harmadik hónapban egy magyar leány, kit a Saracénok foglyul tartottak Belgrádban, egy zivataros éjszakan felgyújtotta tömlöczét s az ostromlóknak segélyül jövő vihar lángokkal borítva el az egész várost, a bástyákon át betörő magyaroknak irtózatos diadalfényt támaszta a csatához; a védsereg egy része, kit a fegyver el nem ért a várba vetette magát s azt nem sokára kegyelemre vagy kegytelenségre feladta.

A görög sereg, a mint a várból kibocsáttatott, nagy részint Géza herczegnek adta meg magát, alig szállinkózott valaki Salamonhoz, olly előszeretettel viseltetett még az elenség is Géza iránt, ki e bizalmat azzal igazolta: hogy a foglyokat váltságdíj nélkül bocsátá szabadon.

E tetteért a görög császártul koronát nyert a berezeg ajándékul, Salamon királytól pedig azon megaláztatást:

hogy a hadi zsákmány osztásakor László testvérével kapott egy részt, míg a királyi kegyenc, Vid, kettőt.

„Két kard nem fér egy hüvelybe,” monda Vid a királynak, midőn a császárnak Gézához küldött követei visszatértek, a nélkül hogy Salamonhoz szóltak volna.

Azon iskola, mellyben Vid Salamont neveié, az akkori romlott udvarok bélyegét viselte magán; ámulás, orgy ilkolás, alattomos boszú tanai voltak azok, az őszinteség, és nyílt harcz helyében.

A király gyűlölte a hercegeket, mert országa harmadát bírták, gyűlölte őket, mert látta: hogy népe szereti őket, jobban, mint őt, s mert rossz szelleme Vid mindennap szíta a gyűlölet tüzét szívében.

A király öröklött hősi szelleme nyílt csatát kívánt a hercegekkel, miként apjaik víttak egykor a koronáért; a kegyenez azonban biztosabbnak hitte a tört, mint a kardot s a királyhoz hivatá a hercegeket engesztelés színe alatt.

De ezek megismerek a mosolygó álarcz alatt az orgyilkost s ketten soha sem jártak együtt, ha az egyik megjelent a királynál, a másik hadsereggel maradt otthon, kivont karddal örködve testvére élte fölött.

Egy télen Géza kisdéd vadász csapatával Ingovány erdejében mulatott, vele voltak vezérei: *Petrud*, *Zonuk* és *Bikás*. Mind a három ámuló. Kik Vídől régen felvették a herczeg éltének vérdíjját.

A férfias multság közt egy levelet kap Gtéza, a Szegszárdi *Vilmos paptól*, mellyben a jó apátúr figyelmezteti: hogy őrizkedjék a királytól; a herczeg bizalmasan mutatja a levelet vezéreinek, azok kaczagva vetik azt félre: „részeg lehetett az a pap,” mondának.

A király épen Szegszárdon mulatott. Ott főzték a ter-
vet Géza ellen az isten házában.

A mint az esti énekszó után a népség elhagyta a szent-
egyházat, a király és tanácsosai alattomban ide jöttek.

Az iszonyú tanács tárgya Géza elfogatása volt. Va-
dászat közbe Vid katonáinak kelle rajta ütni, s szemeit ki-
szárva, börtönre vetni. A király beleegyezett a fekete csel-
szövénybe s összegyűjtött seregével megindult a *fejedelmi*
vadászatra.

De a templom boszút állt megszenségtelenítőin. Vil-
mos pap ott hallgatózott elrejtőzködve s megtudva a ki-
rály szándokát, leveté papi öltönyét, kardot, pánczélt kö-
tött, s lóra ülve sebesen Gézához nyargalt, tudósítva őt az
ellene forralt tervről.

Géza rögtön maga körül gyűjté kisdéd csapatait s
Csehország felé akart menekülni, de a király csapatjai út-
ját állták, kénytelen volt a Tisza jegén átmenekülni.

Tovább nem kerülhette ki a csatát. A királynak har-
minczezer fegyverese volt, neki csak négyezer, annak há-
rom negyedrésze is áruló, Vidtől megvesztegetve.

A csata megkezdetett, Petrud, Zornuk és Bikás rögtön
felemelt paizszal jelt adva átfutottak a királyhoz, vezérü-
ket hitszegőül elhagyva; de a gyalázatot nyomban követte
a boszú, a hős *Bátor Opos*, az egyetlen férfi, kinek neve
az ellentáborban tiszteletet érdemel, nem értette el, vagy nem
akarta elérteni az árulás jelét, vagy tán épen boszút akart
állani a nyomorú szökevény népen; – a helyett: hogy
Géza maroknyi seregét üzte volna, az árulóknak fordult s
azokat az utolsó emberig levágta; csata végén az öldök-
léstől úgy meg volt merevedve az ökle: hogy a kardot
nem bírta letenni belőle.

Géza megmenekült, Petrud, Zornuk és Bikás halva

maradtak a síkon. Soha félreértés olly jókor nem jött, mint ő ellenük.

A vert fejedelem, megmaradt kis csapatával átmene-
kült újra a Tiszán s felső Magyarország felé futva Vácznál
találkozik László testvérével, ki szembe jött rá Ottó só-
gora segéd-csapatával.

Salamon, ki Géza vert hadát üldözte, egy új seregre
bukkant. Nem a könnyullató emberi szívű Géza, hanem
a királyi lelkű *László* állt előtte.

Az ősz *Ernyei* nem tanácslá a megütkezést a király-
nak: „ne harcoljon, úgymond, fiú az apja, testvér test-
vére ellen.” De Vid nem engedett a szelídebb érzelmek-
nek erőt venni a király lelkén.

„A nemesek elhullottak, úgymond, az összegyűjtött
parasztok és aratók pedig nem testvéreink.”

A hercegek tábora Czinkotánál foglalt helyet; a mo-
gyoródi hegyen túl a királyé. Sűrű köd feküdt az egész
tájon.

Mikor a köd felszakadt, az első napsugárnál meglát-
ták egymást az ellentáborok.

„Azon férfiak ott, monda *Ernyei*, *László* táborára
mutatva, kik hátukat a Dunának vetették, aligha készül-
nek elfutni a csatából.”

Békítő szavait nem sokára elnyomta a csatakiáltás.

Vid támadott, – a balszárny, Ottó seregeivel egy
pillanat alatt szétverte a támadó seregeit, maga Vid át-
szúrt szívvel s ketté hasított koponyával esett el, az ősz
Ernyei egy percze visszaállította a csatát, a másokban ő is
halva hevert a csata mezőn.

Kétségbeesve rontott e közben a király *Géza* lobogói
felé. De a két testvér az ütközet alatt helyet és zászlókat
cserélt, *László*, testvérét féltve, annak lobogóit vévé fel, s

a rohanó Salamon a szelíd Géza helyett ismét a rettegett Lászlót látta maga előtt. Hirtelen oldalt fordítá seregét, csak Gézát keresve a csatában, e közben a két testvér fegyverei közé jutva elveszte a csatát, elveszte seregét s egyedül a győzhetlen Bátor Opos karjának köszönhető: hogy egyedül, csupán általa kísértetve megmenekült.

A győzelmes sereg térdre borulva dicsérő himnusokat énekelt a diadalosztó Istennek, a tábor előtt egy szarvas nyargalt el, mellynek ágbogain égő gyertyák lobogtak, azon a helyen a hercegek templomot építettek, mint a legenda állítja.

A mint László a holtak mezején végigjárt, meglátta Erneyi holttestét. Könnyezve állt meg felette. „Sajnálak, úgymonda, mint testvéremet, bár hallgatott volna rád a király.

De a mint a harcosok, kik a holtakat temették, rá akadtak a had indítójára, Vidre, port hintettek halott szeméi közé, úgy fektették átkok között a dicstelen sírba.

A KIRÁLYI REMETE.

A futó király Mosonra menekült, ott bezárta magát a várba és készült védelemre a hercegek ellen. Azok nem üldözték őt, de annál keményebben üldözik édes anyja szemrehányásai, ki őt szemtül szemben megátkozta a polgárháborúban kiontott véréért.

A király, kinek egy országon kelle uralkodni, nem tudott uralkodni magán, szenvedélye annyira ragadta: hogy dorgáló anyjára fölemelje kezét. Az agg, megöszült hajú matróna megátkozta a királyt, és az anyáatok még a

korona alatt is megtalálja a fiút; elhagyta őt azután Isten, ember; még tulajdon neje is. Megveté elbukott férjét, más karjaiba veté magát; mintha a szerencsétlenség feloldta volna a szeretet alól is.

A hercegek megnyugodtak Fehérvárott, s békében hagyták Salamont, azonban a szomszéd Bessenyők, megtudva a kiütött polgárharczot, *Zolta* vezér alatt rárontottak a megalázott királyra, egykori legyőzőjükre, ki mindelektől elhagyatva ült Mosonyban.

Salamon a szomszéd *Heinrich* határgrófot szolítá segélyadásra, az meg is jelent hadával s megalkudva a kkirálylyal valami jó summa pénzben, elindult a Bessenyők ellen. A mint meglátta őket, visszatért. Igen csúnya embereknek találta őket s az úton fegyverhordozói tele beszéltek a fejét Marchart, Poth és Villerm hercegek történetével, kik a barbárok elleni csatákban mind szörnyű kimenetelt értek.

A becsületes határgróf azt mondta Salamonnak: *hogy neki fogadása tartja nagy böjtbén nem csatázni, hanem ha tetszik a királynak, verekedjék ő meg a bessenyőkkel, majd ő maga egy hegytetőre felmegy s ha meglátja: hogy Salamon csakugyan nem bír velők, akkor majd ő is segélyére siet. E vitéz szándékkal csakugyan fel is vette magát a baki hegyre s onnan nézte az ütközetet.*

Salamon tehát összeszedve seregét, kiált egyedül *Zolta* ellen; *Bátor* Opos karja ismét csodákat tett, a *király tekintete előtt elolvadt az ellenség, mint a massa tűz arca elöl*, *Zolta* kevesed magával menekült meg, serege nagy részét a kard, vagy a Fertő vize pusztítá el.

Ekkor lejött a hegyről *Heinrich* s kérte a szegődött díjt a segélyadásért, s hogy azt a király megtagadta tőle, fenyegetőzött, hogy megharagszik.

Azonban szerencséjére Salamonnak, a nagy böjt újra eszébe jutott a határgrófnak s szomorúan visszaballagott a maga jószágába, mint ezt a chronicairó nagy naivul előadja.

„Van-e sok illy katonája a hercegeknek, mint Bátor Opos?” kérdé a császár Salamontól, midőn hozzá e csata után országát visszaszerezni segélyért folyamodott.

„Még jobbak is vannak, a magyarok mind jó katonák” felelé Salamon, megaláztatásában sem tagadhatva meg nemzete dicsőségét s magasztalva azon sebek adóit, mik alatt legjobbjai elhullottak.

Nem is volt hatása a császár közbejöttének Salamon ügyében. Hadseregében, melly Váczig haladt, ott lázzadás ütött ki, a vele volt püspökök álmokat láttak, és a közkatonák is álmokat láttak és mindenik azt látta álmában: hogy innen haza kell menni. A császár ütközet nélkül visszatért, Salamont pedig örökre száműzte a nemzet, a miért ellenséget hozott az országra s koronáját Géza fejére tette.

A szelíd lelkű herceg nem óhajtotta e terhes ékszert, Szegszárdon, borzasztóan kimúlt apja sírjánál letette azt fejéről s megkínálta Salamont a békével és a koronával.

Salamonnak harcz kellett és korona, nem a testvérek jobbjá, hanem a testvérek feje, büszkén visszataszítá a nagylelkűen tett békeajánlatot.

Géza szerepe ezzel be volt fejezve e földön. – Az ő érző szíve gyöngé volt azon módszerekhez, mik az ország hatalmát biztososíthaták. Hirtelen megholt; benne legnagyobb ellensége a száműzött király legnagyobb jó akaróját veszté.

Még egyszer visszatért Salamon Magyarhonba, hol László király a koronán kívül mindenét megosztá vele, de a benne lakó szenvedély nem hagyta soká pihenni. Orgyilkosokat

fogadott László ellen, azok elárulák s ő mint fogoly a Visegrádi toronyba zárattott, egy magas egyenes négyszegű kőfal romjait máig is *Salamon tornyának* nevezik róla.

Az akkori pápa, Gergely, a minden vele egykori királyok ostora volt, ki előtt Némethon császára mezítláb várt bűnoldozást, a hideg télben a kapu előtt. Egyedül a magyar király László volt merész koronás fejét előtte meg nem hajtani. Midőn egykori jótevőjét *Boleuawot* az apósc«toli anathema földönfutóvá tette, László pártfogása alá vette őt s nem engedte őt országa határain belül üldöztetni. A püspököknek és bíráknak azt felelte: „a bűnös, az elátkozott a tietek; az ember, a bujdosó az enyim. ő jót tett velem, most én teszek azt vele, a hálát semmi vallás sem tiltja.”

E nemes dacz a mennyire meglepte Gergelyt, annyira meg is nyéré; – azon fejedelmet, ki népe szeretetében bízva az ő mindenható bulláival szemközt mert nézni, minden áron meg kellett nyernie. A római püspökök nagy Synodusában elhatározottatott: hogy a magyarok első királya s annak szűz gyermeke a szentek sorába igtatva, holttesteik az oltárra köz·imádat végett kitétessenek.

A pápai követ, a király és püspökök leszálltak a kriptába, de a sírkövet, melly István koporsóját fedé, semmi emberi erő nem bírta kimozdítani. Egy a somlyói erdőben lakó szent szűz azt nyilvánította: hogy addig a kő meg nem mozdul, míg Salamon szabad nem lesz. A király megnyitá börtönét s a sírkő felemeltetett. A koporsóból a szent király jobbkeze a rajta volt gyűrűvel hiányzott, sok kutatás után Mercur apát kivallotta: hogy a kezét neki egy angyal adta át. Azon időben sokat jártak keltek az angyalok Magyarországon.

A szabadon bocsátott Salamon, nem élhetve mint ki-

rály, legalább királyhoz méltón akart meghalni; a mint szabadnak érzé magát, elhagyta Magyarországot s a kelet felé tanyázó kunokhoz menekült; ott meglátta a szép Lenkét, a kun fejedelem Kutesk leányát, azt megszerette, s ekkor két ajánlatot tőn; harczot a magyarokkal a fejedelemnek, szerelmet leányának; országa felét a fejedelemnek, szívét és koronáját leányának.

A kun vezér Kutesk betört az országba, de Lászlótól kiveretett, innen a görög birodalomnak fordult, Czelgu bessenyő vezérrel egyesülve. A kunsereg itt is megveretett, maga Salamon egy elhagyott pusztára várba menekülve, kevesed magával ott tűrt éhséget és nyomort, m ig üldözői ott is rátaláltak, kiken keresztül vad viadal között tört magának utat s visszafutott a Duna jegén keresztül Magyarhonba.

A mint egy sűrű erdő mellett kísérőivel együtt elhaladt, valami fájdalmas, borongós érzés szállta meg keblét, kérte társait: hogy várjanak rá, míg ő az erdőbe bemegy az utat körültekinteni. Soha sem jött onnan vissza többet.

Évek múlva a körül lakó nép azon erdőben egy jámbor remetét látogatott, ki egy leszúrt kard keresztje előtt szokott buzgón imádkozni, s ki a hozzá vándorlókat, testvért, istent és hazát szeretni oktatá.

Még egyszer látták Salamont, – a Fehérvári templom lépcsőin. Ott térdelt a hideg márványon a koldusok között megalázott fővel, megöszült hajakkal, hol huszonnégy év előtt, mint király megkoronáztatott. Láta az ünnepekt királyt, a nemzet szentét, Lászlót kilépni a templomból; di-csősége fényétől környezve; a koldus oda hajolt alamizsna nyújtó kezéhez s azt forrón megcsókolá. A király egy forró könyvet érze végig gördülni kezén. László ráismert a királyi rokonra a durva zarándok ruhában, az hirtelen elfutott

előle s az utána siető hírnököktől, kik László kegyét unszolták reá, azt izente a királynak vissza: „mondjátok meg uratoknak: a kit kerestet, az nincs többé, az én országom a mennyben van, áldás reá és a hazára.”

Ezentúl örökre eltűnt Salamon a világ elől, s késő századok után a kegyes Póliaiak egy megholt szent csodatevő sírjához szoktak eljárni búcsúra, ki ott környékükben élt és holt meg.

Azon sír alatt az annyi viszályon keresztül hányatott Salamon király hamvai nyugosznak.

Engesztelődve emlékezek mindenki a bűnhődött király nevére, miután emlékét régen elfeledték; – csak egy lény nem gondolt reá többet, kéjbe, vigalomba temetve el magát, – tulajdon felesége.

S Z E N T L Á S Z L Ó .

Rendkívüli jelenetek imádatot költenek a népben, kivált, ha e jelenetek a legmagasabb helyről, a trónról jönnek.

Illy imádott tünemény volt László király a magyarok előtt.

Ki ellenségeit mindig legyőzte s azoknak mindig megbocsátott; – ki soha igazságtalan csatát nem kezdett s az igazságot el nem vesztette; – kinek trónja előtt császárok és pápák állottak, mint peres felek, ítéletét kérve s ki igazságos volt ítéleteiben császárok, pápák és koldusok iránt egyenlően, – kinél mindég pártolásra talált az

üldözött, bosszúra a vétkező, s kinek minden lépteit valami glorianemű csodás biztosság kísérte.

Számára a szent nevet nem népámító csodatételek szerezték, a legegyszerűbb lélekfönnség volt az, mellynek nyilatkozatai előtt megtört a kisebb szellemek térde.

Még máig is megtartá minden emlékül fennmaradt tette, szava, azon ő s aranyfényt, mit a nemesség és igazság kölcsönözhet csak a legnagyobb tetteknek is.

Máig is emlékezhetik a nagy német nemzet azon mondatára a magyar királynak, melylyel egyik pártnak a másik ellen őt a német császári trónra hívó követeit elbocsátá:

„Ura van Németországnak elég; császár is elég volna neki egy; hanem összetartás az, a mire szüksége van.”

Szent László mondta ezt ezelőtt nyolcz századdal a német nemzetnek, és még most is igaza van.

Máig is emlékezhetik a magyar nemzet szent Lászlónak a Temes melletti győzelmére, mert e győzelem emléke nem egy nagy sírhalom, hova a legyőzött ellenség el van temetve, hanem egy nagy élő népfaj, a derék Kunok faja, kik egykor fegyverrel rontottak e hazára s kiket László legyőzött s belőlök édes testvéreket szerzett a magyar nemzetnek, *h*)

Az imádó nép csodákkal rajzolója tele a szent király történetét, angyalok szálltak le hozzá, jövendőt jósolva honának; mikor serege éhezett, önkényt jöttek elé seregestül a vad belények és szarvasok csordái, s ha megszomjúhozott, forrás fakadt kardja érintésére a sziklából, s az üldö-

h) Először Kopolcs vezér alatt törtekbe a Kunok Erdély felől, másodsor a Duna felől Ákos alatt, László mindkétszer személyesen csatázott velők.

zött ellenség által elhányt arany és gyöngy kavicsosa vált az üldöző magyarok szemei előtt a vezér tekintetére, s ha három annyi volt is az ellenség, futnia kellett, midőn a szent király kezébe ragadta a veres zászlót s maga népe előtt nyargalva, soraira rontott, *i)*

Egész Europa bámulta és szerette őt. És midőn a buzgó keresztyén világ szent vér szomj tói átgyulladva, mint egy férfi fegyvert ragadva, föltámadt: hogy a megváltó sírját, s azon földeket, miknek az apák hagyományaiban szent emléküik maradt, a bitorló hitlen néptől visszafoglalja; az egész megindulandó kereszteshad általános egyetértéssel Lászlót választá vezérének.

A magyar király elfogadta e megtisztelő fölhívást, melly mind lelke fönnségét, mind fegyverei dicsőségét méltán megilleté s királyi rokonait és szövetségeseit is egyesítve maga körül, készült a szent háborúhoz.

De más volt felőle határozva a csillagok felett.

Nem a megváltó sírját, hanem azon magas helyet, hova e sírból fölszállott, kellett meglátogatnia.

Holta után három esztendeig gyászolta az egész ország, s a keresztyén világ szentéi számát egygyel szaporítá ő benne.

i) Azon csodák közül, mikkel e nemzeti szentet a nép felékesíté, koporsójának is jutott egy; midőn azt épen Nagy-Váradra vitték, egy gróf és egy nemes pereltek egymással egy ezüst kehely felett, a nemes azt állítá: hogy a királytól kapta a kelyhet ajándékba, a gróf: hogy ő tőle lopta. A bíró azt ítélte rájuk: hogy tegyék a kelyhet a király koporsójára s onnan vegye el, ki azt sajátjának hiszi. A gróf, a mint hozá nyúlt, ájultan rogyott a földre, míg a nemes bántatlanul vette kézhez tulajdonát a szent koporsóra! – Ez a monda Sz. László koporsójáról.

KÖNYVES KÁLMÁN.

A látkör mindinkább tisztul a magyar história tén: az uralkodó alakok szemlátomást ismerősebbekké kezdenek válni.

A népirtó Attilát a népalkotó Árpád váltja fel; – az egyszerű nomadkirály helyét elfoglalja a hittérítő István; – a kegyes fejedelem után feltűnik László, kit a dicsőség egy szent magasságáig emel föl; – sa szent király után megjelenik Kálmán, a fölvilágosult törvényhozó, kinek szelleme korát egy fél ezreddel előzte meg.

A magyarnak eleitől fogva nagy ellenszenve volt a könyvek iránt, a „könyves” név nem dicséretképen ragadt a királyra, ki ifjúsága éveiben tudományokkal mivelte lelkét.

Pedig ő a kardot is tudta úgy forgatni, mint a könyveket, s míg mívelt lelke üdvhozó törvényeket teremt az országnak, addig erős karja új országokkal szaporítá birodalmát.

Ifjú korában papnak neveltetett, de a szent falak szűkek voltak nagyratörekvő lelkének, az uralkodásra születtett szellem szorítva, nyomva érzé magát az akkor tetőpontján álló hierarchia rendszabályai által, a breviárium helyett kardot vőn kezébe, a mennyei szent hit terjesztése helyett a földiebb fogalmak, becsület és political hit védelmére.

Őt orosz herczeg élt Eaowban, Swatopolk, Wladimir, David, Wasilko és Wolodár; egymással közel rokonok és örökös ellenségek.

Ezek egyidőben, megunva az örök harczot szövetség-

get esküdtek, megerősítve azt egy csókkal a szent feszületre. Mindnyájuk feje Svatopolk lőn, a legvénebb rokon nagy hercegi címmel. Ezt Dávid rábeszélte: hogy Wasilkót fogassa el s vakítassa meg, Svatopolk megtéve s midőn a testvérek ezért rátámadtak, a hibát Dávidra utalta s azzal boszúlta meg: hogy Dávidot kikergette birtokából s azt elfoglalta magának, de hátra volt Wolodár boszúja Wasilkóért a nagyherczegen. Csata előtt a megvakított Wasilko felmutatta a szent feszületet a hadseregnek, mellyet Svatopolk megcsókolt, hű szövetséget esküdve s a nagyherczeg elveszte a csatát. Ekkor a magyarokhoz folyamodott segélyért. László, kinek alapelve volt: hogy „legyen igazság, és vesszen a világ;” azt hívé: hogy a testvéreknek igazuk van, midőn boszút állanak a hitszegőn; de Kálmán, ki már akkor apja trónját osztá, más véleményen volt. Szerinte itt nem az igazság volt a kérdés, hanem a fejedelmi tekintély, s a szomszédban dühöngő anarchia legyőzése. A szent király segélyül engedte menni bölcs fiát, megjósolva neki: hogy az igaz ügy még az okos ügy ellenében is győzni fog.

Úgy lett.

Kálmán nem hajtva a megrettent rokonok béke ajánlataira, elutasítva magától a térdeit átkaroló szép Lankát, kit férje Wolodár küldé hozzá könyörögni, erővel akarta helyébe visszatenni a nagy hercezet, midőn véletlenül a közel Kunok vezére Boniák, megtudva Kálmán ott lételet, jövendőt mondatott magának az erdőben a farkasokkal, s miután azok győzelmet jósoltak számára, Kálmánt megtámadta és megveré.

Szerencsésebb volt Kálmán az ellene föllázadt horvátok s az apuliai normannok ellen, nem sokára a magyar királyi címbe horvát és dalmát országokat is befoglalá.

De soha mélyebb politicalai ok nélkül csatát nem keresett Kálmán, bár arra igen nagyszerű kilátásai voltak.

A szent-kereszt hadak, apja holta után öt szólíták fel vezérül a hitlenek ellen megindulandó keresztyén táborhoz.

Midőn egész Európában a koldustól a királyokig, s a gonosztevőtől a szentekig mindenki lelkesülve volt a szent sír miatt indítandó harcz dühétől, Kálmán volt az egyedül, ki e harczot nem helyeslé, ki a felszólító püspököknek illy szavakat mert szembe mondani.

„Töltse be mindenki azon helyet, mellyre Istentől hiva van, Istent mindenütt lehet imádni, nem kell érte Jérusálemba menni, én az istenhez nem ellenségeim halálaért, hanem népem boldogságaért szoktam imádkozni, s míg saját országomban akasztófákat kell állíttatnom a jog fenntartásaért, addig nincs miért idegen népekre mennem,* hogy őket a keresztet tisztelni tanítsam. Itt közöttünk gonoszabb ellenségei vannak az isten törvényeinek, mint maguk a törökök. Apám Ígérhette a szent földérti harczot, mert ő szent volt, én csak gyarló ember vagyok, illy nagy ígéretet örökölhethi. Egyébiránt a szent seregek átmehetnek országomon, – ha rendet tartanak.”

Illy szavak szokatlanul hangzottak azon időben, ha más nemzet királya szólta volna így, nyomban érte volna a rettegett anathema, de a magyar nép vakbuzgó soha sem volt, az egyházi átok idáig olly kevésbé hatott volna el, mint később Albionig.

A kereszteshad Europa egyéb országaira nézve egy szükséges légtisztító zivatar volt azon időben; azon örök harczoknak, mik az apró birodalmacskákra eltördelt Németország hercegei, az egyes olygarchák, a föllázadt népek és uralkodók, a polgári és lovagi rendek között folytak, csak nem lehetetlen volt végét vetni; e czéltalan tu-

sák alatt annyira elszaporodott minden rabló és gonosztevő fajzat, annyira erőt vett minden nemesebb érzelmen a ridegebb pusztítási vágy: hogy e minden orgánumaiban megromlott világrészt csak egy általános világrázkódtatás hozhata helyre örök zavarából.

E világrázkódás volt a kereszteshad.

Valami egyszerű remete megpendité az eszmét, a szikra lángot gyújtott s a tisztábban látó egyházi és királyi főnökök jónak látták azt szítani, csak így adhatva az egymásellen fegyverzett népeknek egy közös irányt, melly ellen fegyvereiket fordítsák, csak így tisztíthatva ki országaikat egyszerre minden törvényrontó, gyilkos és rabló-hadtól.

A pápa bűnbocsánatot hirdetett a szent föld harczo-eainak, a vétkeseknek nyitva volt az út a dicsőségre, az engesztelésre, a gazdag zsákmányra és a mennyországgra.

A tusakodó olygarchák előtt nyitva volt az út a leg-nemesebb, a legszentebb vetélkedésre.

Néhány század alatt Europa ez úton három millió embertől szabadult meg, kik azalatt itthon egymást emésztették volna meg, s kik nagy részének romlottsága érdemessé teendé e világrészt Oceania sorsára, az elsüllyedésre.

E tünemény nem egyes emberek műve volt. A világszellem örökké következetes, öszhangzó működése míg egyfelől útnak indítá keletről az ép romlatlan elemeket Európa felé, hogy itt új életet kezdjenek, addig másfelől egy új népvándorlást készített előre, melly nyugotról keletre hordva a megromlott tömeget, ott életét bevégezze.

Ez a világtörténet borzasztóan nagyszerű symmetriája.

Ezért nem ragadta magával e roham a magyar népet, bárha ez mindenik átvonuló hadseregnek közvetlenül útjába esett.

Az első keresztshad Walther vezér alatt minden akadály nélkül vonult keresztül az országon. Kálmánnak gondja volt rá: hogy a szent vitézek részesüljenek a magyar vendégszeretetben, de egyúttal arra is: hogy azzal vissza ne éljenek. Csupán Zimonynál történt: hogy tizenhatan félrecsapva a főtábornótól a városba bementek s ott kicsapongásaik miatt megfosztatva fegyvereiktől, mezetlenül bocsáttattak vissza. Walther nem állt értök boszút.

Ezek után jött nyomban a másik had, negyvenezer harcos, számtalan kísérettel, magától Remete Pétertől vezérelve.

Ez a szent férfiú tüzelelkű szavaival sajtáságos hadsereget gyűjte maga körül. Mindennemű, korú és állapotú emberek egy közös zászló alá gyülekezve, lovagok és meszteremberek, gyermekek és aggok, köztük hatezer barát teljes fegyverzetben, több mint ezer apácza, háromezer szekérral fiatal nők, özvegyek és lelkesült szüzek, a szent harcosok mindennemű szükségéiről gondoskodandók, fegyvert ragadott asceták és megtért örömlányok, vérrel terhelt gonosztevők és köztiszteletben álló férfiak, egymással szoros, szent szövetségben, úgy hogy mint a velők együtt járó Fulbert püspök monda: „azon a helyen együtt lelete találni az új Jerusalemet az új Sodomával.”

Ez a csapat is békében keresztül vonult az országon Zimonyig, ott eszébe jutott a Walther katonáin elkövetett szégyent megtorolni, a várost ostrommal bevéve, a lakosokat legyilkolá s azután tova futva a szomszéd Bolgárországban hasonló balfogások miatt húszezer embert és kétezer szekeret veszte. A megmaradtak csontjaiból később a török Zultán rakatott pyramist a niceai mezőn.

Ezeket követte egy harmadik csapat Gottschalk vezérelte alatt. Ez már csupán a nép söprejéből volt összegyűjtve.

Ezeknek is megengedte Kálmán a keresztül vonulna-

tást, de alig jöttek Mosonyig, ott elszéledeztek, szét mentek az országba rabolni, az ellenállókat leöldösék, egy ifjút elevenen karóba húztak, egy szóval egészen Palaestinában érezték magukat.

De már ezek ellen fegyvert ragadott Kálmán, félretéve minden pietást a vállukon viselt kereszt iránt. A magyar sereg a szent hegy és a Duna között utólérte őket s ott úgy összetörte: hogy alig szabadult meg háromezer ember az egész seregből, melly nem volt méltó arra: hogy a megváltó sírjáért harcoljon.

Alig szabadult meg ezektől az ország, midőn egy új sereg jelenté magát a határokon. Kétszázezer gyalog és háromezer lovas.

E gyülevész jöttét mindenütt megelőzte irtózatosságot kegyetlenségeinek híre. Fővezérük, Emico, egy hazug apostol, azt hitette el népeivel: hogy Isten, neki megjelent s kijelenté: hogy legelső tetteül a zsidókat irtsa ki. Alvezérei, Feik Tamás, Vandeuil Clarembald, Charpentier Vilmos és Herman gróf mindnyájan ismeretes gonosztevők voltak, kik a velük volt roppant népséggel Köln, Mayncz, Trier és Wormsban több ezer izraelitát legyilkoltattak s a magyar határhoz érve, elvégezték magukban, hogy a magyarok is csak olyan pogányok, mint a zsidók.

Már ezeknek Kálmán egyenesen megtagadta az országán átvonulást. Óvárnál Gyula nádor várta őket egy figyelő hadtesttel, tudtukra adva a király és nemzet tilalmát.

Ez dühbe hozta a kereszteseket, Gyula nádort megölték, seregét elűzték s erővel törtek maguknak utat Mosonyig. Itt azonban maga a király állt előttük.

Úgy fogadta őket, mint ellenséget. A túlnyomó tömeg ostrom alá vette a várost, a sánczárkokat faderekakkai hányták tele, a falakat hosszú hágcsókon kezdték meg-

mászni, a faltörő kosok ütéseitől omlottak a bástyák; ekkor a király egy merész rohammal kiütve a roppant ostromló tömegre, azt neki szorítá a mocsárnak, a kereszteshad támadóból támadottá válva zavarba jött, a hadakat megfoghatlan rémület fogta el, elkezdtek szétfutni, s az előttük ismeretlen lankaságok, erdőkkel fedett mocsárok veszélyes tömkelegeibe tévedve, az üldöző magyaroktól nagy részint kiirtattak, alig szabadult meg közülök egyéb, mint a lovasok, s a vezérek, kik seregeiket veszély idején cserben hagyva, maguk, ki Német-, ki Olaszország felé szétfutottak.

E győzelmének köszönheti Kálmán király: hogy a vele egykorú história írók, utálatos púpos hátú, kancsal szemű, sertékkal benőtt testű szörnyetegnek írják le, a kinek lelke sem volt szebb a testénél.

Mi azonban e tényben is az istennek, a történetek világszellemének kezeit látjuk» Szüksége volt, és szüksége van a világ szellemnek itt Europa közepében egy magyar nemzetre, közvetítőre a keleti őserkölc s nyugoti mivelt-ség között, csodás anomalonjára a szabadság és hűség érzeteinek. Ezért kellett akkor a magyar nemzetnek, melly később századokig volt védőfala a keresztyénségnek, akkor, midőn a keresztyén világ minden nemzetei siettek keletre – meghalni, – azoktól elmaradnia s föntartania halhatatlan életét, örök tényezőül Europa történeteiben.

Ezért kelle Szent Lászlónak azon napon meghalnia, midőn a kereszteshadak vezérletét elvállalá, s utána a korát századokkal megelőzőtt Kálmánnak következnie, ki lett légyen bár testileg kancsal, de lelkével annál tisztábban látott.

Oh a világszellem számításai tökéletesek, csakhogy ő nem napokkal és emberekkel szokott számítani, hanem századokkal és nemzetekkel

Azon vád, melylyel Kálmánt e fegyveres visszautasításáért a kereszteshadnak terhelik, leveszi róla azon szíves fogadás, mellyben az utánuk jövő Bouillon herceg seregét részesíté; e csupa lelkes és becsületes lovagokból álló hadseregnek nemcsak megengedte az országán keresztülvonulást a király, sőt maga személyesen kísérte azt egész a túlsó határig, örködve minden igaztalan bántalom ellen, melylyel saját népe azt megsérthetné, míg másrésről Bouillon saját testvérét Balduint és nejét Gundehildet adta át a barátságos átvonulás kezességéül; a határon barátságos öleléssel vált el a két vitéz király, kiknek egyike, a mint Róma sánczain első volt, úgy Jerusalem sánczain is első leendett.

Jerusalem elfoglalása után még egy százhatvanezer főnyi had vonult keresztül Magyarországon, mellynek vezére, István, a burgundi herceg s vezérnöje Ida, Ausztria grófnője *k)* csábító szavakkal hittak magukkal Kálmánt az ígéret Kanahánjába, hol tēj és méz folyik s aranytól fénylik a puszták homokja.

De Kálmán a visszatérő Fulbert püspöktől, már akkor eleget hallott a szent birodalomról, a czivakodó fejedelmekről, a kicsapongó keresztesekről, az új hódítókról, kik egymással versenyezve tagadják tetteikkel az evangéliumot, Krisztust újölag eladják, megfeszítik e sokkal undokabb zsidók maguk, mint azok, a kiket ők megöltek. *I)*

k) E szép hölgy e kereszteshad alatt a saracének fogságába esétt s kénytelen volt egy becsületes szerencsen herceghez nőül menni, kivel később úgy látszik: hogy boldogul élt, mert két gyermeke lett a derék embertől. Budai.

i) L. Fessier.

Mindezekről sokkal többet hallott Kálmán, minthogy kedve lett volna a keresztesekkel menni.

Európában minden országnak van tengere, csupán Magyarországnak nem jutott.

Erre őseink nem gondoltak, midőn hazát foglalni jöttek, ők beérték a gazdag mezőkkel, az édes vizű folyamokkal, tenger mellett nem laktak soha (a Caspiumi tó nem érdemelvén e nevezetet).

Ezért nem volt Magyarországnak virágzó kereskedése, külországokkal összeköttetése, s szorultság idejében menhelye.

E hiányt észrevette Kálmán s a körülményeket századokkal előre tudva becsülni, hozzá foglalá országához a Dalmát tengerpartot.

E foglalása példányul szolgálhat bármelyik újabbkori státusférfiúnak.

Először mint interveniáló hatalom jelent meg Dalmatiában a pusztító szomszédok ellen; – azokat leküzdve, mint védő és pártfogó hatalom foglalt befolyást az országban, – később e felsőbbsege megtagadói, mint lázadók ellen fogott fegyvert, s mikor legyőzte őket, akkor elhalmozta őket szabadalmakkal, kiváltságokkal, adómentességgel s a trónról származó minden kegyosztással, míg önkényt elfogadták őt uralkodójuknak; akkor közös alkotmányt adott nekik Magyarországgal, s végre olly csínján keblezte be őket Magyarországba, hogy nem volt módjuk azt ellenzeni, s azontúl e cím helyett: „magyarok királya”, nehogy megsérteni láttassék az idegen nemzetiségeket, így nevezte magát: „Magyarország királya.”

Busilla grófnőt, kit Kálmán király a siciliai Roger gróftul kért nőül, mint királyi menyasszonyt már Dalmát

nemesek fogadtak hódoló tisztelettel a partokon, vezérük Vinkur, ötezer nemessel kísérte a szép és szellemdús normann hölgyet Kálmán királyi székvárosáig.

Busilla a kedélygazdag sicíliai nő, híven és gyöngéden szereté a királyt, mi azt hagyja gyanítani: hogy tán még sem volt az valami olly undok szörnyeteg, minőnek a historicusok írják. Nem sokára meghalt a szép királyné, két árvát hagyva maga után, egy fiút és leányt.

Kálmán ezeknek új anyát akart adni, s az oroszherceg Svatopolk leányát, Predzlawát, kit ott táboroztában látott, elvette nőül. A szép normannhölgy déli hévvel ragyogó szemeit, szelid olvadékony, simuló lényegét s azt a mondhatlan fbnséget, mit nem a korona, hanem a lélek magassága kölcsönöz a nőnek; nem pótolák a király előtt az orosz hölgy volcánhevű szenvedélyei, a magyar kedély még szerelme szenvedélyében is megtartja azt a szűzies ihletet, melly szemlesütve, elpirulva fogadja legjogosabb örömeit. És Predzlawa nem volt már akkor azon ártatlan szende lyánka, minőnek őt Kálmán, még mint ifjú látta apja udvarában. A szenvedélyes hölgy rég tiltott szere* lemben élt egy ifjúval, ki őt Magyarországra is követte s míg az új királynő ajka hűséget esküdött az oltár előtt a királynak, addig szemei a tömeg között egy idegen férfi arczát keresték.

Az első hónapban megtudá a király: hogy neje hűtelén, *m*)

Hallatlan bűn volt ez akkor Magyarországon és kivált a magyar királyi trónon.

Azon szigorú törvény, mit Szent László hozott a házasságtörő asszony ellen: miszerint azt saját férje jogosan

m) Thuróczi.

megölheti s tetteről csak Istennek tartozik számadással, mutatja azt az iszonyatot, melylyel a magyar nemzet e szokatlan, alig emlegetett bűn iránt volt eltelve.

A királynét a nemzetgyűlés halálra ítélte, a királyi férj csak megvetésre, visszaküldé őt apjához Oroszországba.

E kegyelem később sok jó magyar vérbe került.

Az iszonyúan bántott királyi férj pedig eltörlé azon törvényt, melly jogot ad a férjnek hűtlen nejét megölni.

Azon király, kinek mindenki hálával tartozott, találkozik legtöbb hálátlansággal az életben.

Unokatestvére Álmos, Lampert fia hatszor lázadt föl ellene, megakarva fosztani koronájától.

Minden szomszédját, minden ellenségét a magyarnak ráusztá a királyra, gyilkosokat bérelt, öszveesküvéseket forralt ellene, és nem volt egyéb oka halálát kívánni, mint az: hogy Kálmán király volt, ő pedig csak Ráma hercege.

Először ötödik Henrik császárt hitta segélyül, áruba bocsátva hazáját, de a császár saját trónján is ingadozott, mellyről édes apját taszította le s Kálmán megtudta öcsce tervét, – és nem állt rajta boszút.

Hogy kívülről nem nyert segélyt a herceg, benn az országban gyűjté maga körül az elégületleneket, s magyar hadsereggel rontott Kálmánra. A király a Tisza partján várta őt s midőn Álmos megjelent, egyik sereg sem akart támadni, mindegyik tétlenül várta a másikat a vizén keresztül. A két sereg vezérei egy kis szigetben köztanácskozásra öszgyűlve, azt végezték: hogy a fejedelmek magánügyeiért nem fogják a nemzet vérét pazarolni, hanem ha bajuk van egymással a hercegnek és királynak jöjje-

nek össze egyedül ott a szigetben s végezzék párbaji istenítéletben ügyöket a két sereg szeme láttára.

A király, kit a história írók görbének, sántának, nyomoréknak írnak le, férfiasan elfogadta a párbaj ajánlatát, míg Álmos sírva fakadt és engesztelődésért esdett.

A király újra megbocsátott neki, s hogy sivatag lelkébe szelídebb érzelmeket öntsön, nőül véteté vele a szép svéd királyleányt Ingolburgát, remélve: hogy ennek ártatlan tiszta keblén kiálmodja véres gondolatjait, betelik boldogsággal és szeretettel, ki azelőtt nem tudott betelni gyűlölettel.

Ismét csalódott. Álmos mentül jobban szerette nejét, a szép kékszemű angyalt, annál többször jutott eszébe: hogy mért nem lehet ez királyné? Es midőn Ingolburga egy szép fiúval ajándékozta meg, megesküvék: hogy annak királlyá kell lenni! Ha tudta volna, milly átkot mondott rá ekkor! Hogy fia e koronának csak terhét fogja érezni, fényét nem fogja látni

Addig unszolta a lengyel királyt Boleslawot, míg az segílyt adott neki Kálmán ellen. Álmos a lengyel csapatokkal elfoglalta Abaújvárt, s onnan hívta fel a nemzetet: hogy tegye le királyát, és őt válassza el helyette.

A nemzet ítél, – de nem Álmos javára; egy az ő seregeit tízszeresen meghaladó erő vette körül Abaújvárt s Álmos az ostrom előtti reggelen, lovára ülve egyedül ment a király sátoráig, annak lábaihoz veté magát s bocsánatát könyörgé. Angyaljó nejeért még most is elnézte vétkét a különben olly szigorú király, megbocsátott neki, párthiveit nem üldözé, a lengyeleket haza hagyta menni.

A háború nála csak egy komoly eszköz volt, cél soha. ő nem csatázott „az ütközet gyönyöreiert.”

A nagy lelkűség nem gyógyítja meg az alacsony lel-

kek gyűlöletét; a mi nem sikerült Álmosnak nyílt csatában, azt orozva könnyebben hívé végrehajthatni. E célból egykor Dömösi kastélyába hitta Kálmánt: hogy ott vadászat alatt az erdőben meggyilkoltassa. Tervét elárulták. A király kérdőre vonta az orgyilkost; Ingolburga, a béke angyala ismét közbenjáróul lépett fel közöttük, könyei újra megnyerték férje számára az engesztelést s Álmos és Kálmán az evangéliumra esküdtek egymásnak szeretetet.

Délután a herczeg vadászni ment, s a mint sólymával egy a légben repülő kolcsagot elfogatott, azt kérdé társaitól: „valljon, ha a kolcsag megesküdött volna a sólyomnak: hogy nem fog kiáltani többé, elhagyta volna-e repülni?” Kísérői elérték szavai jelentését s Álmos még azon vadászat alatt megszökött társaitól s nyomtalanul eltűnt.

Egyszerre azonban ismét megjelent az ország határán, Henrik császár hadseregeitől kísérve, s más oldalról a cseh herceget Svatoplugot híva be az országba.

Már ekkor elkeseredve támadt föl ellene az egész nemzet, annyi hitszegés, pártoskodás és hazaárulás után s a Pozsonyhoz érkező császárt egy roppant hadsereg fogadta, úgy hogy ez nem kísértve meg az ütközetet, mint békítő lépett fel a király előtt a herczegért.

Álmos ismét megalázva, könyezve tért vissza nagy bátyjához, s nem sokára elhagyta az országot: hol senki sem volt, a ki szeresse többé s a szent sírhoz zarándokolt Palaestinába.

A Kármel látása, a Jordán vize, a szent ereklyék nem gyógyíták őt meg, csak azon vad gyűlölettel tért vissza, melylyel eltávozék.

Itt azután gonosztevőkkel kezdé szövötközni, összeesküvést gerjeszte a király és annak fia ellen, mellynek fo-

nalai Velence Német és Oroszországig elágaztak; ezt is megtudta a király; az összeesküvés főnökei elfogattak s ezúttal az ország főtörvényszékei Ítélték fölöttük. János nádor volt a bíró.

Halálra ítéltettek minden családaikkal együtt.

A király a halált megvakíttatásra változtatá.

S ez azon fekete folt, mely a historicusok előtt okot ad arra: hogy Kálmánt egy szörnyeteg alakjában fessék le. Mentői azzal védik: hogy e tény akarata ellen történt. E védelem fölösleges. Nincs ország, mellynek törvényei azt, ki annyiszor csinált pártütést, megszegte esküjét, idegen ellenséget hitt az országba, gonosztevőkkel esküdött össze orgyilkolásra, fölmentette volna a haláltól, s az akkori törvények büntetésenyhítésnek tárták a megvakítást, s kik fel tudják fogni az akkori idők körülményeit, midőn az apáról fiára öröklött pártoskodások századokig tűzzel vérrel áraszták el a nemzeteket, nem lehet csodálni, ha a törvényhozók a pártütő családjára is kiterjesztek az apától érdemlett büntetést.

De Kálmánt soha sem bírták az ész hideg okai megnyugtatni többé, akár álmodott, akár ébren volt, minde-nütt a szerencsétlen rokont vélte látni. világtalan véres szemeivel, mindig az ártatlan, angyalszelíd Ingolburga sikoltását vélte hallani, midőn megvakított gyermekét szívéhez ölelte. Ez egyetlen pillanat mind azt a jót, mit életben tett, lerontá lelke előtt; e fájdalomból soha sem tudott többé kigyógyulni.

A lélek fájdalma megölte a testet. Egy napon főfájás miatt hirtelen meghalt.

Holta után szörnyetegnek nevezték.

Igaz: hogy egy templomot sem épített egész uralkodása alatt; hogy a pápának megtiltá az ügyeibe avatko-

zást; hogy a püspököknek megengedte a házas életet; hogy a kereszteseket szétkergeté és kimondta: hogy nincs boszorkány. Mindez elég volt arra: hogy a chronica írók közt pártfogója ne akadjon.

Késő évek múlva, midőn Kálmán koronás fia, István testben, lélekben elerőtlenülve, trónörökös nélkül, szétekintte a világban: hogy kinek fejére tegye le koronáját? hírül hozák neki: hogy egy kolostorban jószívű szerzetesek által rejtegetve él azon gyermek, kit apja szemevilágától megfosztatott, a szerencsétlen vak Béla.

A világot és az életet és az emberek arczát megunt király fölkeresteté a boldogtalan rokont, s a koldusból királyt csinált, vak királyt, szomorú kárpótlásul hagyva rá a koronát – szemevilágáért.

Maga a király szerzetesi öltöny mögé zárta el magát közel halála órájáig a világ zajától.

Ez ifjan letúnt király nem öröklé apja szellemét, ok nélkül kezdett harcaiban mindég vesztes fél maradt, Dalmatiát a Velenczések foglalták el tőle, a cseh herczeggel Boleslawwal Solth főispán vesztette össze, majd hozzá, majd Bolesláwhoz hordva a rágalmat, s utóbb is mindkettő seregeit egymással úgy összeveszítve: hogy azok minden ok nélkül, mindenik a másikat véelve támadónak, véres csatát víttak csupa félreértésből.

Majd Leopold osztrák herczegtől akarta a Lajtán túli részt elfoglalni, s attól két ízben visszaveretett s nem volt képes saját országai megvédni ellene.

Majd Jaroslaw herczeget segíteni ment Kiewbe, ott már megszállotta a fővárost, midőn Jaroslaw a csatában elesett. István azért ostromoltatni akarta a fővárost, hanem ezúttal a seregei megtagadták a szolgálatot.

Itt ismerkedett meg az apja által elűzött Predzlawa fiával, Boricscsal s azt a Szepesség grófjává tette.

Ismét: hogy az orosz nagyherceg fiai az országos osztályon összevesztek, egyiknek segélyére ment s a másiktól elvéve az országot abba Boricsot behelyezé Halicsi hercegnek.

Ezután a görög császárhoz kötött, a miért a vak Álmos ennek udvarában vontta meg magát, a császár új Palánkával szemben megverte Istvánt, a következő évben ugyan visszaadta neki a kölcsönt, de a hogy Almos meghalt, a harcz is megszűnt.

Míg országán kívül járt, ide haza új királyt választottak helyette, egyszerre kettőt, az egyik volt János, a másik Bors. Egyik sem sokra tudott menni a királyságával, Jánost lefejezték, Bors száműzetett.

És mikor itthon volt a király, volt hegyen völgyön lakodalom, az újonnan bekeblezett kunok, kiket Tatár vezér alatt az ország leggazdagabb földén telepített meg a király, voltak legnagyobb kedvenczei, ott lakott mindég közöttük, őket emelte legmagasabb rangokra.

A ki látta a még máig is egyformán bájos kecses kunhölgyeket, égő szemeikkel, karcsú termetükkel, tűzláng arcaikkal, az könnyen ki fogja találhatni, miért pártolta annyira a kunokat István király?

E pártolás korán halálába került. Apját a bánat, őt az élv ölte meg.

Lélekben testben kimerülve halt meg. Halála jótétemény volt rá nézve, – de jótétemény az országra nézve is.

AZ ARADI VÉRNAP.

Vak Béla király országgyűlést hirdetett Aradra.

A Maros partján, a szabad ég alatt megjelentek a zászlós urak, fényes bandériumaikkal, az összegyűlt nemes lovagok tömege ellepte a sík mezőt, a háromszínű lobogókon a megyék saját címerei voltak láthatók.

A tér közepén egy magas emelvény állt, mellyet magas kopjákra tűzött szőnyegek sátorként fedeztek, e sátor mellett tizenkét udvarnok állt, ragyogó, arannyal kivert páncélban, lengő kócsagokkal.

A néptömeg utszái közül egy tisztelgő csapat közéig a sátor felé, az ország püspökei, a nagyúr, és a bánok.

Jöttükre szétvonják az udvarnokok a sátor arany rojtos függőnyeit s az örömrivalgó nép előtt egy látvány tűnik fel, mellyben fény és gyász van egyszerre lefestve.

Bíboros trónjában, fején a szent koronával ül a király, egy szép, alig huszonkét éves ifjú, szőke hajjurtai szelíden folynak le vállaira. Ez ifjúnak nincsenek szemei. Még gyermek korában elvették azoknak világát. A mint a nép örömköltését hallja, mosolyogni akar, környezői sírva fakadnak. Az ő szemeinek sem mosolygása, sem könyei nincsenek többé.

Ekkor előlép a trón mellől egy asszony, egy magas, délczeg nő, fejről villámokat hánynak a korona gyémántjai, arcza ég, keble hevül, szemeiben a könny ragyog. Ez Hona, a vak király felesége.

Az asszony odamutat férjére, ki reszketve támaszkodék reá, nem láthatva sem az ő arczát, sem a többiekét,

mik mind az elkeseredés lángjaitól voltak áthevülve, csak azon támadó zúgást hallva, melly közelgő viharképen kezdé magát hallatni.

Egyszerre a királyné szavai kezdenek megcsendülni a baljóslatú zúgás közepett.

„Ide nézzetek, kiálta, ti mindnyájan látjátok őt, ő nem lát senkit közületek. Isten királylyá hívta őt, az emberek koldust tettek belőle. És azok, kik ezt tevék, itt vannak köztetek, ott ülnek egyenként mosolygó arczczal, kárörvendő képpel mindazok, kik Kálmán királynak e tettet tanácsíák s azt végrehajtani siettek, s gúnyolják magukban a királyt, kinek kezei rövidek, mert szemei nem látnak”....

A királyné végszavai már a fölördítő zajban enyésztek el; a vak király kardcsattogást, halálkiáltást, tombolást hallott s félve kapaszkodott neje karjába, az pedig mint a bosszúállás angyala állt a trón lépcsőjén, ujjának egy mutatásával halálra ítélve férje megvakítóit.

A nemesek kardot rántva rohantak a vádolt fő urakra, azok dühös védelem közt törtek maguknak utat egész a trónig, némellyiket a királyné lábai előtt vagdaltak össze.

A király reszketve, kinyújtott karokkal esde a bosszúállóknak; gyöngye szava elveszett a bosszúordításban, melly csak akkor szűnt meg, midőn hatvannyolcz főúr, Béla vakságának okai, feküdt holtan a trón előtt.

S a kardcsattogás, halálhörgés elmúltával újra felharsogott az „éljen a király! – Éljen a királyné!”

A TRÓNKÖVETELŐ.

Sokan, kikre nézve a királynő szavaiban halálítélet volt kimondva, a verekedés zavarában lóra kapva, megmenekültek a véres országgyűlésből, s futottak Lengyelország felé.

Ott élt azon időben Borics, a szerencsétlen fejedelem, kit anyjának könnyelmű szerelmi bűne nevétől és koronájától foszta meg.

Azon nép, mellynek őt mint királyát kellett volna üdvözölni, most fattyúnak csúfolá, mivel anyja vétkezett.

Mint el kellett ennek vadulnia, kit anyja megátkózott, apja eltaszított, nemzete kigúnyolt és sorsa üldözött.

Hogy apja, anyja és nemzete gyűlölé, az nem csoda, de még a sors is, mintha az is osztaná az emberi előítéleteket.

Először szepessi gróffá tette apjának fia István, kit testvéreinek nem volt szabad neveznie, ezt elveszítve Halicsi fejedelemmé lőn, rövid idő múlva onnan is elűzetett. Mint menekvő tengődött azután ipa, a lengyel király udvarában.

Most az Aradról elfutott főurak őt keresték fel elhagyottságában.

Ezek a kis királyok, kik otthon zsarnokai voltak jobbagyaiknak, kik a rabszolgákat adták, vették, mint vásári tárgyat, kik előtt nem volt bizton a nők becsülete, a szüzek ártatlansága; szerették a szabadelvűt játszani királyukkal szemben, s büszkén emelték fel fejüket, érezve: hogy a törvények feje vak.

De férfi lélek élt a királynében s mielőtt az oligarcha pártnak ideje lett volna a lázadást előidézni, a királyné megelőzte őket, ő maga idézte elő azt, s a nép, mellyre hivatkozott, felkonczolta a trón ellenségeit.

De a mesés sárkány mindegyik levágott fejéből tíz új támadott. Mindazok, kiknek okuk volt nem szeretni az erős asszonyt a gyöngé király trónján, Borics körül seregettek s az általuk előhivatva rideg rejtekéből megjelent a Sajó partján magyar és lengyel seregével.

A túl parton táborozott a király. Hadereje több volt Boricsénál; csak egy eset tehetné kétségessé győzelmét, az árulás. A királynő gyakran találkozott a főurak közt hízelgő arcokkal, s hol a hízelgés jelen van, ott az árulás sincs messze.

Ilona egy napon megakarva tisztítani hivei seregét az árulóktól, magához hívatta őket s azt kérdé tőlük: hogy igaza volt-e Kálmán királynak, midőn nejét elűzé magától? Hivei őszintén feleltek a kérdésre s azt állíták: hogy igaza volt. Az árulók azonban óvatosak akarván lenni, azt felelék: hogy Kálmán ebben is bűnös volt, tudva: hogy Ilona gyűlölettel emlékezik férje megvakíttatójára. De épen e fölösleges óvatosság árulta el őket. Tehát ők Boricsot Kálmán törvényes gyermekének tárták.

A király hívei ez áruló jelre fölgráltak helyeikről s miután mindnyájan fegyvertelenek voltak, székekkel és ökölrel rohantak az elárult árulókra.

Lampertet saját testvére egy székkal csapta agyon, fiát Miklóst s Moynolth grófot lekéselték. A többiek, kik nem voltak jelen, de egyetértettek a pártosokkal, átszöktek rögtön Boricshoz, köztük a lázadók feje Tiodor gróf, Folkus, Titus, Endrő, Vitályos, s amindnyájok közt legmerészebb Sámson.

Egy délben a király épen sátorában ülve ebéd mellett, hirtelen egy betoppanó lovag által ijesztetik fel, ki az ellen táborából a Sajón átúsztatva páratlan merészséggel tört odáig s a vak királyt hívei közepett nyomorult ebnek szidalmazva, felszólítja: hogy adja át országát Boricsnak s maga pusztuljon innen és menjen kolostorba.

E merész lovag volt Sámson gróf.

A jelenvolt zászlósok és udvarnokok a bámulattól elmeredve néztek a dühöngő emberre, ki egy maga mindnyájokat királyostul szemtül szembe meg merte gyalázni; de a következő pillanatban mindnyájan talpra ugrálva, meg akarták őt ragadni, gróf Both után ugrott a vakmerőnek, ki hirtelen lovára ugorva, szitkozódva fordult vissza a meggyalázottakhoz s bántatlanul tova nyargalt.

Míg a főurak lovászaik után kiáltoztak paripáikért, a szitkozódót üzendők, Both apródja egy ott álló ménre nyereg nélkül a mint kapta, felugrott s utána eredve a grófnak, azt a Sajó partján beérte.

Sámson beugratott a vízbe. A túlsó partról Tiodor és társai csónakon siettek segélyére. De a bátor apród utána úsztatott s a víz közepén utolérve, egy kelevézzel társai szeme láttára keresztül szúrta a gróft s azzal ismét vízszáúszott.

A lengyelek ez eset után ütközet nélkül visszatértek, de a következő évben maga a lengyel király Boleslaw hozta vissza Boricsot, őt a magyar trónba ültetendő. A király seregei által azonban Mária Magdolna napján úgy összetöretett: hogy maga is alig szabadulhatott meg a csatából. A magyar pártosok elestek, vagy elfogattak.

Egyet főnökeik közül Bátor Opos unokája tett fogolylyá.

A szerelemgyermek, elvesztett csatája után, halicsi trónját ment visszafoglalni. A sors ott is mostohája volt, ütközet közepén tulajdon serege egymás ellen lázadt, s ott hagyva az orosz ellenséget, a szövetséges lengyel, magyar és halicsi egymást fogyasztá el; a lengyel király bánatában meghalt, s Predzlawa fia földönfutóvá lett örökre.

Majd a bajor, majd a francia udvaroknál lappangott azután, míg egyszer az osztrák hercegezt rábírhata: hogy érte Magyarországra betörjön.

Már ekkor Géza ült a trónon, Béla megszűnt vak lenni: meghalt, s az ifjú király nevelője, az ország nagy-ura Bélus herczeg a Lajtáig elébe menve Henrik herczegnek, azt a csatában megveré. Hétezer bajor és osztrák esett el azon csatában s a két alvezér Rátbód és Ottó foglyul esett Bélus kezeibe.

Itt is elűzette a koronától, de nem űzette el annak csalképétől, a görög császárhoz Mánuelhez futott a szerencsétlen fejedelem; háromfelől megkísérté már az országot, mellyhez jogot érte, elfoglalhatni, most a negyedik felől próbálta meg. Elöl harczolt Mánuel seregeiben, midőn az a magyarok ellen csatázott; mindég ő mert legmélyebben betörni csapataival azon földre, mellyet olly örömost nevezett volna honának; de a cselszövő görög csak eszközül használta őt; az ő vére folyott a győzelemért, de az ő érdekei nem nyertek általa soha.

Egy csatában, mellyre a Bessenyők ellen volt kiküldve, bevégezte megátkozott életét, az utósó emberig küzdve tartotta a csatáért. Az utósó ember ő volt. Senki sem szerette életében, senki sem siratta meg holta után. Pedig mind a kettőt megérdemelte volna, – ha anyja nem vétkezik.

OROSZ ÉS GÖRÖG SZOMSZÉD.

Vak Béla még ifjan holt meg, fia második Géza még gyermek volt, midőn királylyá lett.

Ekkor az ország nagyjai, a helyett: hogymint másutt szokták, a király erőtlenségét használva önérdékű pártokra szakadoztak volna, szorosán egyesültek a fejedelem körül, ifjúsága gyöngye létét a nemzet erejével pótolva ki.

A nemzet gondviselése alá vette az országot és a királyt, s midőn az egyiket visszaadta a másiknak, azoknak egymásra nem lehetett panaszuk.

A király egy kívül erős, belől boldog országot vett át kormányzóitól s az ország egy lelkileg nemes, testileg hősi királyt.

Bélus herczeg a nádor volt e kormányzat főnöke. ő telepíté meg az Olt sivatag partjain a szászokat, ő verte vissza Jasomirgott Henrik támadását Borics érdekében, és ő házasítá meg a ifjú királyt az orosz nagy fejedelem, Minoslai leányával, Fruzinkával.

E kedves nőt rövid időn nemcsak a király szerette meg, hanem a nemzet is. Ha ő kért valamit a rendektől, az meg volt adva; a királyt és királynét úgy tekinté ez időben a nemzet, mint édes fiát és édes leányát, megfordítva a viszonyt, melly a népnek atyául és védőül rendelte a királyt; most a nemzet volt a király atyja, de egyszerűsmind hatalmas védője.

Fruzinka királyné testvére, Izaszlaw ez időben orosz nagy fejedelem volt, kit fejedelmi fővárosából gyakran előzött a hatalmas Dolgoruki, Moskau alapítója.

A magyar nemzet látta a királyné néma könyeit, mellyeket testvére szerencsétlen sorsán hullatott, s elhatározá: hogy e könyeket le fogja törölni.

Kellett-e egyéb ok arra: hogy vérét kiontsa, egy nemes népnek, minthogy legkedvesebb gyermeke könyeit ne lássa?

Volt idő, midőn Magyarország interveniált Oroszországban, midőn magyar vér, magyar dicsőség segített Oroszország uralkodóit trónjaikba visszahelyezni.

A fiatal király harcz és dicsvágytól égve állt serege élére, melly rokona segélyére volt sietendő.

A magyar és cserkesz egy zászló alatt harczolt; Dolgoruki csatát csatára vesztett, s kénytelen volt magát Grodezi várában földadni. Wladimerko, a Swenigrodi orosz fejedelem, Dolgoruki hatalmas szövetségese, miután roppant hadseregét a magyar fegyverek egyetlen ütközetben a Wjas partján semmivé tették, kénytelen volt békét kötni, s a melly pillanatban azt megszegé, trónja lépcsőjén a guta ütötte meg.

Ezalatt másfelől a hatalmas görög császár, Mánuel keresett magának okot barbár szomszédjaira rontani.

Mert a história írók előtt a magyar nemzet „barbár” czím alatt ismeretes, míg a görög nemzet neve „mívelt.” S ha a míveltség nem a szellemi és erkölcsi épségben van, hanem a kőfaragás és selyemszövés mesterségében, úgy e különbség aligha nem áll e két nemzet között; de ha szabad csak néhány évet összehasonlitanunk történeteik folyamából, a különbség megfordítva fog előállani.

Mánuel élete egyik felét természet elleni gyönyörökben, másik felét ok nélküli hadakban tölte, úgy hogy egyszer, midőn a csatában egy patakból ivott s panaszlá: hogy a vízben vér van; egy katona fölkiáltott rá: „nem most iszod először néped vérét.”

A magyar barbár azért, mert a kereszteshadak söpredekét kiverte országából s csak a hőseit fogadta vendégszeretettel; a görög pedig mívelt; mert épen e hősök számára hamis pénzeket veretett, lisztjök közé oltatlan meszet kevert, seregeiket kalauzok által álutakra vezettedé.

Manuel fiát és nejét rokona Andronicus elfogató, a fiúval aláíratta saját anyja halálítéletét, azután megfojtatta a fiút, s holttestét felrúgva monda: „apád gazember volt, anyád ringyó, magad bolond.”

Andronicust pedig császár korában a nép lábánál fogva akasztotta fel.

Illy jelenetek nem voltak napirenden a barbároknál.

Mánuel okot talált megtámadni a magyar nemzetet, először azért, mert Borics hozzá folyamodott, másodsor, mert Wladimerko neki szövetségese volt s a magyarok ellensége, harmadsor mert Csudomil, a szerb fejedelem a magyar királynak unokaöcscse volt és neki ellensége.

Az első csatában Mánuel és Csudomil személyes túsában összetalálkozván a szerb, Supán egy kardcsapással összetörte a császár fején a sisakot, de emez kiverte kardját kezéből s fogva vitte magával Byzanczba azon negyven magyar fogolylyal, kiket aranyba és biborba öltöztetve vitt diadalszeker előtt, mintha csupa hercegeket és főispánokat fogott volna el.

De a következő csatákban, midőn a király Oroszországból visszatért, bőven visszakapta a kölcsönt, Géza elfoglalá várait, seregeit szétveré s kényszerité föltétlenül békét kötni.

Ezentúl hadat nem készített Mánuel a magyaroknak, hanem a mi sokkal könnyebb és veszélytelenebb volt, összeesküvéseket.

A királynak két testvére, István és László, átszökve

Mánuelhez, átolták a magyar nemzetbe a görög udvarnál beszitt trónlázadási mérget s Géza király holta után annak koronás fiát III. Istvánt, pártjaik által, miket Mánuel pénze vesztegetett meg, a trónról elűzték. Fruzinka királyné Pozsonyba futott gyermekeivel s azoknak pártjával.

Az elfoglalt trónt ekkor ismét László vette el testvérétől Istvántól, épen mint a görög udvarnál szokták.

Hat nap múlva a trónból a sírba szállt Hirtelen és véletlen halt meg. Épen mint a görög udvarnál szoktak meghalni a császárok, kik testvérüknek útjában vannak.

Koporsóján keresztül IV. István lépett a trónra, idegen szellemeért gyűlölve nemzetétől.

De a primás Bánfi Lukács megtagadta tőle a koronázást, s mit az önkény tett fejére, Fruzinka hívei egy irtózatoss csatában elvették tőle. IV. István maga foglyul esik, de a győző királytól szabadon bocsátva, e nagylelkűségért új hadat hoz Mánueltól hazája ellen. Épen mint a görög udvarnál szokták.

E hadserege a magyarok által semmivé tétetve, maga a császár jött vele vissza és a császár is visszaveretett.

Mánuel ekkor más gondolatra jött. Erővel elfoglalnia nem lehetett Magyarhont, a békekötésekor tehát Fruzinka egyik fiát Bélát fiává fogadta, s Elek despota név alatt trónörökösévé nevezte ki. így reményi Béla által a magyar királyi és a görög császári koronát egy trónon egyesíthetni.

Előbbi kegyencze IV. István ez által útjában kezdte lenni, meg is halt nem sokára érvágáskor megmérgeztetve. Épen mint Byzanczban szokták.

A béke nem tartott sokáig. Mánuel most Béla jogánál fogva tört a magyarokra, Szerem- és Dalmátországot hódítva el tőlök. De nem sokára egy roppant halom, mit Dienes ná-

dor egy csatában elesett görögök holttesteiből rakatott, hátdombot emelt hódításainak.

E közben váratlanul fia született s ennek kedvéért a Bélának tett ígéret a trón, és a császárléány keze iránt visszavonatot, mint ezt Byzanczban szokták.

Béla örült e kegy vesztésnek, nem szerette ő Görögországot, sem a császárléányt, hanem saját édes hónát és a szép Ágnest. Most elvehető kedvesét s visszatérhetett hónába.

Mire az ország határához ért; sógorának gondja volt rá: hogy testvére királyné legyen; HL István hirtelen mérreg által múlt ki. Béla első lépése hónába a királyi szék lépcsője volt.

III. Béla a görög miveltéssel nem sajátította el a görög romlottságot, országát városokkal, trónját fényvel ékíté fel, és távol tudta tőlük tartani az erkölcsromlottságot.

Anyja Fruzinka, kit a nemzet egykor, mint szeretett leányát, majd mint gyöngéd testvért tanult ismerni, most mint szenvedélyes anya lépett föl legkissebb, legszeretetebb fia Géza mellett, másik fia Béla ellen, kit gyermekkora óta megszokott nem látni és nem szeretni.

A király megtudta az öszveesküvést, s anyját Görögországba küldé, testvérét elzaratá, honnan csak Fridrik császár kértére bocsátá ki, a kinek keresztshadával együtt a szent földre elment.

Béla is sürgetve volt a szent földre menni, majd a császár, majd a pápa által; – azt meg is ígérte és meghalt.

Két fia közül Imrének hagyta trónját, Endrének kincseit s azon kötelezettséget: hogy a szent földre hadsereget vezessen.

Endre elkölté a pénzt s hadseregével bátyja ellen fordult.

A szomszédok kibékíték őket, s most már mind a kettő kötelezve volt a szent földre menni.

Imre csupán azt föltételez: hogy akkor menend el, mihelyt országa nyugalombaji lesz. Gyanította-e: hogy ennek nem éri végét? vagy maga kereste az alkalmat, melly itthon tartá? ez időtől szüntelen hadba volt keveredve, majd szerbekkel, majd bolgárokkal, majd velenczésekkel, úgy hogy utóbb a pápa anathemával fenyegetett mindenkit, a ki Imrét bántja, nem engedve őt a szent földre menni.

Ekkor ismét az öcscse állt elő. A Dráva mellett egy roppant hadsereg várt a csatára, mellyben ismét magyar vérnek kelle folyni.

Ekkor a király magasabb szelleme sugallatától bátorítva, midőn seregeik csatarendben állottak egymásra tőrendők, leveté pánczélját, fegyvereit s csupán királyi palástjába burkolva egy vesszővel kezében a pártütők táborába ment egyedül s odaérve fölkiálta: én vagyok királytok, van-e bátorsága valakinek kezét ellenem fölemelni.

A megdöbbsent harczosok utat nyitottak a király előtt, egész vezérük sátoráig, a hol a király pártütő öcscsét személyesen elfogta saját tábora szeme láttára s onnan kivezetve fogságra veté. A sereg bámulva rakta le a fegyvert a merész alak igéző tekintete előtt.

Ez által elhárult minden akadály a király palaestinaí útjából. A halál épen készülétei közepett lepte meg.

Ez már az ötödik magyar király volt, ki ígéteret tön a kereszthadban részt venni s ifjan halt meg ez ígéteret teljesítése előtt.

A sors maga sem akarta: hogy e még alakulása felében levő nemzet külérdekek miatt életét a semmivélétel koczájára tegye, mi annál veszedelmesebb leendett rá

nézve, minél fiatalabb éveiben vett volna részt a kereszt-hadban.

Hogy mi vész hárulhatott a nemzetre az által: hogy ha királya az országtól távoljárt, érdektelen, költséges hadat viselni, Endre élete megmutatta.

G E R T R U D .

Soha sem tesz annyi kárt egy gyöngé népben egy erős zsarnok, mint egy erőteljes népben egy gyöngé király.

Jeruzsálemi András egész tizenhét évi uralkodása alatt nem tett egyebet a magyar nemzet, mint saját sírját ásta.

A király pazar, a nemzet koldus, kívül szükségtelen harcz, belül pártháború.

Az önakarattalan királyt majd büszke nagyravágyó nők, majd önző alacsonylelkű tanácsosok kormányozák s ha mindeniktől megszabadult, – saját önállástalan lelke.

Első neje, meráni Gertrud, kit a természet nem királynénak, hanem királynak teremte, de semmi esetre sem a magyar számára; – büszkesége, pazarlása s idegen udvara által ellenségévé tette trónjának az ország minden rendéit.

A főpapokat és nemeseket boszantá: hogy minden rokonát, tanítóját, udvarmesterét, gyóntatóját érseki, báni, főispáni hivatalokba rakta s a köznépp nyögött a vérét sajtoló adó terhe alatt.

A magyar zúgolódva látta magát mindenében meg-raboltatni; – hivatalaiban, rangbüszkeségében, vagyóná-ban és életében, csak egy csepp kelle még a boszú pohará-hoz: hogy kicsorduljon.

E csepp volt a női erény könnye.

A mi a Tarquiniusokat megbuktatá, az lőn Gertrud-nak veszte is.

Az akkori nádor Bór Benkének, kit ismertebb nevén Bánkbánnak neveznek, csudaszép neje volt a királynő ud-varában, ki iránt Ottó, Gertrud testvére tiltott szerelmet kezdte érzeni.

A szép nő szebb volt erényei miatt. A magyar nők egyik főtulajdona volt eleitől fogva a hűség, szüziesség, és itt a választás sem volt nehéz, a délczeg daliás nádor s az idétlen meráni herczeg között.

Ottót Németországból az igazság keze üldözé nénje udvarába. Fülöp király orgyilkosai közt őt is megismerek. S a ki értett az orgyilokhoz, értett a méregkeveréshez is. Egy este, midőn a királynéval s a szép Melindával együtt vacsorált, a nádor nejének poharába szerelemitalt vegyíte s a királynő saját szobájában egyedül hagyta a herczeget Melindával.

A nádor, ki épen akkor tért vissza ítéletosztó körút-jából, a kétségbeesés könnyei közt, félőrülten találta hit-vesét, s míg szemei kiöl vasak e könyekből a helyreho-zásra nem, – csak megtorlásra váró eseményt, nejének rokonai, Mikhál, Simon és Petur bánok újjal mutattak a boszú tárgyára.

Ez Gertrud volt.

Rég el volt határozva a királynő halála, az összeeskü-vők által; – az általuk felszólított esztergomi érsek János kérdésükre ez oraculumi kétértelműségű feleletet adta:

„Reginam occidere nolite timere bonum est; si omnes consentiunt ego non contradico.”

Mellyet a különböző megszakasztás szerint így is lehet érteni:

„A királynét megölni nem kell, – félnetek jó lesz; ha mindenki beleegyez, – én nem, – ellenzem.”

De emígy is lehet magyarázni.

„A királynét megölni nem kell félnetek – jó lesz; ha mindenki beleegyez, én nem ellenzem.”

De a megsértett férj boszúja nem kérd és nem hallgat meg tanácsot. Midőn a király épen Halicsban volt hadat viselni s országát azalatt Bánkbánra bizta, ez a királynét saját palotájában meggyilkolá. Ottó megmenekült, miatta meggyilkolt testvére kincseit is magával elrabolva.

A visszatérő király az öszveesküvőket családostul kiírtatá; egyedül Bánkot, neje gyilkosát nem volt bátorsága megöletni. Érzé: hogy a meggyalázott nő miatti keserv nagyobb mint a megölt miatti.

A JERUZSÁLEMI HADJÁRAT.

A szent földre menést tovább halasztani nem lehetett; a pápa anathémával fenyegetőzött, s Endrének még az ajánlott görög császári koronát sem engedte elfogadni, hogy annál biztosabban elindulhasson Jeruzsálembé.

Egy illy expedícióhoz pénz kellett, az pedig Endre-

nek mentül kevesebb volt. Adószedői, kincstárnokai gazdagultak, a nép szegényült és a királyi kincstár üres maradt.

És most egyszerre kelle sok pénz, mellynek előteremtésére Dienes kincstárnok teljhatalmat kapott.

Soha ember nagyobb uzsorát nem fizetett, mint Endre király, ő országa hatalmát adta zálogba s népe szeretetét kamatul.

Dienes árverésre bocsátá a finaczhivatalokat, zsidók örmények, ismaeliták kezeire jutottak a bányák, a pénzverés, a sóadó, a révek, vámok, adófizetés, a népsanyargatás minden módszerei nekik adattak el; – a korona javadalmi a már akkor is hatalmas főnemeseknek örök áron adtak el, s a templomok kincsei kótyavetyére jutottak, mint a Veszprémben tartogatott Isabella királynő drágaköves koronája.

Miután a király saját országában ilyen jól rendben hagyta a mindenféle pogányokat, megindult egy derék hadsereggel őket Palaestinában kiirtandó.

Gályára rakott hadával oda szerencsésen el is jutott, bejárta a szent helyeket, hol egykor a megváltó sokkal egyszerűbb és mégis hatályosabb fegyverrel terjeszté az igaz hitet, megfürdött a Jordán vizében, csókolá az igazi keresztet, harczolt a Thábor hegyén, imádkozott a Karmelen s küzködött éhséggel és szomjúsággal a tejjel, mézzel folyó Canahánban.

Coraddin sultán seregei azonban sehol sem akartak csatába ereszkedni a kereszteseikkel, s a Thábor hegy ostromát megghiúsította a vezéreknek épen a csata alatti összeveszése.

Ekként dicsőséggel megrakva, sok szent ereklyét öszszevasárolva s valami méreg italtól megbetegülve, hazafelé fordult a király s az úton valakinek az országán csak ke-

resztül ment, mindenütt eljegyzett egyet fiai vagy leányai közül az illető királyi gazdák leányai és fiaival.

így ért haza országába a szent földről. Ha még tovább ott mulat, akár ott is maradhatott volna.

Itt azalatt fenékkal fordult fel az ország. A főurak egymással harczoltak, a királyi tisztviselők rablókkal szöveteztek, a kincstár üresebb és a nép nyomorúbb volt, mint valaha, a küllellenségek szerte foglalták az ország tartományait és hadsereg nem volt azt visszaszerezni, a nemesség nem hallgatott a zászló alá hívásra s pénz nem volt zsoldosokat fogadni; ekkor eladta a király a korona várait a fő nemeseknek, kiknek egy némellyike ez által hatalmasabb lett magánál a királynál s az e pénzen gyűjtött hadsereg a legelső hadjáratban az oroszok ellen elveszett, s vele együtt Halics- és Lodomérország.

Végre nem volt már osztály az országban, mely elégtelenségét el tudta volna titkolni. A zsidó és mohamedán adószedők a nép vérvérítéke után a templom kincsei s a nemesség szabadalmi után kezdtek nyúlni, a nép lázongott, a nemesség megtagadta az engedelmességet, a főurak rablóváraikba hurczolák a király zsidóit, s a papok templom átkot hirdettek, bezárták a templomokat, temetetlen hagyák a halottakat s nem tartottak isteni tiszteletet.

Sőt magában a királyi családban is kész volt a szakadás. Egyszerre két törvényes király ült a trónon, Endre és fia Béla, az ország válogathatott: hogy mellyiknek hódoljon. Endre neje Jolánta szokás szerint gyűlölte mostoha fia nejét Máriát s Endre, mint gyöngé férj: hogy családi nyugalmit megmentse, kényszeríteni akarta fiát: hogy a szinte fölkent királyi nejétől váljon el.

A nejét gyöngéden szerető férj daczolt az atyai hata-

lommal, a családi vitába bele keveredett pápa és főnemes-ség, s a király ennyi zavarból kihatolni sem erővel sem akarattal nem bírva, kénytelennek érzé magát országgyűlést hirdetni 1222-ben.

Ez volt azon országgyűlés; mellyen az „arany bulla” szerkeztetek.

Ez okirat nagyszerű tanújele a magyarországi aristocratia diadalának a trónon. Harminczegy cikkben keresztül semmi egyéb nincs benne biztosítva, mint a nemesség jogai, ü nemesség kiváltságai, a nemesség szabadalmi.

A törvényt végül egy cikk szentesíti, melly jogot ad minden egyes nemesnek, azon esetben, ha a király, vagy annak utódai e törvényeket megszegnék, ellenük, a nélkül: hogy fölségsértés bűnébe esnék, pártot üthetni.

A nemesség ez által olly hatalomra jutott: hogy rövid időn egy több főurakból összegyűlt párt elhatározá: hogy miután úgy is ők az urak az országban, üzzék el a királyt s osszák fel az országot maguk között megannyi kis királyságra. Ez örült eszme azonban épen az osztozás elvén megtörve II. Fridrik császárt hívták fel királyul. Endre kitudta terveiket, s azt a gyáva büntetést gondolta ki számukra: hogy a pártütők uradalmait fogadott gyűjtogatókkal égetteté föl. A honnan később egy törvény keletkezett, melly meghagyja a királynak, hogy ha valakit büntetni akar, ám nyakasztassa le, de falvait ne égesse föl, mert ez a paraszt kára.

Endre az által hitte a gyöngesége pillanatában aláírt törvényeket jóvá tehetni, ha azokat meg nem tartja. A gyűlölt kincstárnok Dénes most nádorrá emeltetett, az ismaeliták még jobban sanyargaták a népet és nemességet, a pénzügyi hivatalok ismét megtöltek zsidókkal és pogányokkal; míg a mindezekből támadt iszonyatnak a pápa

anathemája látszott véget vetni. Minden úgy maradt a mint volt. A nemzet szemlátomást közeledett megoszlatása felé. Egy új özönvíznek kellé jöni, melly a felnőtt olygarchia sárkányfejeit letörje. Ez özönvíz el is jött, de Endre nem érte meg. Tizenhét évi uralkodása után meghalt, tökéletes fölbomlásban hagyva fiára az országot.

A TATÁRFUTÁS.

Dsingiszkán meghalt, fiai megosztottak birodalmán és dicsőségén.

Ázsia térképén nem voltak az országoknak határai többé, az egész földrész egyetlen vérpirosra festett ország volt egyik tengertől a másikig; kaponya pyramidok jelelték szerte a győzelmi csatatérek helyeit.

Több mint öt millió ember halt meg e nagy fojtogató parancsára; maga fölért egy döghalállal.

Három fia maradt és egy millió ötszázezer főnyi hadserege.

Ennyi haderőnek szűk volt már Ázsia; Oktaj-kán, a nagy pusztító utóda folytatni indult, mit apja megkezdett: körülhódítani az egész világot.

A végtelen hadtömegek megindultak beláthatlan rajokban a Kaukazon keresztül; a föld reszketett alattuk, a nép futott előlük; itt ott megállt velük küzdeni egy egy kisdud szabadságvédő nép, a cserkesz, a kun; – rövid

harcz után elnyelte őket a roham mint szigetkét az áradat.

Negyedik Béla volt ekkor a magyar király, örök harcban ön feleivel, kinek trónja mellett a főurak lábaikkal a népet gázolták s fejeiket a királyé fölé emelgetek.

Beteg volt az ország, nagyon beteg. S a milly nehéz volt betegsége, olly keserű volt az orvosság, a melly abból kigyógyítá.

A korona darabokra volt tördelve, mindenki király volt a maga földén, családok viseltek egymás ellen firól fira szálló gyűlöletből harcot, hős volt a rabló, bajnok a pártütő, mindenkinek volt hadserege, csak az országnak nem, kincseket halmozott mindenki, csak a király és a nép volt szegény.

Illy állapotjában a honnak közelgett rá az emberirtó vihar.

SAJÓ.

Sokszor meghalt már e nemzet. Soha sem maradt a sírban. Isten mindég föltámasztá, megnövelte, megdicsőíté.

Olvassátok a legszomorúbb sorokat, miket valaha magyar történetíró följegyzé s tanuljátok meg belőle: hogy a melly népet sem kard sem betegség meg nem tudott ölni, az örök életre van hivatva.

*

Köröskörül lángolt a határ, a felgyújtott országokból

vérvörösen folytak át a folyamok a szomszédba s csöndes éjszakákon áthallatszott a havasokon keresztül a népsírás, mintha millió haldokló jajgatása szólna egyszerre.

Mindenki ijedten fordítá arczát a határ felé.

A villongó főurak leereszték a kardot, mely családi harcra volt kihúzva s elzárkóztak váraik felvonó hídja mögé, az ismaeliták félbe hagyták az adószedést, málnába kötött kincseikkel futva a kerített városok felé, a kolostorokból hangzott éjente a szomorú bűnbánó ének, s az ekéje elé fogott pór remegve hagyta ott az izzadáson földet, sápadtan kérdezve: mit jelent e szokatlan fény az égen, mikor a nap régen alunni ment? miért sápadtak azon arcok, melyek imént olly kevélyek voltak?

.... Hirtelen jött a király hírnöke, végig hordozva a véres kardot hegyeken völgyeken: vést, vést! kiáltva a várak kapui s a pór kunyhói előtt.

Vész! vész, a tatárok jönnek!

Oroszország földre verve! A cserkesz nép kiirtatott. A kun kiűzve hónából. A lengyel is elesett már. Rajtunk a sor.

Egész Ázsia vérrel van befestve, királyi városok helyén kaponya pyramidok állanak. Rajtunk a sor.

Fegyverre, fegyverre!

A rémkiáltás „végig hangzott az országon. Az emberek hallgattak rá, míg utóhangjai el nem enyésztek a távolban. Azután vállat vonítottak.

— Nekem nem hazám; monda a pór, mindegy akárkinek szántsam a földet.

— Nekem sem hazám; szólt a tőzsér, kincsemmel mehetek odább.

— Nekem nem országom, monda a főúr, a királyé a haza; védje a király.

És senki sem mozdult.

A véres karddal hirdetett vészkiáltás nyomtalanul hangzott el a honban.

Ismét új jelenetek jöttek.

Néptelen fejedelmek, országtalan királyok jöttek futva a hazába. Egyszer egy egész kiirtott nép töredéke menekült a magyar földre, negyvenezer család, az egykor hatalmas kun birodalom maradványa.

A tépett arcú nép, véres ruhában, vérező sebekkel, a mint a csatából elszabadult, úgy jött át a határon, a kardjáról lecsepegő vér tanúsítá: hogy nem ingyen adta oda hazáját.

A kun király, *Kuthen* könyező szemekkel jelent meg királyi szomszédja, Béla udvaránál, szomorúan, mint illik vert királyhoz, ki elvesztette népe ősz hazáját, s most koldulni jött számára új hazát.

Béla király udvara már ekkor telve volt futó fejedelmekkel, kiknek mindegyike látta elhullani népét s iszonyú képeket tudott festeni azon csatákról, mikben országa elenyészett, s azon népözönről, melly azt elnyelé.

De senki sem tudott annyit beszélni róluk, mint *Kuthen* király, ő látta őket közlről, kardja most is fekete volt vérüktől. Kétszer verte őket vissza, harmadszor egész erejükkel jöttek reá, százezrével hullott a mongol és a kun. Elfogyott ez, míg amaz a földből látszott újra nőni s a kun földönfutóvá lett.

A magyarok döbrent figyelemmel hallgaták a kun király beszédét. Leírta előttük az ellenség alakját, állati arczat, ördögi kiáltását; elmondá mint szokott csatázni, ravaszul, hogy futamodik meg, s hogy fordul vissza ellenére nyilfelleget zúdítva rá, éjente mint kerül a seregek háta mögé; hogy tör keresztül a legsűrűbb erdőkön mint úsz-

sza át a folyamokat; a legerősebb várfalak mint omlanak le előtte; és ha győzött, mint gyilkol le mindent, a mi el nem futott. Elmondá azt is: hogy a mongolhad vezérének minő szándéka van? pusztítva menni egész odáig, a hol a világnak van vége.

És most rajtunk a sor.

Néhány jó hazafi elbúsultan nyúlt rögtön fegyveréhez. *Hédervári Dénes* a nádor kisdéd seregével elindult a határ védelmére; a többinek drága volt a nyugalom, sokan óhajtották: hogy bár megvernék a királyt, legalább meglenne alázva. A hazára senki sem gondolt. Legtöbben nem is hitték a vész jöttét; csak a papok csinálták e rémmesét mondanak, hogy elmaradhassanak a lateráni zsinatról.

A király országgyűlést hirdetett Pest alá. Követeket küldött segélyért a nyugoti fejedelmekhez, összehivatta a kunt, a jászot, a horvátot, szövetségre hívott eget és földet a pokol ellen.

Nagy böjt első vasárnapján nyílt meg az országgyűlés Budán – A király fasátora körül alig szállinkozott egy kettő a fő nemesek körül, az is mind a földet nézte. Szerre a halmokon a köz nemesség tanyázott. Lovaiokról leszállva itt ott csoportokba gyűltek, hol egy egy szájasabb demagóg tartotta beszéddel a körülállókat. A megyék zászlói elhagyatva áztak a halmokon, vagy hasalva feküdt mellettük leterített gubáján a zászlótartó.

Hideg, esős tavaszi nap volt, az emberek bosszúsak, rosszkedvűek, lelkesedés helyett daczczal, duzzogással eltelve.

A király sokáig váratott magára. Előbb követeit akarta kihallgatni, kiket segélyért küldött, mielőtt a rendekhez beszélne.

Szomorúan hallgatá sátorában negyedik Béla üres kézzel megtért követei vigasztalan szavait. Mellette ült a

két érsek és a kincstárnok s a kun király Kuthen, a többi állva beszélt.

Sehonnan sem érkezett segély. A jelenlevők arczain mély leverettséggel mutatkozott. Fedetlen fejét tenyerébe hajtva, csüggedtnek látszék maga a király is.

– Magunkra vagyunk tehát hagyatva, szólt felsőhajtva s egy könyvet törült ki szeméből. Azután fölkel s indult kifelé.

Vámsa Mihály figyelmezteté: hogy feje födetlen, s Mátyus érsek fölemelte fejére a koronát, a király keserűen monda: „úgy sem soká kell már viselnem.”

De a mint kilépett a nép elé, arcza, alakja átváltozott egészen; elmúlt róla minden emberi gyöngeség, minden vonása királyi volt, nemes és méltóságos.

Kiléptére valami zajgás hallatszott a gyülekezetben, hízelgők éljenzésnek is nevezhetnék. A nemesek lovaikra ültek, össze vissza rendetlenül, ki oldalt, ki hátat fordítva. A király az emelvényre lépett. Egyetlen napsugár, egyetlen emberarcz nem mosolygott reá.

– Kevesen vannak itt a hívottak közül, monda a király, egy tekintettel észrevéve a hiányzó főurakat: s a kik itt vannak is, seregeik nélkül jöttek, pedig az idő napokra van mérve.

E szavaira egy mogorva, duzmadt alak szólt közbe sunnyogó félhangon, felrángatott vállal.

– Nem mertek eljöni; a mióta székeiket elégettetéd, az sem lenne, a hová most leüljenek. Magunk is csak úgy szegényesen gyalogsorjában álltunk be. Hajdan András király alatt egész bandériumot hoztunk magunkkal, de a mióta praediumainkat visszavetted, fiainkat is otthon kelle hagynunk, hogy legyen a ki szántson vessen.

A király bántott büszkeséggel nézett az egy csoport-

ban álló főnemesekre, kiktől a bitorlott koronajavakat visszavevé s kik most, mintha gúnyolni akarnák, gyalog, kopott zekékben, rozsdás rézkardokkal jelentek meg az országgyűlésen.

– Ismerlek benneteket jó *Borz*, és te jámbor *Bankó* és te *Miklós mester*. Láttalak benneteket minden polgárháborúban, ellenség előtt soha; most is a hazát gúnyolni jöttek csak ide. Ezt vártam előre, hogy a kik legnagyobb részét bírják a honnak, azok nem fogják a hont megvédeni. De él még a nép. Bennetek bízom még, kik a király után legszegényebbek vagytok az országban: köznemesek, jobbágyok, praediálisták; velem együtt nem osztogatok a honnak egyéb javaiban, mint dicsőségében; e dicsőséget megvédeni hívlak föl benneteket.

Máskor a király illy felszólítására hangos éljenkiáltás szokott felharsogni, most csak az elébbi zúgás, morgás lön ismételve, míg a köznemesek soraiból a többiek által noszogatva egy öreg ősz ármalista czihelődött elő. Megállt a király előtt, levette süvegét, ősz haját hátrafésülte és szólt.

– Uram király; azt mondád: hogy a tatár, a pogány, a kutyafejű mongol közel van; hogy ha eljön, felgyújtja házunk, leöl bennünket vagy elhajt rabságra. Én pedig uram király, társaim nevében is neked azt felelem: hogy gonoszabb pogány, és kutyafejű tatár van itt országodban, ki bennünket pusztít, öl, rabol; – a czinczár, a zsidó, az ismaelita, kiket még megboldogult édes apád uraivá tett az országnak és maga magának. Égnek a mi házaink, csak a füst nem látszik, meg van nekünk a mi háborúnk, a mi ellenségünk, ki bennünket nem öl meg, hanem megnyúz, s nem visz bennünket fogságra, de saját földünkön tesz rabszolgává; azért ha azt akarod: hogy kezeinket védel-

medre fölemeljük, előbb old fel azokat, mert meg vagyunk kötözve. Ez szónk és mondásunk.

Szavai végeztével fölordított az összesereglett nép: „le az ismaelitákkal, halál a pogányokra.”

Á király levonta országpecsétet gyűrűjét ujjáról s az ország bírónak nyújtá: „száműzetni fognak.”

A nép még folyvást ordított. Az ősz szószóló alá s fel nyargalt közöttük itt is ott is csitítva a zajongókat, de az atyafiak már egyszer benne voltak az ordításban s mentül jobban biztosíták őket az ismaeliták száműzetéséről, annál inkább ordíták: „le az ismaelitákkal.”

A vérszemre kapott tömeget a nyert engedély a helyett, hogy kielégítené, csak újabb követelésekre izgatta. A zaj olly bomlottá nőtt már: hogy egymás szavát nem lehetne érteni; az ősz demagóg kérve rimánkodva csitítá a szavai által előidézett fürgeteget; nem hallgattak rá. Most már helyette egy bozontos, szájas hadnagy lépett ki a király elé, daczosan fölhányva fejét s félvállára rázva panyóka mentéjét.

– Megkövetlek uram király, de ez még nem elég. Annyi itt az országban az ellenség, azt sem tudjuk, mellyik ellen őrizkedjünk? mit használ nekünk az ellenségre fegyverkeznünk, mikor czimboráit melletted látjuk ülni, kiknek szabad ki s be járásuk van éjjel nappal palotádba, míg mi csak az ablakon keresztül írott papirossal beszélhetünk hozzád.

Kuthen önkénytelenül kapott kardjához.

– Igen ő az, amaz idegen folytató a kun királyra mutatva az izgató, ki hadsereget hozott az országra, összebeszélve a tatárral: hogy míg az kívülről tör reánk, ez kiismerve országunk fekvését belülről rontson meg bennünket. ők is ellenségeink s czimborái elleneinknek. Avagy nemde

nem kun volt e az, ki minap egy tulkot ellopott a gulyánkról? s hánynak bolondították el közülünk feleségit? hányat megverték ivás közt? és mindez nem bizonyosságáé annak: hogy ők a mi ellenségeink? Két nemzet itt az országban nem lakhatik; vagy a kun megy el, vagy mi megyünk el innen. Ha a mi királyunk akarsz lenni, légy a mienk, ha a kuné akarsz lenni, légy azé.

A király csüggedten hajtá alá fejét. A veszély nagyságát csak ő érezé, s ő sütötte le szemeit az önző demagóg előtt.

Kuthen hallá a rivalgást élete ellen s kardját a király lábaihoz téve, kérte: hogy tetesse őt fogságra s ölesse meg, azon esetben, ha az iszonyú vád, mit ellene kimondták, megvalósul.

A király testőrei közrefogták a nemes de szerencsétlen fejedelmet s kivezetve a dühöngő tömeg közül, a várpalota egyik szárnyában őrizet alá tevék.

A király komolyan, szomorúan fordult a megnyugtattott tömeghez: „kívánataitok teljesítve vannak, – most tehát esküdjetek, zászlóitok alá: az idő rövid; a ligniczi csatában Lengyelország hős népe elesett, rajtunk a sor, határunkon az ellen, ne várjuk őt magunkra, menjünk elébe.”

Mi zúgás ez ismét?

Egy száraz savóképű ember áll elő, kezében fakó pergamennel, mellyről nagy szelenczés pecsét függ alá.

— Még egy szavunk volna, uram király, kezdi furfangos bölcsességgel a prókátor, s a hozott kutyabórt nagy ünnepélylyel hét rétt feltakarva, azt tudálékos képpel magától messze tartja és beletekint.

— Ebben az írásban, jól emlékezhetel rá, boldogult királyi atyád, a nagy Jeruzsálemi András írta még szent

és elidegeníthetetlen nemesi jogainkat, te magad is aláírtad e törvényeket, a mint ezek az arany függő pecsétetes ok levélben meg vannak írva. E törvények egyik cikkelye így hangzik. *És senki a nemesek közül az ország határán túl harcolni nem tartozik, – ha ne ha a király saját költségén.*

A király magán kívül szökött fel e szavakra üléséből. Ennyi förtelmes önzés, akkor midőn minden elvesztett perez egy lépés volt a nemzet sírja felé, kivette türelméből, haragosan inte a szólónak: hogy menjen előle.

– Távozzatok. Nem kell segélytek. Menjetek haza, zsoldosokkal fogom megvédeni a hazát.

A kincstárnok odasúgta a felindult királynak: hogy a kincstár üres.

A király szokott hitelezőjéhez fordult, egy keresztelkedett mahomedánhoz, ki roppant kamatra szokott számára kölcsönözni. Az a földig hajolva előtte, alázatosan monda: „én is ismaelita vagyok uram, számúzve országodból, holnap elhagyom e hont.”

A király kétségbeesve csapta arczára kezeit, érezte: hogy nem mentheti meg hazáját s látva, hogy azok, kik körüle állnak, fájdalmait csak gúnyolni tudják, osztani nem.

E perczben egy újabb jelenet magasítá fájdalmait. A királyné, hallva a zajongást s férje éltéért remegve, gyászruhában, gyermekeit kezén hozva oda rohant a király elé, s annak kimondhatlan bánat által dúlt arczát meglátva sírva borult a trón lépcsőjére, – maga sem tudta: hogy mért sír?

E kínos jelenet alatt, a domb háta mögül bús tárogató hang kezde hallatszani, az oda tekintők egy kis dandárt pillantanak meg, melly nagy fáradtan ügetve jött a

fenyéren a gyülekezet felé, néhány tépett lobogót hozva magával.

Elöl egy férfi ügetett, összevissza horpadott sisakkal, páncélja be volt lyukgatva, paizsán a czímer alig kivehető a sok vágás miatt; képét egy szablyavágás csaknem ismerhetlenné tévé. A többi is, alig néhány száz férfi, összevissza tépve vágva.

Az érkező férfiban a bámuló tömeg *Hédervári Dié-
nest* ismeri meg, a nádort.

Mindenki félve, elámulva tekint rá, neki most a határszélen kellene lenni a Kárpátok között. – Senki sem meri megszólítani.

A nádor a király sátra elé lovagol, ott megáll, sokáig nem bír szó jönni ajkaira, háromszor kezdett bele, míg el tudta mondani: „Isten és a szent szűz oltalmazza királyi fejedet.”

Azután félig az egybegyűlt rendekhez fordulva, tört, bánatos hangon így szólt.

„Feleim! Az ellenség hazánkban van. Hét napig védte kiseded seregünk a határokat; heted napon – - holttestein keresztül tört át a tengernyi had. A ki megsza-
badult, előttetek látjátok mind. Isten és a szent szűz oltal-
mazza meg a hazát.

Szólt a lesújtott férfi s lovára hajtotta le fejét: hogy ne lássák véres arcza könnyezését.

Elfagyva, holthalaványan néztek az imént olly zajos vitatkozók a marczona alakokra; a rettenetes hír egy perez alatt minden indulatot kiölt a szívekből. Az ittas düh kijózanult.

Csak a király nem sírt, nem reszketett, nem tétovázott többé, odainté Vancsa Mihályt; nejét és gyermekeit átadva neki, koronáját letette kezébe s rábízta: hogy

vegye magához szent István tetemeit is s vigye magával az ausztriai határszélre az ország és a király legbecsesebb kincseit. ... És akkor arcza kigyuladt, termete kiegyenesedett, kirántá kardját s azt trónja magasából Istenhez emelve, fölkiálta:

– A hon élete Isten kezébe van letéve, de becsülete az enyimbe. A ki meg akar halni hónáért dicsőén, köveszen, a ki élni akar gyalázatban, maradjon el.

E pillanatban ezer meg ezer kard repült ki hüvelyéből.

– Veled megyünk, veled halunk! ordítá ezer meg ezer férfi, mint egyetlen hang; kik egy perez előtt duzzogva emlegették sérelmeiket, most mintha rettentő álomból serkentek volna a dicsó ébrenlétre, kardjaikat forgatva kiáltanak harsogó éljent királynak és hazának, halált az ellenségnek; a főurak gúny helyett könnyel arczaikon nyújták meztelen kardjaikat a trón elé, az ismaeliták a rémület buzgalmával hordák elébe pénzes zsacskozókat, a püspökök pánczélt kötöttek s a fegyveres nép paizsára emelte a királyt, s körül hordozta, mint egy oltárszentet.

E pillanat által úgy látszék: hogy meg van mentve a hon. A jelenlevő veszély fölrázott mindenkit egykedvűségéből; úr, paraszt, nemes és pap, hazafi és idegen sietett Pest alá a gyülekező helyre; jött Kálmán a király testvére a horvát seregekkel; megérkezett Mátyás esztergomi érsek és a kalocsai, Ugrin, zászlóaljaikkal; számtalan zászlós úr, gróf és apát, a megyei bandériumok; útban volt a csanádi püspök Bulcsú, derék csapatjaival; a kun seregek mind; a jász, a palócz, Bánk váradi püspök és Lőrincz gróf hadosztályaikkal, a Forgácsok, Rajnótok, László gróf. Az osztrák herczeg is ígérkezett.

Mindez későn jött már.

Ha csak néhány napot lehetett volna is megnyerni, a mozgásban levő erő több százezerre menendett s képes lett volna a hódító hadakkal megmérkőzhetni. Azonban már nem volt többé idő ez erőt összegyűjthetni. A mongolok sebesebben jöttek, mint a hír, negyvenezer ács ment előttük, egyenes utat irtva számukra a legsűrűbb rengetegen keresztül, a várak, kerített városok, mik évekig tartó védelemre számítottak, egy napig sem tárták fel őket, a pokoli kő-vető gépek leronták a falakat s a mély árkokat az olcsó emberélet holttestekkel temette be. Alig egy harmadrésze volt még együtt a magyar haderőnek, midőn már Pest láthatárán köröskörül vereslett az ég a közel fölgyújtott falvak és városok lángjaitól. Akkor sok falu és város volt a Tisza és Duna közt, miknek neveit most egyes pusztai tanyák viselik, miknek szántóföldén egy egy elpusztult templom magányos falai porladoznak.

Batu kán száguldozó csapatai egész a város faláig jöttek olykor s a magyar seregek égtek a vágytól utánok eredni s felgyújtott falvaik lángjába hányni a rablókat.

A király még várta az útban levő segédcsapatokat s megtiltá vezéreinek addig az ütközést.

Ez nem tetszett. Az óvatosság gyávaságnak tekintette. A veszélyt egyedül a király ismeré egész nagyságában.

Egy vasárnapon a kalocsai érsek Ugrin, nem hajtva a király parancsára, a Vác alatt szétzilálva portyázó tatárookra kiütt. Azok hirtelen futásnak eredtek előtte, az érsek utánuk; míg egy ingoványos helyhez értek, mellybe színlett futásukkal az érseket is becsalogatták. A könnyű tatár lovasság fűrgén átgázolt a mocsár söppedékén, míg az érsek nehéz pánczélosai minél odább men-

tek, annál mélyebben süllyedtek bele, míg végre sem előre haladni, sem visszafordulni nem tudtak többé. Ekkor minden oldalról rajok támadtak a tatárok, a süvöltő nyilzápor alatt elfogyott a kisdud csapat, a nélkül: hogy védhette volna magát, alig negyed magával szabadult meg az érsek Pestre, átkozva a királyt, a mért segélyére nem jött. A tatárok pedig a védtelenül maradt Vác városra rontva, annak lakóit dühös ellentállás után leölték. A város hölgyei a kőfallal körülvett főtemplomba menekültek, a tatárok rajok gyújtották a szentegyházat, s nem sokára a lobogó lángok között ezer meg ezer martyr lelke repült az ég felé.

Ezalatt megérkezett az osztrák herceg is, csekély kísérettel, mintha csak lakodalomra jött volna, nem csatára.

A magyarok már ekkor fennhangon zúgtak a király ellen: hogy miért nem engedi őket a falaik alatt száguldozó ellenségre kimenteni? A herceg, ki szinte hivatta volt egykor a magyar királyi trónra, hogy megmutassa, mennyire megtudta volna azt érdemelni, rajta hajtott a tatár előcsapatra, s a futamodok közül egynek elvágta karját, a másiknak úgy dőfte hátába dárdáját: hogy a nyele ketté törött s azt lováról letaszítva elfogta.

A magyar sereg a király gúnyjára hangos éljenzéssel fogadta a herceget, ki a személyes csata után visszatért hónába, mérges kelevényt hagyva a magyarok szívében.

Az elfogott ellenség kun volt. Valami elfogott kun, kit a mongolok kényszerítének velük együtt harcolni s kit a magyarok most megismertek.

Ádáz ordítás hangzott végig Pest-Buda utszáin, föl egész a király palotájáig. Oda rohantak ablakai alá: „Te hoztad ránk az ellenséget, harcolj vele magad! Kiáltozák

egyes hangok, míg a tömeg lázas hangja „halált! halált” kiáltozott a fogoly Kuthen fejére.

A király nem bírt többé a föllázadt viharral, a nép Kuthen lakára tört, elűzte, onnan a király öreit s halálra kereste a kun királyt. Kuthen tegzét ragadta s kétségbeesett haraggal védte magát. Néhány pillanat múlva az ő és gyermekei fejével lapdázott az utczákon a felbőszült tömeg.

A magyar veszte vérrel volt aláírva. Béla sietve küldte hírnökét az érkező kunok elé, kimentendő előttük királyuk gyászos halálát. Előbb mint a hírnök, érkezett hozzájuk a hír s míg ők tanakodva tétováztak; mintha a pesti királygyilkolás jelszó lett volna a vidéknek, a magyar városok lakói elkezdték öldösni kun lakóikat.

A kun erre bőszülten megfordult s azon pillanatban, midőn az ellenség félnapi járó földre volt a fővárostól, rettentő polgárháború keletkezett a két testvérnép között, mellynek csak a magyar városok elpusztításával lett vége. A győzelmes kun elbúsultan fordult dél felé. Bár üldözte is a magyar, de azért nem csatlakozott a magyar ellenségeihez; ment más hazát keresni. Útközben szembejött rá Bulcsú püspök és Miklós gróf serege, a királyhoz sietve föl. A két tábor összecsapott, a kun szétverte a magyart-, egy sem jutott el belőle Pestre.

– Fogadd ezt Kuthenért! Kiáltá a kun, midőn halálcsapást osztott.

Nem sokára elhagyták a magyar földet; egy hazával odább mentek.

A magyar ütközet nélkül veszté el seregei két harmadát.

Bánk váradi püspök és Lőrincz gróf seregeit egy

igen együgyű csel térítette vissza fele útról. A tatárok üres lovakat tereltek hátuk mögé, megrakva kitömött óriásokkal, s a püspök seregei visszahátráltak előlük Váradra.

Az erdélyi szászokat Kajuk kán lakománál lepte, mit épen a tatárokon vett diadaluk örömére ültek s most a szász gróf Ariskáld maga vezette őket át a havasokon.

Bélának nem lehet az ütközetet tovább halasztani.

Ereje csak gyöngült a belviszály miatt. Meg kellett ütköznie.

Hatvanötezer emberrel neki indult a tatár seregnek, melly előtte mindenütt visszavonulva egész a Sajóig engedte jöni, s ott a túlpártot elfoglalva megállt.

Batu kán egy hegyre fölállva, ön seregének nem látta be végét. Félmillió embert számított a tatárhad. Átellenben összetömve egy rakáson állt a kilenczszer kisebb magyar sereg, messziről a kifeszített sátrak kötelei közt úgy tűnve fel, mintha egy nagy hálóban lenne megfogva, köröskörül egy szekérbástya sánczolta el a táborn.

Batu kán nevetett.

– Úgy fogja meglepni a magyarokat, monda mint az akolba zárt juhnyáját s rendeleteket tón a vizén átkelésre.

Este későn, midőn az éj árnyékai leszálltak, kiment a király a víz partra, a Sajó sima tükrén az éjjeli felhők képe vonult le feketén, mint névtelen sejtelmek árnyai. A király lelkének gondolatai öszhangzottak ez árnyakkal. Érzé talán: hogy ez utósó elfordíthatlan éjszakája a magyar nemzetnek? mellytől ezt sem isten, sem ember nem képes megváltani. Tán hallá a suttogó folyam csöndes morajában a még életben levők haláldalát?

A magyar táborból víg zenehang, a borozók víg danája hangza szerte a fénylő őrüzek mögül. Átellenben

a mongol tábor sötét volt és hallgatag. Csak olykor hal-latszott itt ott suttogó, dörögő szó s látszott egy egy nagy fekete íolt a part hosszában felfelé vonulni.

Egyszerre úgy hallá a király, mintha hangosabban suttogna a folyam a fekete habtükrön egy gömbölyű pont látszott felé úszni, egy emberi fő.

— Ki vagy? kiálta rá a király.

— Szökevény. Szólt az úszó.

— Kit keressz?

— A királyt.

— Az én vagyok. Mit akarsz?

— Őrizd magad. Batu kán az éjjel át akar kelni a vízen s táborodban megtámadni. Én orosz vagyok.

A király rögtön sietett seregeihez, maga sorra járta a dandárokat sürgetve, hogy készen legyenek, majd kérve, majd fenyegetve.

És az emberek, – mintha mindnyájan örültek lettek volna, – csak nevétek a király aggodalmát.

– Fél most! – Meg van ijedve! – Hízeleg most!

– Bár megvernék egy kicsinyt! – Hadd látná át, hogy nálunk nélkül semmi! -

Mintha a veszteség csak a királyt illetheté, mintha a haza nem lett volna mindenkié!

A király hallá az őrző szavakat, s lelke keservében megkellett győződnie róla: hogy e sereg nem érdemli a győzelmet.

Csak Kálmán és Ugrin szíve dobbant fel a veszély hallattára. E két férfiban élt még valódi hőserő, a honnak önzéstelen szerelme. Összegyűjtve saját csapataikat, a templariusokkal együtt kivonultak a hídhöz, mellyen már akkor a mongolok egy része lopva átvonult s azokat az éjsötétéből előrontva megtámadák.

A meglepett mongol törte magát vissza a merre jött. Az üldöző magyar kard leölte őket a keskeny híd előtt, vagy a vízbe kergeté; az érsek rettenetes haraggal fizette vissza a mongolnak a Vác alatt kapott kölcsönt. A mongol vére volt az első, mit a Sajó vize megivott.

A győztes vezérek ezer bajnokot hagyva őrségül a hídnál, diadallal mentek vissza a táborba, mellynek mámorát e diadal még nevelte.

A mongolok azonban hét kőhajító gépet vontatva a hídfőhöz, azokkal az őrséget elűzték s ismét szabadon jöttek át a vizén.

Az elűzött örök ijedten futottak a táborba, lármát ütve, hogy a mongolok ide át vannak.

A borozó, koczkázó és tánczoló csoportok azt mondták nekik: hogy menjenek a pokolba ijedelmükkel, ha jön a mongol, majd elébe állnak.

Reggelre a hatvanötezer magyar ötszázezer mongol által volt körülvéve s a Sajónak szorítva

Az ébredező vitézek még ekkor sem látták maguk előtt a veszélyt; ásítózva, húzódozva fogtak a készüléthez, a nemes urak üstökeiket fésülték, bajuszokat kenték, csatjaikat igazgaták, míg egyszerre egy jégesőként fejükre özönlő nyil-felleg tudokra adá, hogy itt az idő megtérni és meghalni!

Az átkos közönyösségből hirtelen még átkozottabb ijedségbe ment át a tábor. Zászlósok keresték zászlóaljjaikat, fegyveresek uraikat és a lovon ülők az alattuk levő lovat. Senki sem találta a mit keresett. A zavar, a lótásfutás rendezhetetlen lón. A király, Kálmán berezeg és az érsek híjjába nyargaltak a legsűrűbb nyízkápor között alá s fel, biztatva, buzdítva a csatára; a sereget nem lehet csatarendbe állítani, mert marékkor minden oldalról ellenség állt a síkon.

Egész délig hasztalan erőködött kitörni a tábor a csataterre, mindenünnen visszaveretett szekér-sánczai közé. Végre délben Kálmán herczeg rendbe szedve a balszárnyat, azzal kétségbeesetten a mongolok csapatjaira tör s azokat hátranyomva, időt nyer a királynak a jobbszárnyat s a középet csatarendbe állítani s ezzel elkezdődik az ütközet.

Míg Kálmán herczeg az érsekkel s a templáriusokkal vérfördőt készít a mongoloknak, azalatt a jobb szárny el kezd széledezni. A mongolok üldözés helyett mindég tágabb tért engednek nekik, mindég több – több kezdi használni az alkalmat a dicstelen megmenekülésre, elhányják zászlóikat, vértjeiket s nyargalnak a csatateréről; a mongolok hagyják őket futni.

Egyedül a király volt Batu kán czéltárgya, ki ezalatt azt vélve: hogy mindkét szárny által segítettik, a derék seregekkel a mongolhad közepébe rontott.

Mikor már az ellensereg közepett volt, akkor vette észre, hogy egyedül van hagyatva. A jobbszárny elfutott, a balszárnyon késő estig harczolt Kálmán herczeg. Ha minden magyar úgy küzdött volna mint ő, a tatár nem ment volna vissza hónába győzelemmel. Este felé elesett atempláriueok nagy mestere, miután vitézei mind elhullottak egyenként oldala melől. Azután elesett Ugrin az érsek, ellenség vérével festett kardját markolva kezében. „Előre!” kiálta ekkor Kálmán, mintha a két elesett hős lelke is ő bele szállt volna s még mélyebbre vágott a mongol seregbe. Nem a diadalért volt már a harcz, csak a szabadulásért. Egy része a seregnek a futásban kereste azt. E rész leöletett. Más része Kálmánnal tartott s ez köröszkül vágta magát az egész mongol táboron. A bajnok királyfi halálra sebesülve vágott magának utat a Dunáig s haza jutva

Horvátországi várába ifjú szép neje karjai közt adta ki hősi lelkét.

A király egyedül maradt a csatatéren, köröskörül véve győzelmes elleneitől. Mellette voltak a Forgácsok, két testvér, János és András, öt püspök és több lovagok, számra kevesen, de vitézek mind, kiknek most egyetlen feladatuk volt a királyt megmenteni.

Az ellenség dühös ordítással egyedül őt kereste. És a magyar csapatok tolokodása mindenütt elárulá hollétét. Az éji csatában, a forrongó tömkelegben mindenütt meglehető tudni, merre van a magyar király? a harcz, az ordítás ott volt legdühösebb. A vitézek pajzsai mind csak egy pontot látszottak elfedni a repülő nyilak, a hajító dárdaék elöl, a legféltettebbet, a király testét. Az ő védelmében hullott el az egész sereg, ő érte harczolva estek el a püspökök mind, az egy Bertalanon kívül Már csuk az egy Sándor gróf paizsa védte a király fejét, s csak a két Forgács volt még, ki számára utat tört, midőn a néhány bajnoknak sikerül végre önfeláldozással köröszül vágni magát a mongol seregen s a királyt megmenteni.

Ekkor üldözésükre rohan a dühödött ellen. Batukán országot ígér annak, ki Bélát elfogja. A menekvők mindenütt nyomukban hallják az üldözők „huj-huj!” kiáltását. A király harcz-lova fáradtan maradozni kezd, a nyilsebektől roskadoz. Az egyik Forgács hirtelen leugrik lováról s a királyt felültetve rá, maga az üldözőkkel verekedni hátra marad és dühös vagdalkozás közt leöletik. E másik ló is összeroskad a király alatt, ekkor a másik testvér szökik le lováról s míg a király tova száguld, ő a Sajón keresztül úszva, megmenekül.

Késő éjszakára jutott el a király egy barlanghoz, hol

a nyomát vesztett üldözők elöl megpihenve, álomra hajthat á le fejét.

Mit álmodhatott ott? Azon csata után, mellyben hazáját elveszte és nem ép bűne miatt.

Másnap üres volt a csatatér. A pusztítók serege odább rohant. A síkon ezrével nyargaltak alá s fel a gazdátlan paripák; az égen kóválygó keselyük tábora szállongott, melly Ázsiából kísérte idáig az emberirtó hadat; a Sajó hullámai rózsaszínűen folytak alá.

E rózsaszín a magyar nép vére volt.

Nagy volt a nemzet bűne, nagy volt bűnhődése. Kik a hazát védni nem siettek, együtt vesztek el mind vele.

Elveszte mindenki mindazt, mit a közérdeknek elébe tőn. Lerontattak a főúr várai, prédára jutott a tőzsér kincse, kardélre és gyalázatra a jobbágy családja.

Az elvesztett csata után futott ki merre látott, az erdőkbe, a vizeken túl, a mocsárok közé.

A győzelmes ellen végig özön lé a hont, ugyanazon sebességgel, rombolással, melylyel a félvilágot bejárta.

A nép itt ott elsánczolta magát ellene, várakba, szigetekbe, kerített városokba. Mit ért e földsáncz azon fegyverek ellen, miket az Industól a Nílusig s az Obi partjaitól az Adriai tengerig semmi meg nem gátolt, a csodagépek mik Pecking falait ledönték, a kard, melly annak másfél millió lakosát leölte, vérfestette romokká változtatá mind azon büszke várakat, miknek romjait itt ott elhagyva látni magas hegytetőkön, mint egy elmúlt idő csontvázait.

Mint mérges vadállat, melly addig harap, míg fogai össze nem érnek, úgy dúlt kétfelől a mongol csorda magyar hon belsejébe, míg ott ért össze, a hol már nem volt mit pusztítani többé.

Míg Batu kán felső Magyarországot írta, azalatt

Kajuk és Bajdár Erdélyt vérébe fojtva alsó Magyarországra törtek, fölégetek Nagy-Váradot, a templomba futott hölgyeket a lángok közt téve martyrokká, legyilkolák Geröth bán seregeit, melly a Körös vize mellett sánczolta el magát, s azon nagy kiterjedésű német városnak, mellynek Tamás-hídja volt a neve, most nevén kívül semmi egyéb nyoma nincsen. Iszonyú vérfördő volt ott is.

Áruló, mint mindég, volt akkor is, ki a győzelmes ellenséggel együtt osztozott prédában, hatalomban; az ellenséget tatárrá lett bennszülöttek vezették a hon minden rejtekhelyére, a legsűrűbb erdőkre, hol a nép odvas fákban, fák tetején, patakok medrében lappangott, vagy vermeket ásott magának a síkon, vagy elbútt a mocsári nádasokba. A tatár csordák ott mindenütt fölkeresték őket, a meztelen éltet sem hagyva élvezni elleneiknek s ha egy várost lerontottak, másnap harmadnap ismét visszatértek oda, jól tudva: hogy az elhagyott romok közt a visszatért éhenholt nép keresgél s melengeti magát háza üszkeinél s halottait vizsgálja. Azokat is legyilkolá. Néhol egyes elárkolt falut bántatlanul hagytak: hogy a nép a környékből oda csődüljön s mikor összetolult a népség a biztosnak hitt menedékbe, akkor rontottak rá s ember elölük meg nem menekült.

Egyik város sem sietett a másik védelmére, mindenik csak saját magáról gondoskodott és mindenik elveszett.

A ki megmenekülhetett, elbútt a havasok közé.

És a népség eltűntével jött a láthatlan ellenség a tatárokkal küzdeni, – az éhség. A kenyérkereső nép elbútt, a gabona aratatlan, a szőlő szedetlen maradt, a feldúlt, fölégetett falvakban nem volt az ellenségnek maradása.

Összehordtak egy halomra a vérrel fecskendett pré-

dát, arany ezüst edényeket, templomok kincseit, családok drágaságait, s ott feloszták maguk között. Ez osztálynál akadtak rá az ország pecsétnyomójára, melyet Miklós püspök, kinek feje Sajónál hullott le a csatában, hordott magával.

E találmány itt marasztá a ravasz ellenséget. Fogoly barátokkal leveleket írtak a király nevében az ország pecsétjével, mikben visszahívatik a nép, biztatva a közel segély reményével, s e leveleket fogoly magyaroktól szétküldözék a rejtekben levőkhöz.

Azok hittek az ország pecsétjének. Előjöttek menhelyeikből, visszatértek falvaikba, házaikat felépíték, munkáik után láttak s hozzá törődtek a tatár szolgasághoz.

A tatárok föloszták magok közt az országot; tatár szokások, tatár törvények hozattak be, a falvak száz mongol bíró kormányzata alatt álltak, kik végezték a magyar felek peres ügyeit.

A magyar köznép szokni kezdett az idegen urakhoz. Elnézte: hogy leányait hitveseit gyalázatra kéri tőle az erkölcs nem ismerő idegen, sőt hivatalokat is vállalt a tatár alatt, s meg volt elégedve az új kormányzattal.

E bűne sem maradt bűnhődetlen.

A tatárok csak azt várták: hogy a gabona csűrbe legyen takarva, a bor leszűrve, a házak újra fölépítve, akkor a síkra kirendelék a falvak lakóit egy rakásra s kiválogatva közülök a legszebb hölgyeket, a többit levágták mind.

Batu kán ezalatt a futó királyt üldözé; az egy pillanatnyi menhelyért, mit Fridrik herczeg nyújtott neki, tízezer mark ezüstöt fizetett a körülményeket használni tudó szomszédnak s innen tovább futva túl a Dunán gyűjté össze a megmaradt fegyveres erőt.

A magyarság sokáig védte a Dunai vonalt, a befagyott folyam jegét éjjel nappal törve s ellenei vérével festve, míg Kajuk kán ravaszul rászedve őket, a jégen áttört s a királyt Dalmatiába futni kényszeríté.

Csak három hely volt még tál a Dunán, melly menedéket adott a mongol fegyver elől: Fehérvár, Pannonhalma és Esztergám.

A két elsőt rövid ostrom után ott hagyta az ellen, annál nagyobb dühvel fordulva a harmadiknak. Itt volt összegyűlve a környék ereje, gazdagsága, vitézei, hölgyei és tőzsérei.

Kétségbeesett védelem után el kelle a lakosságnak hagyni a várost s bevonulni a fellegvárba, s azt védni életre halálra.

A bátrak fölgyújták maguk körül a várost s kincseiket a tűz közé hányva, nem vittek magukkal egyebet mint kenyereket és fegyvereiket.

A dühösen berohanó ellen a vélt zsákmány helyett csak üszköket talált s a bátrak helyett azon gyávák serejét, kik térden állva várták a veszélyt s kimből tizenöt sem szabadult meg a halál elől.

Háromszáz hölgy gyűlt össze egy palotába, fölcsicsomázva, fölékesítve, kik a helyett: hogy férjeikkel együtt a vár omladékai közé siettek volna győzni vagy temetközni, a győztes mongol vezérnek ajánlák fel kecséiket; és ez legyilkoltatta őket mind.

És a várat híjjába vitta azután a mongol, Simon bán balistái nem hagyták őt közel jőni. Beleunt, ott hagyta az el nem foglalt helyet, betörve Austriába, onnan levonult Slavoniának; ott azonban már csak üres falvakat talált. A horvát okosabb volt s eleve bevonult lankaságai rengetegébe. A mongol csorda a királyt üldözve megostromlá a

Dalmát várakat s míg erejét a szikla falakra vesztegeté, a magyar király Kajuk szeme láttára ült a hajóra, melly előlük megmenté.

Innen elvonulva Szerb-, Bosnyák és Bolgárországot pusztítá végig; míg Batu kánnal ismét egyesült, ott a hol már nem volt mit pusztítani többé.

Köröskörül üres volt, néptelen és laktaian az ország. A jobbra balra száguldozó mongolok sötét csapatai sehol sem találtak már egyébre, mint rokonaikra, az összevissza száguldozó farkasok csordáira.

Ekkor jött a hír Ázsia belsejéből: hogy Oktái Khán meghalt Karakor fővárosában. Batu kán e hírre rögtön összegyűjté hadseregét s visszafordult Ázsiának unokatestvéreivel a megürült trón felett osztozni.

Az iszonyú had olly hirtelen, mint jött, ismét vizatért. Semmi sem maradt itt utána, mint az iszonyat, a pusztulás véres nyomdokai.

A TATÁRFUTÁS UTÁN.

Iszonyúan elhallgatott minden.

Tavasz volt, a földeket fölverte a bojtortján, a gyom. Senki sem szántott, senki sem vetett, a mezőkön nagyot nőtt a fű a kiomlott vértől, senki sem jött azt lekaszálni.

Messze messze, mennyire szem látott, egy torony nem emelkedett a láthatáron, szerte a síkon feketén tűnt elő egy egy vigasztalan rom, város, falu hajdan; a leomlott falak, az összevissza dült kormos gerendák között

hevertek a holtak csontvázai. Egy hang egy emberi lépés hangja nem hallatszott.

A gulyák kolomphangja, a pásztor furulyája, az estharang csengése elnémult; és hangzék helyettük a farkas és a hullakeselyű undok üvöltése, kiáltása; mintha a mon-golok elvonulta után e sötét alakok foglalták volna el az országot s jogaikat kiáltoznák vérfagyasztó kísértetes hangon.

Néhol csöndes néma rónákon, rekettyés bokrok ber-kében egy egy elvadult paripa legelészett, szőre megnőtt, a kantár még nyakába volt vetve, a mint a csatatérről elszabadult, hol gazdáját lelőtték róla. A berekből egész falka ordas bukkan elő, egy közülök sisakba szorult halál-főt hozva agyarában, új prédára lelve, utána rohannak, a mén elvadultan száguld a pusztaságnak, a csorda utána bősziült üvöltéssel, a vad robaj a távolban eltűnik.

Főlebb az erdők között félénk alakok bujkálnak, rongyos, kiéhezett, elsápadt emberek, bujdosva és nem tudva merre? hallgatózva, emberhang után epedve, s összeriadva minden hang után, elbúva minden emberi alak elől.

Boldogok, kik a mentő sziklákra találnak. Mélyen, benn, a hegyszakadékok között emelkednek egyes magá-nyos bérezek, úttalan meredek havasi rejthelyek, erdőkkel körülnöve; oda vonult fel a népség legbecsesebbjeivel, oda hajtotta fel marháit, oda vitte élelmi szerét. Jól járt azon bujdosó, ki hozzájukjutott. Könyek között fogadták, megven-dégelek lisztből s fenyőkéregből sült kenyerrel, adtak neki puha mohából fekhelyet, vigasztaló testvéri szót, s ha imádkozni akart, oltárukhoz vezették, mit a szabad ég alatt építettek a reménység Istenének, feltéve rá a meg-mentett feszületet.

De jaj volt azoknak, kik a hegyek közt bolyongva

messziről egy büszke várat láttak kiemelkedni a fenyves közül, s vigasztalódva siettek a menhelynek vélt ormok felé.

Az Fülek vára, hol Fulkó gróf lakik, ki estenként meghúztatja a harangokat vára tornyaiban, hogy a vidéken bolyongó menekvők oda csábuljanak hozzá s ott kirabolja őket megmaradt drágaságaikból s lehányatja vára szikláiról.

Vagy a kik eltévednek az erdőben, s éjszaka valami tüzet látnak csillámlani s azután örömpesve sietnek arra, azt vélve: hogy ott jóltevő rokonra fognak találni.

Ott a földből hányt gunyhóban egy rettentő ember tanyáz. Ha okiratok nem bizonyítanak, nem hinné senki. E szörnyeteg emberhúst árul! Százanként öldöste le a hozzá tévedt gyermekeket és papokat, míg a nép megtudta, hogy mit árul?

Az emberek nyomor miatt egymást ették.

Irtózatos, irtózatos.

S mintha egymást hívná a vész, mintha a természet maga is osztoznék a közhaldoklásban, iszonyú sáska-rajok lepték el az országot, letarolva a kizöldülni akaró földet, s hogy semmi alakban se maradjon el a halál, a megromlott lég, mint egy sárga köd feküdt a földre, hogy a kit fegyver, éhség, vagy bánat meg nem ölt, a döghalál ragadja el.

Ilyennek találta a visszatérő király hazáját.

A jók elfogyva, a rosszak elszaporodva. Temetetlen halottak, vetetlen föld, elpusztult városok. A várakban rablók, hamis pénz verők, az erdőkben fenevadak. Belül kétségbeesett honfiak, kívül kárörvendő szomszédok.

Isten csodája: hogy volt még kedve valakinek e népből nemzetet, ez országból hazát alkotni újra.

Romok között állt meg a király, országa romjai közt.

Végig tekintte az elhagyott, elpusztult, fenyegetett földön, s lelkében teremtő eszmék támadának, egy az istenséggel határos gondolat, újjá teremteni, halottaiból föltámasztani a magyar nemzetet; – kivíni: hogy ez elpusztult földön újra tejjel mézzel folyjon a patak: hogy a dúlt romok közül népes városok keljenek ki újra: s ismét nép lakják e földön és e nép legyen boldog és *magyar*, és tanulja a világ még egyszer a magyar népet becsülni és irigyelni.

A király megjelenésére előjött az elbujdosott nép rejtekeiből, a megmaradt falvak harangjai megszólaltak, a király külföldről élelmi szereket, igás barmokat hozatott a szűkölködőknek; fölszabadítá a rabszolgákat; a hón védelmében érdemeket szerzett jobbágyokat nemesi rangra emelte; visszahívta a Kunokat, kik Kuthen holtával kívándoroltak, munkás szorgalmas népeket gyarmatosíta a megnéptelenült földekre, s mikor a lerontott városok fel voltak építve, megemlékezett az ország kül- és bel ellenségeiről.

A Babenbergi Fridrik, ki őt mint futamodót kincseitől megfosztotta s a mongollal egyszerre ütve be az országra Győrt felégeté, a Neustadti csatában ugyanazon Frangepán kardcsapásai alatt esett el, ki a futó királynak azon időben menedéket nyújtott.

A nádori ítélő szék körbe járta az országot. A szabad ég alatt felhányt halomra kitűzetett a nemzet zászlója s a hírnök kürt szavára előidézttettek mindazok, kik a rémület napjaiban a nemzetet elhagyák, rablák, pusztíták, gonoszabbul, mint maga az ellen.

A megjelenő vádlottak számára készen állt a forró víz és tüzes vas próba, többen háromszáznál lőnek elítélvé kisebb vétségeikért.

A nagyobb bűnösöket „istenítélet” várta.

A király választott bajnokával kelle egyenként megküzdeniök. Tizenegyen küzdettek le a törvényes párbajban, köztük a Mátrai hentes, ki emberhúst adott a népnek. Fulkó megszökött az istenítélet elől s rabló várát a nemzet foglalta el.

S néhány év múlva, mikor a fű benötte a sírhalmat, az idő a lelkek sebeit, a magyar nemzet a tatár-pusztításból ismét újjá volt teremtve: új nép, új öröm, régi nemzet, régi dicsőség. Csak e dicsőségen ejtett csorba nem volt még kifenne. A tatárkardok által vett sebek be voltak már gyógyítva, de nem voltak még visszaadva.

Egy éjjel Béla király Bécsben a cseh királlyal lakomázva, a vendégség közepett porral fedett hírnök által félrehívatik. A hírnök arcza, míg beszélt, elsápadott, a király arcza kigyulladt.

– Paripámat elő! kiálta lovászainak, elvetve kezéből a kupát s ott hagyva békekötést és lakomát, menyasszonyt és cseh királyt, a bámuló vendégek szemei elől gyors szágdalással eltűnik.

Gyanítani sem tudá senki: hogy hová lett.

És egy hét múlva az egész keresztyén világ fennyen hirdeté: hogy Béla király a Kárpátokon keresztül másodsor országára rontó Tatárokkal Nogáj és Telebúg khánok alatt megütközött; – azokat megverte, leölt közülök ötvenkétezeret, a többit visszakergeté hírt mondani népeiknek: hogy a magyar nemzet föltámadott és él!

Béla hatvannégy éves korában halt meg; utolsó évében a kormánya alatt újra megnőtt nemzet köröskörül minden határán harczot viselt a szomszéd országokkal, és diadalmasan. Érezte fegyverei súlyát a halottaiból feltámadottnak Csehország, Dalmatia, a Nogajok és Bolgárország. Ez utóbbit elfoglalá.

A király ellenségei közt volt saját koronás fia István. Ez is legyőzetett. A király megbocsátott a lázadó fiúnak, holta után királlyá lett az, de beteljesültek rajta az isteni parancsolat szavai: ki apja – a király, és anyja – a hon ellen kivonta fegyverét, nem lett hosszú életű a földön. Elhalt ifjú korában, eredménytelen harczai közepett.

AZ ELHAGYOTT TESTVÉREK.

Béla király uralkodása első éveiben négy dominicanus szerzetes, szent térítői gerjedelemtől ösztönözve megindult fölkeresni azon anyahazát, honnan a magyar nemzet kijött, a hol még magyar testvérek laknak.

Kettő közülök nagy Bolgárország széliről visszatért, a vad népektől lakott végtelen erdőségek láttára elvesztve bátorságát tovább hatolni.

Csak két testvér, Julián és Bernát indult neki az ismeretlen útnak, mellyen az előtt negyedfélszáz esztendővel a magyar nemzet Almos alatt keresztül vonult. Homályos regék, szájhagyományok emlékből tárták még az ott lakó népek közt a délczeg hadfiak pillanatnyi megjelenését, honnét jöttek oda; s hová mentek azután? senki sem tudta tovább. Nyomról nyomra kellett odább-odább tapogatózniok a honkeresőknek. Messze, hetekig járható földön ismeretlen vad idegen népek laktak köröskörül, ismét odább senki sem lakott, üres sivatagok terültek beláthatlan messzeségig, képtelen erdők, miket csak egy egy vad folyam szakasztott meg néhol, s ha azokból

kiérték, újra idegen nagy városok elé jutottak, miknek hírét sem hallak az előtt, miknek ismeretlen népe üldözve hajtá őket odább s nem hagyta, megpihenni falai közt.

E kétségbeejtő vándorlásban az egyik testvér meghalt éhség, sanyarúság miatt, az egyedül maradt testvér egy pogánypap szolgálatában vándorolt azután városról városra tovább, nem téve le a reménységről: hogy a kiket keres, még fel fogja találni.

Egyszer egy idegen város kapuja előtt egy kúthoz tért a fáradt vándor, honnan saracén asszonyok hordtak fejükön hosszú korsókban vizet. Az eltikkadt szerzetes egyet megszólítva közölök, a mellyiknek legnyájásabb, legbeszédesebb arcza volt.

A pusztában eltikkadtnak nem esett olly jól a hüs víz, mint midőn az asszonyt megszólaltni hallá – tiszta magyar nyelven – ez idegen népség között.

Honnét hozták ide? kérdé Julián a nőtől. Messziről Í felele az, ott, hol a fehér hegyek látszanak, mikből a nagy kék víz ered, még azokon is túl, ottan van nagy Magyarország, határoktól be nem kerítve, ottan laknak a magyarok, boldog és hatalmas nemzet.

A barát megáldá a nőt, hálát adott Istenének s megindult a mutatott táj felé. Nem érzé többé a fáradságot, az éhséget, csak a mindég közeledő földet látta maga előtt s az édes hazai nyelv csengett lelkében.

Huszd napra eljutott nagy Magyarországba.

Ott találta őket az egyszerű kedélyes népet, a mint azt négyszáz év előtt testvérei elhagyák.

A Volga partjain laktak pogányok voltak, egy Istent imádtak, de nem bálvány képben. Lovaikban és fegyvereikben állt minden gazdagságuk. A kenyérevés és a rabszolgaság ismeretlen volt előttük. A tatárokkal is harczoltak

és a tatár őket nem győzte le soha. Épen akkor a tatár fejedelem követe ott tanyázott a magyar vezérnél, a legyőzhetlen nép szövetségét kérve a nagy Khán nevében s beszélve: hogy Tatárország határain túl támadt egy hatalmas nemzet, félelmes a tatárookra és a magyarokra nézve: a széles képű, apró szemű, vérontó mongol nemzet, mellynek szándéka megindulni nyugot felé s meg nem pihenni addig, míg a világ végéhez nem fog érni.

Az ős magyar vezér s a sátorában összegyűlt hadnagykok édes figyelemmel hallgaták Julián beszédét az eltávozott rokonokról, az új hatalmas hazáról, a magyar nemzet fényéről, dicsőségéről, nagy királyairól, kebleik feldobogtak, midőn a nagy nehéz csatákról hallottak beszélni, helybehagyólag integettek rá fejeikkel: így szokott a magyar csatázni emitt is. S ha szólt a nemzet szenvedéseiről, szemeikbe könnyek gyűltek. Mindenütt szerencsétlen volt a magyar. S midőn az új vallás tanait elmondá, áhíttattal bámultak rá, s kebleikből ismeretlen vágyak fohásza kelt; milyen jó volna egygyé lenni a két nemzetnek! Egy király alatt, egy isten alatt; egy földön lakni, egy eget imádni.

Az ős vezér magához inté a szerzetest.

– Menj vissza hazádba, szólta neki mond; meg a testvéreknek: hogy nehéz idők következnek el ránk, úgy mint rajok: Meglehet: hogy a következő esztendő el fog bennünket törölni a földről. Minket készen talál a veszély, készüljenek ők is, mert közel van. Elsők leszünk mi, a kik meg fogunk vele küzdeni, ha minket letörhet, akkor rajtatok a sor. Hallottad a tatár követ beszédeit; el ne felejtst mert igazak. Ha néhány év alatt a testvérek országát semmi halálos veszély nem éri, akkor jöjj vissza, te és

társaid, a mennyien akartok, bennünket fölkeresni. De ha eljut hozzátok a vihar, akkor minket ne keressetek többé, mert az holttesteinken keresztül fog csak odáig jutni.

A szerzetes sietve tért vissza hónába. A magyarok elvezették a Volga mellékén egész a lakott országig. Ott-hon elmondta a királynak és az ország nagyjainak: hogy a testvéreket föltalálta, inté őket: hogy készüljenek nagy halál veszély es napok elé. Kinevették, meghazudtolák; a királyon kívül senki sem lútt szavainak.

Es két év múlva az ország határán volt a mongol s a készületlen talált nép elpusztult nyilaitól.

A vén vezér jól jövendölt. Hungária magna helyén most egy magyar sincsen. Ezt a kis Magyarországot csak *a nagyobb* holttestén keresztül támadható meg a mongol. Hová lettek azontúl rokonaink?!

Meghaltak, – elszéledtek, – nincsenek többé, – magunk vagyunk.

AZ ELSŐ HABSURGI SZÖVETSÉGES.

Az idő gondolkozik.

Ezelőtt hatodfél száz esztendővel egy kis grófság birtokosa Habsburgi Rudolf gróf választatott el Római királlyá.

Ugyanakkor élt Ottokár cseh király és III. László magyar király, kit kortársai „kun” melléknévvel gúnyoltak.

E két szomszéd régi harcban volt egymással, hol az egyik győzött, hol a másik, béke soha sem jöhetett köztük

létre. Harczolniok kellett csak nem ok nélkül, és mindég eredménytelenül.

A kisebb német fejedelmek mind Ottokár szövetségesei voltak.

Ekkor lépett fel Habsburgi Rudolf a császári koronával fején.

E koronát akarta tőle elvitatni Ottokár.

Rudolf Lászlót hitta segítségül és László seregei szövetkezve Rudolf kisdied csapatjaival legyőzték Ottokárt, Rudolf koronát nyert e csatában, Ottokár életét veszté.

És most mind László, mind Ottokár birodalma Rudolf utódai alatt van egyesítve.

Az idő gondolkozik:

KUN L Á S Z L Ó .

Csatában és szerelemben, pohár, kard és hölgyek között egyaránt első volt a király. Fialal, heves kun vére, mellyet anyjától örökölt, – új elevenebb színt adott az Árpádtörzs fejedelmi arczának.

Anyja is szép kun leány volt s anyjának udvarában a kun fejedelmi delnök mind olly szépek, olly igézők és mind olly könnyelműek a szerelemben.

De legszebb volt mindannyi közt, Edua a vezér-leány, s az ifjú hő vérű király, bár szerette valamennyit, őt szerette valamennyi közt legjobban.

S a kun vitézek, kik szerte az ország téres pusztáin vad méneseiket legelteték, elgondolák: hogy ha már hől-

gyeik uralkodnak a magyaron, miért ne uralkodnának ők is?

Túl az Olt vizén lakott Oldamur, a kun nagy fejedelem, odagyültek csoportonként a hatalomvágyó kunok, ott határozzák el: hogy Magyarországot kun országgá fogják keresztelni.

László király pohár és hölgykarok közt hallá meg a csatazajt, s neki kedves volt egyaránt kardcsörgés vagy asszony-sóhaj; a csata készen találta.

Erdélyben a Hódos tónál találkozott a magyar és a kun sereg.

Buzgány volt a magyar kedvencz harczeszköze, nyíl a kuné.

És a csata hevében iszonyú felhőszakadás omlott alá a harczolókra, a kunok idegei megereszkedtek s a magyar buzogány előtt Tatárországig futott a kun, vagy megadta magát.

A kunokkal elfutott Oldamur nem sokára tatárokkal tért vissza.

A pusztító had egész Pestig jött ellenállást nem találva, de visszafelé azután még gyorsabb lett futása s tulajdon vérével festette az utat, mellyen idáig jött. A mocsároknak szorítva csapatonként veszett oda, a megmaradt sereget a Thoroczközi szoros völgyben s Tarkó hegyénél közrefogták a székelyek és a király seregei s az elfogott tatárokkal egész pusztá vidékeket népesítenek meg, miknek falvai máig is viselik a „tatár” nevet.

A következő években maga Telebug khán is elesett megvert seregei élén Miczbán fiai kardjától összevágva.

A hány ellent legyőzött a király a csatában, annyi szívet hódítja meg szerelmében. A milly ellenállhatlan volt kardja villanása, olly ellenállhatlan volt szemei pillantása.

A neugár hölgyek szépsége semmiben sem maradt hátra a szép kunhölgyekétől s a király nem akart népei közt különbséget tenni; azokat is fölkereste s nem sokára a bájos Mandula s a szenvedélyes Cupsec, mindkettő tatárleány, osztozának annyi közt felosztott szívében.

A kiirtott szerelem gyökeréből a boszú tövise kél ki. A megvetett Edua egy éjjel az idegen kéjbe merült királyt sátorában testvérei Árbocz, Turtul és Kemenebe által fölkeresteté, és az ifjú fejedelem orgyilkos tőre által balt meg.

Fátuma volt a kun nemzet.

Kun volt anyja, kunok voltak barátai, kunok voltak ellenségei is; a kiket szeretett, kun hölgyek valának, s kun férfiak voltak gyilkosai,

Holta után kun Lászlónak nevezték s az elszegényedett magyar földműves, „Kun László szekérének” nevezte két kerekű targonczáját, melyet barom hiányában maga és gyermekei vontattak,

M I C Z B Á N .

A tatárfutás után ki volt pusztulva az ország.

Ha valaki figyelemmel kísérné az idő nyomdokait, megláthatná, hogy soha annyi férfi gyermek nem születik egy évben, mint Magyarországon szokott egy egy nagy irtó vész után, mikor a nép java elfogy.

E földnek szüksége van a magyarra.

A tatárfutás után egy koldus asszony jelent meg Miczbánné várában, ki hárbm iker gyermeket hordott öliben s segélyt esde az úrnőtől.

Miczbánné szűzies iszonyattal fordult el a koldus nőtől, elutasítá várából és becstelennek monda azt, ki egyszerre három gyermeknek lehet anyjává.

Az elkergetett koldusnő az istent hitta bírónak s Miczbánné még azon évben hét gyermeket szült egyszerre.

Mind a hét fiú volt.

A nő eliszonyodott magától. A koldusnő átkát vélte magán beteljesülni, s hogy a képzelt gyalázzattól megmeneküljön, dajkájára bízta hat gyermekét, csak a hetediket tartva meg, hogy a többit távolítsa el.

A dajka Miczbán kezébe szolgálta mind a hat fiút.

És az apa miután gyermekeit titokban fölnevelteté, egy napon hetedik fiával egyenlő ruhába öltöztetve bemutatá őket az anyának, ki örömtől és bűnbánattól meghatva ölelé őket keblére. Ez esemény egy előkötőre felhímezve sokáig tartogattatott az Ecsedi várban.

E hét fiú lett hét nagy históriai nevű magyar család őse. Tölök származtak a Csapiak, Bócskaiak, Szörteiek, Sósok, Raskaiak, Eszényiek és Kövesdiak.

György mester, a Sós család őse híres hős volt László idejében. Ő ölte meg Lythen pártos vajdát, harczolt Ottokár és a Kunok ellen. Ő üzte a Tatárokat, ő hozta el a tatár fejedelem fejét, ki Lengyelországot dúlta, melly koponya több száz év óta a Kazinczy család birtokában van, s utóbb ő üzte ki a trónkövetelő ál – Endrét Magyarországból.

E Miczbán apja még Spanyol volt, s hét fiai a legtörzsökösebb magyar családoknak lettek alapítói.

E földnek isteni ereje van magyart teremteni.

Magyarrá lesz, a ki e földre lép.

Hegyalja lakói olaszok voltak, most magyarok, sok helyen egész városrészeket hívnak máig is Burgundiának, hol

egykor Burgund telep volt, most az is mind magyar. A királyi városok nagy többsége germán telepítvény volt; bejött az országba török, kun, tatár, bolgár, jász, neugar, s száz év múlva már csak a faluk nevei emlékeztek eredeteikről.

Kiirtották a magyart csaknem a megsemmisülésig, három évig nyomta a tatár, százötvenig a török, megtámadta nyelvét, nemzetiségét a latin classicitás, a német tudományosság, s annyi száz esztendei folytonos olvasztás után nem fogyott, hanem szaporodott.

És ez csodálatosan vigasztaló tanúság a históriából.

AZ UTOLSÓ ÁRPÁD.

Az ősi tűz kialvásához volt közel. Egykor az elszaporodott fejedelmi utódok csatákat vívtak a trónért, most keresni kellett az egyetlen férfit, ki még a fejedelmi családból fennmaradt.

Idegen országban élt az utolsó számkivetett Árpád, elfeledve, elszegényülve, midőn a nemzet jobbjai egy éjszakan két álöltönyű szerzetessel elraboltaták rejthelyéről. Midőn szemeit fölnyitá, a trónon lelte magát, az elszegényült velencei patrícius nő fiából III. Endre király lón.

Jobb lett volna koldusnak maradnia. Útjában volt sorsnak és embernek. Árpád családbeli király Magyarországot nem boldogíthatá többé. A pártokra szakadt nemzetet csak egy idegen lehetett képes egyesíteni. Különös sajátsága az emberi büszkeségnek, de kivált a magyará-

nak: nem tűrheti: hogy a hozzá hasonló nálánál jobb legyen, míg az idegen nagyság előtt örömetst meghajol. önfaja iránt féltékeny, míg az idegen iránt hü.

Egyszerre hárman nyúltak a koronához, mit-Endre fejére tett. A pápa kegyencze Martell Károly; a német király fia Albrecht; és egy csaló, ki magát Endrének adta ki.

De Endre nem veszté el a korona alatt fejét, Albrechtet visszaverte s készteté szövetséget kötni, Ál-Endrét pártjával együtt kiüzte a honból s Martell Károly ellen az ország rendéit hívta össze.

Hasztalan. Olasz kéz volt a játékban. Endre jól tudta ezt, ételből addig nem evett, míg pohárnoka azt meg nem kóstolá. Egy napon a pohárnok egy megmérgezett hegyű késsel vágva fel egy halat a király előtt, maga azon részét kóstolta még az ételnek, mellyhez a kés hegye nem ért s a királynak az ellenkezőből adott. Másnap ravatalon feküdt az utolsó Árpád.

IDEGEN KIRÁLYOK.

Az Árpádtörzs gyümölcshozó ága kiszáradt, csak a virágtermő maradt meg. A férfiág kihalt, a női ág elbujdosott, kívül az országon, idegen hazákba s most ötszáz év után a frank Groyx család ereiben folynak azon nemes vér cseppjei, melly a századik ivadéknak sem hagyja elfeledni: hogy eldöde magyar volt és fejedelem.

A pápa VIII Bonifác anathémákkal készíté az utat

kegyencze számára a magyar királyi székiig s midőn a pápa egy lázzadás alatt a Colonnáktól fogságra tétetve, eszt s éltét veszté, utóda folytata a megkezdett tervet, Martell Károly halála után most már annak fia Robert Károly számára adományozva el Magyarországot.

Az útjába tévedő királyokra rövid és siralmas szerep várt, Venczel a cseh király fia, szökve hagyta el a megingatott magyar trónt, mellyet megülni gyöngé volt s az elorzott koronát eladta Bajor Ottónak, maga orgyilkos keze által esett el.

Bajor Otto szökve jött az országba, útközben elveszte a koronát, mit egy faedénybe rejtett, sok keresés után találta meg ismét egy mocsárban. Meg a koronát, de nem a nemzet pártfogását; fejére téve azt, bejárta az országot, népszerűséget esdeni, Erdélyben a vajda leányát feleségül kérte, e helyett Apor vajda elvette tőle a koronát s őt magát engedte odább menni.

Albrecht király, kinek már akkor terve volt: Német, Magyar és Csehországot egy korona alatt egyesíteni, ronk kéz által esett el.

Róbert Károlynak semmi külföldi király sem állt útjában többé; de hátra voltak még a kis királyok, az elhatalmasodott magyar főurak; az erdélyi vajda, ki a koronát s a trencsini gróf, ki a félországot tartotta kezében.

Róbert Károly szent fogadást tön: hogyha a magyar trónra jutand, naponként százötven ave Mariát, ugyanannyi miatyánkot és hiszekegyet fog elmondani. Ez együgyű és sem Istennek, sem embernek, sem neki magának hasznára, és dicsőségére nem való áldozat nem adandott neki erőt a magyar trónon megáll hatni. Az olygarchákali harcra nem olvasó, hanem kard kellett a kézbe.

László vajda nem adta ki a koronát a király követei-

nek, azt veje Dragutin számára tartva meg, míg Csák Máté saját fejét emelte föl a királyéval egyenlő magasra.

TRENCSINI CSAK MÁTYUS.

A Vágontúli részét Magyarhonnak a köznép máig is Mátyus földének hívja.

E téren járt egykor első Károly hatalmas vetélytársa, a trencsini gróf, zászlóit a pápa által küldött király ellen fölemelve, s míg Károly homlokát Budán a szentelt Chrisam balsamolaja érinté, az alatt a Mátyus földén köszörülték a kardot ellene.

A király háromszor koronáztatott már meg s a pártok még mindég nem akarták őt elismerni. Az igazi korona, az angyal kezeken hordott szent ereklye, mit két *szent* és két *nagy* király viselt fején, még nem érinté Károly homlokát, le volt az tartóztatva Apor vajda kezei közt s a jelképeket imádó nép nem ismert királyt más koronával fején.

A pápa, a püspökök híjjába szentelének fel új koronákat, a régi maradt a szent.

Apor vajda fejére templomátok zúdítottatott. A templomok becsukattak, a holtak temetetlen, a születtek keresztesetlen maradtak, végre a vajda megszánta népét s kiadta a szent, az egyetlen koronát.

Károly negyedszer koronáztatott meg vele.

A pártoknak vissza kelle eresztetni hüvelyébe a félig kivont kardot, vagy egészen kirántani azt nyílt ellenszögülésre.

Csák Máté ez utóbbit tévé.

Hegyei közül alá rohanva, elfoglalta egész felső Magyarhont, foglalása határait Komárom és Kassa képezek.

Itt a szász polgárság lázadt fel a király ellen, elvett szabadalmiért s a lecsillapításukra küldött Omode nádort legyilkolá.

Benne a király egyet veszte leghatalmasabb hivei közül s Csák Máté hatot nyert vele. Omodé hat fiai mind hozzá pártoltak át.

A kardoknak össze kelle mérkőzni, el kellett végre dűlni: egy ura legyen-e Magyarországnak, vagy kettő, vagy száz?

A király megindult pártjai seregeivel a trencsini párt ellen.

A Tornai csatában előcsapatja vezére Kompolthi László elesett, de győzött s a király Sáros várát vette ostrom alá.

Demeter, a pártvezér sokáig bátran védte azt, míg Aba vezér alatt tizenhétszáz pánczélos lovag tört elő föl-szabadítására s a király kénytelen volt levonulni a Tarcza mellé s elfogadni a nyílt csatát az egyesült pártcsapatokkal.

Rozgon előtt ütött egymásra a két sereg. Magyar volt mindkét oldalon, híres jó vitézek itt is, ott is, kiknek egymás kardja által kelle elhullaniok.

A csata első hevében Csák Máté seregei győztek, a két szepesi gróf: Görgei és Jordan több jó bajnokkal halva feküdtek már a mezőn, futott a gyávább itt és amott, midőn hirtelen a Drugeth és Görgei fiak, a király körül gyülekezve kétségbeesett rohammal törnek ellenfeleik közé s a csatában az előlharcoló pártvezéreket keresve föl, vad viadal közben leverik Abát és Demetert, utánuk hull két

Omodé, utánuk a győzelem, a legdrágább, mellyet valaha magyar kéz kivívott. A holtak mezején mindenütt csak magyar hevert.

Mátyus még azután sokáig tartotta magát el nem foglalható hegyei közepett daczos pártfeleivel, majd itt, majd amott, a hol nem várták, megjelent fegyverei villogásával ijesztve föl a király nyugalmát. Sokszor hitték már, hogy meghalt, midőn újra előtámadt új erővel, régi haraggal. Végre egészen elmaradt. Sokáig várták még azután barátai, ellenei. Nem jött elő többé. Senki sem tudta: hova lett? hol múlt el?

Kiüött még itt amott a pártviszály lángja, magyar vérrel kelle azt mindenütt eloltani, a Tisza mellett és az Adriai tenger partján. Ott Petőnch Péter, emitt a Brebiri grófoktul kelle harczczal foglalni vissza a királyi hatalom bitorlott részeit.

ZÁCH K L Á R A .

Zách Bódog egyike volt első Károly leghívebb embe-reinek.

Gazdagsága által hatalmas országfő, családja ágai által az ország javával rokon, tettei által elismert hős.

A csorbákat, miket Csák Máté harczai ejtenek kardján, kifenték a dalmát villongásokban szerzett diadalok s ezek leküzdése óta a fő nemes a király udvaránál tartózkodott.

Azon fekete romok, miknek üres ablakai most olly

holt melancholiával tekintenek alá a lábaiknál futó örök folyamra, akkor fényes királyi vár épületei voltak, számtalan kisebb nagyobb torony, pirosra festett tetőkkel magaslott a bástyák fölött, miknek érczvitorláin a nemzet czímerét forgatta a szél.

A koronaterem padlatán becses mozaik kirakás, a boltozaton olasz festők remekei, az oszlopokon a diadalok trophaeumai díszlettek, zászlók, vérték és fegyverek.

És körül népes volt minden, a fellegvár czímeres kapuján rajzott ki s be az udvari nép, idegen daliák, ezüsttel, arannyal kivert pánczélokban, magyar főurak, lengő kócsagokkal, lobogó mentében vágattak fel, vagy alá s olykor egy egy bájló úrhölgy, kísérő leányaival, hófehér paripákon; a lengő fátyolok után repült a szél. Vagy jött néha ünnepélyes léptei egy egy aranyos fedett hintó, czímerekkel kifestve, hat fekete méntől vonva, minő kocsikat azon korban egyedül a magyar királyi udvarban lehetne találni; benne az anya királyné, vagy udvarhölgyei ültek.

S midőn a Salamon tornya magas ablakain átsütött a teli hold, a színes üvegeken keresztül tarka fényfoltokat vetve a teremek márvány padlatára, milly különböző csoportokat talált ottan! Míg földszint jó kedvű harczosok ittak vidám zaj mellett habzó serlegekből, addig a fölöttük levő erkélyen tán hófehér úrhölgy ült, hárfáját pengetve az ábrándos éjben; s míg a torony legmagasabb emeletén cabbalista astrolog vizsgálta a távol csillagokból az országok jövődjét, nem hallva az alatta zengő hárfá hangokat, addig tán a torony legmélyén, a sziklába vájt börtönben örök fogságra ítélt rab kapaszkodott fel szűk ablaka rostélyába, egy sugárt lesve el a méla holdfényből s egy egy tört hangot a bűbajos zenéből.

Itt a toronyban lakott Zách Felicián, leánya Klára fenn a fellegvárban, a királynő oldalánál.

A királynő ifjú rokona Kázmér, ki mulatni jött Visegrádra, könnyelmű lovag volt. Sok országot bejárt kedvtöltésből, mindenütt talált új szerelmet, s hol a csábítás nem használt, használt a csel és erőszak – úri kedvtöltésből.

A régi történet ismétlé magát.

A lovag megszerette a lyánt, a királynő udvarhölgyei legszebbikét, s az idegen úr nem tudta: hogy magyar hölgy erényét megfizetni senki sem eléggé gazdag és hatalmas.

Egy napon a szép leány örült arczczal, kisírt szemmel futott ki a fellegvárból, a míg apjához ért, ott rogyott össze annak térdeinél.

A vén nemes, sokkal büszkébb leányára, mint büszke ősei nevére, megérté a dúlt vonásokból, a lángoló szemekből, a megtörtént gyalázatot s ereit elfutotta a vak düh mérge.

Kirántá széles kardját hüvelyéből s vérben forgó szemekkel, repülő fehér hajjal rohant fel a várba, hol a király családjával éppen lakománál ült.

Az örök, kik a kapuknál vigyáztak, ijedten álltak földre az eleven rém elől, ki sírva, üvöltve, emberietlen hangokon,, tört ajtókon termeken keresztül, kardját forgatva ősz feje fölött.

A király, királyné és gyermekei udvarnokaik körében éppen asztalnál ültek, midőn a szenvedély örült agg fölszakítá a terem ajtót.

A pillanat megnémíta, megdermeszte mindenkit.

Vérszomjú sikoltással rohan Zách egyenesen a királynéra, a megrémült hölgy jobb kezével akarja feltartani a fejének intézett vágást s a kard életől négy ujja lehull. A

király közbeugrik s ő is sebet kap karján, a mint a gyilkost meg akarja ragadni. Ekkor Zách a király fiaknak fordul vérengző dühével, a hercegek nevelői Amadé és Kenesich elragadják azokat előle, Kenesich fején egy roppant vágást kap, míg végre Csellei öltre kapva a dühöködőt, földhöz veri s egy asztalkéssel legyilkolja.

A Zách család kiirtatott.

Bódog egyetlen fia lófarkra kötve hurczoltatott halálra, Klára eléktelenítve öletett le, testvére Seba a lévai vár előtt lefejeztetett, férje Kopay éhhalállal holt meg, s az ország rendéi törvényt csináltak, melly azt monda, hogy a Zách nemzetség harmadízigleni ivadékaig vérpadon vesszen el, a távolabbi rokonok legyenek száműzve.

Azon főurak, kik irtó ítéletet hoztak egy egész családra, hogy vagyonában osztozhassanak, nem sokára maguk keresték föl a boszuló Nemesist.

A havas alföldön akkor Bazarád volt az oláh nép vajdája, kinek keze alatt megnépesült a környék, megtermékenyült a föld.

A szomszédok megirigylék a kivirult tájat, s hogy feloszthassák maguk között, felbíztaták a királyt: hogy foglalja el.

Károly engedett dicsvágyának s roppant hadsereget vitt a havas alföldi vajda ellen.

Bazarád követeket küldött elébe, alázattal ígérve neki hódolatot és adófizetést. A büszke urak kevélyen utasíták vissza a békeköveteket.

– Menjetek uratokhoz, monda Károly s mondjátok meg neki: hogy szakállánál ragadva fogom őt rejtekéből kihúzni.

S elindult a hatalmas sereg fölkeresni a vajdát hegyei között.

Egyszer, a mint egy szorosba értek, a minden oldalról környező hegyek közt egy kürt jelszavára hirtelen ezrenként támadnak elő az oláhok s az alatt levő seregekre roppant sziklákat hengerítve alá, el kezdik azokat megvédhetlenül pusztítani.

A menekülni nem tudó csapatok nyomorultan veszttek el azon helyen, maga a király álöltözetben szabadult meg, miután kísérői nagy része föláldozta érte magát.

Kik a Záchokra irtó törvényt hoztak, nem sokára találkozhattak áldozataikkal a túl világon.

Azon Dezső, ki a királlyal ruhát cserélt, s kinek apja Dénes egyike volt a Zách család vérbíráinak, az oláhok kezébe jutva, épen olly halállal holt meg, mint a szerencsétlen Klára.

A király alig néhány embertől kísérve jutott vissza Temesvárra, honnan hadsereggel jött ki.

Néhány év múlva, Károlynak apjánál nagyobb fia Lajos, e népet, mit előde fegyverrel nem tudott meghódítani, nagy szelleme erejével egy vércsepp kiontása nélkül tévé nemcsak alattvalóivá, hanem híveivé.

N Á P O L Y I E N D R E .

Károly holta után mindkét fiának trónt hagyott, Lajosnak a magyart, Endrének a nápolyit.

Nagybátyja Róbert, a nápolyi király végrendeletül hagyá: hogy leányai Janka és Irma a magyar király kisebb

fiait, Endrét és Istvánt válasszák férjül, s a királynő férjével együtt uralkodják.

Rokonok közti nőszülés ritkán szokott üdvös lenni, e két királyi családra épen kárhozatos volt..

Istvánt megmenté a balsorstól az ifjú Durazzói Károly, ki az eljegyzett Irmát nénje udvarából elszöktetve, nőül vévé; míg Endre sorsával szembe ment.

A nápolyi trón, és a nápolyi mennyegzői ágy ravatal lëndett olly jellemnek mint ő. Magyarának nevelve, egyszerű, őszinte, tiszta erkölcsű ifjúnak, magyar nép közt növe fel, hol a királyi trónt közérő, közbizalom tette erőssé, a hol a király ellenségei nyílt hadizenettel álltak ki a síkra s ha kibékültek, hívek maradtak mind halálíg; egy olly udvar tömkelegébe jutva: hol a halálos ellenségek egymásra mosolyganak, hol az árulás meggörnyeszti derekát a trón előtt, s a házasságtörés piros arcot fest magának,

– Endre nem tudott eléggé olasz lenni.

Neje szép volt és gonosz;

Johanna környezői kéjsóvár hölgyek, nyilvános kerítónék, csapodár udvarlók, és rokonaik koronájára áhító hízelgők, ő maga gyűlölni és szeretni egyiránt hő vérű olasz nő.

És ezekkel ellentétben Endre komoly, tiszta erkölcsű magyar udvara, mellynek férfias szilárdságát szemben rettegek s hátmögött kigúnyolák.

A házastársak szíveit elidegeníteni könnyű volt s ez érdekében állott azoknak, kik a nápolyi koronát Öröklen-dék, azon esetben, ha Johanna magtalanul hal meg. Ezek voltak a tarantói és durazzói fejedelemlők, kik fiaik kedveért oltogaták nő és férj szívébe az eltávolító indulatokat; – amazéba szerelmet idegen férfiak iránt, ezébe megvetést tulajdon neje ellenében.

A tarante hercegnő tulajdon fiát Lajost tette Janka szerelmesévé.

Erzsébet, a király anyja, ki Visegrádról fiát látogatni eljött, megborzadva látta keresztül az ottani romlottság örvényét, s tán sejtve a vést, mit az anya szíve hamarabb megérez, rögtön vissza akarta magával vinni gyermekét Magyarhonba.

Az udvariak terveit ez semmivé tette volna, a csel-szövők becsületes férfiakat beszéltek rá, a becsületes férfiak pedig rábeszítették az anyát: hogy fiát hagyja köztök, a hercegnők vigalmakat rendeztek a magyar királynő tiszteletére, hol Janka könnyes szemekkel esküvék az anya előtt örök szerelmet a fiúnak; s midőn anya és fiú jobb reménnyel szívekben eltávoznak, az ünnepély orgiává változott, a hölgyek elvetek fátyolaikat, a férfiak a komolyság álarczát s míg a szív tiltott gyönyört érzett, a lélek orgyilkolásra gondolt.

Egy illy éjszakáján a hitszegésnek megrázkódék a hideg föld a bűnök terhei alatt.

A tarantói hercegnő Katalin épen neve napját ülte, midőn az élvezet hevítette arczok a palota mozaik padlatát megrendülni érzék maguk alatt s halványabbak lettek a márvány szobroknál, mik reszkettek a föld haragja előtt.

Künn irtózatos vihar támadt, mely kitolta a tengert a száraz földre, a gályák a paloták szegleteihez csapódva törtek össze, az ég villám tűzben szakadt alá a földre, s a fekete éjszakában mint fenyegető tűz oszlop vereslett a Vezúv szétlövellő lángja, iszonyú vészfényt vetve a fölháborodott tengerre.

A bűnösök fölijedtek bachanaliáik közepett, az orgyilkos elejté a tört, a cselszövő elfeledte tervét, a káromló önkénytelen ijedéssel ejté ki ajkán az Isten nevét s a

királynő, a hercegnők, a mint párnáikról felugortak mezítláb, szétszórt hajjal, öltözetlenül rohantak a szent szűz templomába, vétkeik bocsánataért könyörögni az oltár előtt.

A földrengés elmúlt, a szívekből eltűnt a félelem, β vele együtt a szent fogadások, miket a bűnösök félelmükben tettek.

Nem sokára a tarantói hercegnő a durazzói hercegnőt Janka udvarhölgye Sancia által megmérgezteté, hogy családja számára biztosítsa Janka trónját.

Veszni kellett mindenkinek, ki közte és a trón közt állott, a durazzói családnak, Endrének és azután Jankának is.

A királynő jó reményben látszott lenni, a midőn Endre roppant pénzüsszeggel vásárolva meg a pápától trónjábani megerősítését, egy lovagjáték alatt kopjája lobogóján egy vérpad és hóhérbárd czímerével jelent meg.

Ezzel akarta elleneinek tudtára adni, hogy féljenek! ez jel volt nekik, hogy *siessenek*.

Egy ünnepnapon a királynő Aversába hívatta férjét vadászatra. A nap, az est víg multság között tölt el; az olasz bor és az olasz szemek tüze elfeledtetek a királylyal hideg bánatát s üdvittasan hajtja fejét álmra ifjú neje oldala mellett. Éjjel azonban ismert hangok kihívják neje hálósobájából a királyt. A gyanútalan ifjú kilép s azon pillanatban gyilkosok által ragadtatik meg, kikben legbensőbb embereire ismer.

Az izmos magyar királyfiú elszórja magáról az elpuhult kéjenczeket s ökleivel utat tör magának hálósobájáig, – s az ajtót háta mögött bezárva találja.

Ekkor kétségbeesetten közibük ront s vad, dühös tusakodás között a terem ajtóig vonszolja magát. Azt is zárva találja.

A zajra fölébredte dajkája, a hú Ysolda s rémes sikoltásaival fölveri a kolostor lakóit, kik éji szállást adtak a királyi udvarnak. A gyilkosok megrettennek, ekkor egy közülök egy arannyal hímzett selyem hurkot hajít meszsziról a király nyakába, annálfogva lerántják a földre az orgyilkosok s ott megfojtva, a terem erkélyéről a holttestet levetik.

Az aversai nép megtudva a rémtettet, felbőszülve rontott a San Pietro kolostorra, számot kérendő a király-nétól; ki alig bírt megmenekülni a nép haragjától, ott hagyva férje temetetlen holttestét.

Másnap Nápolyban csak úgy folytak a bacchanáliák, mintha semmi sem történt volna.

NAGY LAJOS.

A vértett föllázasztá a kedélyeket.

Janka párthívei hallatlan könnyelműséggel még titkolni sem tárták érdemesnek vétküket, hisz jól tudák: hogy Endre minden nápolyi pártnak útjában volt, Valois Katalin épen annyi cselet szövött ellene, mint Durazzói Károly.

De épen azon öntudat, hogy Endrét üldözik, sietteté ez utóbbiakat olly tettekre, mik a sejtett boszúállást elhárítsák fejükről.

Maga Durazzói Károly, ki annyi akadályt vetett Endre trónra lépte elé, most sietett gyilkosait fölfedezni, a király titkárai Thomasi és Melazzo az ő palotájában vo-

nattak kínpadra az egész nép szeme láttára. Midőn Thomasi vallani akart, gróf Terlizzi párthíveivel oda rohant hozzá s nyelvét kiszakította, Melazzohoz azonban nem férhetett.

Ez a Melazzo gróf Terlizzit s a királynő udvarhölgyeit vallotta a gyilkosság részeseinek. A gróf és a hölgyek éjjel elfogatva a törvényszék elé hozattak, hol a becsületes Bertrand de Baux elnökölt.

Janka sietve küldé a törvényszékhez Raimundot, egyikét a legtekintélyesebb férfiakkal, kegyenczei kiadátását követelve. A törvényszék Raimundot is ott tartja s ez a kínpadra vonatva a nagy Seneshallra vall, Robert de Cabanisra.

A nép rögtön megrohanja a törvényszolgáknak ellenálló Seneshall palotáját, testőreit leveri s őt a törvényszék elé hurczolja. E hírre a gyilkosság több részesei Artus Károly és fia Bertrand megszöknek s elzárkóznak kincseikkel együtt jól őrzött Santha-Agatai várukba.

Másnap a gyilkosok a királyné szeme láttára égettetnek meg a nyilvános piacon.

A két megmenekült gyilkost Valois Katalin barátság színe alatt meglepve várukban, megöleté s eként azokat, kik Endrét *megölték*, gyorsan utolérte a boszuló kéz, de éltek még, kik őt *megölették*.

Lajos királyt nem engesztelek meg a vak eszközök hamvai, ő az okozók fejére kért boszút.

Irt a pápának, hogy testvére özvegye fölött, ki férje holta után büntársához Tarantói Lajoshoz ment nőül, tartson törvényszéket s ne engedje őt bűnével a trónon ülni.

A pápa lovagias ember volt és gyöngéd a nőnem iránt S a közbírónak megválasztott Rienzi, római tribun,

Petrarca félistene, kimondá: hogy illy fontos ügyben nem képes Ítéletet hozni. A Lajos által küldött bírák nem értek el a magas vétkezőt Magának a királynak kelle kezét kinyújtani: hogy őt megbüntesse.

Kicsiny, de harcban edzett hadserege élén maga indult el a király Olaszhonba; fekete zászlója előtt, melyre meggyilkolt testvérenek képe volt festve, egymás után hódoltak meg az olasz városok, s az olasz főurak seregenként csoportoztak hozzá, föllázadva a nápolyi udvar ellen.

Ezen idő szerint éledt föl még egyszer az olasz nemzetben a régi szabadság és dicsőség érzete s míg Rómában Rienzi volt a tribun, a többi olasz városok, mint szabadságuk szövetségesét fogadták a magyar királyt.

Jöttének hírére a bűntársak kiestek szerepeikből, Valois Katalint elragadta ugyan a kora halál a késő bosszú elől, de Durazzói Károly, ki vétke öntudatában fegyverrel állt ellent Lajosnak, attól Aquila előtt megveretve, a vértörvényszék által halálra Ítéltetett s azon erkélyen fejeztette le, mellyről Endre testét hajították alá. A többi királyi hercegeket Lajos Visegrádra küldé s hadserege élén vonult be Nápolyba, honnan Janka és a csatából alig menekülhetett új férje a tengeren át a Provenceba futott.

Lajos nem állhatott bosszút a főbűnösön, de a magyar királyi címbe „mindkét Sicilia urá”-ét igtatá.

Maga a király innen visszatért hónába, az elfoglalt Nápolyba Apor vajda maradt kormányzóul.

Janka, a mint Lajos eltávozott, ismét megjelent a nápolyi birodalomban. Avignonba díszmenettel vonult be (a pápa es cardinalok ünnepélylyel fogadták, kit törvényszék elé kellett volna állítniok,) Nápolyba hadsereggel.

Wolfhard Ulrich, a castelnuovi magyar parancsnok vitéz védelem után olly ügyesen hagyta el a várost: hogy

az ostromló seregek csak hatodnapra tudták meg elvonulnat.

A magyar seregeknek egész Foggiaig vissza kelle vonulniok.

Itt az erős állomásban nem támadhatva meg őket Tarantoi Lajos, egy cselizenettel kicsalta Apor Vajdát Aversáig s ott seregeivel szembe sietve fegyverszünet iránt alkudozott vele.

Apor vajda nem volt együgyű ember s míg egy napra fegyverszünést kötött, éjjel csatarendbe állítá seregeit a város alatt.

Sejtelve helyes volt. Éjfél tájon megjelentek a fortélyos olasz seregei s csöndesen közeledtek a néma város felé, midőn hirtelen két felől a lovas magyarság, s közegett a német Wolf pánczélosaival rajta ütnek s a visszavert támadókat Nápoly kapujáig üldözik. Foglyul estek a király vezérei Baux Raimund, Visconte Adam és Sanseverino Robert.

Mit nyílt csatatéren el nem érhetett Janka férje, csellel iparkodott kivívni, megvesztegeté a vajda környezetét, hogy fogják el őt. A terv kisült s Apor visszament Magyarországba új erővel megjelenendő.

Most már harminczezer főnyi hadsereggel jelent meg Olaszországban a magyar király, vele jöttek az ország legjobbjai. Többé sem vészek, sem a pápa bullái nem tarták őket vissza. A barbároknak kelle a mívelt Olaszthonban megjeleneni: hogy törvényt szolgáltassanak a pártolt bűnös felett, ki meggyilkolta férjét, a királyt, a magyar ifjút.

A magyar hadak körül egész hollóserege gyülekezett össze a német és olasz rabló csapatoknak, kik nem dicsőségért, hanem zsákmányért viseltek háborút. Első dolga volt Lajosnak ezeket elűzni magától.

Ő nem a népeket pusztítani jött Olaszhonba, hanem igazságot szolgáltatni köztük.

Legelső város volt Canosa, melly Lajosnak ellenállott; a fiatal huszonnégy éves király, maga volt első az ostrom hágcson, s seregei bevették azt.

E diadal után Tarantói Lajos követeket küldé a magyar királyhoz, kik nevében fölszólíták: hogy a véres harc helyett víjjon lovagias párbajt a két király egymással, Párizsban, Nápolyban, vagy Avignonban.

A király észrevette a csejt, melly lovagias szellemének volt vetve, mind a három ajánlott városban Tarantói Lajos pártfogói laktak, s a párbajt elfogadta, de annak helyét ő tűzte ki, az angol király, vagy a német császár előtt, vagy a két hadsereg között.

A találkozásra rögtön sietett előre a király, seregeivel a Negro folyamon kelle átúsztatnia, mellynek sekélyesebb részét keresve, egy lovát úsztató olasz ifjúra talált s azt küldé előre az átjárást megkísérteni. Az ifjú engedett s a mint a folyam közepéig gázolt, egy örvénybe jutott, melly lováról lesodorta s összecsapott feje felett; Lajos e pillanatban elfeledve azt, hogy király és vezér, a hullámok közé szöktet s paripájával a hullámokkal küzdő ifjúig úsztat. Ott őt is lekapja a hullám, lova a vízben elbukik, de a királyt fenntartja bő magyar köpenye s ő megragadva üstökénél a süllyedező ifjút, vele kiúszik az örvény rohamából.

Maga e tény bizonyítja: hogy Lajos nem csak mint király, hanem mint ember is nagy volt.

A továbbvonulás alatt a Vezúv tövében épült Somma város lakói rátámadtak csapatjaira. Lajos Apór Dénest, a vajda fiát küldé rajok, a magyarok hágcsök hiányában egymás hátán másztak fel a város bástyáira,

legelől közöttük Dénes s a város ellenállása lekite-
detett.

Innen Aversát sietett ostromolni a király, az ostrom viadalban maga is sebet kapott egy hajító kelevéztől s a várőrséget csak az éhség kényszerítheté a feladásra.

Ez volt az utolsó csapás a Janka pártjának.

A királynő és férje ismét futva hagyták el Nápolyt s a magyar seregek elfoglalák azt. A lakosság öszveesküvése a magyar sereg ellen nem sikerült, az éji megrohanást meghiúsítá emezek személyes vitézsége.

De Lajos nem országot hódítani jött ide, hanem igazságot szolgáltatni. Azt kérte a pápától: hogy hozzon ítéletet a vádlott férj-gyilkos felett, kire a bűntényt nyílt tanúvallomások bizonyítják, ha ártatlannak fogja találni, ő vissza adja neki elfoglalt országát.

Az ifjú királynak kínálkoztak a koronák, ő nem koronákért jött, hanem igazságért. Maga a zsarnokait megunt Róma üdvkiáltással tévé elébe a Rienzitől elejtett ezüst almát s „Róma urának” nevezte a magyar királyt, ő megköszönte a megtisztelést s a pápa által hozandó Ítéletig visszavonult Magyarországba.

Sok sürgetés után összeült a törvényszék, Ítéletet hozandó a szép bűnös felett; a bájos vétkező, ki míg Nápoly birtokában volt, büszke arczczal, fehér paripákon, fedetlen kebellet, bibor palásttal, ragyogó diadémmal jelent meg Avignonban, most, midőn országa a magyarok kezében volt, bűnbánó ruhát és arczot öltve lépett a világ akkori legtekintélyesebb törvényszéke elé.

Ott reszketeg, zokogó hangon esküt tőn le: miszerint ő meg van ígézve, ördögi bűbáj vett rajta hatalmat, s a kísértő daemon beszélte rá: hogy férjét ölesse meg.

És miután ez állítását számtalan tanúkkal is be tudá

bizonyítani, a komoly törvényszék nem tehetett egyebet, mint hogy a bájos hölgyet fölmentse a gyilkosság vádja alól, az egész irtózatos bűntényt ama kísértő ördögi daemónra ruházva át, a kit emberi véges hatalom ugyan meg nem büntethet, de a ki az írás szavaiként minden gonosznak okozója e földön, Janka egyébiránt perköltség fejében fizessen 300000 arany forintot.

Egész Európa mosolyogva olvasá ez ítéletet, a magyar követek egy szót sem szóltak ellene, rögtön visszahúztak minden sereget Olaszországból, királyuk nevében még a hadiköltségeket is visszautasítva.

De az isteni boszúállás keze évek múlva végrehajtá az ítéletet, mit földi bírák elmulasztanak kimondani. A szent helyek mögött megmenekült Janka ellen egy napon azon Durazzói Károly fia, ki helyette bűnhődött, föllázadva, elűzte városából. A bűnterhelte nő egy templomba menekült, de az oltár közelléte ezúttal nem mentette őt meg, üldözői eltépték onnan s a tömlöczben megfojtották.

Talán épen azon selyemzsinnyel, melyet ő font férje gyilkosainak.

HÁROM TENGERPART.

Három tengerpart volt egykor Magyarország dicsőségének határa.

Hol az égő Vezúv tüzét az oldalába ültetett szőlőtők szívják magukba, hol a tengerből támadt tündér város, Velence gályái öröklék a tengeristenek szerepét, s hol a

vad tatárnép lubiczolt a marmorai tengerben ügyetlen bőrsonakain, ott mind tanulták ismerni a magyar fegyvereket.

Alig jött vissza Nápolyból a magyar sereg, midőn az északi szomszéd a lengyel nép kiálta segélyeért a pusztító lithvánok ellen.

Lajos király átvitte seregeit a Kárpátokon s Wladimirnál összecsapott a lithvánokkal. Férfi férfi ellen állott, – férfi férfi ellen győzött. Maga a király párbajban verte le a lithván fejedelmet Keystutot s foglyává tévé.

E győzelem vörös Russziát a magyar koronához csatolta.

A szabadon bocsátott Keystut azonban, a mint a magyarok elhagyták Lengyelországot, ismét betört az országba, a városokbul elhajtott vásár idején marhát és embert s Erdély felől a tatár Khánt Athlamost küldé Magyarország ellen.

Apor vajda negyvenezer székellyel és magyarral visszaverte a tatárkhánt, utána ment a Dniszteren túl s ott egy eldöntő csatában a khánt magát is megölte s fogoly mursáit Visegrádra küldé.

Következő évben maga ment a király ismét Lengyelországba, kiüzte a lithvánokat a Dniszter és Don közül, akkor neki fordult a tatároknak, a Don és Dnieper közt legyőzte őket, három zultánjok esett el, Kállubah, ifaczi-bey és Dimeyter. A legyőzött had rémült népe átfutott örökre a Dnieperen és soha sem jött rajta vissza, a szelídebb fajok alávetek magukat a magyar királynak és a keresztvíznek.

A pápa hálából nem csak a megtérített tartományokat adományozá Lajosnak, hanem a még megtérítendőket is s fölhatalmazá őt, hogy egész hadseregével

támadja meg a szerbeket, kik a római egyháztól elszakadtak.

Lajos hadseregével a szerb határig vonult, de célja nem volt a szerbekre rontani s azokat újra keresztelni. Az elfoglalt Dalmatia várta fölzsabadító fegyvereit a Velencei járom alól.

Lajos helyesen számított. A cselszövő signoria alattomban pénz és haderővel sietett a szerb fejedelemnek segélyére jöni, s Lajos hirtelen megfordítá seregeit s míg Csúzy János horvát bánnal Dalmatiát szállatta meg, maga Istriába vezette seregeit. Velence várat vár után veszte s ijedten kérte a pápát: hogy vesse közbe magát, Lajos föltétele az volt: hogy vagy Dalmatiát adja vissza Velence a magyar koronának, vagy adjon évenként egy fehér lovat.

Ez utóbbi különös neme a követelésnek többször fordul elő a magyar nép történeteiben. Mi dicsőség lehetett abban egy fehér lovat kapni s mi gyalázat annak adásában? Hisz pénzt, földet, gályákat, királyi menyasszonyokat nem egyszer adott a legyőzött nép legyőzőjének, miért átalt épen egy lovat adni?

A velenczések csúfsággal kergetek ki a pápa követét, ki ez izenetet hírül vitte nekik.

De a következő évben Lajos fővezére Monoszlay Tamás háromszor törte össze Velence hadseregeit s a Dalmát várak egymás után vétettek be s Velenczének meg kelle érni azt: hogy a magyar király dictálja elé a békepontokat. Dalmatia, a dalmát szigetek, s huszonnégy gálya volt Magyarország nyeresége a hadból.

Egy napon a tizek tanácsa egy meglánczolt férfit küldte át Lajosnak, behízelgő becses ajándéku. E férfi neve Baldachini Julián.

Ez ember vétke az volt: hogy Lajost megakarta ölni. A signoria azt hívé: hogy kedveskedni fog vele a kibékült ellenségnek.

Lajos feloldatá a fogoly bilincseit s életadó mosolyával felbízattva kérdé tőle: hogy mi módon akarta őt megölni saját táborá közepett?

Az olasz nyíltan elmondott mindent. Midőn a király Istriában táborozott, estenden a folyampart bokrai között szokott magányosan andalogni; Baldachini följánld szolgálatát a tanácsnak: hogy egy illy alkalommal társaival át fog úszni s a királyt hurokkal elfogja s élve viszi Velenzébe, vagy ha az nem sikerül, meggyilkolja. 12,000 aranyat kért ezért a tanácstól, az sokallta a díjt s Baldachint kiadta a királynak.

A király mosolygott a terven s – szabadon bocsátá az olaszt.

Míg azon évben Rácországgra törve, attól a Macsóibanáságot visszafoglalá s egy évvel később a Marmarosból Moldvába kivándorolt oláhokat kényszeríté Magyarország fenhatóságát elismerni, s helyökbe oroszokat telepített.

KÉT KORONA EGY FŐN.

Kázmér király, kit a lengyel nemesek „parasztkirály”-nak csúfoltak, meghalt. A zsidók megsiratták, őket Lajos király kiűzte Magyarhonból, Kázmér befogadta Lengyelországba, ki a bájló Eszter alakjában az egész fajt látszott megszeretni.

A lengyel rendek az özvegyen maradt trónra Lajos királyt hívták meg. Krakkóban érinté e második korona a magyar király fejét. Magyar és Lengyelország egy király alatt lón egyesítve. A lengyel fővárosokban magyar királyi udvarok, s a magyar fővárosokban lengyel országgyűlések tartattak.

Két korona nehéz volt akkor egy főnek, két országot kormányzani, azoknak különböző nemzetiségeik, viszonyos sajátságai, s összeütköző érdekeik mellett, egy ember néni volt elég.

Lajos fején csak teher volt a lengyel korona. Vívnia kellett érte először a trónkövetelő szerzetessel, Vlászlóval, azután az elégtelenség töredékeivel, utoljára mind a kettővel.

A lengyel nép soha sem volt boldog, soha sem volt egyetértő, alkotmánya, melly a korlátlan „veto”-t szentesíti, bizonyítja, milly örök harczoknak kellett e nemzet belsejében dúlni, midőn jogot adott minden egyes embernek arra: hogy akadályul léphessen fel az összes nemzet ellen *n*)

n) Az évkönyvek egy anecdotont mondanak e korlátlan veto felől. Egy országgyűlésen a rendek nem bírtak határozathoz jutni, mert egy vén nemes közülök ülés végén mindég ellent mondott. A többi mind egyetértett, csupán az akarta az által gyakorlatba venni az alkotmányos jogot. A rendek végre összebeszéltek: hogy egy napon szokatlanul korábbi órában fognak összegyűlni s a később érkezendő ellenmondót kizárandják a tereméből; úgy lón. A későn érkező miután az ajtón hasztalan dörömbölt, végre azt találta fel: hogy a kandallón másszék be, a melly úton a terembe jutva épen midőn a rendek már a határozatra szavaztak, bedugta fejét a kandallón; mielőtt azonban ideje lett volna kimondhatni a fatális „nyepozvolim”-ot, egy nemes észrevéve s kivont karddal oda ugrott és leütötte a bedugott főt. A határozat így lehetett érvényessé.

Utoljára is az öreg királynő Erzsébet, Lajos anyja, kit ő kormányozni hagyott Lengyelországban, egy éj után, melly alatt a zendülők testőreit leöldösék, ijedten hagyta el Lengyelországot.

Nem tartományaik nagysága teszi a királyokat erőssé.

I. Lajost nagynak nevezi az utókor; megérdemlette. Azzá tévé magát.

De mégis jobb lett volna, ha nemzetét tette volna azzá.

Hős volt, személyes bátorságát csodálta, imádta a nép, az olasz bátyák, a folyamból kiszabadított ifjú bizonyágot tesznek róla.

Fegyverei hírért ismerte köröskörül minden szomszéd. Nápoly meghajolt előtte, a büszke Velence törve hullott lábaihoz. Szerb, bolgár és oláh koronás fők lettek fegyverkísérői, tatárok, oroszok ismerték el benne hódítójukat s segítségével német fejedelmek vívtak ki boszuló diadalokat.

Koronája címerében a magyar négy folyam körül, ott voltak Lengyelország, Nápoly, vörös Russia, Moldva, Servia, Bulgaria, Horvátország és Dalmatia címerei.

És jobb leendett: ha e sok cím helyett egyedül a magyart bírta volna. A többi csak áldozatokba került. Ez egy volt, melly az áldozatokat adta.

Annyi erőpazarlással, annyi áldozatkészséggel, milly boldoggá lehetett volna tenni ez országot, mellynek legnagyobb királya alatt sem volt semmié harczi dicsőségén kívül!

Csaták, diadalok teszik nagygyá a királyokat. Ipar, művészet, tudomány, nemzetmíveltség, statusgazdaság teszik nagygyá a nemzetet.

Legnagyobb királya volt a magyarnak Lajos a maga koráig, de nem legboldogítóbb királya. Árpád hazát hagyott nemzetére, Szent István alkotmányt, Kálmán törvényeket, IV. Béla hamvaikból újjá teremtett városokat, Nagy Lajos semmi egyebet, mint neve dicsőségét.

VESZÉLYES ROKONOK.

Mikor a föld egyik felén dél van, a másik felén akkor van éjszaka.

Illy földforgása van a népek történetének is: mikor az egyik ragyogásra emelkedik, a másik akkor süllyed enyészete homályába.

S különös tanúság a históriából: hogy a sors nem ttr egyszerre két nagy népet a földön.

Mikor Görögország fényre emelkedett, az assyri birodalom akkor enyészett el. Mikor Róma nagyszerűsége nőtt, Görögországé akkor hanyatlott. Mikor Byzancz fénye új napsugárokat vetett a világra, Róma dicsősége akkor hamvadozott, s mikor a két napkeleti rokonfaj, a magyar és török két külön világrészben egyszer uralkodóvá küzdte fel magát, a Byzanczi császárság akkor roskadt össze.

Csudálatosak a sors kezének írásai, a ki azokat ismeri! Mint kelle e két harcos, hatalmas nemzetnek, a magyarnak, és töröknek a föld egy pontján épen úgy össze találkozniok: hogy épen egymásnak útjában legyenek s szent fanatismusokban egymás harczyi erejét kölcsönösen fölemésszék.

Midőn Nagy Lajos ült a magyar trónon, az Úzok fájából támadt Ozmán nemzet akkor lépett először Európa földére. Két császára volt akkor Görögországnak, ha az egyik a trónra ült, a másikat elűzte onnan. Ereje egyiknek sem volt harcolni, a görög nép fáradt volt már és erkölcsvesztett. Mindenik idegen harcosokat hozott vetélytársa ellen. Egyik a szerb czárt hitta segítségül, a másik az Ozmán emírt. Orkán emír megjelent Kantakuzénus hívására s Paleologus császár seregeit szétverte, városait elfoglalta s az elfoglalt földdarabnak új nevet adott: „Rum Eli.”

A vészidéző Kantakuzén aztán letűnt a harcok színteréről, barát lett, elmúlt; de az Ozmán ott maradt az elfoglalt földön s Orkán fia Murát alatt már fővárosa is volt Ruméiának: „Adrinápoly.”

A czivakodó görögök ekkor rettentek meg a felidézett daemontul, melly törpe harczaik közepett óriási erővel jelent meg, győztesnek és legyőzöttnek egyiránt ijedelmül.

A pillanat szenvedélye elnémult a megsemmisítéssel fenyegető vész közeledtére. Az új ellenség legelső föllépése bebizonyítja a görögöknek: hogy erejük nincs többé a tért foglalt Ozmánokat országukból kiverni.

Egy kétségbeesett végeszköz látszott még megmentésükre. A catholicismus, mi ellen annyi véres harczot vívtak, volt egyetlen menedékük most, mellyhez folyamodniok kelle. Paleolog császár rémulten futott Rómába, s az egész nem egyesült néppel együtt a római egyházba fölvetetésért könyörgött, s a Szent Péter templomában ünnepélyesen leesküvé mindazon dogmákat, miknek kisorszerű szörszálhasogatásai annyi emberéletbe s annyi népboldogságba kerülő szakadást okoztak.

A pápa ekkor fölszólítja Lajost: hogy siessen a görögök védelmére az Ozmán foglalókat kiűzni a hívők földéről.

Lajos soha sem tőn eleget a felszólításnak.

Érzé talán: hogy úgy is eljönnek az idők, midőn e két nemzet határai egymással összeérnek, akkor aztán nem lesz megpihenés a harcztól.

Ismeré talán azon hatalmas ifja nemzetet, mellynek fanatismusával, vitézségével megküzdeni egész összeszedett erejére leende szükség, s még akkor is kétség maradt volna: hogy mellyik győzi le a másikat?

Nem bízott tán a görögökben? A görög szövetség soha sem volt kedves a magyar előtt. S milly kimerült, milly szétszaggatott nép volt ez akkor!

Vagy tán messzebblátó lélek tartóztatá vissza olly harcz megkezdésétől, mellynek végét az unokák unokái sem fogják szakíthatni többé, a nélkül, hogy kezdetéből valami jót remélhetnének.

Ez időben egyedül a magyar királynak volt hatalma az Ozmán ellen támadólag fölléphetni. Ha tették volna apáink, akkor most egészen más alakja van a világnak, de hogy nem tették, bölcs emberek voltak.

NŐ K I R Á L Y O K .

A nagy király meghalt a nélkül: hogy nagyságát valaki örökölte volna. Koronáit leányai öröklék: Mária és Hedvig.

Még gyermekek voltak leányai, midőn számukra férjeket szerzett. Máriának a cseh királyi utódot, Sigmondot, a még ifjabb Hedvignek az osztrák Vilmos herceget.

Gyermek volt még mind a két pár, midőn kezeiket

egymáséba tették, és az első benyomás még is maradandó lett szívökben. A komoly erőslelkű Mária csak kicsinyléssel tudott gondolni ügyetlen, durva, szellemnélküli jegyesére, míg az ábrándos, kedélyes Hedvig mindig édes merengéssel tartogatta meg szívében azon mysticus pillanat emlékét, midőn őt, mint hat éves gyermeket, ugyan olly idős férjével, szertartásos pompa között, hímzett mennyegzői ruhákban az egész udvar láttára aranyos biboros nyoszolyába egy pillanatra egymás mellé fektetek, ott parancsolák: hogy egymást megöleljék, megcsókolják s akkor ismét elvivék őket egymástól száz meg száz mérföldnyire a tíz év után eljövendő viszonttalálkozásig.

Az ábránd kölcsönös volt. Vilmos herceg is sokszor gondolt a távol tartott jegyesre. Együtt nőttek föl egymás iránti szerelmökkel.

Lajos holta után Mária lőn a magyar, Hedvig a lengyel trónra hivatva.

A magyarok megunták már: hogy jó dolguk volt, s alig érte a korona Mária fejét, midőn pártharcot kezdtek a nő király ellen. A lengyelek pedig kifáradtak a párt-harczából s szerették volna bevégezni és követelték koronájuk számára a tizennégy éves leányt.

Ha nők vannak a trónon, akkor a szív szokott kormányozni. A két fiatal nőkirály anyja Erzsébet, ki leányai önállótansága miatt két ország sorsát tartotta kezében, nem tudta az anyai érzelmeket elszigetelni a királyiaktól. A magyaroknak nem adott királyt, mert Sigmondot, Mária vőlegényét nem szerette, a lengyeleknek nem adott királyt, mert kedvenczétől, Hedvigtől nem tudott megválni.

Mindkét félnél a végsőkre került a sor. A lengyelek új király-választásról beszéltek s utolsó követjük e szavakkal lépett Erzsébet elé, Hedviget követelve : „én

vagyok a legutolsó a lengyel nemesek közt s egyszersmind a legutolsó követ, ki a királyleányt követelni jő.” Míg a magyarok Horvátországban a két Horváthi, Kont, Laczkovics és Palizsna vezérlete alatt nyílt lázzadásban törtek ki, a pártellenük Gara Miklós által igazgatott királyi nők ellenében Durazzo Károlyt tűzve ki trónjelöltül.

Erzsébet örömeztobb adta volna a lengyel koronát Sigmondnak, mint leányát, de a lengyel nemzet gyűlölte a kevély esztelen ifjút, ki követelve, büszkén lépett közéjük, midőn még egy léleknek sem volt parancsolója. A várnagyok bezárták előtte váraikat; midőn sereggel közeledett, ellenségül álltak elé; midőn tétovázva visszafordult, kigúnyolták. Az erőtlen kevély férfi helyett inkább akartak szende hölgyet látni trónjukon s Hedviget kívánták.

A horváthországi lázzadást a királynék pusztá megjelenése a zendülők földén ellátszott fojtani. A nép a két csodaszép leány s a még mindég hódító anya láttára lábaikhoz omolt s a vezérek idegen földre futottak.

De a lengyelek zavara napról napra nőtt; egymás ellen viseltek háborút s midőn egész országban égett a polgárharcz, a lithván fejedelem Jagelló is országukra rontott, vad barbár hősi- népével meglepve a pártra szakadt népet.

E végromlás pillanata rábírtá Erzsébetet: hogy megváljon leányától. Alig tizenhat éves volt Hedvig, midőn anyja karjaiból a lengyel trónra lépett.

Egy tekintete a bájos, szende szűznek újjá teremté a lángban álló hazát; mintha Lengyelország jó nemtője szállt volna le az égből. A harczoló pártfelek elbűvölve csoportosultak körüle, lelkesültség szállt az imént elkeserült szívekbe. A nemzet újra egybeforrt. És maga a vad, győzhetlen hatalmú ellen, a harczos pogány Jagelló elbá-

jolva tévé le kardját és koronáját az angyal szép királyné zsámolyához, szívét ajánlva a királynénak, országát a lengyel nemzetnek, népét a keresztyénségnek.

A cél méltó volt az áldozatra: megnyerni egy erős, vitéz királyt a trónnak, egy roppant országot a nemzetnek, s egy derék népet az Istennek; ez több volt, mint elég arra: hogy egy fiatal szüzi lelkű lány értök lelke ábrándjairól, miket gyermeksege óta ápolt, növelt lelke mélyén, erős legyen lemondani.

Vilmos, az ifjú vőlegény, megtudva: hogy mátkáját idegen férjhez akarják kényszeríteni, hirtelen, mint a gondolat, megjelent néhány híveivel Krakko alatt, imádott jegyesét elragadni.

Hedvig nem tagadta meg tőle a viszonttalálkozást. A szent ferenczi kolostorban jöttek össze a tíz év előtt egymásnak eljegyzettek, most már mindkettő deli ifjúvá felnöve. A találkozás napja volt az elválásé is. A remek királyi hajadon vissza fojtá szüz keblébe a lázzadó érzelmeket, miket egykori jegyese látása költött, a tíz éves emlékeket, a szív boldog ábrándjait és az örömök reményét, s a míg Vilmos zúzott szívvel, semmivé tett örömökkel távozott szép mátkájától, Hedvig megdicsőült arczczal lépett a vad Jagellóval az oltár elé, melly előtt férje először a keresztvizet, azután az ő reszkető kezét s végre Lengyelország koronáját fogadta el.

Magyarhonban ezalatt újra kitört a pártviszály, most már nem szavakban többé, hanem tettekben.

Durazzói Károly elfelejté az esküt, mellyet Lajosnak tett a megváltó testére emelt kézzel: hogy a magyar trónhoz soha sem fog jogot követelni s a horváthiak felhívására megjelent az ország határán.

Sok volt az elégtelen; a büszke főurakat bántotta a női uralkodás, a királyi nőknek a veszély percében nem volt kire támaszkodniok. Hasztalan hirdették ki újra az arany bullát, hasztalan eskették meg Sigmondot Máriával, részvétlen volt a nép irántuk.

Kis Károly egész az ország belsejéig jött, a nélkül: hogy jövetelének valaki ellent mondott volna. Itt érte őt Erzsébet királyné üzenete: „ha mint ellen, vagy jó barát jön-e hozzájuk a herczeg?”

Ez olasz udvariassággal viszonzá: hogy ő egyedül a királynő trónját szilárdítani jött, s míg Budára a királynő aranyos hintájában vonult be, ott nem fogadta el a királyi várban lakást, hanem magány szállásra költözött, s csak később foglalt ott helyet, mint Magyarhon kormányzója.

Mint ilyen, országgyűlést hirdetett Budára s egész odáig mint király viselte magát a nemzet irányában, mint alattvaló a királynő ellenében.

Az összegyűlt országgyűlés kikiáltá őt királynak, a mint ez már előre ki volt tervezve.

De ha az összeesküvőknek voltak titkos terveik, a királynőnek is volt. Míg Mária méltóságteljesen tagadta meg az országgyűlés küldöttei előtt a korona letetését, addig Erzsébet a gyűlésben föllépve ünnepélyes tettetéssel tévé le a kormányzat pálcáját az új király kezébe

A büszke olasznak nem volt elég a diadal. Meg is akarta alázni azokat, a kiket legyőzött. Azt kívánta a királynéktól: hogy koronázása ünnepélyén is megjelenjenek.

Sylvester napján nyitlak meg a Székesfehérvári cathédrale ajtai a nép előtt új koronázási ünnepélyre.

A bíborral bevont trónnal átellenben látható volt a fekete márványküszöb, melyre Nagy Lajos hamvainak

kápolnája nyílt; a templompáholy félig leeresztett rostélyai mögött ott ült a két királyi nő gyászruhában pompa nélkül. Az arcaikra vetett gyászfátyol többet mondott a fájdalom minden vonásainál, mik vele le voltak takarva.

A zúgó templomi zene közt mindenki csak az ő zokogásaik hangjára figyelt, a szertartási ragyogvány közepett az ő fekete öltözeteikre volt minden szem függesztve.

Három év és három hó előtt mint királyné lépett e templomba Mária, most gyászruhában jött ide győzedelmes vetélytársa diadalát könnyeivel ragyogóvá tenni.

Az emberek szívei el kezdtek fogódni. Nem egy főúr fordult félre szemeiből kitörülni a megbánás könyét s midőn az új király ragyogó arczczal, bíbor és hermelin uszályban belépett a templomba, az emberek lesütötték arcaikat s lopva a két királyné felé tekintettek. Azok térdre hullva álltak Nagy Lajos márványszobra előtt, a hideg követ ölelve és zokogva.

A király a trónra lépett, a Cardinal érsek fölkené homlokát a szentelt olajjal. Erzsébet szemei a fátyolon keresztül néztek reá, ő is szánt magában valamit e homlok számára, ott, a hol azt a Chrisam érintette.

A templomi ének elhangzása után fölszólítá az érsek az egybegyülteket: „kívánjátok e Károlyt királyul?”

Alig kiáltá néhány hang az „igent”, a többiek a két királynéra néztek és hallgattak.

Másodszor és harmadszor is szólt a szokásos kérdés; az előbbi felelők maguk is megrettenve a többiek hallgatásától, mindannyiszor halkabban mondák gyér feleletüket, s midőn felhangzott a vasárnapi zsolozsma:

„Ím ez az, ki sokaknak estére is föltámadására állítatott Izraelben, azon jegyül, kinek sokan ellene mondanak.”

A nép czélzást vélt a szent szavakban s fejsóválva hagyta el a templomot. A király halált evett és ítéletet a szent ostyában. Arcza elhalaványult a korona alatt, s a kéz, melly az oltárnál fojtá meg nápolyi Jankát, melly esküre emelkedett Lajos előtt, s melly elrablá leánya koronáját, reszketett, midőn a királyi pálczát kezébe adták.

A szent ének zúgása közepett két asszony sírását hallotta mindenki o)

KIRÁLY HALÁL.

Gonosz előjelenségek támadtak minden oldalról.

A koronázás napján Szent István zászlója megakadt a templom-küszöbben s darabokra hasadozott. – Hideg január közepén rettentő zivatar támadt villámlással, mennydörgéssel, melly alatt a reszkető föld a tornyokat leszórta magáról. A természet fel volt háborodva. A királyi palota tetején végtelen holló csoportok verekedtek éjjel nappal, egymást a folyosókba, teremekbe üldözve vészt jósló kiáltozással s a Gellért alatti lakók olly félelmes zúgást, mordulást hallottak éjjelenként a hegy belsejében.

Károly félt – Istentől és emberektől. Várát olasz testőrökkel rakta meg. Hiveit mindig maga körül tartá. Hasztalan; sorsa végéhez közelgett.

Harminczkilencz nappal koronázása után egy estve Erzsébet királyné magához hívatta őt. A bizalmas beszél-

o) Laurentius de Moncenis és Bonfinius.

getés alatt megjelenik a teremben Forgács Balázs és Gara Miklós. Köztük és a király között heves szóváltás kezdődik, míg Forgács királynéja védelmében kardot ránt a bitorlóra s egy csapással szemöldig hasítja annak homlokát, *p)* A király halálra sebesülten eltántorog, Erzsébet ájultan összerogy, Forgács keresztül töri magát Károly testőreire s Gara összegyűjtött bandériumával kiveri annak párthíveit a várból s még azon éjjel a városból is.

A megsebesült Károly Visegrádra vitetett s ott néhány nap múlva meghalt.

Semmi okunk sincs azon véleménynek hitelt adni, mintha megmérgeztetett volna; olly seb, mint az övé, elég lehetett arra: hogy őt megölje; a méregkeverés különben sem magyar mesterség.

A kiontott vér vért kíván. A bosszúálló magára hívja fel a sorsot, midőn a vétkező vérét kiontja.

Kis Károly megmenekült hívei a király megöletése után kitűzték a lázzadás zászlaját Horvátországban. A megöltnek egy fia maradt, László, ennek nevében szólt a csatakiáltás.

A királynék, miként néhány év előtt, most is személyesen siettek a lázzadás színhelyére, női bájaikon kívül csak néhány hívüktől védelmezve. Azt hívék: hogy egy mosollyal ismét meg lehet hódítani egy országot.

Már a határszélen voltak, alig egy óra járásnyira Gara Miklós várához, midőn Horváthy János útjokat állja lesben álló horvát csapatjaival.

p) Azon elfogadott bucolicue nép vers: „Vágjad fiam, vágjad Forgács, tied lészen Fülek és Gács” sehogy sem származhatott Erzsébet ajkairól, kinek azon pillanatban alig lehetett kedve és ideje verseket mondani.

Kíséretük nagyobb részint nőkből állott, csak hárman voltak velük, kik megérdemlik a férfi nevet: a két Gara, apa és fiú, s Forgács Balázs.

E három kétségbeesett harczot kezde a királynők védelmére. Mindhárom korának legjobb vitéze.

Nehéz sebeiben elfogyva lerogyott lováról Forgács, fejét rögtön lenyiszálták s behajíták a királynők hintájába.

Gara Miklós alatt leszúrták a lovat, ekkor a nádor a hintó hágsójára lépve, onnan kezd el vagdalkozni. A testébe lőtt nyilakat egy kezével letördelve, a másikkal halálos csapásokat oszt elleneinek, míg egy horvát katona a hintó alatt keresztül bújva, megkapja küzdő lábát s lerántja őt a hintóruul. Az átkozódót ott elnyomják s Horváthy egy intésére bárdal lecsapják ősz, kopasz fejét. A királynék egy pillanat múlva másik barátjuk fejét is egy lándzsára szúrva látják maguk előtt.

Az ifjabb Gara e perczben sarkantyúba kapja lovát s a támadókon keresztül törve magát, megmenekül, apja ráfecscsent vérével a visszafizető boszút vive el magával.

Az egyedül maradt királynékat a boszúszomjas horvát úr foglyul vitte el magával, a sötét kőris erdőkbe; udvarhölgyeit kiosztá katonái közt.

Erzsébet a pártütő kegyelmeért esde. Nem magának, leányának, ki a vértettnek oka nem volt. Horváthy hallgatva lovagolt a hintó mellett.

Sötét lelkében már élt a még sötétebb határozat.

Olaszországban élt egy asszony, ki gyűlölni úgy tudott, mint éghajlata bármellyik leánya. A megölt Károly özvegye.

Ennek akarták a lázzadók kiadni az elfogott királyi nőket. A meggyilkolt nejének a meggyilkoltatókat.

Palizsma, az aurani perjel volt e tett végrehajtására hivatva.

A királyi nők ennek tengerparti várába szállítottak. Novigrádba.

A velenczések azonban, a királynők azon időszerinti szövetségesei, megtudták a borzasztó szándékot s hajóhadaikkal elzárták a tengert és ostrom alá vették Novigrádot.

A vakmerő Johannita, e támadást kigúnyolva, Erzsébet királynőt megfojtatá s holttestét az ostromlók fejére vetteté le.

A boszúló magyar hadak nem sokára keményebb ostrommal jöttek őt meglátogatni. A lázzadók vesztettek. Horváthi János fogságba jutott s Mariáért kicseréltetett. Innen Bosniába menekülve társaival újra kezdé a harcot. Halálos ellensége az ifjabb Gara állt vele szemben. Horváthi érzé: hogy nem várhat irgalmat s csata előtt elhagyta Dobor várát, s az erdőn keresztül menekülve, a portyázóktól elfogatott, s a nemzet ítélete szerint kivégeztetett.

A sors következetessége kemény. íme annyi ember jött szoros lánczolatban egymás után, boszuló eszközül a másik vétkeinek s vezeklő áldozatul önmagáénak.

Endrét megölette Janka; – Jankát meggyilkolta Károly; – Károlynak Erzsébet által kellett meghalnia; – Károlyért megölte Erzsébet Horváthot s Erzsébetért Horváth esett áldozatul.

Egyik a másikért. Egyik a másik által.

Míg az ország hősei a királynét kiszabadíták, addig a szerencsétlen hölgy férje, Sigmond, fejére tette fogoly neje koronáját.

Nem szerették ugyan az ország rendéi, de mégis férfi volt nekik. Nem illet ugyan a nemzet élére, de férfi volt.

A história följegyzé tetteit, mint királyét, mint hadvezérét, mint magány emberét, mint statusférfiét s egyik mellé sem tett magasztalást.

Alig van példa azon tényre: hogy király országa darabjait pénzért eladogassa, mint ő eladta a XVI. szepesi várost hetvenezer véka garasért a lengyelnek, a Vágmelléket Jodók öcscsének szinte egynehány véka garasért, egy szigetet Ragusának, másikat Velenczének, Brandenburgot három négy embernek is.

Még birtokában sem volt az ország, mikor már adóságokat szedett fel rá.

Szenvedélyeinek soha sem volt ura. Neje, kit nem boldogita, nem sokára bevégzé szánalmas éltét. A király járt erre arra; szerelmi kalandjaival tele volt a vidék, mellyet bejárt..

A magyar nép erényes, szigorú erkölcseivel ismeretlen király, a nők hűségét s a férfiak büszkeségét örök pártütésnek tartá koronája ellen.

Midőn a horvátországi pártütés legyőzetett, a szétvert pártfelek töredéki hazátlanul tévelyegtek erdőre. Sigmond király utánuk küldé Vajdafyt, ki éjjel egy folyamparton meglepve a bujdosókat, szép szavakkal rábeszélte: hogy hódoljanak meg Sigmondnak, s tegyék le a kivont fegyvert.

A bujdosók engedtek a biztató szónak, s midőn kezeiket békülésre nyújták, lánczot rakatott rájuk Vajdafy, úgy kísérte fel Budára.

Harminczegyen voltak a nemes vitézek, köztük legjobb, legnemesebb Kont István, Kont nádor utóda.

A méltatlan bánásmód elkéséríté őket. Az úton összebészéltek: hogy ha Sigmond elé fognak állíttatni, egy se hajtsa meg magát előtte, mentségül egy szót se szóljon egy is.

Sigmond nem ismeré a magyar jellemet. A szerb, a bolgár, a bosnyák fejedelmek, ha pártütésük legyőzetett, térden állva, rimánkodva szokták kikönyörögni a kegyelmet, a magyar nemes hallgat, ha megadta magát, de nem könyörög.

Amazok ugyan, ha a veszély elmúlt, hátmögött újra fel szokták emelni a hitlen pártütés lobogóját, míg emez, ha egyszer megtért ellenségeskedésiből, hívebb a régi barátnál.

– Térdre előttem, kiálta rajok Sigmond, előttük meg nem szokott büszkeséggel.

A harminczegy nemes fölemelte fejét és nem hajolt meg.

Sigmond kivitette őket a Szentgyörgy-térre és lenyazkattatá.

Egy sem kért kegyelmet. Inkább lehagyta gördülni fejét, mint hogy meghajtottá volna.

Legutolsó volt Kont maga, állva várta be a halálcsapást, bekötetlen szemmel.

A vérpad lépcsőjén egy ifjú vitéz sírt zokogva a holttest felett: Kont fegyvernöke, Csóka. A királynak megtetszett az ifjú hűsége. Felszólítá, hogy szolgálja őt ezentúl.

– Inkább az ördögöt, mint tégedet, válaszolt az daczosan s a király megengedte neki: hogy ura után mehessen a vérpadra, ő volt a harminczkettedik áldozat.

Az élő Kont nem volt veszélyes Sigmondra nézve, halva veszélyesebb lőn. A holtak neveit följegyzette a nép, s hősköteményeket írt róluk, azokat dalolták szerzte a hazában. És az mindig gonosz dolog, ha az ember ellenségeiből martyrokat csinál.

ELSŐ CSATÁK AZ OSMANOKKAL.

Sajátságos gondolat volt Sigmondtól: hogy míg országának meglevő darabjait garasokért adogatta el, addig másfelől idegen birtokot iparkodott elfoglalni, tömérdek kincs s megfizethetlen magyar vér pazarlással.

Míg kisebb ellenségei ellentállás nélkül vették el tőle Dalmatiát, s Gallicziát, addig ő a legnagyobb és leghatalmasabb nemzetet kereste ki magának ellenségül, a törököt.

Baj azét szultán már akkor Görögország nagy részét kezében tartá, s hódítása özönvize Szerb- és Oláhország határait mosta.

A mit Nagy Lajos, a legyőzhetlen, tartózkodott megkísérteni, azt e kívül belül tehetetlen férfinak kellett megpróbálnia, az ozmánnal harczot kezdeni Europa népei nevében.

Az első csata Kis-Nikápolynál sikerült, a török megfutott, de Sigmond nem vehette győzelmének hasznát. Neje épen akkor halt meg, s a koronát követelni Hedvig állt elő, ki a szende szüzből, erős, bátor hölgyé virágzott fel s Sigmondtól már Halicsot is elvette.

A vak sors pártolta Sigmondot. Hedvig visszalépett, s újra gyülekezett a had a török ellen.

Tizenkét ezer francia pánczélos lovag csatlakozott magyar seregeihez, a regényhős Coucy által vezérelve, köztük a francia lovagkor legünnepeltebb vitézei, kikkel egyesülve Sigmond elbizottan monda: hogy „e hadsereg még a leszakadó eget is fenntartaná dárdái hegyével.

Nagy Nikápolynál vett erős állomást az egyesült had,

számra mintegy hatvanezer. Átellenében Baj azét kétszáz-ezer harczosával.

A francia lovaghősök siettetek a támadást, míg a komolyabb magyar és szerb vezérek ott akarták azt bevárni jól védett állomásukban.

A csatarendet is a francziák állíták fel, nem véve figyelembe azok észrevételeit, kik a törökkeli csatákban kiismerek már annak harczrendszerét s elébb a legrendezetlenebb szerb és oláh csapatokat akarták küldeni előharczosokul, s a legjobbkat a másodcsatára tartani fenn. A francziák maguk álltak ki az elő csatába s leghátul hagyták a leggyöngébb csapatokat.

Úgy történt, mint előre látható volt.

Bajazet előcsapatai, mind merő szedett-vedett nép, a magyar és francia csapatok első rohamára szétverettek, s Bajazet csak akkor állt elő legjobb hőseivel, a jancsárokkal, mikor már emezek ki voltak fáradva.

De a megtámadott hősök most sem gondoltak hátrálásra, mint ezt okszerűen tenniök kellett volna. Az új haderővel is szemben szálltak megküzdeni, midőn a jobbszárnyra állított Laczkovics, Sigmondnak régóta alattomos ellensége, a helyett: hogy csatába vezetné seregeit, hirtelen megfordul s jelt ad a hátul maradt csőcseléknek a megfutamodásra, úgy hogy az előtábor még előre haladva harczolt, midőn a tartalék csapatok már megfutottak. Ez által alkalma lett a töröknek körülvehetni az ott maradt hősöket, kik vezéreikkel együtt az utolsóig elhullottak, s hogy nem híjjába estek el, mutatta a csatátér, hol hatvanezer ozmán maradt halva.

Bajazet ehhez hasonló győzelmet csak ellenségeinek kívánhatott.

E csata után megnőtt a zavar az országban.

Él-e a király vagy sem? Senki sem tudta bizonyosan. Várták napokig, hetekig; sokan jöttek, kik látták öt futva, mások elesve fejét kopj ára tűzve, elbúva a holtak között, mint a hogy vesztett csata után szokott lenni a beszéd.

Végre megérkezett Gara Miklós és a két Kanizsay, a kik azt állíták: hogy a király megszabadult s általuk egy csónakra téve Konstantinápolyba lehajózott.

Senki sem hitt nekik. Ha velük szabadult, mért nem tudott velük együtt haza is jöni?

Hirtelen felütötte minden párt fejeit, küldtek Ulászlóért, Nápolyi Lászlóért, a trón üresnek nyilvánított, s mindenki gyűjtötte a népet új királyjelöltje számára, midőn a forrongás közepett véletlenül megjelenik az elvesztettnek hirdetett király, kit a vakszerencse tenyerén látszott hordani s első gondja az volt: hogy a legelső lázzadót Laczkovicsot a körösi országgyűlésen megfogatta s lefejeztette.

Ez egyszer méltán, mert csatában volt áruló s az egész nemzetre hozott vést és gyalázatot, de ismét törvényen kívül s ezután mintha ismét rendben volna minden, az egész évet az országon kívül mulatságban tölte: benn az alatt megnőtt minden nyomor, minden átok, az emberek egymást ölték.

E helyzetnek végét vetendők, több főurak egyesültek, kik a mint Sigmond ismét haza vetődött, rajta mentek palotájában s jelenték, hogy számolni akarnak vele. Számolni a harminczkét nemesért, az eladott országrészekért, az elhagyományozott koronáért s az elvesztett csatáért.

Sigmond kardot rántva lépett le trónjáról s férfias daczczal följánlá magát egyenként megvívni mindazokkal, kik öt mint királyt vádolni jöttek.

Ekkor az ősz auráni perjel, Bebek Imre lépett elé s

kijelenté a királynak: hogy az ország nevében fogollyá teszi. Sigmond kezéből kihullott a kard a fegyvertelen ősz érintésire s foglyul engedte magát vinni elébb Visegrádra, azután Siklósra, honnan tizennyolcz hét múlva szabadult ki, ismét amnestiát kapva a nemzet által.

Könnyelműségéből ez sem gyógyítja ki, nem sokára ismét Albert osztrák hercegnek hagyományozta el országát, melly miatt míg künn a cseh korona után járt, az elégületlenek behozták az országba Nápolyi Lászlót, Jádrában megkoronázták s csak az új király ügyetlenségén múlt, hogy az országot el nem foglalta.

Sigmondot a szerencse pártfogolta. Hatalmas hivei, a Garák és Stibor vajda addig harczoltak az ellenpárttal, míg ő haza jöhetett s a kihirdetett amnestia után ismét hozzá állt a nemzet.

E mozgalom eredménye az lón: hogy Sigmond a pápa hatalmát, ki népét ellene lázította, erősen körülírta Magyarországbán.

H U S S Z I T Á K .

Sigmond római királlyá lett, az egész, catholicus világ secularis fejevé.

Ez ugyan nem volt egyéb, mint pusztá czím, de olyan czím, melly után Európa legelső fejedelmei vágyódtak. Hasznót ugyan nem hozott a magyar nemzetnek, de annál többre került neki.

Három pápa volt ez idő szerint egyszerre a keresztyén

világban, kettő ellenpápa, a harmadik az igazi, magán élete miatt gyűlöletes mindenki előtt.

E háromnak igenis világi czívódásai a mennyei hatalom fölött, közvetlenül idézték elő a világosabban látók lelkében azon vágyat: hogy a keresztyén vallás eredeti tisztaságába visszaállítsassék, míg a francziák, olaszok és spanyolok azon vetélkedtek: hogy mindenik maga választotta pápája számára vívja ki az egyházi uralkodást, addig Angliában Wiklef, Csehországban Huss és Hieronym merész elhatározással szóltak közbe, hogy egyiké se legyen az.

A régi vallás új hirdetői számtalan követőkre találtak mindenütt, és még több ellenségre, az akkori nominalismu8 tanítványi, kik százados harcokat folytattak görög atyafiakkal csupán azért, hogy a „filioque” benne legyen e a hitformulában? mint támadtak föl egyszerre azok ellen, kik nem szavakkal, hanem eszmékkel jöttek ellenük küzdeni.

A keresztyén világ darabokra volt tépve. Az egyház fejei boszontó czivakodást folytattak a legszentebb a legmagasabb helyen s a nép Huss és Wiklef szavaiban olly dolgokat hallott kimondatni, miket titkon maga is régen érzett.

E fölbomlásnak elejét veendő Sigmond, mint római király, egyházzsinatot hirdetett Constanczba, meghívta rá mind a három pápát, Hussot és Hieronymot, ez utóbbiakat általa aláírt védlevéllel ellátva.

A Sigmond elnöklete alatt összetilt zsinat, mellyben egész Európa legnagyobb, legbölcsebb férfiai, pápák, királyok, hittudósok vettek részt, kényszeríté mind a három pápát leköszönni, a valódi pápát, ki ennek ellentmondott, elfogta és elítélte; ezután jött Huss és Hieronymra a sor.

Huss nem vonta vissza kimondott szavait s a zsinat által mint eretnek, társával együtt a világi hatóságnak kiadatott. Az mindkettőt máglyára ítélte. Sigmond minden közbenjárása sem menthető meg őket a haláltól; az Ítélet, daczára az ő védlevelének, végrehajtott a két reformátoron.

Ki valamely elvnek hirdetőit martyrokká teszi, holtak által győzeti le magát, a hirdetők vérhalála örök életet ad a szavaknak. A két martyr hősi lélekkel halt meg s hamvaikból, miket a szeleknek szórtak, hosszú, véres harcz keletkezett, melly legtöbb vérbe került a magyarnak s legkevesebb dicsőséget hozott neki.

Csehországban Huss követői, tanítójuk halálának hírére, elkeseredetten gyűltek össze egy hegyen, mellyet azontúl Thabor hegynek neveztek, ott a szent kehely re, mesterük tanának jelképére véres boszút esküdtek annak birái ellen s körül a környékben elkezdték a zárdákat gyújtogatni, s midőn Venczesláv király a prágai tanácsnak meghagyá: hogy a lázzadók meneteit tiltsa be; ezek a tanácsterem ablakain szórták le a senatorokat.

Venczeslavot e hír hallatára megütötte a guta.

Még a sors is együtt harczolt a Husszitákkal. Az ország úr nélkül maradt, – a trónörökös Sigmond mindig kicsinységekkel volt elfoglalva olyankor, midőn komoly tettekre volt szükség, s addig észre sem vette az őt fenyegető veszélyt, míg a Thaboriták Prágát el nem foglalák.

Zieka volt fővezérük, egy csatában edzett hős, ki fél szemét már harczban vesztette el, a másiktól is megfosztá egy későbbi ütközet, de kinek nevére minden husita egy táborrá egyesült.

Sigmond pallossal hívé magát e fanaticusok ellen védhetni, s a helyett: hogy rögtön hadsereggel indult volna Csehországba, néhány elfogott bresloui polgárt lefe-

jeztetve, visszament ismét Budára. Ahussiták ezalatt hadsereget gyűjtöttek, s midőn félévvel később Sigmond és a német fejedelmek százötvenezernyi hadat vittek ellenük, azokkal Prága alatt hősileg megmérkőztek s kényszeríték őket roppant veszteséggel visszavonulni, s azzal ismét Visegrad ostromához fogtak, melly fellegvárat Boskovics János védett másfél hónapig.

Még egyszer megkísérté Sigmond az ostromlott várat felszabadítani. E másodszeri csatában maga is közel volt az ott vészeshöz. A fanatizmus irtózatosan tud küzdeni. Visegrad feladta magát a hussitáknak.

Sigmond nem tűrhette a kudarcot, harmadszor is új hadsereggel jött Ziska ellen, s egy hegyen rátalálva, azt kisdied csapatjával együtt körülfogja. Mindenki azt hívé: hogy Ziska most menthetlenül veszve van. Egy éjjel azonban a cseh vezér kaszásszekereit előállítva, riadót fúvat s a hegyről alárohanva köröszkül töri magát az egész királyi táboron, a cséphadaró és csatacsillag csapásainak semmi sem állhatott ellent. Néhány nap múlva a hussita volt a támadó s Sigmond Deutschbrod mellett csaknem egész seregét elveszte.

Többé maga nem vezérkedett a hussiták ellen, a keményen elvert morvák és németek sem mutattak kedvet többé Ziskával szembeszállani, hanem a két Rozgonyi vezetett helyette magyar hadsereget Albert herczeg védelmére. Ezek legalább visszavívták a magyar név becsületet, Ziska várait elfoglalák s épen vele magával készültek megmérkőzni, midőn a dögvész elragadta őt a csatától.

Az ő holta után három, négyfelé szakadtak a hussiták. A Tháboriták, Horebiták, az árvák és Calixtinok egymás között kezdtek harcot s csak akkor egyesültek, ha külel-

lenség támadt rájuk. Elpusztulásukra nem kelle egyéb, mint őket magukra hagyni.

Még azután sokáig meglátogatták pusztító fegyvereikkel a közel német és magyar birtokokat, amott Hausznál ezerenként aratták kaszáik a futó hadsorokat, itt sokszor ráakadtak Rozgonyira; de utóbb is csak csehek győzhettek le őket.

A baseli zsinatnak sikerült a Calixtinokat, föltételeik elfogadása által a catholicusok részére megnyerni. Ezek két csatában a, Tháboritákat és Horebitákat semmivé tették, a Thábor hegyet ostrommal elvevék s Sigmondot elfogadták királyuknak.

CILLEY BORCSA.

Míg Sigmond országán kívül sokba kerülő babérok után járt, az alatt itthon férji jogai szenvedtek kisebbséget. Második neje, Borcsa, a Cilley család leánya, mellynek minden ivadéka átkos emlékezetben maradt a magyar előtt, elfeledve férjét, és koronáját, orczátlan bűnökkel fertőzteté be a trónt, miknek hire ország-világra szállt.

Mint rendesen szokott lenni, a férj volt a legutolsó, ki neje kicsapongásait megtudá. A magyar ilyenkor megszokta ölni feleségét; Sigmond sokkal tréfásabb büntetést gondolt ki ennél; a hűtelen nőt, kerítő anyjával, s büntársaival az udvarhölgyekkel együtt számúzta egy Várad melletti pagonyba, azon parancscsal: hogy ruháikat mind

addig ne legyen szabad változtatniuk, míg ő újra meg nem bocsát nekik.

Az eként büntetett nőknek nem volt szabad ágyban hálniok, hanem a puszta földön, ruháik, miket soha sem vethettek le magukról, elrongyollottak, beszennyeződtek, mosdaniok nem lévén szabad, arczaikat belepte a szenny, hajfürteik gubanczá váltak.

Ily eljárás nők irányában tréfának nagyon ízetlen, büntetésnek nagyon nevetséges. A lelki szennyet azzal büntetni meg, hogy a test is legyen ronda, egy nőre nézve lehet igen nagy vezeklés, de egy királyi férj becsületének igen kevés áldozat.

Három negyed év után megbocsátott a minden határozataiban ingatag király Borcsának, s újra kimosdva visszafogadta őt magához.

Nők szenvedélyei gyógyíthatlanok. Borbála, midőn férje Prágában a cseh trón lépcsőjén és a sir szélén állott, új fondorságot kezdett ellene. Gondoskodott özvegysége napjairól, egy tizennégyéves férjet szemelve ki, ki őt koronáival együtt örökölje. A titok elébb napfényre jött, mint a király sírba szállt volna, s a királynő örök fogságba temettetett nagyra vágyásával s buja gerjedelmeivel.

Más nép történeteiben olly megszokottak az illy események, a magyar irtózva jegyzé fel azokat. Idegen vér hozománya volt az. Még kegyenczei sem voltak magyarok; magyar férfi nem fogadna el illy kegyet.

HUNYADY JÁNOS.

A török már úr volt Európában, császárai azon öröklött eszmével léptek országrul országra, hogy a mint egy hold van az égen, aként egy félhold legyen a földön, egy úré legyen az egész világ.

Benn Europa belsejében nagy, világteremtő eszmék forongtak, a reformatio szent lelke születő félben volt, tudományok, ipar, művészet kezdenek gazdagulni eddig nem ismert új eszmék, új találmányok kincseivel.

Hogy e keletkező szellemvilág megerősödhesen, kivirulhasson, a századok dicsőségére egy nép kelle a világ-szellemnek, melly elfogadja a barbarismus harczát a haladó műveltség védelmére, egy ország, melly a békésen viruló tartományokon túl, – örökké vérző, örökké füstölő csatatéré legyen az egész mivelt világot fenyegető viharoknak.

E föld, e nemzet volt Magyarország és népei.

Míg a művelt Europa, mellynek fejedelmei rettegének „nehogy a szelíd országok meghallják a kegyetlen pogány szavát” egy Huss, egy Luther, egy Guttenberg szellemét tanulta bámulni, addig Mngyarország földén véres babérok teremtek egy Hunyady János, egy Mátyás király, egy Zrinyi Miklós emlékére.

A Nissa és Nikápoly közti ütközetben, melly olly borzasztóan fizette vissza a töröknek az évek előtt kapott kölcsönt, egy addig ismeretlen czímerű lovag jelent meg. Paizsára egy fekete holló volt festve, orrában arany gyűrűvel. Így harczolni rég nem láttak senkit, mint a hollós

vitézt kis dandárja élén; egy pillanatban itt, másikban amott, s mindenütt a hol megjelent, futott az ellen, vagy halva maradt. Mintha a hadak istene maga szállt volna alá a magyar zászlók alá küzdeni, lángoló lelkesülés fogta el a magyarokat, a hol ez új bajnok megjelent. A török nagyvezér nyolczvanezer főnyi seregéből alig futott el többed magával, mint mennyivel vadászatokra szokott járni. A hollós hős neve ez idő óta örök ijedelme volt az ozmán harczosoknak.

Ez volt Hunyady János.

Honnan támadt? kitől született? nem tudja senki bizonyosan. Regényes hagyományok költői meséket hírleltek rejtett eredetéről. Egykor Sigmond király vadászaton járva, véletlenül meglátta a szép Morsinay Erzsébetet, a király szerelmes volt és fiatal, a leány hitt szép szavainak, s a kölcsönös szerelemnek zálogául királyi pecsétgyűrűjét hagyta Sigmond a leánynál.

Évek múlva Erzsébet elindult Budára, fölkeresni a királyi szeretőt, karján egy szép gyermeket hordozva, kinek arczában már akkor is férfi vonások látszottak.

A gyermek egy gyűrűvel játszott, egyszer elejté a föbe, egy holló meglátta, odaszállt, fölkapta a gyűrűt és elrepült vele. Egy vadász célba vette a hollót, nyilával keresztül lőtte, s midőn az anya sikongva futott kisedével a visszaszerzett gyűrűért, annak adóját ismerte meg a vadászban, ki azóta atyai gonddal nevel tété a gyermeket.

A csinos mese szerkezete elég bizonyíték arra: hogy ez csak egy tündéries költemény, a minőkkel a lovagkori troubadourok csicsomázták fel a valót, s mellyet a későbbi kor szeretett elhinni, a midőn senki sem tartatott elég nagynak és dicsőnek, ha csak törzsök fáját valami uralkodó főig fel nem tudta vinni.

De ez a históriának mindegy. Mi volt Magyarország legnagyobb emberének neve addig, míg a Hunyady nevet ki nem vítta magának? a történet nem kérdezi. Legnagyobb magyar volt. És ha kell válasz azon állításra: hogy Hunyady román vérből eredt, a válasz ez lehet: „csodás érzületnek kell annak lenni, melly mindenkit, a ki Magyarországot honának nevezi, kényszerít elfeledni nemzeti eredetét és magát magyarnak vallani.”

Az első nagy-nikápolyi csata óta egyedül maradt a magyar a csatatéren a törökkel. A frank lovaghősök elhúttával elment Europa népeinek a kedve olly ellenséget fbikeresni, ki legjobb vitézeit leölte.

A magyar és török hadak közt fekvő népek örök vilongásai, a kisszerű trónharczok, miket az oláh, bosnyák és szerb fejedelmek, trónkövetelők és bitorlók: Tvarko, Ostoya, Brankovics, Wlad, Drakul, Hervoya, Radivog, stb. folytattak majd egymás, majd saját nemzetük ellen, szünetlen harcban tartották a két vetélytárs nemzetet: törököt és magyart.

A három déli tartomány Magyarhon védhatósága alatt állott, s ha valamelyik trónkövetelőt a nép, vagy egy hatalmasabb vetélytárs elűzte, az átment az ozmánhoz s annak ajánlotta fel birodalmát.

Mind a három szerencsétlen birodalomnak két királya volt egyszerre, az egyik a magyar, a másik az ozmán seregeket vitte be saját országába, s a mellyik kiverte a másikat, az szolga volt és uralkodott.

A magyarnak érdekében állott szomszédjait megvédeni s ha azok is úgy értették volna saját érdekeiket, kevesebb alkalmat kellett volna szolgáltatniok e védelemre. De a trónkövetelők és pártharczosok soha sem szokták azt kérdeni, hogy mi lesz a hazából?

A Duna túl partján évről évre folyt a vér. Egy egy hősi név tünedezett már fel, kiról a nép dicsőítő dalokat énekelt, mint szoktak harcos időszakok elején pillanatokig ünnepelt alakok fölmerülni, rövid idő múlva nagyobb, óriásibb jellemeknek helyt adandók.

Beszélt a nép Péterfi Miklós tetteiről, mint verte szét Bosniában a rettentő Ikács ozmánjait, mint szúrta le magát a vezért a csatában; s aztán újra és mindenütt ott járva, a hol veszély van, a Piva folyam mellett mint rohant éjjel a Radivoj által behozott tatárokra. Az éj sötété alatt intézett csatában „Isten Szent Mihály!” volt a harckkiáltás, melyről a magyarok egymásra ismertek; a szétzavart törökhad el akarta tőlük tanulni a mentő jelszót, de nem tudott egyebet kiáltani mint a végszót: „Mihál” s annál inkább elárulta magát.

Beszélt a nép Marót bán s a két Rozgonyi hősi tetteiről. Losonczy István vajda dicső haláláról, Rozgonyi nejéről, a férfi lelkű Ceciliáról, ki Galambócz vára ostrománál a Duna vizéni ütközetben a török hajóhadak közé rontott s azokat szétverte, elaiülyeszté, vagy felgyújtotta, a lengyel Csernyi Stanisáról, ki török hitszegés miatt a fegyverszünet alatt megtámadott királyt élte fölálkozásával mentette meg Galambócz alatt;- midőnanissai csatában megjelent Hunyady s azontúl nem látszott senki a fénytől, mit az ő neve elárasztott.

Az új szerb despota Brankovics György ugyanez időben magyarhoni uradalmakért eladta Belgrádvárát Sigmond királynak s az idő óta egy hatalmas bástyája volt a magyarnak, s egy még hatalmasabb hadvezére, s e kettő neve olly szent egységgé van összenőve a magyarság és keresztyénség hagyományaiban: „Belgrád és Hunyady.”

A nissai csata után Hunyad birtokosává s Belgrád parancsnokává nevezte őt ki a király s az ifjú hősnek alkalmá lón nem sokára folytatni a dicsőséges harczot, mellynek diadalmas végét csak napokkal kelle túlélnie.

Murath szultán az áruló Vlad Drakultól vezetve, a Szörényi bánságra törve az ott megtelepített német vitézi rendet az utósó emberig kiírta s innen Szendrő várára tört, elgázolva mindent, a ki ellenállt, szerbet és bosnyákokot. De Szendrő alatt sorsának emberére talált. Hunyady állt előtte s az elfogadott ütközetben a megvert császár négy vezérét veszté, s a vissza futó török nép egy nevet tanult kimondani, melly elvévé harczvágját.

Sigmond király holtával annak veje osztrák Albert lett a magyarok választott királya, kinek az a szerencsétlensége volt: hogy ellenségeitől nem tudott félni; a trónra vágó Cilley Borcsa s annak unokaöccse Ulrik szabadságot, befolyást nyertek alatta – árthatni mindenkinek, a ki útjokban áll. Vannak illy átokverte jellemek, a kiknek életében csak egy szakadatlan lánczolatát lehet föltalálni a bűn minden nemeinek, egyetlen enyhítő emléke nélkül a jobb érzelmek sugallatának. Ez a Borbála, mint nő hűtelen volt, mint asszony buja, mint királyné, nagyravágó. Testvére Fridrik nejét Frangepán Erzsébetet, ágyasa kedveért meggyilkolá; q) királya, jóltevője, sógora ellen összeér) A szerencsétlen hölgy nyolcz évig nem szélt kicsapongó férjéhez, midőn a család barátai ismét összehozták s kibékíték őt vele. „Mért teszik ezt, szólt szomorúan az asszony, én tudom: hogy holnap halva találunk oldala mellett.” És másnap csakugyan halva félték a nőt; Fridrik a tett után kedveséhez, Desznicz Veronkához sietett. A király megtudta az eseményt, s olly különös módon boszulta meg, hogy a gyilkos helyett annak kedvesét fojtatá a vízbe.

esküdt; fia Henrik még ifjú volt, midőn Albert király által cseh helytartóvá kinevezve, pályafutását azon kezdé: hogy a koronát királya fejéről magáéra akarta tenni. Albert el volt foglalva csehekkkel és lengyelekkel, hozzá még a lábát is kitörte csehországi residentijája korhadt lépcsőzetén, e miatt sokáig feküdt, ezalatt pihent a közérület, az emberek magán harczaik után láttak, családok, szomszéd házak folytattak egymással háborút s hagyták a szomszéd országok lángjait csapkodni Magyarországra.

Muráth ezalatt százharminczezer emberrel jött Szendrőt ostromolni; a csatára felhítt magyarok Titel alatt alig gyűltek többre 24 ezernél s a harczot el nem fogadhatva a túlnyomó erő ellen, ismét szétoszoltak. Muráth bevette Szendrőt s Albert hirtelen meghalt. Cilley Borcsa mérgezteté meg.

A magyar trónon Albert jó reményben hagyott özvegye maradt.

Egy ókori próféta ezzel átkozá meg népét: „asszonyok és gyermekek uralkodjanak fölötted.” A magyar statusférfiak érzék e mondat súlvát s a következő eseményék igazolák. Magyarország nagyravágyó olygarchái a Garák, Újlakiak, Cilleyek, kik előtt mindig első volt az önérdek, utolsó a közjó, reményteljes fellegváratokat építenek az uralkodás azon napjaira, midőn egy fiatal hajlékony kedélyű királynő s a még születendő gyermekkirály mellett a hízalgök és kegyenczek hatalma nőne meg az ország felett, midőn Hunyady föllépte minden terveiket mégsemisíté.

Az özvegy királynőnek férjet kell választania mert a veszély künn és benn megnőtt. Muráth zultán fegyverszövetségre hívta fel Ulászlót a lengyel királyt. Ennek

létrejöttét megelőzendő az, ha Erzsébet királyné őt választja férjéül. Ekkor Magyarország egy hatalmas ellenség helyett egy hatalmas szövetségest fog nyerni.

Az indítványt minden becsületes hazafi pártolá, maga a királynő is beleegyezett s az ország követei elmentek Lengyelországba, Ulászlót a magyar trónra meghívandók.

A királynő ezalatt fiat szült, a primas ma megkeresztelte Lászlónak, holnap megkoronázta királynak s a mindig fondorkodó Cilley-Gara-párt rábeszélte a királynőt, hogy fusson el fiával és koronájával az országból Ulászló elöl.

A gyöngé, erőtlén lelkű nő hagyott mindent tenni magával s egy maga több vést hozott ezáltal az országra, mint minden küllellenség.

A behozott Ulászló egy pártokra szakadt országot talált. A rendek megkoronázták a szent István koporsójából kivett diadémmal, míg az apostoli koronát az elfutott királyné Henrik császárnak adta zálogba. Előbb csak a koronát, azután egy határszéli megyét, utóbb fiát, a trónörököszt. A zálogösszegekért zsoldosokat gyűjtött Ulászló ellen, mikor ez nem volt elég, akkor behívta a cseh rabló kalandorok hadait, Giskrát, Thalafúzt, Axamitot, átadta nekik a bányavárosokat, Gömöri, Abaúji várait s szabad rablást engedett nekik a magyar földön.

Midőn legnagyobb volt künn a veszély, benn az országban Istenátkozta harc kezdett, magyarok, lengyelek, csehek között; pártosok, zsoldosok, rablók s minden egyéb undok nemei a harcolóknak voltak egy felfordult gomolyba keverve, melly csak ott tisztult fel, a hol Hunyady megjelent, s ha ő odább ment, összecsapott ismét.

Erzsébet ekkor látta elszörnyedve, mit cselekvék? A női szív jobb érzelmei győztek, vissza akart jönni a hazába:

hogy a vihart elcsendesítse; de annak nem volt ura többé. A cseh rablók jól befészkeltek magukat szikla váraikba, s Fridrik császár nem adta vissza sem a koronát, sem a trónörököszt.

Hunyady elhagyta e dicstelén csatatért, hol párt-ütés, ármány és zsványok ellen kellett csatáznia; lenn Erdély bércei közt megjelentek az ozmán hadak, új seregek, új vezérek: azok voltak az ő emberei, hozzá hasonló, hozzá méltó hősök.

Ez ideig Belgrád vára tartá fenn a török erejét. Hét-hónapig védte azt Thallóczy Mátyás Muráth összes seregei ellen; a mi rést nappal törtek az ágyúk, azt éjjel újra megépítetté s a vár ellen fűrt aknákat emberekkel együtt fölvettetve, kény szenté a szultánt 17 ezer embernyi veszteség után abba hagyni az ostromot.

Hunyady egy utolsó lesújtó csapást adva a Garapárt fejére a Battai ütközetben, sietett Belgrádra a vén Thallóczyt fölváltani, s a zultán öcscsét Isákot Szendrő kapujáig kergetve, hirtelen Erdélynek fordult, a hol Mezét Bég ütött be a bányák és városok kincseit rabolva.

Hunyady nem szokta bevárni a támadást, mindig ő volt az első: mi előtt az erdélyi urak bandériumai felgyülekeztek volna, Lépes György püspökkel megtámadta a Maros Szent Imrénél tanyázó törököt. Mezét Bég lesbe csalta őt s Hunyady az ütközet hevében háromszoros haderőtől látta magát körülvéve. Hirtelen tömött sorokba szorítva seregét, óvatosan vonult visszafelé, egy elhatározó pillanatban keresztül vágta a környező sorokat, s az Ompoly vizén átmenekült. Csupán a püspök esett áldozatul, midőn tér kezdé nyilni, kiugratott a zárt sorból s a mint menekülne, leesett lováról, ott elnyomták s fejét rögtön levágták. Hunyady felhúzódtott Gyula-Fehérvárra.

Az erdélyi nemesség e közben sietve gyülekezett Fehérvár alá, a székely dandárok felültek a véres kard láttára, s míg az ozmán turbánosok dőzsölve rajongtak Borbánd és Tótfalu néptelenül maradt vidékén, a távol hegyek fenyvesei között a gyülekező magyar hadak fenyegető zúgása hallatszott.

Mezét Bég megli ail va az ellene jövők távol kürtszavát, összegyűjté legjobb harczosait s a következő csatára egyetlen parancsot adott nekik: mindenütt Hunyadyt keresni fel, s megölni vagy elfogni. Nehogy eltévedjék; leirta előttük a vezér alakját; a fehér paripát, mellyen lovagolni szokott, az ezüstvereses sisakot, hosszú kócsagtollal, zsinóros mentéjét, s paizsán a hollós czímert, s a miről legjobban ráismerendnek, halált nem rettegő harzi merészségét. A janicsárok egész nap böjtöltek s esküt tőnek Allah nevére: hogy a hollós czímerű bajnoknak meg kell halnia.

Egy reggelen alájött Hunyady rendbeszedett hadaival ugyan azon helyre, hol néhány nap előtt csatát veszte. Az elesett püspök feje egy dombra volt kopja hegyre szúrtari kitűzve boszuálló jelül a közeledőknek.

Csata előtt az előcsapat vezére Kemény Simon, kémei által jól értesülve Mezét Bég tervéről, elcserélte Hunyady val paripáját, fegyverzetét; nem szólt senkinek a történeendőkről jó kedvvel elbúcsúzott szép nejétől, büszke volt a veszélyre, melly reá vár s karjára öltve a halálos jelt adó paizst, megtámadta az előcsapattal Mezét Béget. Az egész seregben ő hasonlított legjobban Hunyadyhoz, arcza, termete s halált nem rettegő harzi merészsége.

A janicsárok fanaticus ordítással vetek magukat a hollós vitézre, de a székelyek dühös rohama szétszórta soraikat s a török had balszárnya kétfelé szakítva az ör-

hegyre, vagy az Ompoly völgyébe menekült. Ekkor az egész török hal Kemény dandárai ellen fordult. A hollós vitéz körül fogatott már, a török csatarend megbomlott, mindenki e kis csapat körül tolongott, a hírneves vitézt megölhetni, kinek elestétől függött a nap diadala és Erdély birtoka.

Kemény csapata szoros csatarendben harczolt, legelől maga a hollós vitéz. A legbátrabb, a legvitézebb ozmánok holttesteinek feküdtek körül. A harcz folyt elkeseredetten. Végre lankadni kezdte a hős vett sebei miatt, paripája öszszeroгыott alatta, a kard kihullott kezéből, a győzelmet ordító had ársjai öszszecsaptak holtteteme fölött: „Hunyady meghalt!” ordítá diadalittasan az ozmán.

E perczben új trombita harsogás hallatszék az Ompoly vize felől s derék seregével megjelent – Hunyady. Keményt megmenteni későn jött, de megboszulni jókor. A vitéz erdélyi halála a töröknek egész csatarendébe került, a csoportok el voltak szórva, midőn a megöltnek vélt Hunyady, mint a villám csapott le közéjük, a honnan nem is várták, a győzelem ijedt futásra vált s a véres csata után húsz ezer ozmán feküdt halva a csatatéren, köztük Mezt Bég maga, daliás fiával együtt, engesztelő áldozatul a hős Kemény Simonért s az elhullt székelyekért.

Az elesettek arany boglárainak öszszege egyedül elég volt egy azon helyen emelt templom építésire.

Mezt Bég halála sokkal érzékenyebb csapás volt Muráthnak, mint hogy azt Hunyadynak elengedhette volna, s nyolczvan ezer embert bízott Abedin Shachra, hogy azzal Oláhországot pusztítsa el s Erdélyt és Hunyadyt győzze le.

Abedin széteresztve kóbor tatárait Oláhországban, maga a Vaskapui szoroson betört Erdélybe s ott oláh-

országi csapatait bevárni megállott a Magura hegyekkel átellenben.

Mi előtt várt csapatai a Volcani szorosban Erdélybe törhettek volna, a pihenő hadvezér előtt váratlanul megjelenik Hunyady csatára kész seregeivel s vele szemben a hegyoldalán állást foglal.

Abedin meg volt lépetve. Azt hívé: hogy futni fognak jötte elől, nem hogy szembe jöjjenek rá.

Mindkét sereg csatarendbe állott. A vezérek mindkét félről érzeni látszottak ellenfeleik erejét.

Abedin félhold alakban térj észte ki seregeit, középre a janicsárok kettős hadoszlopban, két oldalt a lovasság, a tartalékseregek egy dombra felállítva.

Átellenben Hunyady: a két szárnyon a székely lovasokkal, közepén pnczélos lovagjaival, a lovasok mögött mindenütt nehéz fegyverzetű gyalog pánczélosok és balistariusok sorai felállítva.

Azon időben az ágyúk még igen esetlen gépek voltak, hosszú, nehéz mozgathatlan csöveikkel csak egy irányban lehetett löni, ezeket Hunyady a sereg háta mögött egy telepben állíttatá fel. Nevezetesebb harczeszköz volt akkor a csataszekér. Hosszú vasas társzekerek párjával egymáshoz lánczolva, s megrakva hosszú dárdás és fokosos csatárokkal. Egy illy csapat társzekeret oldalt rendezett el Hunyady balszárnya védelmére.

A csata megkezdett, hangzék a „Jézus” és „Allah” harczkiáltás. Hunyady vasemberei ékalakú háromszögben törnek az ozmán sereg középpontjának s ellenállhatlan erővel törnek keresztül annak mindkét hadoszlopát. De a” szárnyakon győzelmesebben küzd a túlnyomó török lovasság, jobbak lovaik, fegyverzetük, számuk nagyobb, a székely lovasok kénytelenek előlük megfutni, de a futók háta

mögül előállnak a nehéz gyalogság rendezett sorai, a spahik rohama, mint a sziklára csapó hullám megtörik az eleven érczfalon; ez alatt a janicsárok a rajtuk rohanó pánczélosok lovainak inait handzsáraikkal elvagdálva, visszanyomják őket, a lovasság mindkét részről helyt ad a kardra kelő gyalogságnak, férfi férfi ellen küzd már, előbb a hosszú dárda peng, azt elvetik az emberek, közelebb mérkőznek s hangzik a buzogány csapása a boltozatos - paizsokon, a magyar csákány ismeretlen alakja és küzdésmódja zavarja a csalmásokat, Abedin ingadozni látja harczosait s a tartalékban hagyott veteránokkal siet a csataterre kiragadni a győzelmet Hunyady kezéből.

A dombra rejtett harczszekerek e pillanatban megindulnak. Lánczaik idegen csörtetése, a köveken gördülő kerék mennydörgő hangjai megdöbentik a harczoló törököt, az összelánczolt szekerek veszedelmes rohammal futnak alá a hegytetőrül, nincs erő, melly képes legyen őket feltartani, a hegyes rúd szétbontja a hadsorokat s a szekérben állók csákányai agyonverik, kiket a kerék el nem gázolt.

Abedin kétségbeesve veté magát lovára. Seregét nem volt mód többé megmenteni. A futókat az üldöző lovasok verték le, az előre haladtak a felállított ágyúk torkaiba mentek, a ki megállt küzdeni, a pánczélosok s a harczszekerek csapásai alatt hullt el. Abedin egy janicsár csapattal futott vissza a Vaskapun.

Néhány nappal megveretése után előjöttek a volcani szoroson át az Oláhországba küldött csapatok, miknek Shah Abedinnel kellett volna egyesülniök, mit sem tudva annak semmivé lételéről. Rablott marhákat, kincseket, tömérdek foglyot hoztak magukkal; a székelyek vártak rájuk, egy szoroson rajtuk ütöttek. Hírmondó sem maradt közülök.

E nagyszerű győzelmek magukra vonták Europa figyelmét. Észrevették a keresztyénség fejedelmei: hogy a magyar leend azon föl Kent nép, ki a hit és miveltség védelmére győzedelmessen álljon ki az ozmán ellen. Midőn egy ember, egy kis hadsereg olly diadalokat tudott kivíni, mit tehetett volna az egész nemzet, ha pártokra nincsen szakadva s tűzhelyét belellességtől nem kénytelen oltalmazni!

A pápa követeket küldött Ulászlót ellenségeivel kibékítendő, hogy aztán egész erejével Muráth ellen fordulhasson.

Erzsébeth és Ulászló könnyen kiegyeztek. Ulászló visszaajánlá a királynénak a trónt, Erzsébeth örök birtokul engedé Lengyelországnak a Szepességet. De kifeledek számadásaikból a nemzetet, mellynek nevében Hunyady ellentmondott a szerződésnek. Az egész országról lemondhatott bármelleyik követelő, de azt föl nem oszthatta β belőle nem ajándékozhatott.

Erzsébeth nem sokára meghalt s az általa előidézett ellenségek Giskra és Fridrik azontúl saját kezükre folytatták a jogczimtelen harczot a magyar ellen.

Az ozmán ezalatt új erővel jelent meg a csatatéren. Ulászló két évi fegyverszünetet kötött Giskrával és a császárral s személyesen vezette hadát Muráth ellen. Segéd csapatai Kevy alatt találkoztak Hunyadyval, ott átkeltek a Dunán s jöttek Szendrő felé.

Izsák bég a szendrői basa rögtön elébük jött oldalvást, másfelől maga a szultán közeledett szemben kiterjedt hadoszlopaival, mik egy rendezett hálózatként látszóttak a magyar sereget összeszorítani.

Hunyady értett az illy hálózatok szétrombolásához; a királyt a derék sereggel a Morva partján hagyva; maga

tizenkét ezer lovassal s Újlaky bandériumával Izsák bégnek fordult, egyenként szándékozva megküzdeni a még akkor egymástól mérföldnyi távolságokra széthelyezett török hadtestekkel. Izsák bég megveretett, kétezer halottat s két annyi foglyot veszítve, visszafutott Szendrő várba s Hunyadynak tér nyílt a többiekre üthetni. Rögtön Nissa ellen fordul, azt ostrommal elfoglalja s mikor már a városban van, jön ellene egy oldalról Eze bég, másfelől Turachan, a Thessaliai basa, a várost megmenteni. Hunyady mindkettővel külön kezd csatába s egyenként mindeniket szétveri, a futókat Sophiáig hajtja s azt is beveszi ostrommal.

E hirre Muráth hirtelen elsánczolja magát a Haernus hegyei mögé s derék seregeit Charim Béghre bizva, azt Ulászló ellen küldi.

Hunyady észreveszi a cselt s ott hagyva a szultánt torlaszai mögött, Charim Bég elé kerül, azt is oldalt támadja meg. Az ozmán had egész ereje soha sem jöhet egyszerre az ütközetbe, a magyarok foltonként verik szét őket. A túlszárnyon levő Turachan csak akkorra jut a csataterre, mikor már Charim hanyatt homlok rohan vissza. Az egész török had elrendezése teljesen zavarba volt hozva. Muráth dühében megfojtatá vesztes vezéreit. Tulajdon sógorát Karám béget egy magyar közkatona fogta el.

A török had mar közel egy harmadát elveszte, midőn Hunyady újra egyesült a királlyal Balran vár alatt, készen az eldöntő ütközetet elfogadni.

A szultán helyett Hasszán Bégh vezette ellene az összes ozmán erőt. A Jaloveczi rónán találkoznak. Késő este volt már, a két sereg az esthajnal világában kezdte meg a véres csatát, hold világánál folytata azt, mindenki részt vett a harcban, maga a király is sebet kapott karján;

az elkeseredett ozmán, midőn harcosai össze voltak törve, nem futott el, hanem küzdve veszett oda, a szétvert had szomorú maradványi csak akkor hagyták el a csatatért, mikor a hold leszálltával az éj sötété el választá a harczolókat. Maga a fővezér Hasszán is fogságba esett.

A magyar had diadalmasan tért vissza Budára, az ünnepélyes menetben a kereszt szent jegye után ötven félholdas zászló s tizenhárom fogoly basa kísérete a győztes királyt a szent szűz templomáig, mellynek belsejét azontúl a diadalmas csaták képei ékesíték.

S K A N D E R B É G H .

A vert török had szétfutott, erre arra, ki merre látott, az éj sötétében két lovag csapat menekült Albania bérezés vidéke felé. Egyik az elfogott Karám Bégh Reis Effendijének tatár csapatja, mádik az ifjú Skander Bég dandárja, ki a szultán minden csatáiban annak legelső hőse volt, győzelmeinek felét az ő kezei aratták.

A futás a hegyek közé vitte őket, szürkületkor egy magányos völgybe értek, ott megállítá Skander Bégh albán bajnokait s kardját kivonva a Reis Effendi elé lovagolt.

– Az én nevem nem Skander Bégh, szólott fenyegető arczczal, – én Castriota György vagyok, fia azon Castriotának, ki Albánia fejedelme volt, s kinek országát elvevétek, négy fiát rabságra hurczoltátok, három ott veszett nyomorúan, a negyedik én vagyok, a ki boszút

állok értük, s visszaszerzem országomat. Le az álarcczal Albánok!

Az albánok dörgő ordítással rohantak a törökökre. Egyet sem hagytak köz ülök el futni, csupán, a Reis Effendit tartogatták meg addig, míg egy levelet írt Karám Bégh nevében, s annak pecsétjével megerősítve az Albániai török kormányzóhoz, mellyben annak megparancsolá: hogy a várakat adja át Skander Béghnek, akkor azt is felakaszták egy útban levő cserfára. A török parancsnok a fermán láttára átadta Kroya várát Castriotának, s a szabadság jelszavára talpra állt a kis, de hősl elkü nép. A következett tavasszal Ali Bég negyvenezer emberrel jött ellenük, az Albánok elfogadták a harcot s a török sereg elpusztult fegyvereik alatt.

Skanderbeg neve rettenetes kezde lenni a törökök előtt.

Muráth ellenségei mindenütt megnöttek. Mint rendszeren szokott lenni erőszakon alapult birodalmaknál, a legelső csatavesztés minden oldalról föltámasztja az elégteleneket, Hunyady győzelmei elővetették a leigázott népekkel az elásott kardot, míg Albániában Skanderbeg űzte el a hódító seregeket, az alatt Ázsiában Karamanogli ütötte fel a lázzadás zászlóját, ki rövid idő alatt olly erőre nőtte ki magát: hogy Muráth egész hatalmával volt kénytelen a Bosporuson keresztül ellene sietni.

Ez volt a legkedvezőbb idő a török uralmának Európában véget vetni. A pápa, a fejedelmek fölszólíták a magyar nemzetet, újra táborba szállani a köz hitellenség ellen, Velence, Genua hajóhadat ígért, melly a Bosporusban megakadályozandja Muráth visszajövetelét. A görög császár hátulról ígerte a törököt megtámadni, Castriota Macedonia felől, míg a magyarok szembe szállandnak vele,

s a Budai nagy országgyűlésen a pápai nuntius Caearini Julian lángoló szavaira el határoz tátott az Europaszertei háború, mellyben a magyarnak jutott a czímszerep.

V Á R N A .

Muráth minden oldalról ellenség által látta magát környezve. Csak egy gondolat szabadíthatá meg, – kibékülés a leghatalmasabbal.

Alig hangzott el a budai hongyülés hadüzenete, midőn a szultán teljhatalmú követei Brankovics György kíséretében megjelentek Hunyadynál, békét ajánlva a legkedvezőbb feltételek alatt.

Brankovics már meg volt nyerve, neki visszaadták országát s most ő volt, kinek a magyarrali kibékülés leginkább érdekében állott.

Hunyady a királyhoz utasítá a követeket s Ulászló Szegedre hirdetett országgyűlést, hova a nemesek bandériumaikkal egészen csatára készülve jelentek már meg, a követeket elfogadandók.

A béke ajánlat hízelgő volt a magyarokra nézve: Szendrő, Galambócz, Szrebernik s még három vár átadása, miket annyi embervesztéssel nem bírtak egykor elfoglalni, a Novobrodoi gazdag ezüstbányák, s a foglyokért ajánlott váltságdíj, magáért Hassan és Karám bégekért 70 ezer arany s elismerése Magyarország fennhatóságának Oláhország felett, olly kedvező színben állíták elő e békekötést, miszerint lehetetlen volt azt alá nem írni.

Caesarini hallgatott, de annál inkább beszélt Brankovic, elmondta a török elleni szövetségesek megbízhatatlanságát: a Velenczések kalmárszelleme s a görög nép tunyasága kevés súlyt adandott a magyar fegyvereknek az ozmán hadak kifogyhatlan ereje ellenében, s végre maga a győzhetlen hadvezér Hunyady is ajánlotta a békét s Friilrik császár mozgalmi szinte kikerülhetlenné tevék azt.

A király aláírta azt, a követek a koránra, a király az evangéliumra esküvének s a békekötés után rögtön kivonultak a törökök az általadott várakból.

Alig mentek el a szultán követi Szegedről, érkezett Alber'i cardinal, tudtul adva a magyaroknak: hogy ő már közelít hajóhadával a Bosporushoz, Muráth visszajövetelét meggátlandó, s egyszersmind Europa minden népei útban vannak a szent hadra a magyarral egyesülendők.

A harcias nemzet arcját szégyenpír futa el a tudósításra, hogy épen ő neki kellett visszavonulnia a csatától, midőn a többi mind ott van s neki kellene elsőnek lenni a többi közt.

Julián észrevette az arcokon látszó bánatot, mely a hősi lelkek álszégyenéből eredt s fölállt bebizonyítani: hogy a magyar nemzetnek a törökkel kötött békéje érvénytelen. A hitlennek adott szó nem kötelez, a pogány kezébe tett esküt nem hallgatja meg Isten. Az egyház felbontja és kárhoztatja e békekötést, egész Europa gúnyt kaczag rá s azok, kik általa elárultattak, megátkozandják. A magyar nép beesülete, az eddig szerzett harci hír semmivé lesz.

Nem kellett többet mondania. A magyarnak két szégyen között kellett választania. Utálatos gyalázat e nép előtt szószegőnek neveztetni, de gyávának tartatni elviselhetetlen.

Juliánnak nem volt szükség őket esküjoktól fölmen-

teni, a pulyaság vádja elől bele mentek volna a nyitt pokolba is.

Érzé mindenki sorsát, érzi: hogy e hitszegés boszftt kér az égből, de jobb volt még is elveszni a csatamezőn, mint élni kigúnyolva. Az arczul ütés jobban fáj a kardcsapásnál.

A harcz elhatározott; nem olly zajosan, nem olly lelkesülten mint egyébkor; de szilárdul, megmásolhatlanul.

A fölállított hadseregek alatt ez órában megrendült az álló föld, a földindulás csodájában mindenki érzi az ellentmondó Isten tartóztató jobbját; de a becsület kívánta! s az több mint az élet, több mint a mennyország. A sereg útnak indult.

Alig volt több húszezer embernél. A király nem akart újakat gyűjteni, érezve beközélgő sorsát, egyébiránt számított az Albániai, görög és olasz segéd seregekre.

Midőn a Dunán át akart kelni a sereg, a víz kiáradt előtte, elfogva messze az utat. Az árvíz csodájában látta mindenki a tartóztató Isten jobbját, de a becsület kívánta s a sereg átkelt az árvizén.

Harmincznégy nap telt bele, míg a magyar had a természet által elébe rakott akadályokon keresztül Nikápolyig jutott. Ez alatt ideje volt Muráthnak Karaman Oglit legyőzni s hirtelen visszafordulni Európára.

Midőn a Nikápolyi háromszor nevezetes vármezőn seregeit fölállítja a király, tíz ezer oláh lovassal hozzá csatlakozott Drákul Vajda.

A Suloni erdőn átjöttében egy vén bolgár jósnő megállította a vajdát s megjövendölé neki: hogy a király el fog esni a csatában. Az oláh vajda babonás ember volt s nem hallgathatá el a király előtt a jóslatot, figyelmezteté

Muráth haderejére, ki vadászatra is több kísérőt szokott vinni, mint az egész magyar sereg; de már vissza nem lehetett fordulni. Inkább a bizonyos halál.

Drakul erre két legjobb harcosának megparancsolá: hogy a király oldala mellől soha el ne távozzanak s a legjobb két paripát tartsák készen számára, s ragadják ki, ha veszély lesz. Ezzel maga haza ment.

Egyik rossz hír jött a másik után, Brankovics György megtagadta a részvétet e hadjáratban. Castriota György megindult hadseregével a magyarral csatlakozandó s az utakat mindenütt elzárva találta a Szerb határszélen s nem egyesülhetett a királylyal. Maga a görög császár, kinek egyedül állott érdekében a harc, a helyett hogy seregeivel, mint tervezve volt, Gallipolishoz sietett volna, valami hűgának a lakodalmát ünnepelte Serviában.

Egyedül a Bosporust elzáró hajóhadban lehetete még bizni.

A sereg előre indult, átkeltek a Haemus előhegyein, a közbe eső Sumen és Petrecz sziklavárákat ostrommal elfoglalák, ötezer ozmán vesztette itt életét. Az ostrom diadala után jött a hír: hogy Gallipolishnál a Genuai hajóhad Muráth hadseregét jó pénzért átszállította a Bosporuson

A magyar had elhagyatva, elárulva egyedül maradt a törökkel az idegen ország közepett.

A görög császár visszafutott Byzanczba, az európai segédhadaknak híruk sem érkezett, a tizenötezer magyar tízezer oláh, és ötezer lengyel volt egyedül a csatatéren.

Most elég ok lett volna a visszafordulásra. De a király fiatal volt és merész. Még csak helyébe sem akarta várni az ellenséget, maga sietett elébe.

A Várna és Kavarna közötti síkon tábort ütött a ma-

gyar had egyik oldalról az elfoglalt Galacz vártól, másik felől a Devini mocsártól védetve. Itten várta be Muráthot,

Egy éjszaka a hegyeken szerte elszórva látszó őrtüzekből észrevette a magyarság: hogy az ellenség közel van.

Az addig altatott szívek megdöbbenek e látványra, a közel csata mindeniknek eszébe juttatá: hogy ez igazságtalan had, s a magyar seregek győzelmi talizmánja, a lelkesülés elveszett.

Caesarini azt tanácslá: hogy sánczolják el magukat s várják be az érkezendő segéd csapatokat. Sokan megegyeztek benne. Félni kezdett a sereg.

Ekkor előállt a vezér, kezébe ragadta a kormányzatot s kimondá: hogy most már csatázni kell, még pedig támadva csatázni. Mindig így szokta a magyar s megtanult egy három ellen harcolni.

A mint Hunyady előlépett, újra visszatért, a bizalom a szívekbe. Még az ő neve volt az, melly bátor gondolatot kölcsönze a harcolóknak s elhitévelük: hogy ha győzelmet nem is, de a dicsőséget megmenti számukra.

November tizedike volt, szép csillagsugáros őszi éjszaka, midőn Hunyady csatarendbe állítá seregeit. A mocsár és Várna közé helyezé a királyt, hol minden oldalról védve leendett, a fő zászlós urakkal, lelkére kötve: hogy helyét el ne hagyja, míg ő fel nem szólítja rá. A balszárnyat szent László lobogójával a váradi püspökre bizta, a lengyel vezérekkel Tarnow és Bobricscsal, a jobb szárnyra állítá az egrí érseket. A magyar főpapok akkor karddal is tudták védni a hazát. A derék seregnél volt Caesarini s a két Thallóczy bán, és Báthory István, az ország zászlójával. Drakul fia vezette az előcsapatot, maga Hunyady mindenütt jelen volt.

Midőn a király fejére fol akarták tenni az ezüst sisakot, a fegyvernök kiejtette azt kezéből. „Rossz előjel!” sutogák a körül állók. És midőn az egész sereg csatarendben állott, a napfeljötté előtti órában irtózatossá orkán zúdult alá a hegyekről a magyar táborral szembe, melly a zászlók lobogóit végtől végig szétszaggatta s nyeleiket kifacsarta a vivők kezeiből.

„Az Isten keze” gondolák magukban a harcosok s nyugtalanul várták: hogy egyszer, akárhogy túl legyenek rajta.

De feljött a Pontusz mögül a rózsákba öltözött nap, ragyogó képe arannyal festé a tenger hullámos tükrét.

Azon pillanat hatása leírhatlan, midőn egy éjjel csatarendbe állított hadsereg a fölkelő napnál egyszerre kitűnik önmaga előtt. Az emberek végig néznek társaik sorain, a látomány új bizalmat önt a szívekbe, mindenki egy magában érzi az összes hadsereg erejét, s ismeretlen örömmel várja óhajtja a pillanatot, mellyben a csatakürt riadóra szollal. Az ütközet minden rémsége elvész előtte, s úgy tekinti azt, mint egy nagyszerű multságot.

A nap felkölte előtt már hangzott a hegyekről a török linámok és Dervishek reggeli éneke s az első napsugárra előtűntek az ozmán had csoportjai a hegyről alázsibongva.

Elől az ázsiai lovasság, keleties pompában, festői öltözetük, turbánjaik, kardmarkolatuk messziről ragyogott a drágakövektől, arab méneik szerszáma arannyal rakott szattyánból, virágokkal kihímezve.

Ezek mögött jöttek a Romániai hadak, Karazi bégtől vezetve: sötét napbarnította had, félig meztelen izmaik nehéz fegyverekhez szokottan aczélből látszottak lenni.

Következtek a keleties sajátságos nevelésére a csengőkkel rakott tevék csoportjai, kurd íjászokkal meg-

rakva, kincsekkel, élelemmel rakott társzekerek, s ezeknek háta mögött maga a szultán válogatott janicsár hadával.

Hunyady könnyebben kezdte lélekzeni, a török had így egymás háta mögé állítva csak egyenkint küzdhetett meg vele. Hirtelen megfűvatta a tárogatókat: hogy ideje ne maradjon az ozmánoknak kiterjeszkedni s egyszerre működni egész seregével.

A vad, fekete oláhok összecsapnak a szép gyémántokkal rakott ázsiai lovassággal. Hunyady maga vezeti őket s a legrövidebb tusa után szét van verve a gyönyörű fényes hadtest s fut szerte szét bomolva.

Muráth e kétségbeejtő látványra sarkantyúba kapja lovát s megfordulva el akarja hagyni a csatát, de mellette álló satrapái megkapják lova zabláját s halállal fenyegetik, ha a csatát nem folytatja.

Erre hatezer Spahit küld lovasai segélyére; Hunyady ezeket is szétveri, az ázsiai seregek már semmivé vannak téve, az egri érsek most a romániai seregekkel fogadja el a csatát, míg az oláhok a tevéknek rohanva, azokat különös gyönyörködéssel kezdik fosztogatni.

Ekkor a nagyváradi püspök, nem várva a parancsszót kinyargal saját bandériumaival a harcban részt venni s az ozmánokat ott támadva meg, hol azok még sértetlenül állanak, azoktól visszaveretik s futtában belevész a mocsárba, mellynek védelme alatt kellett volna maradnia.

A török csapat, melly őt üldözi, a lengyeleknek fordul, elfoglalja a szekérsánczot. Tarnov és Bobrics s a hős Cserny mindkét fia bajnoki küzdelem után elhanyagolnak a túlnyomó erő alatt. Szent László lobogója már ingadozik, midőn Hunyady és a király egyszerre érkeznek oda. A győzelmes ozmán csoport kiveretik a szekérsánczból, nagy része a mocsárba szorítva ott vész, a többi szétsza-

lad. Hunyady ismét arra fordul, a hol a veszély legnagyobb.

A jobbszárny dandárai a romániai hadakkal küzdöttek, hol az egyik, hol a másik foglalta el az ostromlott tetőket, midőn Hunyady egyszerre közöttük termett. Épen jókor jött. Az egri érsek hősileg csatázva épen akkor hullott le lováról s az estével megzavart seregét csak Hunyady hözhatá újra rendbe.

Ide húzódott tehát a harcz minden mérge. A legkeményebb harcosok itt küzdöttek, itt leheté hallani Hunyady szavát egyfelől, másfelől Karazi Bégét, a ki szeme fénye volt a töröknek.

A vérengző viadal tüzeben, midőn férfi férfi ellen harczol, össze találkozik a két vezér. Villogó szemekkel rohan Karazi Bégh Hunyadyra; kardját megsuhintja, s mi előtt lecsaphatna vele, szívéen keresztül döfve bukik hanyatt lováról.

Vezére estével elhányta fegyverét s hanyatt homlok rohant a romániai had; a győzelem a magyar kezében volt, nem állt már a török hadból egyéb, mint Murath janicsárjai.

De be kelle következnie a sors boszújának. Azon pillanatban, midőn a török had két harmada már el volt gázolva, kellett a hitszegésért bűnhődve elveszteni azt, a mit a vitézség jutalmul kiküzdött.

A király körül álló zászlósok irigyen nézték Hunyady győzelmét, s az ifjúi hevét alig türtőztető királyt izgaták.

– Nézd, mint halad ő előre, és te itt vesztegelsz. Hallod az ő nevét, mindenki azt kiáltja, a tiédet senki. Az ő neve után fogják a győzelmet írni, nem a tied után. Jer velünk. Még ott áll Murath janicsárjaival. Ez az ellenség legjobban illik hozzád, király király ellen. így egyenlő a csata.

A király ifjú volt és dicsvágyó. Elfeledte: hogy a megszegett esküért egyedül az ő feje félhet legjobban az ég bosszújától s a vezér rendelkezése ellen elhagyva biztos helyét, az ország zászlójával egyenesen Murath ellen indult.

Murath meglátta őt közeledni a hegytetőről s kivonva kebléből a békekötés pecsétet, azt fölmutatta.

– Ha Isten vagy, kit a keresztyének imádnak, szólt arcát az égnek emelve, úgy böszüld meg nevedet azokon, kik azt megfertőztetek.

E szavakra elkeseredetten zúdult fel a janicsárság, egy lobogóra feltűzték az okiratot s azt ragadva elől, böszült haraggal rohantak a közeledő királyra.

Hunyady észrevette a király harczát s serege legjobb-jait maga után kiáltva, nyargalt a királyon segíteni.

Ulászló, meglátva Hunyadyt, nehogy általa megelőz-tessék, kíséretével még mélyebben vágta magát a janicsárok közé s úgy tett, mintha nem hallaná a vezér kiáltását, míg a körülözönlő török had fanaticus dühében egyszerre egészen elvágta őt és kíséretét a nyomában levő bandériumoktól, Hunyady nem bírt magának utat törni hozzá. Messziről kellett látnia, mint hullanak el egyenként a király kísérői, – elébb Perényi Miklós, azután Tamási Vira, végre maga Báthory István az ország zászlajával. A magyarok ajkán a kétségbeesés hangja hallatszott. Még minden oldalról dühösen ostromolták a janicsárok sorait, még látszott a király bátran harczolva paripáján. Egyszerre összeroskad a ló, lábait elvagdalták s az alá eső királyt Theriz janicsár legyilkolja. Néhány pilanatig tart még az őrjöngő tusa, a király holtteste felett néhány benn-szorult nemes csatázik s mire ők elvérzenek, már szinte odáig túrt utat Hunyady kétségbeesése fölmagasztalt ere-

jével, midőn egy pillanatban fölemelik egy dárdára szúrva az elesett király halvány, ezüstsisakos fejét.

E látmányra elveszte lelkét a magyar had. Büntető Isten jutott mindenki eszébe. A pillanatokkal elébb győztes vitézek fűtő haddá váltak. Megfutott a vezér is s szerencsésen átmenekült a Dunán. A hitszegés okozója Caesarini a futásban leöletett.

– A világ nagy szelleme e csatában nagyszerű tanítást adott a népeknek. Murath hódolva hajtá meg fejét a kereszténynek Istene előtt, de midőn végig nézte a csatatért, hol seregének legjavából harminczkétezer bajnok feküdt halva, felsóhajtva szólt: „ilyen győzelmet csak ellenségemnek kívánok.”

NEMZETI ÖNKORMÁNYZAT.

Hunyady Várna alól Oláhországba menekült. A szerb és oláh fejedelmeknek azon időben különös szerencsájük volt rendszeren annak pártjára állani, a ki legközelebb győzött. Drakul vajda elfogató a menekvő Hunyadyt s behízelgő kedveskedéssel ajánlá őt Muráthnak.

A diadalmas nagyúr magas lelkű, büszkeséggel utasítá vissza az ajánlatot, becsülve ellenében a dicsőt, megvetve a hízelgőben a nyomorút. Drakul erre nagy sajnálkozással bocsátá el Hunyadyt.

Midőn a csatát veszített hős hazájába érkezett, öröndetes meggyőződéssel tapasztala: hogy a fejét veszített nemzet nem vesztette el lelkét is, a súlyos csapás, a király

halála, a helyett, hogy szétszaggatta volna, egyesíté a nemzetet. Nem kölcsönös szemrehányás, hanem kölcsönös buzdítás fogadta a csatából megtérőt s legnagyobbszerű nyilatkozványa volt a nemzet bizalmának Hunyady iránt az: hogy e veszett csata után rábízta országa kormányzatát.

Eleinte Hedervári Lőrincz nádor megakadályozá a választást, azt hírlelve: hogy Ulászló élve maradt s Lengyelországba menekült, de a nemzet meggyőződött a nagyravágyó főúr terveiről s a hét kapitány közül, kikre legelőbb bízta az ország gondjait, a nádort készakarva kifelejté.

Nem sokára a hét közül egyedül Hunyady maradt a kormányon, a többi átlátta: hogy az idők viharaiban kormányozni egyedül ő van hivatva s a Székes-Fehérvári országgyűlés kikiáltotta őt főkormányzónak.

S valóban szükség volt erős karra és erős főre. Az ozmán had a Várnai csata óta közelebb hömpölygött az ország határaihoz, végveszéllyel fenyegetve a nemzetet, Fridrik császár foglalta a határszéli várakat, a Cilley grófok rabló portyázással ütöttek be majd itt majd amott, a szövetséges országok mind áttértek a törökhöz s benn az országban az elhatalmazott rabló cseh hadak pusztíták a városokat s tele építék a hegyeket rabló váraikkal. A király és a korona kívül az országon ellenséges kezek felügyelete alatt volt s a nemzet habozott, váljon elvárja-e, míg kicsikarhatja onnan, vagy másikat válasszon, vagy épen ne is válasszon többé senkit?

Ide egy férfi kellett, kinek kezébe a nemzet lehesse minden hatalmát, azon öntudattal, hogy a mikor viasza fogja kérni, önkényt leteendi azt, kiben minden pártok megnyugodjanak, ki védni tudja az országot min-

den ellensége ellen és e dicsőségből semmit se tartson meg magának.

És e férfi volt Hunyady.

A nemzet megmutatta az ő kormányzata alatt, mennyire képes egy nép, ha vezérét szereti? Belül rend, kívül hatalom uralgott mindenütt; s míg a fegyver déltől északnak védte a hazát, az országnagyok bölcsessége a ravaszabb ellenség cselszövényei ellen küzdött.

Fridrik római király” szüntelen Ígérve és sohasem teljesítve ígérését, szüntelen fenyegetve és sohasem állva ki a síkra, szüntelen alkudva és sohasem egyezve, örök lázban tartotta az ország kormányzatát, melly sorsát csak az által vélte biztosíthatni, ha az ifjú királyt Fridrik gyámsága alól a trónra hozhatja.

Miért harczoltak a magyarok, miért harczolt maga Hunyady ésszel és fegyvererővel egy király megnyeréseért, a kit nem is láttak, nem is szerethettek, ki gyermek volt, s kit még születése előtt száműztek? megmagyarázza azon elemek áttekintése, mikből azon időben a magyar nemzet állott.

Mielőtt a magyar nemesség neve symbolumához méltó önfeláldozással lerontá kiváltságainak sorompóit, hogy a köznépet magához fölemelje, a feudalismus természetellenes állásában, mihelyt király nélkül volt a nemzet, vagy gyöngének érezte a nemzet fejét, megosztzott néhány főúr az elhagyott hatalmokon s az önalkotta országgyűlésen törvényeket hozott, mellyek alkotóikon kívül senkinek sem használtak, sem a nemzetnek, sem az országnak.

Így vontá ki magát a főnemesség az interregnum alatt minden hadiköltség alól, később még a köznemesség a fegyverfogás terhe alól is. Úgy, hogy midőn a küszöbön

állt az enyészet, Hunyadynak maroknyi lelkesebb párthívek, pénzen gyűjtött zsoldosokkal, s keresztes pórhaddal kellett szaporítania, hogy megküzdhessen egy nagy és hatalmas nemzettel, mellynek minden férfi tagja fegyvert viselt.

Ha királya lett volna az országnak, e pártoskodó főurak siettek volna zászlóikkal az első felhívásra, míg a kormányzónak minden ékesen szólása sem volt képes a tervezett török hadra többet összegyűjteni 24 ezer embernél. Egyedül a nép szerette őt, mert hisz közüle való volt, de még akkor a nép nem számított semmit a nemzetben. Az egész nemzet létszáma 350 ezer főből állott, a többi volt a misera plebs contribuens.

RIGÓMEZŐ.

II. Amurat százötvenezer emberrel rohanta meg a szabaddá lett Albán népet, melly Castriota György alatt minden lépést országából vérrel fizettetett meg a hódítóval. Végre sikerült neki egész Croya fővárosáig előnyomulnia, s az oda szorult szabadságbajnokot végharczru híni fel.

Castriota magas büszkeséggel utasítá vissza a hódolat föltétele alatt ajánlott békét s elfogadta a harczot. Huny ady sem akart rosszabb lenni nálánál; 1448 őszején. miután Europa népeit mind fölhíttá segélyre, s azoktól nem kapott biztatásnál, czimeknél és érdemrendeknél egyebet, 24 ezer főre menő seregével átkelt Kevy mellett a Dunán,

s ott csatlakozott Dan oláh fejedelem nyolcvezernyi könnyű lovasságával.

A szerb vajda Brankovics, kinek szinte csatlakoznia kellett volna hozzá, ha nem kötelességből, legalább önérdékből, nem csak hogy ezt nem tévé, hanem alattomban tudósítá a szultánt Hunyady szándékáról, ki arra rögtön abba hagyá Kroya ostromát s minden hadát kivonva Albániából, sietett a magyarok elé.

Mindkét sereg egy ponton iparkodott találkozni s ez volt Pristina mellett a Rigómező, hol ötvenkilenc év eíőtt I. Amurat elveszte életét, s mellynek emlékét azon helyen magas kőoszlop örökíté.

Mindenik fél óment látott e helyen csatázni, de Hunyady hamarább ért oda s a siető törökök elől elfoglalá a köemléket s a mezőt körülfogó hegyormokat.

A síkon a Raska folyam hömpölyög keresztül, melylyen a magyar seregnek fél napba került átkelni, míg a török had három napig mindig vonult rajta keresztül.

Egy oláh jósnő ezt rossz előjelnek jövendőié, a mihez nem kellett nagy boszorkányság. Amurat serege négy-szerte több volt Hunyadyénál.

Amurat hasztalan iparkodott Hunyadyt erős állásából kicsalni, Hunyady várt arra, hogy Castriota útban levő seregei a török had háta mögött megjelenhessenek.

De Amurat is jól tudá, hogy nincs időzni való pillanatja, ha e két elszánt ellenség közé jután d, többé ki nem menekülhet, tehát sietnie kellett Hunyadyt minél előbb letörni.

Seregeit egészen európai rend szerint osztályozva, többé nem oszloposán állítá fel, hanem szárnyakat képezve: közepett az ágyúk és janicsárok, két oldalt a natoliai lovasság, tömegekben, nem elszórt dandárokban, mint azelőtt szokták.

Hunyady észrevéve, hogy ellenfele ütközetre készül, nem várta azt be; ismerve népe természetét, hogy az a támadásban legerősebb, lovasságát három szakaszra osztá; a jobb szárnyon állt Losonczy Benedek a könnyű lovasokkai, balszárnyon Dán oláhjai Bánfy István vezérlete alatt, közepett Székely János a pánczélos lovagokkal, míg Thallóczy Ferencz válogatott lovasságával arra volt rendeltetve, hogy majd itt, majd amott megjelenve, a hol legnagyobb a veszély, ott eldöntő csapást intézzen az ellenségre, mi által a magyar had háromszorozva látszott lenni.

Eleinte csak az ágyúk és lőfegyverek dolgoztak, Hunyady ezáltal az ellenség főerejét mind derék csapata ellen csoportosítá, azt mutatva, mintha ott volna saját főereje is összesítve, s míg a janicsárok a hasztalan ostromban ezrével hullottak el az ágyúgolyók előtt, a hegyeket megkerülő török lovasságra egyszerre kirohannak a magyarok s háromszor összekeveredve velők, mindannyiszor visszaverik őket. Amurat új csapatokat küld segítségükre, azok soha sem egyesülhetnek a többiekkel, Hunyady és Thallóczy mindenütt útjokat állják, ha az egyik szárnyon letörték az ellent, sietnek a másikra, ha egy dandárt megvertek, hagyják azt futni, s neki fordulnak a másíknak; Hunyady kis hada egész nap verekszik az ellenség minden dandáraival s minden ponton vissza veri őket; Amurat kénytelen az éjszaka beálltával seregeit visszavonva, a csatatért s a nap diadalát Hunyadynak hagyni.

A magyarok egész éjjel át hallak a török táborbul a derviehek jajgatásait, kik szakállukat tépve kiáltozának Allahhoz, hogy ne vegyék el róluk szemeit. Korán reggel ismét újra kezdődék az éj miatt félben szakadt ütközet.

Amurat minden tartalékseregét csatába hozta; a ki-

fáradt, megfogyott magyarok az áj, kipihent csapatok ellenében is elfogadják a harczot.

A török imámok egész éjjel fanatizálták a janicsárokat; azok most vak halálmegvetéssel rohannak a magyar sereg ágyúira s nem rettenve vissza a golyók elől, mellyek egész sorokat söprének ki rendjeikből, elődeik holttetemein át egész odáig nyomulnak előre, hol a golyók már fejük fölött repülnek el s az ágyúk ártalmatlanokká lesznek.

De Hunyadyra találtak ott. Gyalogsága élére állva, szegzett dárdával rohanták meg a zárt sorok a merész ostromlókat s lépésről lépésre nyomva őket hátra, midőn annyira jutottak, hogy az ágyúk ismét lőtávolságban találhatták a törököket, ott megálltak előttük, mint a fal, s rajtuk keresztül ismét elkezdtek dolgozni az ágyúk, mázsányi köveket hányva a tömött csapatok közé. A janicsárok nem törhetve át az eleven érczfalat, s rontatva a rajok hulló kövektől, kétségbeesetten fordulnak vissza s rohannak megbomlott renddel.

Hunyady erre parancsot ad Székely Jánosnak, hogy a lovassággal üldözze a futókat s midőn a többi csapatok sietni fognak azok segélyére, iparkodjék őket maga után vonni, hogy azalatt Dán oláh lovagjai az ellenség báta-mögé kerülve, azt tábora közepén rohanhassák meg.

Itt kezdődött a balsors.

Székely János dicsvágytól elragadva, a helyett, hogy a vezér által kimutatott helyen megállapodott volna, túlrohant azon, belevágott az ellenség közepébe, ott csak azon vette észre magát, hogy a natoliai lovasság védetlenül hagyott oldaláról rajta ütve, körülfogja s elszakítja a főseregtől.

Székely vitézséggel gondolva helyrehozni a hibát, maga áll serege élére, s hősi, de hasztalan viadal közben, lováról lehull.

Az oláhok, kik már ekkor az ellenség közé jutottak, ezen megrémülve, a helyett, hogy a török ellen fordulnának, tömegestül átpártolnak hozzá.

Erre kétségbeesett viadal támad. Thallóczy a lovasággal s Hunyady a gyalogokkal rohannak a rendet helyre állítani, Székely lovassait kivágni s az egész sereget összeszedni.

E dühös harci tömkelegben Thallóczy számtalan lándzsadöfések alatt elesik, utána elhullanak hősi küzdelemben egyenkint Bebek Imre, erdélyi vajda, László testvérével, Marczaly Imre, Szécsi Tamás, Bánfy István, Losonczy Benedek, haláluk helyét ellenségeik holttestével koszorúzva körül.

A Hunyadyval küzdők szerencsésebbek voltak, utat törve maguknak a Karadaghi erdők felé, megmenekültek üldözőik elől, Hunyady maga az utolsó reményig küzdött, míg kardja ketté nem tört kezében, akkor ő is sietett menekülni.

Az erdőben két török martalócz útját állta s fegyvertelen létére elfogva, nála volt bogláraiból kezdte kifosztani. Míg azonban a két rabló a nyakában függő aranylánczon egymással összevesz, Hunyady megragadja az egyiket s kitekerve kezéből a kardot, azzal a másikat levágja. Emez világgá futott.

Igy menekült a legyőzött vezér Kladova környékébe – egyedül, bolyongva, ott egy szerb paraszt, kit kalauzul választott, a helyett hogy Belgrádra vezetne volna, árulólul Szendrőre vitte, Brankovics, halálos ellensége kezei közé.

A szerb fejedelem kedves dolgot vélt Amuratra nézve cselekedni, ha Hunyadyt kezébe adandja, de a nagyilelkű férfi nemes utálattal veté meg az ajánlatot s Brankovics

egy felől a magyarországi rendektől, másfelől Marnavics bosnya bojár által kényszerítve, szabadon bocsátá a hőst, de csak László fiának kezesül hagyása mellett.

„Csak a szerencse, nem a vitézség hagyott el bennünket,” ira e csatáról Hunyady egy levelében.

A nyolczezer magyar körül, kik a Cossovai mezőn elhullottak, negyvenezer török feküdt halva.

G I S K R A.

Szép idők lehettek azok!

Erzsébeth királynő cseh rablókat hitt be saját országába, hogy koronáját Ulászló ellen fia számára kivívják.

Azok bejöttek, tele építék sziklavárákkal a felvidéket, elfoglalák az arany és ezüst bányákat, pusztíták a földnépét s ország kapitánynak nevezték rabló vezérüket.

Erzsébet rég meghalt, Ulászló szinte, a magyarok épen Erzsébet fiát a trónra hozhatni fáradtak fegyverrel és ésszel; hanem azért a cseh rablók itt benn maradtak az országban, s uraknak ismerték magukat benne.

Könnyű volt nekik. Az ország színe, java Hunyadyval messze, délen harczolt, s az északon lakó földesurak, a helyett, hogy védték volna ellenük a népet, szövetkeztek velük s osztoztak a zsákmányon. Egy némelly közülök máig sem tudja, mint jutott roppant kiterjedésű jószágaihoz?

Azonban Hunyady a törökkel fegyverszünetet kötött, Brankovics csupán jöttének hírére kiadta kezesül letartott

László fiát s így az alsó ellenségektől menekülhetve fordult a felsők ellen.

Hunyady soha sem bírta azt megfogni, mint juthatott olly megtörhetlen hatalom a cseh maroknyi hadával Magyarországon, hogy az egész felvidékkel daczolhasson? A legelső hadjárat megtanítá e titokra. A mint a felvidéki urak bandériumaival a cseh rablók losonczi várát ostromlaná, megjelen előtte Giskra s Hunyady mielőtt csatára került volna a dolog, szétfutni látja a bandériumokat s ő egyedül marad kiseded veteran csapatával.

A hős dühösen vágja magát az övéivel keresztül az ellenség seregén s Kékkő várnál állomást vesz. Az ostromlott Losonczi várból egy szakállas golyó Bebeket, a bandériumok vezérét véletlenül halálra sebesítve, Hunyady lovagjai ezt is elhozzák magukkal. Ez haldokolva be vállalá, hogy ők mindegyetértésben voltak a cseh kalandor főnökkel.

Tehát áruulás volt a talisman, melly Giskrát mindannyiszor győzelmeihez segíté.

Ezt megtanulva Hunyady, az alsó magyarországi bandériumokat, a mindig hős Rozgonyiak csapatjait gyűjté maga körül, ezalatt Lorándfi György hősi kitartással védte Vár-Gedét Giskra ellen, ki innen visszaveretve Eger vár alá vonult s ott elfogott püspökük kivégzésével fenyegette a városiakat, ha kapuikat meg nem nyitják előtte. De biz azok azt felelték neki, hogy csinálhat a püspökkel, a mit akar, a haza annál elébb való.

Ekkora visszajött Hunyady s Giskra nem bizhatva többé áruulásban, rabló váraiba vette magát: – azokat Hunyady egyenkint elfoglalá s lerontató; bevette egy húzómban Ságh, Zólyom, Szepesvár, Rosnyó várait; legfontosabb vára volt e vidéken Giskrának Derencs, hozzájárulhatlan volta miatt, a baloghi völgyben.

Itt Hunyady az elemek által védett vár ellen magukat az elemeket hítta fel ostromlóul. A Balog vizét nagy gátokkal elrekesztette, a vizet felszorítá a völgybe s a cseh rablókat, mint az ürgéket, úgy öntötte ki várukból.

E hely eleste után Giskra nem tarthatta magát többé a harctéren Hunyady előtt, az országrendei tehát siettek nagy hamar békét kötni a cseh úrral, nehogy Hunyady ez utolsó hatalmas ellenségének is nyakára hágjon. Még a hadi költségeket is megtérítették neki a jó magyar urak.

Hunyady átlátta, hogy az ő személyében mindenütt a hazát üldözik saját gyermekei s most még egyszer plly elkeseredetten fordult Fridrik ellen, ki az ország kiskorú királyát visszatartóztatá.

Az aristocratia szép, ha polgárerény s nemzetiség érzet van általa képviselve, de ha csak hiú önzésre született, akkor zabla kell neki. Az angol aristocratának is megvanak másokat terhelő kiváltságai, az is örök küzdelemben van ellenpártjaival, dehogy mint egy lélek öszpontosuljon egyszerre, még csak az sem szükséges, hogy hazája legyen fenyegetve, egyetlen polgár sérelme elég arra. Magyarország aristocratiája sokáig nem tudott bele tanulni e hivatásába, s a mi később észére téríté, – az halálcsapása volt; a mohácsi vész.

C I L L E Y .

Már két ivadékon keresztül tanulta a magyar nemzet e nevet ismerni és gyűlölni.

E családban firól fira szállt a hivatás: a király és a nemzet között mint vészangyal állani; rágalmazni az érdemet, ingerelni a fejedelmet, s hasznot húzni a közviszályból.

Az ifjú királynak a császár kezében lenni veszélyes volt az országra nézve, de Ulrik kezébe jutnia veszélyes lőn önmagára nézve.

A császár ugyan az ország belsejét rombolá, midőn visszatartá tőle királyát, de Cilley az ország fejét rontotta meg, midőn azt kezébe vette.

A császárnak haszna volt abból, hogy gyámfiát magánál tartsa, s általa Morva, Austria és Magyarország rendéit kényszerítse trónja előtt könyörögve járnai; míg maga az osztrák nemzet föl nem lázadt ellene, s Eizinger vezérlete alatt Német-Újhelyen ostrom alá vévé a császárt, őt az ifja László kiadására kényszerítve.

Eizinger fölmutatá László testvérét, a szép hajadonná felserdült Erzsébethet, rongyos öltözetben, hogy lássák, milly gondját viseli gyámgyermekeinek Fridrik. Ez pedig várába beszorítva azzal fenyegetőzék, hogy ha meg nem szűnnek azt lövetni, a vitatott fejedelmet fogja kiállíttatni a falakra az ostrom lövegek elé.

A fenyegetés borzasztó volt. De Fridrik még annál is borzasztóbbat teljesíte. Nem állítá a királyt az ágyúk elé, hanem kiadta őt az ostromlóknak, olly föltéttel, hogy a míg felnő, Cilley Ulrik felügyelése alatt maradjon.

E messze tervező hidegvérű cselszövő azon kezdé gyámnokságát, hogy az ifjú királyt, ki alig volt még több, mint gyermek, hevítő életmód, részegítő italok által iparkodott kora gerjedelmekre szoktatni, hogy az elpuhult, éretlen korában elhervadt lelkületen ellenállhatlanná tegye hatalmát.

Fűszeres gyömolcsókkal, hevítő fürdőkkel készíté el a gyermek nyugvó indulatait, s az éjfélekig tartó, dorbézolásban, fiatal tánczosnőket hozott elé. S ha azután a gyermek nyomasztó álmok után sápadtan fölkel, rémletes meséket beszélt neki a vad magyarországi népekről s a királygyilkos Hunyadyról, ki két sereget s egy királyt ölt el készakarva.

Mennyire bámulhatott azután az álnok udvaronc, midőn egy napon az ifjú király, négy birodalma rendéi által egyszerre hivatva trónja elfoglalására, határozottan ezt felelé:

„Én, mint született magyar, saját hazámban akarok lakni:

És Hunyadyt, ki kormányzói hatalmát ugyanakkor kezébe letevé, s ki ellen annyi rágalmat súgtak a király fülébe, kinevezte beszercei örökös grófnak, s László fiát horvátországi bánnak.

A fondorkodók egymás szeme közé néztek, nem értve a dolgot.

Oh a magyar jelleme soha sem fajulhat el annyira, hogy egy emelkedettebb pillanat befolyása alatt ismét vissza ne,nyerje ősi nemességét.

Ha László ekkor Magyarországon marad, tán más élet lett volna számára írva a sors könyvében: hosszabb és dicsőbb.

CONSTANTINÁPOLY ELESTE.

Görögország végső vonaglásaiban volt már. II. Amurat holta után egy merész fiatal férfi ült a török trónra II. Mohammed, kinek hatalma egész Európát előntéssel fenyegette, s azt tenni akarata is volt. A nagy görög birodalomnak csak fővárosa állt még, *Constantinápoly*, mellynek legutolsó és legszerencsétlenebb fejedelme volt akkor *Constantin*.

Köröskörül Ozmán kézben volt már birodalma s fővárosa minden órán elveszendő volt a nőttön növvő hatalom óceánjában.

Alig kötött békét Karaman Oglival Mohammed, midőn folyvást a leggúnyosabb tisztelet küljelei mellett, elkezdé roppant előkészületeit a görög birodalomnak veszendő s az ozmának leendő fővárosa ellen.

Az átelleni partra erős várat építtetett, a falvakat köröskörül elfoglalá s a magyar születésű Orbánnal óriási ágyúkat öntetett, miknek tizenkét arasznyi széles torka mérföldnyi távolra hajigált hat mázsás köveket s hangjával hús stádiumnyi körben reszketteté meg a levegőt.

Constantin észrevéve a fenyegető előkészületeket, segélykiáltása hangjaival felzavarta egész Európát. Mert tulajdon népétől úgy is hasztalan várt segélyt.

Az egész görög népből nem vált több ötezer embernél, ki hazája utolsó maradványát védni előálljon, a többi elásta pénzét, eldugta fegyvereit, vagy imádkozni járt a templomba, hogy tegyen az Isten számára csodát!

Mivé lettek Sparta és Athenae utódai!

E vég-szorongattatásban Constantin csak szomszédaitól remélhetett segílyt, de ott a bölcs német urak nem tettek egyebet, mint tanácskoztak és semmit sem végeztek, itt a magyarnak fegyverszünete volt a törökkel s miután már egyszer a görög császár kedveért történt békeszegés olly véresen megriasztá, nem volt lehetség azt másodsor megszegetni vele.

Constantin arra volt szorulva, hogy egykori ellenségeit, a római hitfeleket, a pápát, az olaszokat híja segílyére, megígérve, hogy viszont ő is lemond hite dogmairól, s a római egyházzal egyesül.

– Mit! kiálta fel a görög nép, midőn megérté uralkodója szándékát; – benne legyen a hitformulában a „filioque” s az ostya savanyítatlan kovászból készüljön! És szinte föllázadt a pápa által küldött mintegy kétezernyi genuai segédsereg ellen, sőt egy tagja a császár családnak azt monda a nép közt, hogy inkább akarja a szultán turbánját látni a főoltáron, mint a pápa tiaráját!

Lőn nekik az ő kívánságuk szerint.

Eszeveszettül felfordult minden a városon belül, a görög apácák adták a példát, az urak, a köznép kaptak rajta, gúnyolák, kaczagták a római lovagokat, lakoma volt minden háznál, minden éjjel s búcsújárás minden utcán, minden nappal, a hol a görög nép dühödten énekelve hordta körül czifra védszentjeit, hogy szabadítsák meg a várost a töröktől, a pápától, meg a császártól.

Így viselte magát Constantinápoly népe, midőn a legelső bomba közé esett.

Ekkor egyszerre elhallgatott mindenki s bújt, ki merre látott.

Csak Constantin állt ki a bástyákra, és a genuai lovag Justiniani, segédcapatával.

Constantinápolyt két oldalról a tenger öböl védte s az el volt zárva egy nagy lánczczal, hozzájárulhatlanul a csatornában horgonyzó török hajóhadnak, melly több mint 300 hajóból állott.

Csupán a száraz föld felől lelete a várost megostromolni, melly oldalról kettős fal és száz lábnyi mély árok védte.

Ez oldalról intézte Mohammed az első támadást 278 ezer emberrel.

Az első ostromok csak vérébe kerültek a töröknek s a nélkül, hogy egy lépéssel előbbre haladt volna, ha minden görög úgy harczolt volna, mint azon néhány ezer férfi a császárral, a félhold nem jut a Sophia templomra soha.

A szorongattatás e pillanatában hirtelen új segítség érkezik Genuából, öt hadi hajó fegyveres néppel és eleséggel megrakva.

A Bosporusban tanyázó török hajóhad útját állta az érkezőknek s ezzel vad viadal kezdődött a tengeren.

A szultán maga is megjelent a parton, embereit biztatva, fenyegetve és buzdítva; míg a byzanczi nép henye kíváncsisággal gyülekezett a falakra, mintha csak egy circusi mulatságban venne részt, a helyett, hogy szövetségeseit segítené.

Kétszer verte vissza az öt genuai gálya a törökök ügyetlen hajóit, midőn a szultán harmadszor is támadást parancsol népeinek, maga is átkozódó szavakkal rohanva lovastul a hullámok közé, s káromolva a szeleket és habokat, mellyek mind ellene esküdtek. E harmadik összecsapásban tökéletesen szétverték a genuai gályák az egész török hajóhadat, melly tizenkétezer embert veszelve, bomlottan menekült az anatóliai kikötőkbe.

A szultánt úgy látszék, hogy elhagyta a harcz szerencséje, de nem az ész és akarat, azt újra kezdeni.

Hol óriási hatalom titáni gondolatokkal párosul, ott a csodák nem lehetetlenek.

Miután a tengeren át nem vihette hajóhadát a szultán az ekárt kikötőbe; a szárazon vitte azt oda.

Hihetlennnek látszanék a terv, ha nem valósult volna.

Myriad nép sietett parancsára a Jasontól Galatáig terjedő tért síkká egyenlíteni, akkor a több mint 8 mér-földnyi távolságot erős deszkákkal rakták ki s azokat bekenve faggyúval, e sikamló ösvényen keresztül taszíták a török hajókat egész a tengerig; s egy reggelen az ostromlottak a kikötőben látták az ellenség hajóit, mellyeket a mély génuai gályák ott meg nem támadhattak.

Erre egy úszó gátot építenek a törökök, összekötözött hordókból, mellyeket felyül fold kosarakkal kitömve, arra állíták fel ágyúikat, a városnak ez oldalról leggyöngébb falait lövetve.

Mohammed felszólítá a császárt, hogy adja fel a várost, s azután legyen alattvaló fejedelme, különben népével együtt legyilkoltatik. Constantin erre, őseihez méltón, azt válaszolá, hogy védni fogja városát az utósó lehelletig.

E végveszély idején történt, hogy Magyarhonban László lépett a trónra s kijelenté, hogy a fegyverszünet, mit Hunyady kötött a törökkel, őt nem kötelezi, e végett felszólítá követei által a szultánt, hogy Byzancz ostromát hagyja abba, különben Hunyadyt küldi ellen.

Ez izenetre szokatlan suttogás kezde terjedezni a török táborban; Byzancz fölött éjjel ismeretlen fény derült fel, s a babonás törökök azt mondák maguk között, hogy ez a város védszellemének biztató világa.

A suttogásból zendülés lett, a török főnökök csopor-

tosan rohantak a szultán sátorára, őt kényszerítve, hogy az ostrommal hagyjon fel, s fenyegetek, hogy ha az ég intéseinek nem enged, meggyilkolják.

Mohammed kezökben érezve magát, csak néhány napi határidőt kért a zendülöktől.

Köztük volt ifjúkori nevelője is, Haly basa.

A következő éjjel ismét megjelent az electricus fény phoenomenon az égen Byzancz felett, de éjféel előtt már eloszlott.

– Ez jó jel, monda a szultán ominosus harcosainak s még egy utósó általános rohamra állítá fel őket ígérve, hogy ha ez nem sikerül, abbahagyja az ostromot.

Még egyszer fölszólítá a császárt városa feladására, a pulya városi nép kívánta az ajánlott jármot, de a császár megveté őket és az ajánlatot, s keserü elégtételül érezte magában, hogy e gyávák, kik nem siettek hazájukat megvédeni, legalább vele együtt fognak elveszni.

A következett éjjel a török sátorokban köröskörül meggyújtott világok bizonyíták, hogy most a törökök imát és böjtöt tartanak, mint szokták csata előtt, s Constantin kémei által előre tudósítva volt a más napi ostrom felöl.

Még azon éjjel összegyújté bajnokait. Isidor cardinal a Sophia templomban megáldá őket. Ez volt az utolsó keresztényen isteni tisztelet azon templomban. A hősök kezét szorítanak s kiki szétoszlott rendelt helyére, elhatározva ott nem győzni többé, hanem meghalni.

Mohammed korán reggel három óra után megkezdeté az ostromot. Elöl rendelé azon seregeket, mellyek fölláztak ellene zendülő vezéreikkel együtt. Ezrével hullottak azok el a védők lövései alatt. De hisz nem is volt egyéb rendeltetésük, minthogy az utánuk jövök számára betöltésék a mély árkot holttesteikkel.

És azok betölték azt, a nélkül, hogy csak egy is közülök a falakig eljuthatott volna.

Rajtuk keresztül rohantak ekkor a falakra a Romániai s Anatoli seregek.

Hasztalan küzdöttek azok is. Két órai dühös verekedés után leszórták azokat is a védők falaikról.

Ekkor dühösen parancsolá Mohammed, hogy az ágyúkkal a küzdő tömegekbe lőjjenek, nem nézve, hogy egy ellenségért tíz jobbágy hull-e el a lövésektől s azzal neki zúdíttá janicsárjait a már kifáradt hősökre.

A kétségbeesés azokkal is elfogadta a harczot, a védők még egy lépést sem engedtek; utoljára maga a szultán is közberontott, tartalékul hagyott tízezer főnyi válogatott seregével. A hangyasokaság rohant fel az ostrom hágcsókon, ezrével hullva alá s két annyi támadva helyette. A szultán vasbuzgánnyal verte hátul a hátrálni akarókat.

E perczen egy nyíllövés keresztül fúrja Justiniani karját, a hős elsápad, saját vérét meglátva, s kardját elejtve kezéből, elhagyja helyét. Az oldalánál küzdő Constantin hasztalan kiált utána: egyedül marad ott a falakon kisdied csapatfával.

Még egy erőfeszítés a törökök részéről s a janicsár Hasszán a lófarkas félholddal kezében, első szökik a falakra. Utána harmincz társa, kik közül tizennyolczat rögtön leölnek. Erre átözlök a bástyán az erőt vett török had. A görög vitézek egyenként hullottak el, helyeikről nem távozva.

Constantin, látva a harcz végét, elvété bíborpalástját, koronáját, s kivont karddal a közvitézek sorába állt, ott esett el végső viadalban, nem ismerve azok által, a kik legyilkolák.

A byzanczi nép kardélre, vagy rablánczra jutott.

Sorsán senki sem okult azóta.

A históriától senki sem akar tanulni.

ÚJ C S A T Á K .

A mint az ár összecsapott, a görög birodalom utósó szigetje fölött, Mohammed Europa többi részei felé fordult világhódító kardjával.

Többé nem ravasz kötekedéssel keresett ürügyet a szomszéd tartományok meghódítására; egyenesen rájuk izent, hogy vessék magukat hatalma alá s fejedelmeik menjenek, a merre akarnak.

Az ingadozó szerb, bosnya és oláh hercegecskék most ijedtek még csak el pártfogójuk nyilatkozatátul, s kit annyiszor el akartak veszíteni, mindnyájan Hunyadyhoz folyamodtak végveszélyükben segélyért.

„A mint egy Isten van az égben, úgy egy úrnak kell lenni a földön, s az én vagyok!”

E szavakat monda Mohammed Constantinápoly eleste után.

Europa hallá e szavakat, és megreszketett előttük.

Csak egy ember volt, ki tagadni merte azokat, s az volt – Hunyady.

A trónjáról elriasztott Brankovics, ki sorsát ön maga készíté és azt megérdemelte, most könyörögve futott az annyiszor elárult magyar kormányzóhoz.

S Hunyadyt nem kellett kétszer hívni illy harcra.

Épen Erdélyben táborozott, midőn Mohammed Bran-kovics ellenmondására hadseregével Serviába ütött. Hunyady rögtön átkelt Nikápolynál Bulgáriában, az elől utól talált török hadakat elseperve maga előtt.

Mohammed e híre seregének egy részét Huiiyadyra küldé Bolgárországba, maga a főhaddal azalatt Servia erősségeit ostromoltatá.

A Bulgáriába küldött had már nem találta ott Hunyadyt, s midőn Mohammed Ostrovicza elfoglalása után Szendrő falait löveté iszonyú mozsaraival, egyszerre véletlenül váratlanul ott termének Hunyady zászlóaljai.

Olly hatalmas volt már ekkor e névnek, hogy a Sztambult elfoglaló hadsereg vad erőszakkal rohant a szultán táborára, midőn a túlparton meglátta Hunyady zászlóit lobogni s kényszeríté a szultánt Sophiáig visszavonulni, egyedül Firuz béget hagyva ott 32 ezer emberrel Hunyady mozdulataira vigyázni.

Firuz bég serege észrevéve azt, hogy a főtábor által mintegy áldozatul van odahagyatva, minden katonai erélyét ellátszott veszteni, úgy hogy Hunyady a török had szeme láttára kelt át a Dunán, a nélkül hogy valaki akadályozta volna benne.

Egy reggelen, a mint a sűrű köd, melly a vidéket fedezé, felszakadt, az aggódó török had kétszáz lépésnyi távolban látta maga előtt csatarendbe állítva az egész magyar sereget.

Firuz bég minden vitézsége sem volt képes a török hadat a csatatéren megtartani; az első rohamnál szanaszét bomlott az, s elhullt vagy elfogatott, foglyul esett maga Firuz bég is, s csak egy kis csapat menekült Sophiáig, tudatandó Mohameddel, hogy még van Európában egy nép, melly kérkedő mondatát meghazudtolja.

Pár nap múlva, nagyobb bizonyosság okáért maga is ott állt Hunyady a szultán előtt.

Mohammed jónak látta a Haemus szorosai mögé vonulni vissza előtte s elébb minden erejét összegyűjteni azután szállani síkra a legiélelmesebb vetélytárs ellen.

Hunyady diadallal vonult vissza Nándorfejevárra.

E diadal hősei közt volt tizennégy éves fia is, Mátyás, kit édes apja ugyanott a hírneves hős Laczkófi csatapallosával ütött lovaggá.

– Légy jobb apádnál! szólt a hős fiához.

A körülállók fejüket csóválták. Az lehetetlen.

És a sors bebizonítá, hogy lehetett.

HAZAÁRULÓK.

A külellenséget, bár idegen, tudjuk tisztelni; az árulót pedig, mentül közelebb rokonunk, annál jobban gyűlöljük,

Hunyady személyében az egész nemzet volt képviselve. ő volt mintaképe mindazoknak, kik bátrak, kik nemesek, kik magyarok voltak.

Az egyetlen kar, mellyben a nemzet ereje összpontosult, az egyetlen fő, melly által a nemzet gondolkozott.

Ő egy maga a védbástya, melly az egész keresztyén-séget oltalmazta.

S mégis voltak sokan, kik őt elveszteni jobban iparkodtak, mint maga a török.

A Garák, az Újlakyak, és Cilley.

Amazok országtanácsot állítottak, melly Hunyady kezéből kivegye a hatalmat, ez utóbbi kitérve a király kegyéből a becsületes Eizingert, rávette a gyermek lelkű fejedelmet, hogy Hunyadyt, kit ő koronára vágyással vádolt, hivassa magához Bécsbe s titkon végeztesse ki.

De Hunyady eszén volt bárminő ellenséggel szemben, s midőn Cilley fogadott orgyilkosait egy Bécs melletti faluba elhelyezve, Hunyadyt a kivetett hálóba csalta, egyszerre azt vévé észre, hogy Ő és egész orgyilkos csordája kétezer magyar lovastul van körülvéve, kik úgy tettek, mintha csak véletlenül termettek volna ottan.

– Hogyan remegsz előttem: monda Hunyady Cilleynek, pedig te akarsz engem megöletni, nem én téged. Most menj vissza. Ha szereted magadat, őrizkedjél velem még egyszer találkozni.

Nem is találkozott többé, mert midőn László később a budai országgyűlésre hivatá maga elé Hunyadyt, az ország legfőbb tekintélyei: az érsekek, püspökök és zászlósok, Szilágyiak, Bápriak, Perényiek, Rozgonyiak egymás után keltek föl szemére hányva a könnyelmű ifjúnak, hogy hazaárulók tanácsadásaira hallgat s hitvány kalandorok szavára az országot legelső hőstől, s a keresztyénséget egyetlen ótalmától akarja megfosztani.

A minden jó érzelemre fogékony lelkületű király visszaborzadt saját szándékától, s a fondor Cilley szökve futott el a budai gyűlésből, midőn Hunyady ugyanott egyedül és fegyvertelenül megjelent.

László király pedig az egész gyülekezet előtt megesküvék, hogy semmi árulkodó szót nem fog Hunyady ellen meghallgatni többé; s kisebb fiát, Mátyást királyi udvarába fogadta.

A nép azt hívé, hogy ez megtiszteltetés, Hunyady jól tudta, hogy *ez kezesség*.

NÁNDOR FEJÉRVÁR.

Midőn Mohammed kimondá, hogy amint egy Isten van az égben, úgy egy úr leend a földön, nagyon jól tudá, hogy a föld többi urai milly gyöngék ellenében s mint rontják egymást közösen.

A sok nagy népek apró fejedelmei annyira el voltak foglalva csekélységes ügyeikkel, hogy Mohammed egész bizonyossággal vélte meghatározhatni: hány nap múlva fog Belgrádon ünnepelni és azután Budán, azután Bécsben, azután Párizsban.

És bizonyára, ha az első dátumban meg nem csalódik, a többi könnyen bekövetkezhetett volna.

Midőn százhatvanezer emberrel s iszonyú ágyúival Nándor-fejérvár alatt megjelent, a magyarokon kívül a fenyegetett népek egyike sem küldé ellene ígért seregeit.

A budai országgyűlés rémülettel hallá a hírt, csak a Cilley Gara-párt és Hunyady nem osztá a rémületet.

Amazok azt hívék, hogy Hunyady el fog veszni, ez pedig azt, hogy meg fogja menteni a hazát.

A rendek, a király, az országhoz mindig jogot tartó pártok siettek minden hatalmukat átruházni az egyetlen férfira, kit veszély idején mindig késznek találtak.

Hunyady rögtön ellátta eleséggel és hadsereggel Belgrádot s míg ez az előre nyomuló török hadat fenntartandá, sietett sereget gyűjteni annak felszabadítására.

Szilágyi Mihály, Belgrád kormányzója már június elején tudósítá a királyt, hogy Mohammed megérkezett.

László rögtön elfutott Bécsbe, vadászat színe alatt hagyva el a várost s a veszélyes napok dicsőségét Hunyadynak engedve át.

Eltűnése jeladás volt az udvarába gyűlt főuraknak, kiki szaladt haza a maga várába, menedékről gondoskodva harcz helyett.

Mi állt még Mohammed útjában, hogy Magyarországot, hogy Európát félholdja uralma alá görnyessze?

Semmi más, mint Hunyady rettenetes nevének hatalmával. Mert az egész hadsereg, mellyel ő Karomnál tábort ütött, Mohammednek bátran útját állva, alig tévé a török seregnék egy tizedrészét.

És Mohamed egész túlsúlyával hatalmának nem merte öt ott megtámadni, hanem előbb Belgrád ostromához kezdett.

Nándor-Fejérvár a Duna és Száva által képzett hegyes félszigetben fekszik egy emelkedett sziklaormon, nehéz falakkal körülvéve, a száraz felöli oldalán bástyákkal és árkokkal védetve.

Vele átellenben fekszik Zimony, mindkét várost egy híd köti össze

Öt mérfölddel odább, a jobb parton áll Zalánkemény a hajdani Rittium romjain.

Mohammednek kétszáz vitorlából álló hajóhada egész odáig tartá a Dunát elzárva, hogy a magyar sereg Belgrád segélyére át ne kelhessen.

A száraz felöli bástyák ellenében huszonkét roppant ágyú volt felállítva, huszonhét láb hosszú csövekkel, s hét roppant mozsár, melyek kő golyókat hajigáltak a várba, s mellyek dörgése Szegedig elhallatszott. A nagytemplom,

a város alatt lóporral és ostromszerekkel volt megtöltve, s egész seregei β tevéknek és bivalyoknak hordták a fegyvereket az ostromló sereg számára.

Hunyady mindezt tétlenül nézte, várnia kellett, míg több haderő gyülekezik hozzá.

Nemsokára megérkezének a karomi táborba Koroghi, Rozgonyi és Kanisay bandériumaik élén s utánok a szent missionarius Gapistrán barát, összegyűjtött keresztes-hadával.

Ennyi erőnövekedés elég volt Hunyadynak arra, hogy az elhatározó harczot megkezdje, melly eldöntse Magyarország sorsát.

Első teendő volt a várba élelmiszereket és új haderőt küldeni.

Ez lehetetlen volt, mindaddig, míg a török hajóhad a Dunát elzárva tartá.

Meg kelle próbálni a leglehetőlenebbet. Hunyady jól látta, hogy a török gályák sokkal nagyobbak voltak, mint azon kis tölgyfahajók, mellyek a péterváradik kikötőben rendelkezésére állottak, azonban mégis megkísérté velők amazokat megtámadni.

Felülteté e dereglyékre a keresztes had egy részét és Koroghi gyalogságát, csupán egy gályát rakva meg legjobb vitézeivel s nehéz kartácságyúkkal s maga a parton kísérve lovasságával kisedd hajóhadát, rá ereszté őket a törökökre.

Roppant hahota fogadta a közlegőket a török gályák ról, nevetségnek tetszék dereglyékkal támadni meg a nehéz vitorlás hajókat.

De az első támadás komolyságra tanítá az ellent.

A fanatisait keresztesek vad dühvel rohantak ellenekre, a közelből hajigálták rájuk az olthatlan görögtüzes

koszorúkat, míg az elől evező gálya egyenként sülyeszté el ellenei hajóit ágyúí lövéseivel.

A roham hevessége kényszeríté a törököt egész hajóhadát a csatába hozni, mellyet a belgrádiak észrevéve, hirtelen negyven hajóval kirohantak a Dunára, két tűz közé szorítva a sokkal hatalmasabb ellent.

A török hajóhadnak ekkor vált kárára gályái nagysága; a szűk vízben két oldalrul támadva meg, egymás miatt nem tudtak mozogni, öt órai harc után szét volt rombolva az egész török hajóhad, a legnagyobb gályák elfoglalva, a kisebbek elsüllyesztve, megégetve, s a diadalmas magyar had szent győzelmi énekkel vonult be az ez oldalról megmentett testvérei várfalai közé.

E diadal elég jó volt kezdetnek. Nemsokára megérkezék Belgrád alá a segélyül jövő kereszteshad. Mintegy hatvanezer ember, nagyobb részint a népből valók, diákok, földművesek, parasztok. Fegyvereik, a mit hirtelen kézbe kaphattak: nehéz rozsdás kardok, kaszák, csépek és buzogányok; de mind jó fegyver az olly emberek kezeiben, kik föltették magukban az utósó lehelletig nem hagyni el a csatatért.

Papok, barátok pótolák náluk a vezérek helyét, harangok csengetyűk a trombitákat. – „Jézus!” volt a vezényszó, s azután: „rajta magyar!”

Mohammed megvetőleg nézte, mint sereglenek a túlparton e csöcselék hadak, s nagy szavakban esküvék, hogy azon vár, melly atyjának hét hónapig tudott ellenállani, tizenégy nap alatt birtokában leend, s diadalát két hónap múlva Buda ormain fogja ünnepelni.

Nyolcz nap, nyolcz éjjel folyvást dörögtek a faltörő ágyúk Nándor falai ellen, s a külső bástyákat nagy részint romokba dönték.

Július 21-kén az alkonyat óráiban általános ostromra zúdítá seregeit Mohammed.

Minden lépést drágán fizettek meg az ostromlók, de ott az emberélet olcsó volt s a magyar seregek dühös viadalközben kiszorították a külvárosból, mellynek ledől a bástyáira az ostromlók kitűzték diadaluk jeleit, a lófarkas félholdakat.

Eszünkbe jut itt Dugonics Titusz neve; kinek emléket megtartogatta az utókor annak tanúbizonyságára, hogy vannak pillanatok, mikben az ember saját életét tétozás nélkül veti oda.

Egy tornyot védett a magyar hős, mellyet túlnyomó török had ostromla. Egy pillanatban óriási török zászlóvivő ugrik fel a bástyára s diadaljelül fel akarja tűzni a kezében emelt félholdat.

Dugonics kifáradt erejével nem bírva a törököt leküzdeni, hirtelen egész testével ráveti magát s átnyalábolva magával együtt lerántja a toronyból. A száz lábnyi mélységbe mindkettő agyon zúzva jutott le.

Már hangzott a szultán sátorában a diadalzene, már a vezérek készültek seregeikkel együtt hajóra ülve Zimonyba átköltözni, nem bírva visszatartani a belváros ellen rohanó árt, a törökök nem küzdhetve mindnyájan a hídon, melly a belvárost a külvárostól elválasztá, merészen rohantak le az árkokba s kapaszkodtak fel a falakra.

Már reggeledett s a csata még mindig egyenlő hévvel folyt, a vér körüli árok már tele volt ostromló tömegekkel, kik egymás holttesteivel temetve be az árok vizeit, kapaszkodtak fel az ormokra, s a védők már belefáradtak a küzdelembé, hol egy emberre tíz ellenség jutott.

E pillanatban, midőn a végerő is kifogyni látszék,

köröskörül megzendül a „Jézus!” kiáltás s a keresztes sereg vezére Kapistrán János által a fanatismusig felbuzdítva olajba, és szurokba mártott rözse kévékkel rohan a – falakra, azokat meggyújtva s az ostromlók közé az árkokba szórva. Azokat zavarba hozta az olthatatlan tűz, melly ellen semmi fegyver sem bírta őket megvédeni s vad sietéssel törték magukat az árokból kijuthatni, melly köröskörül lángba borulni látszott, mintha víz helyet lávafolyamot bocsátottak volna bele. A ki nem menekülhetett az olthatatlan lángok között égett meg nyomorúan.

E rémjelenet megdöbbené azokat is, kik a hídon harczoltak, hirtelen összezavarodva visszafordultak, vezéreiket, kik elől voltak a harczban, mostan hátul hagyva. A dühbe hozott kereszthead utánuk rohan vérszemet kapva. A fanatizmus ellen nem segít sem fegyelem, sem vitézség; a janicsárok színe java elhull a kaszák és buzogányok csapásai alatt, elesik vezérük maga, a rettenetes Kazán bég, annyi véres csaták diadalmas hőse, elesik Karazi bég, a Ruméliai seregek vezére, s az egész török sereg kiveretik a külvárosból is, ott hagyva a csatatért, halottaival s kitűzött zászlóival a győztes magyar seregnek.

Hunyady rögtön ellátá a tört falrészeket hadai legjával, megtiltva nekik az ellenségre kirohanást.

De a fegyelemhez nem szokott kereszthead nem bírt a vezér szavának engedelmessé válni. A tilalom ellenére kiszökött néhány ezer a várból s egy dombra felállva elkezdett az ellenségre nyilazni.

Egy sereg Spahi ellenük nyargalva, azokat a keresztes csoport olly nyilzáporral fogadta, hogy kénytelenek voltak visszafordulni: kevés idő múlva tehát még több jött rájuk; a bátor fiúk azokkal is elfogadták a harczot, mellyet többi társaik meglátva a falakról, nem hagyták

magukat többé visszatartóztatni, hanem siettek a kis csoport segélyére.

Kapisztrán barát észrevéve társai veszélyét, fut közbök, vissza akarva őket téríteni a városba; oda érve azonban őt is elkapja a harcz lelkesedése, s a helyett, hogy csitítaná, magával ragadja a sereget, melly nem tekintve merénye kivihetlenségét, neki rohan az egész török tábornak.

Hunyady már látja, hogy a kereszthad maga ellen zúdítá az egész török tábornak s nem bírva azt visszatéríteni, elhatározá magában legalább kivágni a bajból s míg a barát buzgányos hadával három sánczot foglal el a töröktől minden ágyúval egyben a vezér egész seregével előtör a kapukon.

Mohammed látva, hogy a csőcselék barát vezérével egyik sánczát a másik után foglalja el, dühbe jöve, az egész Spahi dandárt küldi ellenük, kiknek rohamát a kereszthad nem tarthatva fel, megszalad s a lovasság tömegeitől gázoltatva szinte a város faláig fut hanyatt homlok vissza.

Egyszerre megszólalnak Hunyady trombitái. A minden kapukon előrohanó lovasság tág kanyarulatban vágatott a Spáhik mögé, egy jól kivitt mozdulatban elvágva azokat a janicsároktól, kik a sereg derekán álltak élükön magával Mohammeddel.

Most a Spahi sereg rögtön két tűz közé szorul, s míg a magyar lovasság mindig messzebb tereli őket a csatától, azalatt Hunyady pánczélos gyalogsága zárt rendben nyomröl a janicsárok ellen.

Erre általános lesz a csata; mindenütt hangzik a harczkiáltás, a fegyverek csengése, a lovak robaja, az ágyúk dörgése, s a halálordítás, mindenütt foly a vér, hullanak a

hősök, elöl küzdenek a vezérek: maga a szultán is csatarendben harczol a magyar gyalogság ellen, míg egyszerre egy kopja által oldalbaütetve, vett sebén megrémül s megfordítva lova kantárát, nyargalva hagyja el a csatatért.

A szultán futása eldönté az ütközetet.

A darabokra szagगतott török had, roppant tömege semmi által sem tartatva többé össze, elszéledt, szétvertett, több mint negyvenezer halottat hagyva a csatatéren, az árkokban, a sánczok között.

Mohammed a következő éjjel serege romjaival visszavonult Romániába, a győzteseknek hagyva táborát, háromszáz ágyút s huszonhét gályát élelemmel rakva.

Futása riadójel volt a szerbeknek: a rájuk küldött seregeket basájukkal együtt agyonverek.

A Belgrád alól elfutott török had még biztos menhelyére jutva is annyira el volt telve félelemmel, hogy Hunyady puszta közeledtének hírére el kezdé széllyel szökösni. Mohammed csapatonként öldösteté le Sophiában a visszahozott szökevényeket.

A roppant hullámcsapás, mellynek egész Európát el kellett volna önteni, a legelső szikla parton széttörött. Mohammed megalázva tért vissza országába s kénytelen volt becsülni és elismerni azon népet, melly bátorságával s honszeretetével egyedül bírta őt legyőzni.

E tettel be volt végezve Hunyady missiója. A világszellem azon órában, mellyben a dicsőség koszorúját feltévé fejére, vissza hívta őt magához.

Midőn az európai fejedelmek magasztaló izenetei egymás után érkeztek Nándorra, a hős, ki azokat megérdelmelte, már megszűnt élni; a harcz fáradalmi megtörték teste erejét s csatáinak osztályosa, a jó Kapisztrán könnyezve adá tudtára, hogy halála közel van.

A haldokló hős magához hívatá fiait: Lászlót és Mátyást: mindkettő hős volt már akkor; ott megáldá őket s örökségül hagyta számukra – honszeretetét. A körülé álló fő urakat kérte: hogy szeressék fiait s ne hagyják el a hont.

Néhány pillanat múlva Magyarországnak s a keresztyénségnek legnagyobb embere a magasabb hazákba tért meg.

Feledhetetlen, mint ember, mint honfi, mint hazafi.

Tízszer verte meg elhatározó ütközetben az Ozmán haderőt s még ellensége is megsirató őt, – a nagy Mohammed. – Europa legnagyobb hadvezérének nevezve.

Kevés nap múlva utána költözött a boldogabb hazába lelki barátja, a nándori győzelem osztályosa, a hetven éves Kapisztrán barát is.

HUNYADY LÁSZLÓ.

Mikor a nap leszállt, örülnek a csillagok, hogy ők is világíthatnak.

Pedig hiába esküsznek össze, hogy többé fel ne hagyják jöni a napot; a túlsó oldalon ismét előtámad az.

Alig hunyta le szemeit a minden igazak vezére Hunyady, midőn ellenségei főlemelek szarvaikat.

Nem sokan voltak, de hatalmasak, mert a királyhoz legközelebb álltak s az ő kezei által cselekvének.

Mindnyájok közt legelől áll Cilley Ulrik.

A hős halálával megmentette a hazát, a gyávák siettek azt elfoglalni maguk számára.

A Futakra hirdetett országgyűlésen Cilley ország helytartójává, Újlaki, a másik ellenség, főkapitánnyá neveztetett ki. – Gara László volt a nádor.

Az ország három legfőbb hivatala Hunyady család s a haza esküdt ellenségei kezébe jutott.

Mert a ki ezen időben a Hunyadyakat rontá, – rontá az országot; a ki Hunyady László kezéből kivette apja kardját, a hazát fosztá meg fegyverétől.

Künn új erőt gyűjtött az Ozmán. Belgrádon szinte új készülétek tétettek a Hunyadyak által az ellenség illő elfogadására. A fondor hízelgők e buzgalmat nagyragyásnak kerestelek s rávevék a királyt, hogy vegye el a Hunyadiaktól szép szerével Belgrádot.

A terv jól volt kigondolva.

A király meglátogatandja a híres csaták helyét, s mintha csak mulatni jönne a várba, idegen cseh és német hadaival lassankint bevonul s a magyar helyőrséget kiszorítja belőle.

Cilley még tovább szötte a tervet, neki nem lehetett addig nyugalma, míg csak egy Hunyady élt; haláluk el volt végezve lelkében s egy levele, mellyet Brankovicsnak, a vén esküszegőnek írt, tanúsítá jó akaratát.

„Nem sokára, így szólt a levél, olly két gömböt fogok Belgrádról kezedbe küldeni, a millyennel nem laptázott még szerb fejedelem, – értve a Hunyadiak fejéit.

De a levélvivője elárulá szándékát Hunyadynak, s a levelet neki adta által.

Hogy is tudnak a hitszegők mások hűségében bizni?

Hunyady mindenről értesülve volt, midőn a király Nándor-Fejérvárra érkezett, s őt és a velejött magyar hadakat beereszté a várba, hanem az utánuk sompolygó idegen népek előtt felhúzatta a hidakat.

A királynak e tény több volt mint elég gyanúja megerősödésére, s Cilley sietett az ifjú, izgatag léleknek emlékébe hozni mindazon meséket, mik a Hunyadyakról szóltak.

Mint jövendölt egy csillagjós királyi méltóságot Hunyady Lászlónak, s mint jósold maga a haldokló Kapisztrán ugyanannak kora halált, Mátyásnak azonban a magyar trónt s mint iparkodik a két ifjú e jóslatokat megvalósítani, ha másképp nem, királyuk halála által is.

László elszörnyedve kérte nagybátyját, hogy mentse meg őt a veszélytől s tegye a Hunyadiakkal, a mit legjobbnak lát.

Cilley nem merte megkísérteni: hogy Hunyady Lászlót saját várában elfogassa, Márton napra nagy lakomát rendezett, mellynek örömei között fogadott gyilkosok rohanjanak a védtelen ifjúra s őt leöljék.

Hogy bízhatnak az árulók mások hűségében?

A fogadott gyilkosok rögtön siettek Hunyady Lászlót a nemtelen tervről tudósítani s a felharagított ifjú rögtön magához hivatá Cilleyt.

A rossz lelkiismeret gyanakodó. Cilley pánczélt öltött dolmánya alá s kardot kötve jött a szóváltásra, mellyre őt Hunyady könnyű házi öltözékben s fegyvertelenül várta.

Itt szemére hányta Hunyady László grófnak mindazt, a mit atyja és a haza ellen elkövetett.

Ulrik megvető daczczal felelt, mindaddig, míg Hunyady elővonta kebléből a Brankovicshoz írt levelet; azt a meglepett cselszövő szemei elé mutató.

A gróf elárulva s saját törében megfogva érezvén magát; a midőn Hunyady azzal fenyegetőzék, hogy ha bitorolt hivatalait a nemzet kezébe vissza nem teendi, mindez ármányait napfényre fogja hozni; egyszerre egy

csapással ketté akarva vágni a csomót, midőn látá, hogy egyedül vannak s ellenfele fegyvertelen, hirtelen kardot ránta s Hunyady László fejéhez csapott, egy kardvágással vélve titkokat és ellenséget eltörölhetni.

De nem olly könnyen megy az.

Hunyady László többször állt már ellenséggel szemben, minthogy kivont kard látása zavarba hozta volna bár fegyvertelenül és orozva találta is az.

Azon időkben roppant carniol gyűrűket viseltek a férfiak kis ujjaikon, minőket most is csodálhatni a museumokban, az első csapást e gyűrű tartotta fel Hunyady fejről s a második csapás már az övé volt. Kitekerve a hórihorgas, madárlábú gróf kezéből a kardot, nem menti azt meg a ruha alá rejtett pánczél. Ha vas közé lett volna is kovácsolva lelke; az ifjú karja kivágta volna azt gonosz szívéből. Az örök ellenség, a haza esküdt átka, a minden becsületesség üldözője, a király megrontója, az erkölcsiség megfertőztetője, az olly sokáig uralkodott ördög emberi alakban most az egyszer halva rogyott össze, a boszúálló lábainál saját orgyilkolásra kivont fegyverétől átveretve.

A tusára összefutott urak mindegyike belemarta kardját az elesett testébe, hogy a zajra előjött király lábaihoz véressen tehesse azt le, ezt mondva; „mi öltük őt meg!”

Hunyady barátai mindazt vallák a király előtt, hogy egyedül ők verték le kedvencz tanácsosát.

A király tanult színlelni meggyilkolt nevelőjétől, s a mint körül nézett és látta, hogy a jelenlevők mind foltokat viselnek ruháikon Cilley véreből, jónak látta bocsánatot ígérni nekik, elhalasztva a boszúállás napját.

Belgrádból Temesvárra jutva, egy gyászba öltözött aszszony állta útját, ki fiai számára kegyelméért könyörgött. – Hunyady János özvegye volt ez, Szilágyi Erzsébet.

A király csodálkozni látszott, hogy hát nem eléggé fejezte-e ki bocsánatát? mit akarnak még többet?

Az aggodalmas anya ünnepélyes esküszót kívánt.

László király megértve akaratát, ünnepélyes templomi jelenetben, az evangéliumra tett kézzel megesküvék, hogy Cilley halálát a Hunyadiakon soha sem boszúlandja meg: s Szilágyi Erzsébetet anyjává, fiait testvéreivé fogadva, ezeket saját királyi öltözetéhez hasonló bíbor ruhákkal ékítve fel, kézen fogva vezeté a szent jelek elfogadására.

Körül örömkönyeket sírt a nép. Hunyady Lászlót szemérmes tekintettel kísérek ifjú jegyese Gara Mária szemei, csak Gara, a vén cselszövő mosolygott magában, ő tudta, hogy mindez szemfényvesztés, mert ő tanácslá, hogy így legyen.

* *

*

Ezalatt Brankovics, a kilenczven éves szerb fejedelem, még mindig nem vénülve ki a cselszövés és hitszegésből; a mint Hunyady halálával letűnni érzé a coloszt, mellyet nem bírt megmozgatni, a miért a magyar segély visszaszerzi országát, e tény azzal szándékozott kiegészíteni, hogy a magyar birtokából foglaljon hozzá még egy darabot, még pedig semmit kevesebbet, mint Belgrádot magát. A mi Mohammed 160 ezernyi hadának nem sikerült, ő cselvetés által hitte kivihetni, s egy napon, midőn Belgrád helyettes parancsnokai a két Szilágyi: – László és Mihály Szendrővel szemben megkezdett építkezéseiket megtekinteni kikocsikáztak, egy csapat szerb lovaggal rájuk lesetett.

A mint a lovagok a lesből előrohantak, Mihálynak még volt annyi ideje, hogy a kocsiból kiszökve lóra kaphasson; de testvérét legyilkolák.

Mihály nemsokára visszafizette a kölcsönt. Midőn

Brankovics várait látogatni járt, akkor viszont ő állta útját s a fejedelem kísérőit leaprítva, őt magát elfogta. E csatában Brankovics elveszte jobb kezéről azon két ujj át, mellyet annyi megszegett eskü terhelt, s nagy pénzzel váltva meg magát, e sebében nem sokára meghalt.

Ezalatt egyik ünnepély a másikat követte Budán a királyi udvarban, kívül minden fénylett, örült, belül szövdött az összeesküvés a Hunyadyak ellen.

Hunyady Lászlót jó korán figyelmeztették barátai, hogy menjen Budáról I e szüntelen mosolygó arczok nem jót jelentenek.

László maga is megdöbbsent, de elébb mégis tanácsot akart kérni s ezzel leendő ipához, Gara nádorhoz fordult.

Épen ez volt az ellene szőtt összeesküvés főnöke.

A hatalomféltő főúr mit törődött azzal, hogy leánya szíve megszakad? Megértve azt, hogy Hunyady gyanúra kapott, rajta volt, hogy őt lebeszélje eltávozási szándokáról, ellenkezőleg ünnepélyek rendezését tanácslá neki, mikben a mulatni szerető királyt lovagjátékokra hívja fel, mik által inkább kegyébe jutand.

Másfelől sietett a királyhoz, elrémítve őt előre, hogy Hunyady László lovagjátékokat rendez, mikben őt rava-szul meg akarja ölni; úgy hogy midőn a két Hunyady testvér a királyt meglátogató, fölhíva a rendezett lovagjátékokra; ez rögtön mindkettőt elfogató s a velük barátságban levő főurakkal és papokkal együtt tömlöczre vetteté.

Nagy volt a sietség! Iparkodni kellett, hogy a király meg ne bánja tettét; még ugyan az nap titokban elítéltetek Hunyady László halálra, azt sem tudni ki által? s nap-lement után kivitetek a Szentgyörgy-térre ugyanazon

ruhába öltöztetve, melyet a király ráadott, midőn megesküvék, hogy nem fogja őt bántani soha.

„Így bűnhődik a lázzadó!” hangzók a kikiáltók szava, midőn László a bakó előtt letérdepelt.

De a hóhér pallosa meghazudtolá a kiáltást. Háromszor csapott le Hunyady nyakára; a harmadik csapás után felállt Hunyady térdéről, kiáltva: „ártatlan vagyok, a harmadik csapás után fel van mentve a bűnös is.

A király ott ült Sigmond palotájának erkélyén Garával együtt, s elsápadt, a mint az ifjút a harmadik pallos csapás után felállni látta.

László meglátta őt, s felé akart rohanni, de a hosszú palástban elbukott, s Gara lekiáltva a hóhérra, az egy negyedik csapással elütötte az ifjú fejét.

Ezzel még nem volt befejezve a munka. Az összeesküvők egy okiratot készítenek, mellyben felségsértőnek és hazaárulónak káromlák az egész Hunyady családot, még a sírban fekvő hőst is, Hunyady Jánost.

Aláírták ez okiratot Gara László, Újlaky Miklós, Bánfi Pál, Burla László, és több idegen urak, pelengérré állítva neveiket az utókor előtt.

A tett megtermé nem sokára érdemlett gyümölcseit, mellyeknek legelső virága az volt, hogy a hirdetett országgyűlésre nem jelent meg senki.

A megdöbönt királyt csak hamar felriasztá azon bekövetkező hír: hogy a megölt László elkeserült anyja nyíltan hadat üzent neki, s hogy ez nem volt tőle üres szó, bebizonyították a következő események. Szilágyi Mihály Erdélybe betűtve, az egész ország melléje állt, a leghatalmasabb urak; Rozgonyi Sebestyén s Kanisai László fegyvert ragadtak s maguk a leghívebb hivatalnokok, Guthi Országgh s Rozgonyi Lénárd titkon odahagyva Budát, amazokhoz csatlakoztak.

Ennyi balhírré megátkozva a király rász tanácsadóit, ott hagyta azokat a fellázadtak boszújának s maga Bécsbe menekült, Hunyady Mátyást is magával vivén.

A többi foglyok egy zivataros éjszakán kitörve börtönükből, összekötözött öveiken leereszkedének a bástyákról s megmenekültek.

A Hunyadiak ellenségeinek volt módjukban tapasztalhatni, mennyire szerette a nemzet kegyeljeit még holtuk után is; Gara, Bánfy, Giskra, Újlaky mindenütt vesztettek, a hol a Szilágyiak, Rozgonyiak, Bátoriak össze mérték velők fegyvereiket; Lászlónak nem volt más eszköze, mint csehországi vetélytársa Podiebrad kezéből venni ki a hatalmat, ha lehet szép szerével s azzal víni vissza Magyarországit.

Szegény fiatal fejedelem! Elvéte magától az őszinte, hü, önfeláldozó népet, hogy egy tőle idegenkedő nemzet karjai közé vesse magát, melly őt mogorva arczokkal s haraggal szívében várta.

A fanaticus Calixtinokat még akkor is megbántotta, midőn városukba érkezett s mégis nyugodtan tudta álomra hajtani fejét az első vacsora után.

Éjjel fölbredett s iszonyú főfájásról kezdte panaszkodni; udvarnokai azt felelték rá, hogy alügyék s legyen csendesen.

Reggelre iszonyú kínok között halt meg.

A kik látták Podiebradot a haldokló mellett zokogni, azt állítják, hogy ő mérgezte meg.

És ez történt ugyanazon napon, mellyen László egy évvel elébb az oltár előtt hittel esküvék, hogy Hunyady Lászlónak megbocsát.

Az Isten nem késik el.

NÉPEREDETEK MONDÁI.

Magyarhont annyi tarkán összefoldott népcsalád lakja, hogy maga bátran képviselhetne egy kis világrészt.

E családok mindegyikének meg vannak a maguk őshagyományai, hírneves múltjuk s bár némellyik azt végkép elfeledte, jó leend azokat följegyezni, – hanem is a historicus, legalább a költő számára.

Lássa meg az, mi volt egykor ugyanazon népek jellege s mennyire tárták azt meg más nemzet közé olvadva?

Maga a magyar nép sem egy törzs ivadéka, mert azt fblfoghatóvá sem lehetne tenni, mint növekedett volna az Almos alatt kijött törzs annyi harcz alatt tízszer annyira?

Már akkor itt benn volt a palócz, a székely, a kun; a bessenyő, a jászkun később jött be s ezek mind egy nyelv-törzs külön fajai voltak, viseletre, szokásokra, jellemre különbözők, néha ellenségek, de nyelvüknél fogva mégis egy anya gyermekei.

A palócz az avar körsánczok szétvert népeiből maradt el a felső magyarhoni hegyes vidékekben, a minden üldözött nép természetes menhelyén; a székely a hun η nemzetnek egymást elrontott maradványául bujdosott Erdély hegylánczai mögé, mind ekkorig megtartogatva ezer meg ezer év előtti elütő jellemét; a jó öreg Krónika író, Lisznyay Mihály azt állítja róluk, hogy Erdélybe vándorolva, a többi népekkeli békességet aként iparkodtak fen tartani, hogy hunn nevezetöket eltagadva, Siculosoknak nevezték el magukat, azt állítva, hogy *Siciliából* jöttek oda. Holott

e nevezet csak a magyarnak latin kaptára feszítéséből ered.

Még sajtáságosabban regélnek Kircher Ajthanaz és Bronioni Márton, nem különben Ortelius Abraham, az erdélyi szászokról.

Szerintök Saxoniának egyik városa, Hammelia igen szenvedvén az egereknek nagy sokaságuk miatt, elannyira hogy semmi enni valót nem lehetne a városban többé tartani, végtére nagy jutalmat hirdete ki e kellemetlen vendégek kipusztítására. Erre egy ismeretlen férfi jelent meg a városban, idegenszerű ruházatban, a minőt sohasem látott senki azelőtt, s megegyezve a hammeli polgárokkal a kitűzött díjban, kurta sípot vont elő övéből, s elkezdvén azzal az útszákön alá s fel furuglyálni, az egerek és patkányok egész sokasága indult meg utána minden lyukból és hasadékból, mellyeket a furuglyás eképen belevezetve a folyamba mindenestül elpusztított. A bűbajos ekkor kérte a polgároktól a kialkudott díjat; ezek azonban, a helyett hogy kifizették volna azt neki, még azzal fenyegetöztek, hogy őt mint bűvészt megégetik, köszönje meg, ha nem bántják. A férfi fenyegetözött, hogy sokkal többet fog rajtok venni, ha ezt meg nem adják. Amazok kinevették vele. Lón azonban, hogy midőn a város népe a templomban volna, s csak a fiatal gyermekek lennének oda haza, az ismeretlen férfi ismét végig mené az utczákon, s a mint egy új nótát furuglyázott, a mindkét nembeli gyermekek, mint egykor az egerek, kirohantak utána s eszeveszetten tánczolva, követték a merre ment. Az ember kivezette őket a városból, elvitte a cal varia hegyig, ott az megnyílt, a gyermekcsapat vezetőjével együtt eltűnt a hasadásban, melly utánuk ismét összecsukódott; az egészből csak egy sánta leány maradt el, ki nem gyözött a többivel

futni, ez tudósítá a hazatért polgárokat gyermekeik elviteléről.

Ortelius csak azon különbséget teszi a regében, hogy nem síppal, hanem dobbal csalta ki az ördög a gyermekeket, s ennél fogva még az ő idejében is tiltották a Hammeliek azon az utcán a dobverést; és híjjába keresték messze földön eltűnt gyermekeiket.

És íme előáll Bronioni Márton, a ki azt állítja, hogy egy napon ismeretlen nyelvű és viseletű gyermekcsoport jelent meg véletlenül Erdélyországban, kik ott letelepülvén, mind e mai napig Szászoknak hivatnak s épen pilyan jó gazdák, mint elődeik.

E legenda írók szerint tehát a manó vitte a szászokat Erdélybe.

Az oláhok Decebalig és Trajanig viszik föl eredetüket, miután újabb időkben szereti magát a népfaj Dákorumánnak nevezni, nem tudni: valljon apáit tartja-e őseinek, vagy apáinak meghódítóit? Minden bizsonnyal egyetlen eset, hogy egy nép büszke legyen azon járom emlékére, melly ellen ősei annyi elkeseredett csatát víttak.

Midőn Tamerlan India északi részéből kipusztítá a bálványimádást s vele együtt a bálványimádókat, egy vad néptörzs, melly magát *Tsingánnak* nevezte, közeledtének hírére felszedte sátrait s megkezdve futását végig vándorolta Ázsiát, s bejött Európába; útközben zenével, tánczczal, bűvészzel; vagy csínnal, csalással tengetve életét.

Midőn Sigmond király uralkodott Magyarország felett, akkor jutott e faj néhány bandája az Erdélyi határokra. Már ekkor annyira bele szoktak a hamisságba, hogy még eredetüket is eltagadták, azt állítva, hogy Egyiptomból jönnek s azóta *Farao nemzetségének* hivatnak a magyaroktól.

Pedig a nyelvükben túlnyomó bengali és melabari

szavak elárulják eredetüket, valamint mind ekkorig fennmaradt arczszínök és nemzeti jellegök.

Még most is ugyanazon faj, melly volt midőn bejött, melly volt tán otthon létezésben.

Nélkülöző, kalandor, művészetében született lángész, de úr nem tud belőle lenni; egy helyen nem maradhat, sokad magával meg nem fér s másod magával is veszekszik, a földművelést, katonáskodást kerüli, előszeretettel van a tarka viselethez, a henye kényelemhez, minden valásból csak a babona fog rajta, de az anectodák szerint, ha teheti még a szenteket is megcsalja.

Minden vendége között a magyarnak e faj a legelhagyottabb, kivel mindenki jogot érez felsőbbtségét éreztetni, ki felől ezer nevetséges anecdotá kerçng, költött és valódi, kinek semmi joga hazához, nemzethez, társulathoz, vagyonhoz, még tán az élethez sem.

S mégis, milly csodálatos! hogy e faj az, melly a magyarhoz legjobban ragaszkodik; megtanulja nyelvét, közélébe vonja magát, megtisztelésnek veszi, ha „*új magyar*” névvel nevezik s a mi több minden küllemnél, több mint tettetés: ellesi zenéjét, egyedül képes visszaadni azon érzelmeket, mik a magyar népzeneben foglalva vannak, egyedül érzi a magyar titkos búját, titkos örömét, egyedül tud annak hangot adni.

Az első szerb telepítvények Sigmond alatt származtak Magyarországra, a Csepel szigetre, és Budára. Később a török uralom elől szökve Janopolra.

Az örményeket Apafi Mihály telepíté leginkább Erdélybe, Szamosújvárra s Ebesfálvára. E faj is sok észszerű rokonszenvvel viseltetik a magyar iránt.

MÁTYÁS MEGVÁLASZTÁSA.

Mikor védni kellett az országot, senki sem gondolt reá az idegen fejedelmek közül s midőn megürült a trón, ime egyszerre annyi atyafia akadt az országnak.

Előálltak jogaikkal a francia király, a szász herceg, a lengyel király és a római császár, mindenik saját magát állítva törvényes örökösnek.

Azonban nem törvény tudósokból áll a világ, s míg a trónkövetelők jogaikról beszéltek, eszébe jutott a nemzetnek saját akaratáról beszélni.

Szilágyi Mihály vezérlete alatt még talpon állt a nemzeti párt, melly Hunyady László halálát megtorolni fogott fegyvert, s mi léendett nagyobb elégtétel, mint a kivégzett testvérét emelni a megürült trónra?

nyady családnak, maga is vágyva a trónra, s ha célját nem érheté, később azt bármelly idegennek kezére játszani, mint Hunyadyt látni rajta; – mindent elkövetett, hogy Szilágyi tervét megakadályozza.

Eleinte nem tudták a rendek, mit kivan Szilágyi? S midőn az országgyűlésen lelkesült szavával felidézte azon kívánatot, hogy a nemzet saját fiai közül válaszszon ma-

gának királyt, őt magát akarták megválasztani. Szilágyi szerencsésen visszavonulva kimondá, hogy ő Hunyady Mátyást szánta oda.

E szó korszakot idézett elő a magyar történetben.

Az előtt senki sem gondolt a külhonban fogva tartott ifjúra; de a mint neve kimondatott, a tétovázó tömegek egyszerre megtalálták benne központjukat s az ország egyik szélitől a másikig terjedt a lelkesült kiáltás: „éljen Mátyás király!” s a pesti templomokban és utczákon, mielőtt az országgyűlés határozatot hozott volna, már énekeltek a nemzeti zsoltosmát:

„Mátyást mostan választotta
Mindaz ország királyságra,
Mert ezt isten adta nekünk
Menyországból oltalmunkra.
Mért mi ie választottuk,
Mint istennek ajándékát;
Kiből isten dicsértessék,
És örökre mondjuk: Amen.”

A Gara pártot megdöbbené a nép hangulat s midőn a főrendek is elismerek: hogy Mátyás apjának tizenkét diadalmas csatája felér ugyan – annyi össel, Gara, mint nádor húzni, halogatni törekvők az országgyűlésen a szavazatbeszedést, azt állítva, hogy Szilágyi hadserege miatt nem lehet függetlent mondanía.

Szilágyi tehát, hogy se ne éreztesse, se el ne veszítse fegyverei súlyát, negyvenezer főnyi hadseregét a két város között a Duna jegére állítá fel, ott bevárando az országgyűlés határozatát.

Fenn Budán ezalatt reggeltől estig beszéltek az urak.

Este felé az átfázott hadsereg nem állhatva tovább a

várákozást, egyhangúlag folordata: „Éljen Mátyás király!” s e dörgő szózatot meghallva a rendek, hirtelen véget szakasztanak a fondorkodó tanácskozmánynak, utána kiáltva: „Éljen Mátyás király!” s azzal meghúzták a harangokat, kisüttették az ágyukat, s ezúttal a nemzet akarata, daczára minden titkos szörszálhasogatásnak, s ármánykodó fondorlatoknak, teljesezésbe ment.

Az ifjú Hunyady Mátyás azalatt mint fogoly vitet- ' vén el László királytól Prágába, ennek holta után a cseh helytartó Podiebrád által börtönéből kihozatott. A cseh úr élesen látó lelke sejté a jövőöket, a fogoly ifjút családja körébe fogadta, s leányát, a felserdült Katalint menyasszonyául jegyzé el.

Egy év múlva Katalin Magyarország királynéja lett.

A rendek pompás díszmenettel hozták el Strassniczot az ifjú Hunyady Mátyást, mi alatt testvére a joptalanul megölt László, dicstelen sírjából fölvetette, gyászpompával vitetett Gyula-Fejérvárra, apja tetemei mellé.

E kettős diadalmenet fölingerié a Gara pártot.

Ha nem sikerült Mátyást a trónról visszatartaniok, azt hívék, tán könnyebb leend őt onnan letaszítani.

S valóban a körülmények kedvezők voltak e szándék kivitelére. Északról és nyugotról trónkövetelő fejedelmek, délről és keletről az ozmán, benn az országban hatalmas ellenpártok, az egész felvidék rabló cseh hadak kezében.

Ezek ellen mind küzdenie kelle az új királynak, észszel, fegyverrel és akarattal. Ha csak egyet is le nem győzött volna közülök, el kellett volna vesznie azon egy által; – de mind légy őzé s ezért nevezi őt a történet Magyarhon legnagyobb királyának.

AZ UTOLSÓ CSEH HADAK.

Első gondja volt Mátyásnak országa belső egészségéről gondoskodni. Mint égő kelevények pusztítottak azon Giskra rabló várai, mellyeket az eddigi kormány tűrt, vagy nem bírt lerontatni.

Rozgonyi Sebestyén s Hédervári László egri érsek vezették a király seregeit a rabló hadak ellen.

Ez egész hadjárat egy gondolatsebességű diadalmenet volt; *Vadna* vára három órai ostrom után bevételre, a rabló vezérek *Walgatha* és *Komor ov szky*, *Galgóczra* futottak, s midőn Rozgonyi Galgócz alá ment, hétszázad magukkal *Szécs* felé menekülve, ott az egri érsek szétverte az egész csoportot; az erdőbe menekülteket a parasztság verte agyon. *Walgatha* a sereg egy részével foglyul esett, *Komorovszky* egyedül szabadult meg.

E siker vérszemet adott a föld népének, s mintegy ötezer paraszt csatlakozék Rozgonyi zászlói alá, kikkel egyesülve Rozgonyi és *Magyar Balázs*, bevették *Miszla* várát, az egész várórséget kardélre hányva, utána *Gdlszécset*, s azzal siettek az *Axamü* és *Thalafur* vezéreik alatt egyesült főszereg ellen.

A *boczkói* nyílt síkon vártak rájuk a csehek, s ott megütközve, a csata első hevében *Axamit* hatszázad magával agyonveretett, a többi népétől kiirtatott. *Thalafur* tizennégy lovaggal jutott el a lengyel határszélre.

Hédervári érsek az üldözésközben elfoglalta *Jáson* várát, mellynek parancsnoka *Uderszki*, földalatti utakon megmenekülve, a *brezniczai* várba futott, s midőn az ér-

sek *Sárost* elfoglalva feléje közelgett, odahagyta várát s kiszökött Lengyelországba, a hol Giskra épen akkor kötött szövetséget *Kasimirral*, a magyar trónt számára elfoglalandó, midőn egy talpalatnyit sem bírt többé Magyarországból.

Giskra e csapás után kénytelen lőn kibékülni Mátyással, s a Komorovszky által összegyűjtött eseh hadak maradványai Mátyás zsoldjába állva, az első állandó magyar gyalog had közé soroztattak.

Így fegyverzé le Mátyás egy csapással két ellenséget a lengyel királyt és a cseh kalandorokat.

AZ IFJÚ KIRÁLY.

A király fiatal volt és fele tetterővel. Ifjú lelkében a nemzet érzé megifjúdni; és ez ifjú tetterőnek mindenütt útjában állt bölcs félelmeivel a vénség, a kormányzó Szilágyi Mihály alakjában, s titkos cselszövényeivel az oligarcha faj, a Gara-Ujlaky factio képében.

Mátyás röviden elhárítá mindkettőt útjából. Midőn legtöbb oldalról volt fenyegetve, akkor emelte föl legmagasabban fejét, nyílt csatára híva fel titkos ellenségeit s első föllépése az volt, hogy nagybátyját Szilágyit elzáratá *Világosvárra*, ezáltal kimutatva, hogy nem akarja mérsekelt elveinek zsibbasztó hatását érezni a harczok kezdetén.

A rögtön összehítt *szegedi* országgyűlésen Garat és Ujlakyt s az egész ármánykodó pártot letette hivatalaikból, kényszerítve őket ezáltal alattomos árulókból nyílt

ellenségekké válni; s míg Mohammed nyíltan szövetséget ajánlva s titokban hadi készüléteket téve közelíte az országhoz, Mátyás büszkén utasítá vissza a frigyét s a megtámadott Bosniát és Serviát védurasága alá fogadva, a rendek gyűlésén elhatároztatá, hogy minden *huszadik férfi* lóra üljön az ozmán ellen viselendő háborúba.

A nyíltan kihívott Gara párt, elvetve álarczát, külön conventiculomot tartott Kőszegen, mellyből Fridrik császárt hitta meg a magyar trónra.

Fridrik elfogadta a meghívást, s *Gravenacker* vezénylete alatt beküldött hadai az oligarchák hadaival egyesülve Körmendnél, Mátyásnak ellenük küldött vezéreit *Nagy Simont* és *Rozgonyit* az első csatában megverek.

Azonban Ujlaky s a *Bazini* grófok sohasem tagadhatva meg magyar érzelmeiket, nem engedek üldözni a megfutott seregeket; mi a császár szívében gyanút támaszta ellenük s alig engedte őket maga elé jöni. – A büszke főuraknak ez ismét elég volt arra, hogy tőle elidegenüljenek s csak egy intésére vártak Mátyásnak, hogy ismét visszatérjenek hozzá.

Az éleslelkű ifjú észre tudta venni az illy nagybecsű pillanatokot, s míg Gara, Ujlaky és a *Bazini* grófok letették kardjaikat a királynak bocsánatra kinyújtott kezébe, ő ugyanazon karddal a császár ellen fordult.

A Nagy Simon és Rozgonyi alatt megvert magyarhad egyhangúlag azt ajánlá bajnoki bűnhődésül a királynak, hogy *tizedeltesse meg* soraikat. Mátyás e helyett megkettőzteté a sereget s úgy küldé vissza *Gravenacker* és *Paumkirchner* ellen. A második csata győzelme lemosta az első gyalázatát, *Pinkafeldnél* visszaveretett a császár serege s Fridrik ezúttal letett a magyar koronáról.

A KORMÁNYZÓ SZAKÁCSA.

Megkezdve a küzdelmeket, mellyek többé vissza vonhatlanok lőnek következményeikben, Mátyásnak nem volt többé oka nagybátyját fogva tartani. A ravasz udvaroncok leolvasták e gondolatot arczárói s ál-parancsot küldtek a király nevével a Világosvári kapitányokhoz, hogy Szilágyi Mihályt fejeztessék le.

Lábatlan György azonban a helyett, hogy a vett parancsnak vakon engedelmeskednék, nem tartva lehetőnek, hogy a király illy parancsot adjon, a várat rábízta *Dóczi-ra*, maga az alatt felszaladt Budára, megtudandó, ha a király akarata-e ez? hogy azon esetben hivatalát letehesse.

Mátyás megtudva ez ármányt, megdicséré *Lábatlant* óvatosságáért s parancsot adott neki, hogy Szilágyit bocsátassa szabadon.

E parancs már fölösleges volt. Míg *Lábatlan* Budára járt, egy éjjel vak lárma történt Világosvár körül. A zaj azt hírlélé: hogy a törökök vannak itt. *Dóczi* uram látni akarta őket s egész várórségével leszállt elfogadásukra.

Szilágyi Mihály szakácsa ezt látva, foga magát s fegyverre kaptva a házkörüli cselédséget, bezáratá a kapukat, Szilágyit szabadon bocsátá, s a visszajövő *Dóczi*-nak megmandá, hogy elmehet, a hova akar.

Szilágyi erre azt izené Mátyásnak, hogy többet köszönhet szakácsának, mint unokaöcsésének.

A király sietett nagyatyjával találkozni *Tisza-Var-sányon*.

A jószívű öreg haragtalanul fogadá Mátyást.

– Mentségeidet hallani nem akarom, monda neki,
– hanem szívemből megbocsátok.

Szilágyi szerepe itt végét látszott érni. Szerbia királya saját várát Szendrőt, elárulva a töröknek, a szemközt épített Kevi vár védelmére Szilágyi Mihályt küldte a király. Itt gondatlanul csatába keveredve az ozmánokkal, elfogatott az öreg bajnok, s Sztambulba vitetve, ott a szultán lefejezteté.

ELŐKÉSZÜLETEK A HARCZRA.

Egyszerre élt a Magyar- és Törökország két legnagyobb uralkodója, *Mátyás* és *Mohammed*.

Lehetett volna-e máskép: minthogy ők egymással öszzezsapjanak?

Mindkettő készen volt rá, de támadni egyik sem akart.

Mátyás elkövetett mindent, hogy országa erejét kifejtse, kibékíté a pártokat, rendes hadsereget gyűjtött, lerontá a cseh rabló várakat, Giskra erejét a török ellen fordította, de támadó harczt elhamarkodva nem akart kezdeni, bár mennyire ösztönzék is erre a pápa s a nyugoti fejedelmek biztatásai.

Ezek negyvennyoïczezer embernyi segélyt Ígértek a török ellen, hanem midőn a pápa e sereg fővezéréül Fridriket nevezte ki, egy embert sem állítottak síkra.

Az ázsiai fejedelmek is közös szövetséget kötöttek Mohammed ellen, kétszáz negyvenezer embert ígérve a szultán ellen vezetni. Mátyás jól látott, midőn szavaikra meg nem indult. Szétporlott a szövetség, mielőtt felépült volna.

Magyarország csak saját erejére szorítkozhatott mindenha.

És Magyarországnak soha sem lehetett szem elől tévesztenie hivatását.

E hivatás foglalni-törekvés volt, de nem foglalni a hatalom javára, hanem a keleti faj polgárisodásának.

E cél Mátyás alatt lőn legjobban megközelítve. Alatta untalan két ellenséggel kellett küzdeni a magyarnak: a nyugot vallásrokon, de idegen fajjaival s a kelet barbár, de testvér nemzetével.

Akár egyikhez, akár másikhöz csatlakozott volna, egyik vagy másik ellenfelét legyőzheté. Ha szeretett volna lenni cseh, német, vagy lengyel, kiűzheté a törököt; ha akart volna lenni török, megronthatá többi szomszédjait, de mert magyar akart maradni és keresztyén, azért nagyon jól meg kellett fontolnia, mikor és ki ellen húzza ki kardját s ha egyszer kihúzta, nem dughatá azt vissza becsület nélkül.

Ali bég egyes harczi a Zokolyakkal csak előjátékai voltak a harcnak, melly a két keleti nemzet között kitörendő volt, s a szomszéd oláh és szerb tartományok fejedelmi villongásaiban ott volt a felhalmozott gyúanyag, melly azt majd lángra lobbantsa.

Nem kelle siettetni a sorsot.

VLAD VAJDA.

Oláhország bérceinek birtokán sok év óta czívódott már a török és a magyar s az oláh fejedelmi urak közül rendesen volt kettő olyan, a mellyik vajda kívánt lenni, s minthogy egyszerre kettő nem ülhetett a trónon, az a

mellyik lemaradt róla, futott a törökhöz, vagy á magyarhoz s hozta be a másik ellen.

Vlad vajda már hat év óta uralkodott s bojárjai közül sokat megölt ezen idő alatt, mert ő szeretett öletni, nem azért mintha ez elve lett volna, hanem mivel ez mulatságot szerzett neki, a miért el is nevezték *Csépéinek*, a mi oláhul annyit jelent, mint *hóhér*.

Legkedvenczebb kivégeztetés neme volt szemei előtt, a karóba húztatás, ez annyira tetszett neki, hogy gyakran az ebédet is oda vitette magának, hogy a haldokló kínlódó ordításai közepett dobzódhasson. *)

A míg ezt saját emberein gyakorlá, nem szólt bele senki, hanem egyszer kedve jött a török szultán effendijét, ki az évi adóért jött, karóba húztatni. Már erre a szultán haragba jött s érte küldé Chamucz basát, hogy fogja meg a vajdát és hozza Sztambulba. E helyett Vlad fogta meg a basát, s mind kíséréstől felnyársaltatá.

E tettén már maga is megijedt s sietett magát Mátyás király barátságába ajánlani, ki akkor a török szultánnal nagy viszályban volt.

De a szultán hamarább jött, mint Mátyás s magával hozta Radult, ki udvaránál lakott, s Vlad azon vette észre magát, hogy seregei átmentek Radulhoz s őt magára hagyták.

Most ijedten futott Vlad Erdélybe s Thordára érkeve, ottan találta Mátyás királyt, ki hadseregével segítségére jött s a töröcsvári szoroson bevonult vele Oláhországba.

Radul kisedet serege ott állt szemközt a magyar király hatalmas hadával s Vlad már előre képzelé magá-

*) Engel. Gesch. d. ungr. Reich. IV. R. I. Szak. 174 lap.

ban a kínhalál minden nemeit, mellyel a foglyul esendő bojárokat fogja kivégeztetni.

Ekkor egy hosszú sor fegyvertelen férfi indult meg az oláhok táborából s egyenesen a király sátorának tartott. Radul volt az első bojárjai, kik egész alázattal jelentek meg a király előtt, kinél épen jelen volt Vlad.

A *czepes* örvendve szólt a királyhoz:

— Íme kezedben vannak most, vágasd le őket egy másután.

A király haragos szemmel utasítá vissza e mondást s inte Radulnak hogy beszéljen.

— Mit hoztatok és mit kívántok?

— Hódolatot hoztunk és hűséget uram s igazságot kérünk és boszút.

— Ki ellen.

— Vlad ellen, kinek neve *czepes*.

És ekkor előálltak sorba a bojárok és újjal mutatának Vladra, szemére hányva bűneit.

— Te voltál, ki ötszáz bojár családot, férfiakat, nőket, gyermekeket összehívtál s azokat orozva legyilkoltattad.

— Te voltál, ki négyszáz magyart, a kik Oláhországban laktak, egy pajtába zárattál s akkor rajok gyűjtattad a házat s magad gyönyörködve nézted, mint halnak meg mind a tűzben.

— Te voltál, ki a Fogaras földére berontva az om-lasi uradalmat elpusztítád s a székelyeket és szászokat karóba vonattad s akkor ebédedet odavitetted és a kínlódok egészségére ittál kaczagva.

Vlad dühödten rántott kardot e vádakra, de Mátyás egy intésére kivevék azt kezéből a testőrök.

— Én bírád vagyok, nem fegyvertársad! szól a király szigorúan, s azzal biztató jobbját nyújtá Radulnak

s megerősíté őt a vajdaságban, Vladot pedig fogságba küldé Budára, hol tizennégy évig ült bűnei zsoldjában. Bár Radul Mohammed híve volt, és Vlad Mohammed ellensége, az igazságos király még is amazt oltalmazá s emezt bünteté meg, mert az igazság mindenek felett való.

A CSEH RABLÓK.

Sok ideig pusztították az országot a cseh martalóczok, sokáig makacs harczot viseltek a király seregeivel s bár mindenütt megverettek, mégis sok gondot okoztak kirtartásuk által.

Végre maguk is látták, hogy veszniök kell, s midőn nem volt számukra menség többé, akkor a nemeslelkű király megbocsátó kezet nyújta feléjük.

A cseh harczosok főnökei, Komoróczy, Bartos és Korbei siettek hódolatukat letenni a király lábaihoz s hadaikkal az ő szolgálatába léptek, s a milly makacsul harczoltak egykor ellene, olly vitézül harczoltak azontúl mellette.

A bölcs ifjú fejedelem jól tudta azt, hogy a belső ellenséget jobb megnyerni, mint megölni.

MÁTYÁS KIRÁLY ÉS A MAGYAR KORONA.

Öt év óta volt már Mátyás magyarhon királya és még mindig nem volt megkoronázva. A korona Frigyes császár kezében volt, kinek azt László anyja adta által s

e nagybecsű ereklyét csak erős feltételek alatt akarta kiadni a császár.

Nemcsak nagy pénzbeli összeget kellett érte átadni, hanem az ország védvéraiból is többeket; a császár címei közt megkellett hagyatni a magyar király címének is s Frigyes császár fiává fogadta Mátyást, úgy hogy az őt atyjának, amaz viszont ezt fiának nevezte. Azon esetre pedig, ha Mátyás törvényes fiú örökös nélkül halna meg, az országnak Frigyes császárra, vagy az ő utódaira kelle szállani.

E szerződést aláírtak az ország rendéi, midőn azonban a koronát átkellett volna venni, kitűnt, hogy Frigyes császár a régi korona mintájára egy tökéletesen hasonló másikat csináltatott, attól tartván, hogy a valódit ellopják. Azonban az öreg Palóczy László, ki évek előtt bátyjánál az esztergomi érseknél sokszor látta a koronát, mindjárt rá ismert a kettő közül az igazira, egy finom repedésről, melly a korona hátulján levő saphírkőben látható, s így vissza-hozatott ismét e szent ereklye Magyarországra nagy diadallal; és még nagyobb diadallal tétetett az ifjú király babérkoszorús fejére.

Mielőtt a szent koronát fejére tette volna Mátyás, elébb megakarta azt érdemelni. Ali bég veszett csatái után maga a király indult meg a török ellen s Jajcza városát véres csata után elfoglalta. Maga e török vezér Harám bég négy század magával menekült a fellegvárba. Mátyás ostrom alá vette a várat s tíz hét múlva birtokában volt ez, Harám béggel együtt; s két hó múlva fegyverrel foglalá vissza egész Boszniát; csak ezután tért vissza Fehérvárra s ott megkoronáztatott az európai udvarok követeinek jelenlétében.

Jellemzetes azon korra és királyára nézve azon

mondat, melyet ez alkalommal Mátyás a francia királynak írt:

„Ha Magyarország csak saját érdekeiért harcolná az ottománnal, régen módjában lett volna legkedvezőbb feltételek mellett békét kötni vele s akkor a török fegyvereket Europa egyéb tartományai éreznék meg. De Magyarország az egész kereszténység ügyeért harcol.”

E szavak azért írástak, mivel mind azon népeket, kik távolabb voltak az ozmán határoktól, nehezen lehetett rávenni, hogy az egyedül küzdő magyarnak segítségére jöjjenek, azt állíták, hogy a veszély csak Magyarországot fenyegeti.

A pápa felszólítá Europa minden fejedelmeit, hogy siessenek a magyar király védelmére, de azok örökké csak ígéretnél maradtak s a hatalmas előkészületnek ritkán lett eredménye.

Mohammed pedig nem tudta elfelejteni a jajczai kudarcot s előre küldé Minnet béget, hogy Boszniában egész Jajczáig készítsen számára utat. Mátyás Zápolyát küldé ellene, hogy Jajcza előtt állítsa meg. Míg az olasz fejedelmek üres biztatásokkal halaszták az időt, az alatt megjelent Mahommed Jajcza vára alatt s oda beszorítva Zápolyát, elkezdé azt ostromolni.

Húsz napig védték már vitézül a várat, egy napon olly rést löttek a törökök, hogy egy csoport keresztül rontott rajta. S egy óriás zászlóvivő török felrohant már a bástyatoronyba, hogy a zászlót kitűzze, de oda fenn a s toronyőr birokra kapott vele, s minthogy erősebb levén, le nem győzheté, átnyalábolta hirtelen s magával együtt lerántotta a sánczárók hegyes karói közé.

Ez volt az utolsó küzdelmes nap az ostromlottakra nézve, mert Mátyás már ekkor sietve jött szabadításukra

s Mohammednek eszébe jutott a Belgrádi nap; rá nézve végzetteljes volt a Hunyady név; hirtelen félbeszakasztá az ostromot, ott hagyta nehéz ágyúit s kivonult Boszniából

Innen Szerbiának fordult Mátyás; ostrommal bevette Szrebernik várát gazdag ezüst bányáival; de Zvornik ostrománál nyugtalanság tört ki seregében, melly kényszeríté Magyarországra visszahúzódni.

Mind e mellett átlátta a szultán, hogy ha a magyar önmagával békében van s szomszédjaival egyetért, fegyverrel meg nem törheti. Tehát arannyal akarta őt megtörni. Nagy kincsekkel küldé követeket Velenczébe és a magyar határra, szövetséget ajánlva mindkét helyütt. De a velenczések visszautasíták az ajánlatot, Mátyás pedig a határon sem ereszté át a követeket.

Erre nagy esküvést tett a szultán, hogy minden erejével megbünteti azokat, kik gyanús barátságát elfogadni nem akarták a Magyar-, Cseh- és Lengyelországot, Dalmatiát, Istriát és Németországot hadaival előzőnli. Azonban Ázsiában gyűlt meg a baja s oda volt kénytelen hadaival fordulni.

A ZSEBRÁKOK.

Mihelyt a külellenségtőli félelem kissé tágult, mingyárt készen volt ide haza a pártoskodás; a horvátországi urak támadtak fel a király ellen. Mátyás haddal ment reájuk. Útközben egyike a cseh zsoldosok vezéreinek Dzwela, elhagyta a királyt minden hadaival s míg Mátyás a horvát urakat a hűség útjára visszavezette; ezalatt

Dzwela felvonult felső Magyarországra, hol egykor a cseh urak olly sok ideig folytatták rabló harczait s eszébe jutott neki azt a szép életet újra kezdeni.

Épen ezen időben járt Németországon egy minden nemzet kalandoraiból, de különösen csehekből és morvák-ból alakított szabadcsapat, kik mesterséget csináltak a háborúból s majd egy majd más fejedelem fizetésére harczoltak, a miért elnevezték őket zsebrákoknak.

Egyike vezéreiknek volt Podmaniczky Balázs, magyar főúr, kit kalandvágjai vittek e regényes életű csoport közé s vitézsége s ügyes vezéri szelleme állíták a csapat élére.

Dzwela gazdag zsákmányt ígért e lovagoknak, ha bejönnek Magyarországra.

Azok kaptak az alkalmon s betörték Magyarországra, a hol Pozsony előtt várta őket Dzwela.

Itt Podmaniczkyban felébredt a hazafiúi érzet s nem engedé, hogy Pozsonyt kirabolják, mindaddig, míg Pottendorf segélyére érkezett a városnak s ekkor Nagyszombatnak fordultak a zsebrákok.

Podmaniczky ennek is ellenállt: „Küldjete Lengyelországba, Csehországba, vagy akárhová, elmegyek, de hazám ellen nem harczolok veletek.”

Nem is harczolt; éjszaka átment Nagyszombatba s mire Dzwela megjelent a kapuk előtt, már Podmaniczkyt látta maga előtt, ki fegyverrel állta útját s a cseh rokonoknak sokkal több tapasztalásuk volt már Podmaniczky kardja felől, mint hogy most magukon akarják azt megpróbálni.

Ez alatt Mátyás sietve jött egy kis csapattal ellenük s Dzwela és a zsebrák sereg Kosztolánvárra futottak előle.

Ott volt nagy vígság és lakodalom a király megérkezé-
téig. Az egész környék kirabolgatott, s hogy semmi se
hiányozzék a gyönyörűségből, négyszáz hölgyet raboltak
az istentelenek maguknak, mind a legszebb, a leggyö-
nyörűbb lányokat.

De nem sokára vége lőn a vigasságnak, Mátyás
megjelent Kosztolán előtt s nem ostromoltatá a várat,
hanem körülkerítetté azt.

Ez a zsebrák urak kedve ellen történt. A lakomák
után éhezni kezdtek s. az éhség unalmas dolog.

Egy sötét zivataros éjszakán háromszázan nagy
robajjal kitörték a főkapunál s azalatt a többiek kiszök-
tek a földalatti titkos úton. De Mátyás jókor észrevette
a cselt s a három százat visszaűzve a várba, lovagait a
futók után indítá, kik levágtak belőlük kétezerét, a töb-
bit fogva elhozák. A czinkosokat a vár körül sorba fel-
akaszták, a legmagasabb bitóra magát Dzwelát, jobb-
felől a husszita káplánját, balfelől a fegyver-hordóját, a
hogy a lakomáknál is szoktak ülni. E látványtól elrémülve
a többiek rögtön feladták a várat, kincseikkel és szép
asszonyaikkal. E szerencsétlen asszonyokat, kiket ki tudja
a világ melly részeiből raboltak és csábítottak össze a
rabló vitézek, Mátyás leküldé szerviai telepítvényeire,
hol akkor nagy szükében voltak a szép nőknek, a fogoly
zsebrákpkat pedig leküldé Budára, meghagyván a por-
kolábnak, vitézlő Czobor Mihály uramnak, hogy tetesse
őket jó helyre.

A porkoláb elgondolá, hogy sehol sem lesznek olly
jó helyen, mintha a Dunába hányatja őket. És úgy cse-
lekvék. Ez lett vége a zsebrákoknak. *)

*)Bonfin.

ERDÉLYI ZAVAROK.

Magyarország legnépszerűbb királya ellen szüntelen szították a beháborgást A szebeni királybírónak, Roth Benedek uramnak egyszer az jutott eszébe, hogy ő híres emberré teszi magát és felbízta a becsületes szászokat, hogy válaszszanak Erdély számára külön királyt.

Az erdélyi rokonok tehát jónak látták, István vajda moldvai fejedelem segítségével bízva, Mátyás ellen felátadni s János grófot kiáltották ki királynak.

De nem soká tartott a dicsőség. Mátyás mint a vilám, ott termett közöttük s megjelenésére szétoszlottak 9, lázzadó hadak, János gróf és a vezérek önkényt megadták magukat, Roth Benedek uram pedig elfutott világgá, hírét sem hallották többé.

De István vajda is megadta az árát biztatásainak, mert Mátyás rajta rontott s városait elfoglalta s Baján hétezer emberét levágta egy véres éjszakai csatában, mely alkalommal maga Mátyás is megsebesült egy rálőtt nyíl által.

A harcz eredménye az lett, hogy a vajda visszatért a magyar koronának fogadott hűségére.

A CSEH HÁBORÚ.

A magyar soha sem tudott, fanaticus lenni. Vallásos érzelmeit el kell ismerni, de ez érzelmek sohasem mentek a türelmetlenségig, s ezért valahányszor akarata ellen

belesodortatott valami háborúba, melyet túlbuzgó igazak kezdtek holmi eretnekek ellen, azt mindig olly kénytelen kedvetlen tévé, hogy rendesen elvesztette.

Ez időben történt, hogy a szentszék Podiebrádot, a cseh királyt, minthogy a husszitákkal tartott, ünnepélyesen megátkozta s Ítéletet hozott ellene, melly szerint trónjától megfosztassék, s alattvalói az engedelmességtől feloldassanak.

De Podiebrad alattvalói összegyűltek s ellenítéletet adtak ki, mellyben királyuk tetteit helyeselik, s a pápa ítéletét az egész cseh nemzet ellenében senkinek sem volt kedve végrehajtani a világi fejedelmek közül.

Végre Mátyást hívták fel a végrehajtásra.

Már ekkor Mátyás és Podiebrad között régen vége volt minden rokoni szeretetnek. Podiebrad leánya, kit Mátyás nőül vett, régen meghalt; Magyarországnak választani kellett: vagy harczot Pódiebráddal, vágy elleneségeskedést az egész catholicus világgal.

Mátyás az előbbit választá, kénytelen volt választani.

Megindult hadaival s Laa mellett bevárta Podiebrádot. Csak egy kis patak választá-el a két sereget, de egyik sem akarta a harczot megkezdeni; mikor épen seaaami okuk sem volt egymásra haragudni. Mátyás még egyszer békítőül lépett fel, s hogy ki nem egyezhettek, csak azután kezdett hozzá mindkét fél a csatározáshoz. Azonban eldöntő ütközetre nem tudott kerülni a sor.

Apró csatákban, néhány várak elfoglalásában folyt le a háború; egyszer szinte elfogták a királyt kémlő járatai alatt, később az igazhívők rendi kinevezték őt Csehország királyának.

Ásottban épen azok, kikért frarezolt, a morva és sjtléfsiaji rendek éa a császár épen nem segítették őt a

harcban, az egészszöl egy boszúságos eredménytelen hadjárat lett, melly nem termett Mátyás számára gondnál és vesztéségnél egyebet, szerencsájére Magyarország-nak, Podiebrad halála véget vetett a harcznak.

Valóban ideje is volt e szükségtelen vérpazarlást abba hagyni, mert ez alatt az ország túlsó szélén erősen működtek a törökök s egy szép éjszakán felépíték egy sziget közepén Szabacs várát, mellyet fából készítették s tíz mértföldnyiről vittek oda ezer teve hátán.

MÁTYÁS ÉS A LENGYEL KIRÁLY.

Míg Mátyás idegen koronák után járt, idegen érdeken, az alatt saját koronáját szinte elvesztette, ha olly jól nem illett volna az fejére, bizony-bizony letaszíták azt onnan.

A magyar főurak sehogy sem bírtak kibékülni azon gondolattal, hogy egy közülök, sőt nem is egy közülök, hanem egy közönséges erdélyi nemes üljön a magyar királyi trónon, s míg Mátyás a cseh birodalmat hódítgatá, azalatt ide haza a Garák, Ujlakyak és a velük tartó olygarcha párt Kázmér, lengyel királyfit hívta meg a magyar királyi székre.

Részesei voltak ez árulásnak a Rozgonyiak is, a legtiszteltebb magyar család utódai, s az esztergomi érsek Vitéz és a hazai költő Janus Pannonius, valódi nevén, Cesinge, pécsi püspök.

A király hadi útjában hallá a zendülés hírét. Jelleméhez illő vonás, miként fogadta azt. Nem törődött

vele. Tudta, hogy népe mennyire szereti. Beszélhettek a jó urak, a mi nekik tetszett, a rémhírt küldözőknek azt irattá vissza az egri érsek által, hogy hagyjanak neki e „sörpinczékben kelt újságokkal” békét,

És azzal, mintha semmiről sem tudna, midőn Kasimir, a kegyes papnak nevelte ifjú megjelent országa határán, országgyűlést hirdetett a király Budára.

A mint azonban a lengyel királyfi az országba tizenkét ezer emberrel betört, Mátyás rögtön elfogatta Vitézt, ki azzal egyetértett s a betörők ellen kiküldé Zápolyát, a szepesi grófort és Csupor erdélyi vajdát, hogy Kassát védjék meg ellenök.

A következő napok megmutatták, mit tud tenni a magyar nép, fejedelme iránti szeretetből.

Mátyás Pesten összpontosítá hadseregeit, s engedte a lengyel atyafiakat keresztül kasul húzódni az országban.

Azokkal azt hitették el a magyar pártos főurak, hogy az egész ország fel fog támadni Mátyás ellen, és ime most az összeesküvőkön kívül senki sem szaporítá a betörők seregét.

Lejöttek egész Váczig, innen felmentek Nyitraig; akkor Mátyás előfogta őket s a hódító seregnek nem maradt egyéb sorsa, mint Nyitra várába bevenni magát s bevárni az ostromot.

A jámbor Kázmér nem sokára maga könyörgött, hogy bocsássák őtet haza, Mátyás engedte őt visszamenni, a merre jött, s ezzel a lázadásnak, háborúnak vége volt. A két főpap, Vitéz és Cesinge ez. eset után bújában meghalt, Mátyás soha sem állt rajtok boszút.

Midőn Cesinge meghalt, a pécsi papság nem akarta őt eltemetni; e miatt Mátyás igen megfeddé őket s meghagyá, hogy ünnepélyesen eltemessék és sírkövére ugyan-

azon emlék mondatot vessék fel, melyet a költő életében készített e célra.

„Hie situs est Janus, patrium qui primus ad letruin
Duxit laurigerae ex Helicone Deae.
Hunc saltern titulum Livor permittite cepulto,
Invidiae non est in monumento locus.”

(Itt fekszik Janus, ki a hazai Dunához legelső vezető a heliconi istennőket (múzsákat). Ez egyetlen címét hagyd meg az eltemetettnek kajánság. Nincs az irigységnek helye a sírkövek felett.)

MÁTYÁS ÉS A RABLÓ URAK.

Különös divat volt az a középszázadban, kivált Morva és Siléziá vidékein, hogy a magas urak valóságos mesterséget csináltak a rablásból. Sziklaváraikból lejárta a *publicumot* zsarolni, az utazókat kifosztogatni, kereskedőket, földműveseket fáradságos keresményeiktől megrabolni, s gyakran a kirablott háznépeket éjszaka az utolsó csecsemőig legyilkolák.

És ezek mind híres, neves urak voltak, kik ott ültek az országtanácsban s hozták a törvényt az apró tolvajokra.

A szorongatott nép végre Mátyást, mint védurát hívta fel a rabló urak ellen, s a király megjelent fekete seregével és ostromágyúival s ledönté a rablóvárakat, és uraikat oda akasztatá tornyaik ablakába. Néhány példa üdvös hatást gyakorolt, a többiek átlátva, hogy a törvény a hatalmasokat is utoléri, felhagytak e dísztelen keresetmóddal s tisztességesebb foglalkozás után láttak.

A LENGYEL HADJÁRÁS.

Kázmér királyifjú csak nagy könyörögtében szabadulhatott ki Mátyás kezeiből; most apja visszaakará Mátyásnak adni a kölcsönt s míg a magyar király a rablóvárakat rontogató, azalatt ő Fridrik császárral szövetségbe, negyvenezer gyalog és húsezer lovassal támadt Mátyás ellen.

Mátyás Boroszlóban állt akkor nem több, mint tizenhat ezer emberrel. Azon hírre, hogy Kázmér közelít, ő vendégséget és lovagjátékokat adott.

Kázmér büszkén nyomult előre s míg ő saját országát fedetlen hagyta, azalatt Zápolya és Kinisi Pál háta mögött berontottak s Krakkóig elpusztíták azt. Kázmér csak haladt előre.

Brieg előtt azonban két ellenség állítá meg; egyik a magyar hely őrsereg, másik az éhség. Hatszáz szekér eleséggel megrakva, az oppelni magyar sereg kezébe jutott s Kázmér hadai éheztek, míg csak a cseh király friss élelmi szerekkel és húsezernyi haddal hozzá nem csatlakozott. Ekkor jól lakva és megerősödve, ott hagyta Brieget és ment Breslau alá.

Mátyás visszaverte az első ostromot, ellenei veszteséggel vonultak vissza.

Másnap éjjel roppant fényben úszott a város, a harangok szóltak, a piacon száz szurok fáklya lobogott. Az ostromlók azt hívék, hogy a város kigyulladt s most gondolák, itt az idő segíteni a lakosoknak, eloltani azt saját vérükkel.

Pedig e fény, e harangszó csak azon hírre történt, melyet épen most hoztak meg Mátyás követei Nápolyból, hogy Ferdinánd király nőül adandja hozzá leányát Beatrixot.

Az ostromlók észrehevék csalódásukat s megveretve elhúzódtak a város alól s nem sokára ők kérték Mátyást, hogy kössön békét, melly a három király személyes öszszejövetelére meg is állapítatott.

SZABÁCS OSTROMA.

Míg a király az ország északi oldalán éreztette kardja súlyát, azalatt a déli szomszéd sem pihent; a török portyázok egész Nagy-Váradig pusztítottak, könnyű levén nekik Szabács várából átjönni.

A király végre maga indult Szabács ellen, ötezer janicsár volt benn a várban, kiknek a, szultán saját kezével tűzte fel a kolcsagot turbánjaikba, a mi annyit jelentett, hogy egy sem fogja megadni magát a harcban.

Mátyás körülfogta a várat s hogy annak leggyöngébb oldalát kiismerje, egy csónakban, csupán fegyverhordozójától kísérve, körülevezé az erődítményeket, a várbeliek felismerték s elkezdtek rá lövöldözni. Egy szakállas golyó elsodrá vele szemben ülő fegyverhordozóját; a király meg sem mozdult helyében s tovább folytatá a vizsgálódást. Éjjel a szüntelen mennydörgő ágyúk között aludt, csendesebben, mint mások a puha ágyon.

Egy napon, midőn a futó sánczok elkészültek, négy csapatot a fekete seregből elrejte azokba a király, s

ekkor ostromot rendelt a kapuk ellen. Vitézül küzdöttek mindkét felől, a jancsárok nem hátráltak állásaikból. Ekkor Mátyás takarodót fúvatott az ostromlóknak; a törökök azt hívék, hogy meg vannak mentve; de e takarodó trombita szava jel volt az elrejtett csapatoknak, hogy lábtóikat a vár túlsó oldalán felállítva a sánczokra rohanjanak. A harcz dühe megújult kétségbeeséssel az egyik részről, diadallal a másíkról; Mátyás mindenütt jelen volt győzhetlen feketéi élén.

Reggelre elnémult a harczy zaj; Mátyás ur volt Szabácsban. Öt ezer jancsár közül, egy sem adta meg magát, meghaltak mind, a nagyúr által feltűzött kócsaggal turbányaikban.

A KENYÉRMEZEI DIADAL.

Szép Erdély országban a Maros mentében van egy sík lapály két oldalról hegyekkel beszegve, melly Alvincztől Szászvárosig terül. Ezt nevezik Kenyérmezőnek.

Mintha már a természet is csatatérnek alkotta volna. Három ízben volt e helyen nagy véres, eldöntő ütközet, egy egy temető nincs olly sűrűn beültetve sírhalmokkal, mint lenne a Kenyérmező, ha az ott elesteknek mind külön sírt ástak volna.

Az ezernégyszáz hetvenkilenczedik évben Ali Bég százezer emberrel rohant be Erdély virányaira s vérrel és könnyekkel áztatá meg a vidéket Gyula Fehérvárig.

Erdély kormányzója volt azon idő szerint Báthory István, derék, áldozatkész hazafi, a milly vitéz a csatában, olly szűzérzelmű családi körében.

Ali Bég hadseregének Báthory nem állhatott rendes haddal ellent, minden ereje csak a bandériumokból állt, s rendetlen oláh csapatokból; a rémhírre gyorsan izent a kormányzó Temesvárra, hol akkor Kinisi Pál székelt, tudósítva a veszélyről, futtában nem is izenhetett neki többet.

De bizonyos volt felőle, hogy Kinisi ha megtudja bajtársa veszedelmét, sietni fog védelmére s a hol Kinisi megjelen, baja van ott az ellenségnek.

Ki volt ez a Kinisi Pál? Egy egyszerű molnár fia, kit egykor útjában meglátott Mátyás király, a mint félkarjára ölté az egész malomkövet, s másik kezével vágta azt. E hatalmas erőt nem hagyta elveszni a király s nem sokára kitűnt, hogy nem csak a karoknak, de a léleknek is rendkívüli ereje van az ifjában, s íme Isten annyira fölvitte dolgát, hogy most Temesi bánná lett. Ki mondhatja, hogy csúszás, mászás vitte oda?

Mintha a napot is tudná, mikor kell Kinisinek megérkezni, olly bizton rendezé hadi tervét a vajda. Felszólítá a székelyeket, a szászokat, hogy gyülekezzenek mellé, fel is jöttek azok renddel, Kendi Antal vezeté a székelyeket, Csuka György, a nagyszebeni király bíró a derék szász harczosokat.

October tizenharmadika volt, szép derült őszi reggel; az egész sík mező mintha ezüsttel lett volna behúzza, úgy csillogott az őszi fényes pókhálótól, mellyet a harmat belepett; mint fog egy óra múlva e mező kinézni.

Báthory korán réggel isteni tiszteletet tartott, s azzal hadnagyainak megparancsolá, hogy minden harczosnak adjanak egy hantot kezébe, tegye azt keblére, és ha a csatába leend, emlékezzék meg róla, hogy a haza fekszik

szívén s ha elesik, gondoljon rá örömmel, hogy hazájáért teâétt el. *)

A férfiak megesktivének gyôzni vagy meghalni s háromszor „Jézus!” kiáltással fogadák a zászlók kibontását; mire a harmadik kiáltás elhangzott, íme mint a faj, ereszkedik alá a török had Alvincz felől, számra háromszorta nagyobb a magyarnál.

Harmincz ezer rabot fűzött lánczra Ali Bég, azokat erős fedezet alatt hátrahagyá Balaméron, a mi azt jelenté, hogy ő is harczra készül.

Báthory ezalatt csatarendbe állítá seregét, balfelől egész a Sibót vízíg állítá a szászokat és oláhokat, jobb szárnyra a Rumes hegy alá a székelyeket, közepett állt maga az erdélyi bandériumokkal.

A szász atyafiaknak sok számadásuk volt már à szomszéddal, még a parancsszó előtt neki rohantak a törököknek, kik Alkenyér mellől jöttek felfelé; a csatazaj az oláhok tömegeit is magával ragadá; nagy sivalkodással neki zúdulának a székelyek is. E perczben, a mint Báthory megakarja indítani a középet, lova elbotlik alatta, s lovagjával együtt a földre esik.

A harczosok elsápadva rebegik: „rosz jel!”

– Semmi rossz jel! szól Báthory, ismét felpattanva lovára, a kik Istenért és hazáért harczolnak, azokra nincsenek baljelek s azzal kirántva kardját, ő maga vezeté lovasait az ellen derék hadai felé.

Ali Bég csapatjai szétnyílnak a súlyos roham előtt, két három hadsor legázolva fetreng a lovak lábai alatt, de két annyi tömeg áll újra elő s egy óra múlva egy öszzebomlott gombolyag lesz a két ellenséges tábor, nincs

*) Fessier.

már sem csatarend, sem harczyi fordulatok, ember ember ellen küzd, csak a hánykódó zászlókról láthatni még hol harczol a magyar, hol a török. Csak az a kérdés, hogy melyik fogy el hamarább? Kevesebb a magyar, neki kell elveszni. Már a vezér maga, jó Báthory István-a hatodik sebet kapta a viadalban, most egyszerre ledöfik alatta a lovat s ő lezuhan a porba, mellette körülötte dühödten foly a harcz, törökök magyarok, egymást legyilkolva hullanak melléje; holttestekből egész halom emelkedik ottan, hol a vezér fekszik, ki már szemeire érzi neheznedni a halál ujjait.

E pillanatban megharsannak a kürtök s az ellenség oldalában megjelennek Kinisi pánczélos vitézei, Rozgonyi huszárjai s Jaksics Demeter ráczjai a Rumes felől. Rég óta hallják már a viadalt s sietve jöttek, hogy el ne késsenek.

A viadal megújul, Kinisi mindkét kezébe kardot fogva jobbra balra osztja a kikerülhetlen halált. Mindenütt Báthoryt keresik szemei; az ő nevét hangoztatja egyre. A középben még egyretartó vad viadal gyanítatja, hogy ott kell lenni a vezérnek; Kinisi utat tör odáig; mennydörgő szavára kiemelkedik a sebzett hős a halottak közül. „Báthory él!” hangzik egy felől, „Kinisi jön!” kiáltja a többi, s egy óráig tart még a harcz, azontúl csak futók és üldözők viadala lesz az. A török sereg prédára hagyja táborát, rablott zsákmányát és diadalmas zászlóit s fut a merre futhat.

A nap lemenőben; utolsó sugarát azok közül, kik reggel olly jó kedvvel üdvözölték, nyolczezer jó magyar vitéz, két ezer szász és oláh s harminczezer török nem látják.

A győztes magyar had ott pihen még a vér mezején,

a harczy tárogatóból lakomái dal zeng s a győztes vezérnek jó kedve támad a vidám hangokra, tánczba kerekedik a lobogó őrtűz mellett, s hogy ne tánczoljon egyedül, felkap fogai közé egy elesett törököt és úgy járja vele a táborzót. Ez a Kinisi Pál táncza.

Báthory István kiépült sebeiből s azon a helyen, hol lováról leesve, a holtak között feküdt, kápolnát építtetett, hogy Istené legyen a diadal dicsősége.

A kápolnának híre sincs már, de a kenyérmezői diadalra emlékezni fognak, a míg magyar szántja a vérrel öntözött mezőt.

DZSEM HERCZEG.

A magyar történetekben alig fordul elő ezen név, pedig csak egy gondolaton, csak egy pillanaton múlt, hogy e névnel fogva a magyar és török egy nemzetté nem olvadt, s á millyen elfeledett most a szerencsétlen Dzsem bal sorsa, olly ragyogó, olly hírhedett lehetett volna annak szerencséje; és minden csak egy véletlen eseten függött, csak egy hajszálon, mellynek ketté szakadása ismét összezavará ama százágú gombolyagot, mellynek világtörténet a neve.

Ezernégyszáz nyolczvanegyben megtért atyái sírjába a nagy Mohamed a szultánok legvitézebbike, harminczkét évig dicsteljes uralkodója az ozmán nemzetnek, ki Sztambult meghódítá s vas buzogánnyal kezében tördélé szét a keleti Róma dicsőségének szobrait, midőn az elfoglalt Constantinápoly utczáin végig haladt,

Különös jellem volt Mohamed; belső világát senki sem volt képes kitanulni; mintha két lélek szorult volna belé; egyszer nemes szívű, másszor álnok, csalárd; szelíd az érzelgésig, majd kegyetlen, mint vérszomjú fene-vad; a Mohamed név mellett, mellytől remegni tanultak a népek, még egy másik neve is volt: *Auni* (a segítő). Mohamed volt a hős, a világreszkettető, Auni volt a *költő* a ki szerelmes verseket irt és dalolt a hölgyek szép szeméről, s a virágok nyilasáról. Azon költeményeket, miket a hárem virágai olly kedvesen énekelnek, a legnagyobb hadvezető írta, második Mohamed szultán.

E kettős lélek arczában is ki volt fejezve, ötvenkét éves koráig, életvidám fehér piros színét arczájának, egy ráncz sem ékteleníté, de magas homlokának hidegsége zavarta e hatást. Orrát egy korabeli költő papagály csőréhez hasonlítja, melly cseresnyén nyugszik, ezzel valami hízelgőt akart mondani; szemei szelídek és nyájasok voltak, de szemöldeinek hajlásában veszedelmes harag volt, ajkának mosolygása éltetett, de szava ölt.

Maga is jól tudá jelleme kettős alakját s gondosan ápolta azt, midőn egy vezére titkait fürkészé, azt monda neki: „ha szakállomnak egy szála tudna arról, a mit szívemben gondolok, kitepném azt és a tűzbe vetném.

Két fia maradt a szultánnak, Bajazid és Dzsem, vagy mint a keleti költők örömelebb nevezik őt: *Zizim*.

Az apai kettős szellem e két fiúra látszott szállani, megosztva kétfelé. Zizim nemes szívű és szelíd, költői kedélyű ábrándos ifjú volt; vad, kegyetlen, hódításra vágyó volt Bajazid és arcaik is aként öröklék apjuk vonalrait: a rózsás tekintetet, a szelíd szemeket, a mosolygó ajkat Zizim, a haragos szemöldöt, az uralkodó homlokot, a sasortt Bajazid.

Bajazid volt harminczöt éves, Dzsem alig huszonkettő, midőn Mohamed meghalt.

Nagyon távol laktak egymástói teljes életükben, sokkal távolabb, mint hogy egymást Mohamed életében kardjaikkal elérhették volna; amaz volt Kasztemúni, a régi Paphlagonia helytartója, ez Karamaniáé.

A mennyire megtanulta gyűlölni Bajazidot a nép, annyira szerette Dzsemet; lovagias alakja, nemes, derült kedélye minden szívet megnyertek számára, míg Bajazidra, sötét szemeldével, hideg, háborító arczával mellyet olykor hízelgésre kényszeríte, rettegve gondolt mindenki.

A megürült trón az első szülöttet illeté, ő öröklé a minden királyok királyának címét s az ifjabb herczegre nézve a bátya uralkodásának kezdete volt a halálitélet. Az ozmán status bölcsészetnek legrégibb törvénye a testvérgyilkolás, mert az Alkorán szavai szerint „két kalifának nem szabad egy országban élni.”

A bátrak a hősök, kik Dzsemet szerették, nem akarták engedni, hogy a hős ifjú olly nyomorultul elveszen s egy elmés kifogást gondoltak ki Bajazid ellen:

„Nem Bajazid a trónra született herczeg, mert az ő születésekor még Mohamed nem volt padisah, tehát Dzsemet illeti a trón.”

És a mit mondtak, a mellett kardot is húztak, kitűzték a zendülési zászlót, Dzsem fejére feltűzék a gyémántos Surgudzsalt s lóra Űltetve vitézeiket, megesküvének, hogy csak őt fogják szultánul ismerni és megvédeni.

A hős ifjú a lelkesült sereg élére állt s maga vezette azt bátyja ellen, ki Brussában várt reá hadaival.

Itt az ozmán birodalom régi fővárosa előttt ütközött meg a két sereg; a karamanlaa hősök csodáit mutatták e

napon a vitézségnek, Dzsem kardja előtt omlott az- ellen, mint a virágos fii, s hívei diadallal harczoltak a hős mellett, ki úgy vívott, mint illett a hadsereg legjobb vitézéhez.

Bajazid serege elveszte a csatát s Dzsem Brussa urává lön. A birodalom egyik fele övé volt már, a másik bátyjáé, csak egy szük tengerszoros választá el őket. Nem sokára össze kellett érni kardjaiknak.

– Ekkor egy tisztos ős alak jelent meg Bajazid előtt, a hetven éves fejedelmi hajadon, *Seldzsukátun, elő* Mohamed leánya, ki annyi hosszú év alatt jó szelleme, tanácsadója volt az ozmán fejedelmeknek. Fehér hajfürteihez nem illett, hogy magát arczra vesse az ifjú szultán előtt, hanem megölelte őt és könnyekkel szemeiben kérte, hogy ne ontsa a rokon vért, vessen véget a harcznak, mellyben akárki győz, mindig az ozmán vesztett, s béküljön ki testvérével, hiszen mindegyiknek egy világ rész jut osztály részül, elégedjék meg Európával s engedje Dzsemnek Ázsiát.

A dölyfös Bajazid eltaszítá magától az ős herczegnőt.

– *Az ozmán fejedelmek nem ismerik rokonaikat másutt, mint – a sírboltban!*

Egy második csata Jániser mellett földönfutóvá tette Dzsemet, megveretve, elüldözve, néhány hívével futott Egyiptomba, s mint hírlék, vesztett csatája után Mekkába zarándokolt. Egy év múlva új sereggel jött onnan vissza; újra mosolyogni kezdett reá a harczy szerencse, az első győzelmek után néhány tartományt kért bátyjától; az karddal felelt neki s Zizim a véres csatából most egyes egyedül futott el, bolyongva, üldöztetve a tengerpartig jutott; nyomában mindenütt vérszomjú ellensége; ott egy bárkát pillanta meg s nem gondolva

reá, ki a hajó birtokosa? berohant abba és védelemért esedezett.

Az a rhodusi Comthur hajója volt, a vitéz Aubusson lovagé, ki a szent János vitézek élén hosszú harczot folytatott a török ellen s most lábainál látta a büszke Mohamed utódját, védelemért könyörögve. Megfogadta, hogy ki nem fogja adni őt s midőn Dzsem üldözői a tengerpartra értek, már ekkor a hajó a parttól eltávozott, s Dzsem a hajó orrára állva, egy nyilat lőtt ki a partra, melyre búcsúszava volt írva Bajazidhoz:

„Allah fizessen meg neked gyermekeidben!”

A legsúlyosabb átok, a mit egy muzulmán a másakra mondhat.

Bajazidnak nem volt bátorsága testvérét Rhodusból elhozni, a lovagok kardjai sok rós lapot tele írtak már az ozmán történetekben; sokkal czélszerűbbnek találta ennél szerződést kötni a lovagokkal, ötvenezer aranyat kapjanak, azért hogy testvérét fejedelemhez illően tartsák, ötvenezer, hogy el ne eresszék. Mindkét fél meg volt elégedve a szerződéssel. De volt egy harmadik is; a török nép maga, kinek beleszólása volt. A basák elszörnyedtek, megtudva, hogy szultánjuk á három világrészen uralkodó török birodalmat adófizetőjévé tette egy maroknyi népnek, egy kolostori rendnek, mellynek minden birtoka nem több egy szigetnél, s száraz földi zárdáinál.

A vén Achmed, ki huszonnyolcz év előtt első volt azok között, a kik Constantinápoly falaira hágtak, szemébe monda a szultánnak, hogy a félholdat meggyalázta. A szultán nem merte őt nyíltan megöletni, hanem midőn haza ment, út közben gyilkoltatá le egy néma eunuch által.

Ez időben a inagyar trónon Mátyás tilt, kit nagynak csak azért nem nevezett az utókor, mert sokkal szebb melléknevét tárta fenn számára, az igazságot.

A mozleminek sóhajtva tekintenek az északi Rokonokra, kik számra alig hatodrésze az ő népüknek annyiszor harczoltak legjobb hőseik ellen diadalmas csatát, s kific most a vitéz, a nemesszívű fejedelem alatt országuk Aranykorát élik s egy nagy eszme keletkezett szívökben: a helyett, hogy e két nemzet egymást rontsa, legyen egymás szövetségésévé.

Épen hadait rendezé a hős király, midőn a törökök küldöttei hozzá érkeztek. Ugyanazon hősök, kik a-Hunyadiak fegyvereivel találkoztak Belgrád alatt, Kossovánál, Várna mellett és a Kenyérmezőn, most hódolattal jelentek meg Hunyadi János fia előtt s felszólíták őt, hogy fogadja testvérül Dzsem herczeget, s vigye őt be Sztambulba a szultáni tróra.

Mátyás messzeható lelke egy pillanatra átlátta az ebből támadó jövendőt.

Két szomszéd és rokon nemzet testvéri kibékülése.

Örök béke a keresztyén világ számára a törököktől.

Magyarország, mint az ozmán birodalom védura, jövő századok áldását nyerendé meg, a török birodalom pedig a korszerű művelődés, szelidebb erkölcsök befolyása által, lépést haladt volna a többi Európával; azon romlás helyett, mit később az elvadult ozmán faj a meghódított Magyarhonira, hozott, ez árasztott volna arra megfordult viszonyban ékető áldást.

Mindezt jól látta Mátyás s elfogadá Zizim ajánlatát.

Helyeslé azt a pápa, és a világi fejedelmek mind.

Dzsem szelíd volt és műveltségre képes, Mátyás hatalmas és lélekerős: egy csepp vért sem kellett volna

többet ontani Európában a miatt, hogy a török barbarismus ellen műveltségét védje; a műveltség hódította volna meg e fajt és testvére leendett az a magyarnál fogva a többi népeknek; többé nem vívott volna a félhold a keresztel csatát, ha két olly fejedelem, mint Mátyás és Zizim. népeiket egy célra vezérik.

Másfél századdal előbbre volna most a világ,

Csak egy hajszás, csak egy kiszámítatlan gondolat tartá még.

S mi volt e véletlen gondolat?
 ... Az, hogy a Johannita vitézek ötvenezer aranyt kaptak Bajazidtól, hogy Dzsemet ki ne adják Mátyásnak. Es a lovagok ötvenezer aranyat jobbnak találtak „ma, mint az egész világ boldogságát a jövő században, mint Europa nyugalmát, mint az emberiség mivelődését, mint a világbékét és saját szerzetük jövőjét; elzárták az áldást a világtól!

Mátyás nagyszerű terve semmivé lett, de lelkében olly erős volt már azon eszme, hogy a magyar és török fajnak nem kellene egymást pusztítani, hogy többé sem a pápa, sem az európai hatalmak rá nem bírhatták, hogy a mozlemek ellen hadat vezessen, s midőn nem sokára maga Bajazid ajánlá neki békülő jobbját, Mátyás elfogadta azt: Ha Bajazidé helyett, Dzsem keze lett volna az; a béke hosszabb és boldogabb leendett.

A boldogtalan Dzsemet később Franciaországba vitték, a Dauphiné rideg bércei közé, ott sírta el dicsőségrőli álmait s a szép idegen virágszál, Sassenege Ilonka iránti szerelmét magasztos verseiben.

A költészetet ő öröklé Mohamedtől, kit Auninak is neveztek.

Végre Incze pápa váltotta őt magához, s úgy bánt

vele, mint fejedelemmel és fiával; de utána következett Borgia Sándor s Dzsemnek meg kelle ismerkednie a hírhedett *fehér porral*, melly a Borgiák találmánya volt. Lassú emésztő halállal múlt ki. Hamvait Brüssába viteté hajón Bajazid, s őseihez temetteté el. – Az ozmán fejedelmek csak a sírboltban ismernek rokont. – Ugyanazon hajó, melly Dzsemet elszállitá, Borgiának háromszázezer aranyat hozott Bajazidtól. Ez volt Dzsem ára.

A mit Zizim testvérének jósolt a kilőtt nyilra írva, beteljesült rajta. Három fia volt; kettő egyenkint feltámadt ellene, egyiket megfojtatá, a másikat megmérgezé. De a harmadik, Selim kétszer megveretve apjától, harmadszor megbuktatá őt, és letaszítá trónjáról. A trónvesztett szultánok pedig nem szoktak sokáig élni. Borgia fehér porából az ő számára is maradt még.

Bajazid élteben mind összegyűjté azt a port a mi saruin és ruháin ragadt, midőn a keresztyének ellen harczolt, s meghagyá, hogy halálakor e port hintsek arczájára, melly által sírja illatosabb leend Arabia fűszereinél. Úgy történt.

Bajazid elfeledve alszik ősei sorában. Nevét nem említik a hősök között; míg Dzsem, a költő örökké él a nép ajkán s dalait éneklik az arab leánykák.

A világ szellem pedig azóta is keresi a gombolyag fonalát, mellyet Mátyásnál elszalasztott, a török és keresztyén világ viszonyaira nézve; – váljon megtalálja-e valaha?

MÁTYÁS BÉCSBEN.

Legnagyobb azon diadal, mellyet valaki saját maga fölött nyert.

Illy diadal volt azon mérséklet, mellyel Mátyás Fridrik császár irányában viseltetett.

Trónra lépésének első napja óta folyvást gyűlölettel, ármány nyal, ellenséges indulattal találkozott Fridrik részéről, sokszor fel is emelte fegyverét, hogy boszút álljon érte; de a római szentatya s a keresztyén szövetségesek mindig kiengesztelek a felingerelt királyt s más irányt adtak a felemelt fegyvernek. Soha sem mondták azt, hogy nincs igaza, hanem azt köték szívére, hogy a míg délen a keresztyénségnek közös ellensége fenyegeti egész Európát, ne vesztgesse addig erejét keresztyén szomszédai ellen.

Épen nagy hadjáratra készült Mátyás Bajazid ellen, a midőn három hírnök érkezik hozzá a táborba: egyik tudósítja, hogy az olasz herczegek megtagadták az ígért segélypénzt a török ellen folytatandó hadra, másik hirül hozzá, hogy Fridrik császár a negyedszer kötött szövetség daczára újra berontott Magyarországra s elpusztítá a szomszéd vármegyéket, a harmadik török részről jött s a Bajazid által ajánlott békeföltételeket hozzá meg.

Mátyás rögtön visszaíordítá seregeit, Bajazid ajánlatát elfogadta, csapatjait kivonta az olaszokkal határos tartományokból s fordult velők Fridrik ellen.

Utolsó csapást készíté ellene ezúttal és elháríthatatlant.

A török seregek azonnal eláraszták a velencei birtokot, beütöttek magába Olaszországba, s remegni taníták

az egymással czívódó olygarchákat. Azok ám meggyőződhettek felöle, hogy ha Mátyás karja nincs közöttük, mi vár reájok az ozmán szomszédtól?

Mátyás pedig készíté a harczot Fridrik ellen., ezúttal elszánva azt abba nem hagyni a teljes diadalig.

A hadüzenés után tudtul adá Németország rendéinek, miszerint a kitörendő harcz egyedül őt és Fridriket illeti, azért őrizkedjenek őt segíteni; a mit azok nem is tevének; sorsára hagyták a nagyravagyó uralkodót.

Nyár közepén volt 1482-ben, midőn Mátyás megindítá seregeit Haimburg ellen. Az előhadat vezényletté Zápolya, a czirkáló sereggel Zelényi száguldozott egész Bécsujváros kapujáig.

Nyolczvan váltott ló vontatta az óriás ágyút, melyet varga mozsárnak neveztek, Haimburgig.

A pápa új intő levelet írt, de az későn érkezett már. Haimburg falai le voltak döntve s Mátyás ura a várnak és városnak.

A télig nem történt újabb harcz, a mint kinyílt az idő, a király újra megkezdé a hadjáratot. Dávidházy István, derék vitéz küldetett ki Pruckot ostromolni.

Négy hónapig tartá zár alatt a vezér a várost, s hogy az fel nem adta magát, végre egy napon ostromot fúvatott s saját maga állva hadai élére, felrontott a falakra s hat óráig tartó harczban elfoglalá a várost, mire a várórség is kinyitá a fellegvár kapuit és meghódolt.

Csaknem ugyanez időben esett Klosterneuburg és Szent Pölten is Mátyás kezébe.

Fridrik megrettenve a király ellenállhatlan előhaladásán, még egyszer felszólítá a pápát, hogy vesse közbe magát.

E kívánatára megérkezett Castella püspök a két fejedelmet kibékítendő. Első volt Fridrik, kit meghallgatott. A fejedelem azt nyilvánítá előtte, hogy Mátyás úgy sem fogja sokáig folytathatni a hadat, mert csaknem ínséggel küzd már, sem pénze, sem fegyvere, olcsó lesz a béke.

De midőn Castella megérkezett Budára, elmondá neki Mátyás a harcz okait; hogy Fridrik minden szomszédjait harczra ingerié ellene, még saját nemzetét is s valahányszor a török ellen indult a király: országa túlsó határán mindig fegyverrel ütött be a császár, szövetségét soha sem tartá. És midőn végre a harcz költséges voltát emlegeté előtte a követ, elvezeté őt a király kincstárába s megmutatá neki azon kincshalmazt, melyet okos takarékoszággal országa számára félre rakott. Ötven társzeker nem bírta volna azt el.

A küldött híjába fáradt, híjába nyéré mg a királynő Beatrix pártfogását; Mátyást soha sem kormányozta senki.

A következő tavaszon újra, megindult a, bajnok Dávidházy, most már egyenesen, Bécs ellen. Ott is végzé dicsteljes életét, az első csatában egy ágyúgolyó elhordta jobb karját, abban halt meg.

Mátyás jöttének hírére, elhagyta Fridik Bécset. Vezéreire bízta annak megmentését, maga kincseivel és leányával Linczbe vonult fel.

Hét hónapig állotta, ki Korneuburg vitéz őrsége az ostromot, csak miután egyenkint elfoglalták hídfőiket, végre az éhség kényszeríté őket felhagyni a védelemmel. E hely birtokával Bécstől el volt zárva az élelmezés vízi út; korán Januárban, csikorgó tél közepén vezeté át Mátyás hadait a Duna jégen Bécs kapui alá.

A város kétségbeesett védelemre volt készülve,

Mátyás jól tudta ezt s neki drágább volt mind saját jó magyarjai, mind keresztyén ellenei vére, hogy sem azt könnyelműen pazarlotta volna, midőn más eszközzel is czélt érhetett; elfoglalva a tábor hidat és külvárosokat, körül zára a belső várost s engedte benn nyugodni a jó bécsieket. Vele voltak próbált hadvezérei Zápolya, Ujlaky, Gara, és Ország Mihály a nádor.

Egy estve, midőn Ebersdorf alatt a király egy halász gúny hóban vacsorált vezéreivel együtt, egyszerre egy ágyúlövés történik a helységből s egy golyó a gunyhó nádfalán keresztül törve, halva teríti le Ország Mihályt helyéről. E golyó Mátyásnak volt szánva. A derék nádor midőn estve a gunyhóba léptek, egy tenyérynyi fekete foltot vett észre a gunyhó oldalára festve azon a helyen, hol a király szokott rendszeren ülni. Mintha valami rosszat sejtett volna, sietett ő maga elfoglalni azon helyet s Mátyás máshova telepedett le.

Azon helyet a király egyik cseh titkára Jarosláv jegyzé meg s átszökve az ellenséghez, tudósítá őket a felől. Jól czéloztak; de még sem Mátyás esett el.

A király felingerelve az árulás által, rögtön ostromot fúvatott, s Ebersdorf egy perez alatt el volt foglalva; ott találtatott az áruló Jarosláv is; de már ezt irgalom nélkül felakaszták.

A bécsieket ezalatt a leggonoszabb ellenség kezdé ostromlani, az éhség; annyira ment már az élelmi szerek drágasága, hogy egy véka lisztet száz forinttal fizettek, a mi nagy pénz volt akkor, két ökor ára boldog időkben.

Követeik találtak alkalmat a magyar seregen keresztül szökhetni, hogy a Linczben mulató Fridriket tudósítsák éhségük és szorortgattatásuk felől s kérik, hogy siessen a várost felmenteni.

Fridrik épen üvegfúvással mulatta magát. A válasz, mit a követeknek adott, sajátságos:

– *Nagyon jól esik nektek, hogy éheztek; épen így éheztetetek ti engem ezelőtt huszonnégy évvel váramba bezárva? *)*

Ezzel a vigasztalással tértek vissza a küldöttek Bécsbe. Másnap föltétlenül feladták a lakosok a várost. A húsvétot Bécs falai közt ülte meg Mátyás király.

Első tette az volt, hogy a bécsieknek minden kiváltságait és szabadalmaikat újból megerősíté s a Fridrik által rájuk vetett rendkívüli adót eltörölte.

Másnap rögtön kiküldje Zápolyát, Kanisait, Székelyt, és Tettau Vilmost Bécs Ujhely ostromára; Fridrik sehol sem érezte magát többé biztosnak országában, nyolczszáz lovas kísértében elhagyta Linczet s úgy bujdosolt országról országra hazátlanul; ezen emlékezetes és őt magát jól jellemző mondással vigasztalódva:

»*Boldog, ki feladni tudja azt, mi visszahozhatlanul elveszett.*»

S mintha attól tartott volna, hogy e mondatot magát is eltalálja felejteni, minden ajtókra, ablakokra felírta és karczolta azt.

Mátyás kezébe pedig Szent János napján a felgyülekezett austriai rendek ünnepélyesen letevék a hódolási esküt. **)

*) Bonfin Decad. IV. Lib. VI.

**) Fessier.

A SZULTÁN KÖVETEL

Az öt éves fegyvernyugvás alatt, mit Bajazid kötött Mátyással, három ízben küldött a szultán követséget a magyar királyhoz.

Első követe Korneuburg alatt találta a kipályt. Épen a várat ostromolták s Mátyás ott állt az ostromágyuk között; a követ elmondá a szultán üdvözlését, mire Mátyás rögtön válaszolt, de a jámbor török a rettentő ágyúdörgéstől egy szót sem értett a válaszból, s nem merte megkérdeni a királytól másodsor, hogy mit, mondott, hanem visszatért izenet nélkül.

A második Visegrádon találta a királyt olly pompa és méltóságos fény közepett, melyet Sztambulban sem látott soha.

A derék muzulmánoknak elállt az elméje a király tekintete előtt, úgy hogy nem tudott egyebet rebegni, mint e szót: „a szultán üdvözöl!”

Miután e köszöntést háromszor elmondá s többet nem bírt előhozni, Mátyás azt válaszolta neki.

– *Hasonlóan üdvözlöm és kérem, hogy küldjön náladnál bölcsebb követet.*

Úgy történet, Bajazid harmadszor is küldött a királyhoz, s csak a harmadik követ tudata vele, hogy e szultán újabb három évre kívánja meghosszabbíttatni a békét.

Mátyás elfogadta a kívánatot; az ő kardja többet össze nem csapott az ozmánéval.

Europa minden fejedelmei csak nézők akartak lenni a nagy harczjátékban, mit a magyar a törökkel az ő ér-

dekeikért folytat, Mátyás megfordítá a játékot, s a nézőkből szereplők lettek, a vihar félre vonult Magyarország felől s még villámaival a szomszéd országokat gyújtogató, idebenn áldás volt és jólét minden fedél alatt. Bölcseség az országok fundamentuma!

MÁTYÁS HALÁLA.

Mátyás és vele a magyar nemzet dicsőségük tetőpontján álltak.

Meg akarta mutatni a világszellem, hová emelkedhetik egy nép nagy és nemeslelkű fejedeleme alatt.

Örült a szegény, vigadott a gazdag; a földműves bizton veté el gabonáját, nem kellett félnie, hogy azt idegen seregek patkói letapodják; a bajnok örömet ment a csatába, mert diadal várt reá ott is.

Kívül hatalmas, belül erős volt az ország, harczainak nagy részét határain kívül viselte s az 1485-dik évben Europa csaknem minden fejedelmei szövetséget kötöttek volt, köztük VIII. Károly francia király, Ferdinand, Nápoly királya, Kazimir, lengyel fejedeleme, és Bajazid szultán.

Igazság honolt az egész birodalomban; a törvény egyenlően osztatott, gazdagnak és szegénynek, a rablóvárak nem rettenték többé a békés lakosokat.

Állandó hadserege volt az országnak, híres, győzhetlen légiók, csatában edzve, begyakorolva és jól fizetve. Nem kellett minden hadjáratnál felültetni a távol vármegyéket s nagy tömegű rendetlen bandériumokkal menni az ellenség elé. A fekete sereg és az ostromágyúk

megvédek az országot. Mátyás különböző fegyverne-
mekre osztá hadseregét s mindeniknek külön harczolás-
módot rendelt. Voltak gyalog pánczélosai, nagy paizsok-
kal, egyenes kardokkal, könnyű huszárjai, a szárnyakon
harczolók, a pánczélosok sorai előtt álltak a lövészek, és
lándzsások, kik szabályszerűen visszavonultak, ha támadt
az ellenség, s ismét előtörtek., ha visszaveretett. A fegy-
vergyakorlatok a régi romai phalanxok idejére emlékez-
tettek. Ez állandó hadsereg állt húszezer lovas, hyolcz-
ezer gyalog és kilencezer csataszekérből, mellyek még
akkor nagy szerepet játszottak az ütközetekben. Ezek
mellett volt még a nyolczvezernyi fekete sereg, mellyet
maga a király vezényelt. Ostromoknál nem csak ágyú-
kat, hanem mázsás köveket hajító gépeket is használtak.
E sereg évi zsoldja ment egy millió hatvanezer aranyra.
Táborban szigorú rend tartatott, minden rablás, kicsa-
pongás meg volt tiltva. Nőknek nem volt szabad a tábor-
hoz közelíteni, részegség, káromkodás büntetve volt.
Legforróbb nyáron, úgy mint leghidegebb télen helyt
kellett állani mindenkinek, s maga a király adott abban
példát. Midőn e hadi intézkedéseit dicsérték Mátyás előtt,
ő azt felelte, hogy csak a régi görög és romai hadvezérek
tetteit kell tanulmányozni, s azokat az újabb viszonyok
és változott körülményekhez alkalmazni, hogy a hadtu-
domány tökéletesedjék. *)

Nyitva volt az út mindenki számára hősi tettek,
vagy ész és tudomány után magának fényes állást sze-
rezni; a király maga kereste a hasznavehető embereket.
Magyar Balázs, Kinisi Pál, a két Zokoli, Csupor, a Dócziak,
és több más jelenkorunkig hírneves család, Mátyás alatt

*) Galcotti. De dictis et factis Mathiae.

szerzé legelső hatalmát; egy zsidó, hajdani nevén Erneszt, practicus ismeretei és becsületessége által annyira vitte dolgát, hogy kikeresztelkedvén, Mátyás által kincstárnokává neveztetett ki; s hogy Mátyás kincstára mindig tele volt, az által úgy hiszen eléggé igazolva van mind a kincstárnak becsületessége mind a király emberismerete. Mátyás alatt emelkedett magasra a Zápolya család is. Ennek ugyan jobb lett volna „Nevetlen falu” rideg magányában a Deákfalvi Deák telken élni és elmúlni, mint nagyravágásával mind azt lerontani, a mit jóltevője, e nagy király épített.

Az ország népessége szaporodott. Mátyás felkeres-tété a kunok maradványait a Dnieszter és Bóg között s megtelepíté őket Magyarországon: megtudva, hogy a Kuma mellett még egy régi elmaradott magyar törzs él, azokért is kiküldé követeit, hogy őket behívják, azonban az orosz fejedelmek nem engedek meg a népvándorlást s az elszakadt ősök visszatértek hegyeik közé.

Az ipar, gazdászat, föld és szőlőművelés felvirágzott. Máig is megmutatja a gömöri foldész azt a hegyet, mellyen Mátyás saját kezeivel kapálta a paraszt ember szöllőjét s nevette a vele sorban izzadó főurakat, kiknek némellyike kidúlt a nem szokott munkában. Mindennemű kézművesek özönlöttek az országba s Mátyás idejében már voltak a városok tornyain órák, a mi nagy ritkaságnak tartatott másutt. Pompás épületek emelkedtek mindenütt a kor ízlése szerint s pompa volt a király udvarában és jólét a jobbágyéban.

A tudomány és művészet is hazájára talált Magyarországon, pompás szobrok, festvények ékesíték a királyi palotát és a főurak kastélyait, művészek, zenészek énekesek ismertetek meg a nemesebb élvezeteket; s a

legbecsesebb emlék, mit Mátyás magának emelt, volt a budai nagy könyvtár. Több mint ötvenöt ezer darabból állt az, mind a legritkább, a legnevezetesebb munkák, miknek megszerzésére évenként harminczhárom ezer aranyat adott ki. Minden kötet díszes nyomás, vagy iratban, festvényekkel, arannyomatú bőrbe kötve ezüst és arany kapsokkal; az állványok czedrusfából, hímzett selyem függönyökkel, sorban a termekben, háromszáz antik művészi szobor, az előteremben astronomiai és erőműtani műszerek, középen óriási éggömb két angyal által emelve. Ilyen volt a budai könyvtár *) Mátyás alapítá a pozsonyi tudományos egyetemet is. A tudományok terén fáradozó férfiakat tudta jutalmazni, egy astronomiai munka írójának nyolczszáz aranyat és kétszáz arany évi díjat adott: itt azután igazán felsóhajthatunk, hogy boldog régi idők! A külföld legtudományosabb férfit iparkodott honának megszerezni. Budán egy roppant épületet emeltetett, mellyben negyvenezer tanuló ifjú számára legyen hely, hét nagy hallgató teremmel minden oldalon, középen a tanárok lakaival; egy szárnya ez épületnek az orvosi kar védencei, betegek és gyógyszerháza számára volt kijelölve. Óriási műi Miért nem élhetett Mátyás még fél századig.

Mátyás állíttatá fel a legelső könyvnyomdát, mit Geréb László hozott Budára; a legelső mű, mit rajta nyomtak volt a Cronica Hungarorum.

Vala pedig ez azon időkben, a midőn Magyarország legelső főurai, neveiket sem tudták leírni. Milly magasan állt Mátyás nemzetének legjobbjai felett!

*) Brassicanus et Pflugk.

És mind e dicsőségnek, hatalomnak, míveltségnek, nemzeti jólétnek vége lett harmincz év alatt.

Egy napon Mátyás épen Bécsben levén egy tányér anconai fűgéből evett, miket Beatrix maga nyújtott neki. Egy óra múlva elsötétültek szemei, és nyelve meg-némult, másnap meg volt halva.

Gyanítják és nem ok nélkül, hogy azon fűgék meg voltak mérgezve.

Mátyás akkor épen ötven éves volt. Harminczhárom évig uralkodott bölcsen és igazságosan népei felett. Szobort nem emelt neki az utókor, de minden ereznél becsesebb emlék a késő századokra fennmaradt közmondás:

„Mehalt Mátyás király, oda az igazság!”

MÁTYÁS UTÁN.

Mátyás halála után vége volt a magyar dicsőségnek.

Azt a nagy szellemet, melly jól tudott alkotni a roszból, egy ifjú öröklé, kit neveztek Corvinus Jánosnak.

A nagy Mátyás fia volt ő, ez idő szerint huszonkét éves ifjú, olly hős, olly eszes, és olly nemes szívű, mint apja, mint nagyapja, mint a Corvinusok valamennyien.

Apjának szeme fénye, a hadsereg bálványa volt ő. Mi előtt meghalt a nagy király, oda hívatta magához – tán halála sejtelmében – országa nagyjait, a püspököket, érsekeket, zászlós urakat, grófokat, kiket ő emelt hatalomra a porból, a semmiből, és megesküdteté őket, hogy holta után fia homlokára teendik a koronát.

Mire ez erős eskü.

Egy bűne volt az ifjú Jánosnak; nagy és nehéz bűn; az, hogy anyja nem volt Mátyásnak törvényes hitvese.

A zászlós urak megesküdtek, Jánosnak átadták a király halála után a koronát, az ország kincseit, és a királyi várakat.

Alig hunyta le szemeit a nagy király; egyszerre négy kéréje támadt a megözvegyült trónnak.

Egyik volt Miksa, római király, Fridrik császár fia, másik kettő Erzsébet fiai, Ulászló, cseh fejedelem és János Albert. Ez egy daliás hős, amaz egy gyámoltalan halandó. A negyedik volt Mátyás fia.

A Rákoson összegyűlt rendek már csaknem fegyverre kaptak, négy külön pártra szakadva, midőn egy indítvány lecsillapítá a kitörőben levő polgárharcot; legyen Zápolya István közbíró a nemzeti pártok között, a kinek ő fogja ítélni a koronát, az legyen Magyarország királya.

Ki ne nyugodott volna meg ebben? Zápolya, húszév előtt drabantok hadnagya Visegrádon, most az ország első főura Mátyás kegyelméből, meg fog emlékezni az esküről, mellyet jóltevője kezébe tett le.

Midőn Zápolya Bécsben meghallá, hogy őt bízták meg királyválasztással, felkapta a földről kis három éves fiát, Jánost, felkiáltva:

– *Csak ennyivel volnál nagyobb, most te lennél a király.*

E szóból rá ismerünk.

A ki maga uralkodni akar, annak nem kell erős uralkodó.

Három hős volt a kitűzött trónkövetelők közt, és egy tehetetlen. Bizonyára a nagyravágyó főurnak azt kellett választani, a mellyik leggyöngébb Ulászlót, a

jámbort, ki mindenhez keveset, az uralkodáshoz pedig legkevesebbet értett.

Aranyidők következtek a főurakra. Hunyady Jánost elhagyták párthívei, János püspök rögtön utazott Morvába, zsoldjába fogadni a fekete sereget, s ugyan ezen fekete sereg, és ugyan azon Kinisi Pál és Bátorj István, kiknek dicsősége Mátyáséval volt egybeforrva, a Horvátországba menekülő János herczeg után eredve, a Sárvize mellett megtámadák az úzótt királyfit s a mit az apjáról maradt örökből magával vitt, prédára bocsáták, és híveit leölték; a Corvin család és híveinek birtokát feloszták egymás között. így tépte szét önmagát a magyar.

És Hunyadi-János nem fogott fegyvert a haza ellen, hanem meghódolt a választott királynak s a koronázási ünnepélyen ő vitte előtte a koronát bársony vánkoson.

DOBZSE LÁSZLÓ.

Jó szelíd, jámbor lélek volt a választott király, ki nem vétett soha senkinek, engedett mindenkit cselekedni tetszése szerint, odadta a mit kértek tőle, s akármit mondtak neki, azt felelte rá csehül: *Dobzse (jól van)*. Historiailag rajta maradt e mondás.

A millyen hatalmas volt az ország ő előtte, olyan nyomorult lett ő alatta.

Bécsset, mit egykor hatalommal foglalt el dicső Mátyás, úgy vette vissza Miksa, mint ha gyermekekkel lett volna csak dolga, s nem volt elég, hogy Austriából kiűzte a fejevesztett magyar hadat, hanem bejött Ma-

gyarországba, elfoglalta Veszprémet, bevette a királyok koronázásának székhelyét Fehérvárt és kirabolttá, s ott állt meg az ország szívének közepén, Buda falai alatt, Mátyás palotájával szemben s a remegő magyar főrendeket nem szabadította meg egyéb, mint Fridrik ismeretes fősvénysége, ki nem küldött pénzt fiának, s a zsoldos sereg széteszlott Buda alatt, különben megtörténik, hogy Mátyás halála után egy évvel ostrommal veszi be Fridrik fia Budavárát.

Észak felől ez alatt János Albert rontott be lengyel hadaival s Kassát vette ostrom alá, pusztult, fogyott az ország minden felől, a fekete sereg vitézi rablók kalandorok lettek, a magyar nemzet czímerét megcsúfolták a világ négy részén; csaták eredménytelenül, békekötések szégyennel és veszteséggel.

A kincstár, melly Mátyás alatt mindig tele volt, olly üres lett Ulászló alatt, hogy saját és családja szükségére uzsorára volt kénytelen pénzt és élelmi szereket kölcsönözni. Azon históriai adoma, miszerint végtére a nyilvános pecsenyesütő sátorok alól hordotta ételét, (miket máig is Laczi konyhának neveznek utána) ha nem való is, de teljesen kifejezi ezen nyomort, mellybe tehetetlenségével magát és e szép országot süllyeztette.

Hanem Zápolya célzt ért, ő Magyarország nádora lett és ő uralkodott.

Elmés ellentétet képez a király szegénységéhez, a hon elhagyott sorsához, a magyar főurak szertelen pompája.

Midőn Ulászló békekötés végett összejött Lőcsén a lengyel királlyal, a magyar és lengyel főnemesek azon vetekedtek, hogy mellyik bírja pompával felülmúlnia a másikat. Zápolya István mindennap más meg más

öltözetet és fegyverzetet vett föl. Egyszer aztán egy lengyel úr olly ruhát öltött magára, mellyen nem látszott a posztó az igazgyöngytől és drágakövektől. Másnap Zápolya egészen egyszerű, fénytelen, öltözetben jelent meg, de a nyakán volt egy gyémánt csat, melly egy maga többet ért, mint az egész lengyel úr öltözete. A lengyel le volt győzve a magyar főúr által.

Milyen szépen megtisztelték ezen jó urak egymást és magukat az által, hogy elismerek, miszerint rajtuk csak a ruha ér valamit, az ember csak ráadás.

MÁTYÁS ÖZVEGYE.

Alig hunyta be szemeit a nagy király, még könnyeztek a királyné szemei, s már ő a könnyeken át azt nézte, ki fog jövendő férje lenni?

Akárki lesz, annak Magyarország királyának kell lenni.

Innen képzelhető, mennyire ellene volt Beatrix annak, hogy Mátyás fia üljön a magyar trónra.

A mint megtudá, hogy kik a trónkövetelők, rögtön kiverte titánok hálóit; mellyiket legközelebb találta, azt kínálta meg szeretetével.

Miksa fejedelem sokkal egyenesebb lelkű volt, hogy sem női kegyvadászás által akart volna jutni koronához s válaszában így szólítá meg Beatrixot:

„Kedves anyám!”

A férjvagyó nő halálos gyűlölettel fordult el tőle és Ulászló felé. Neki mindegy volt, akármellyik.

Ulászló felhasználta a nagyravágyó özvegy ajánlatát s megígérte, hogy nőül veszi, ha segíti őt a trónra jutni. Beatrix segítette. Többet is tett. Olly kegyekben részesíté, miket csak akkor lett volna szabad osztania, ha már azon gyözü ujján leendett Ulászlónak, mellyet Mátyás húzott neje ujjára.

Ulászló sokáig hitegette az asszonyt; végre az nem állhatta tovább a biztatást, a rendek előtt követelié, hogy Ulászló vegye őt nőül. Nagyra vágyásaért annyira megalázta magát, hogy követelése okául felhossa, miszerint Ulászló már azon szerelmi viszonyban is élt vele, mellyben házastársak élnek.

A magyar rendek pirulva fordultak el ez asszonytól; mert minden bűnei között egy erényt mindig megtartott a magyar, a szüziességet. A királynét egyenesen elmozdíták követelésétől; főokul adták termékentségét.

Ekkor, atyjához a Nápolyi királyhoz fordult Beatrix és a Borgiák közül választott pápához, mindkettő sürgeté Ulászló házasságát az özvegygyel; de a király azt felelte, hogy inkább szeretné őt testvéréül fogadni.

Végre találtak egy törvényt Csehország corpus jurisában, melly a cseh királyoknak megtiltja az özvegy asszonyok nőül vételét. E törvénybe menekült a szorongattatott Ulászló, kit erőnek erejével férjül akartak adni Beatrixhoz.

A kiben egy csepp képzelő tehetség van, elgondolhatja, mennyire rettegett a jámbor férfi ezen rettenetes asszonytól, a kitől nem bír menekülni.

Beatrix végre pört indított ellene, elrablott becsület, s csalás miatti elégtétel vétel végett. Két évig folyt a per a Consistorium előtt, akkor kimondatott, hogy az özvegy-

nek nincs joga házasságot követelni, a titokban történetekről pedig jobb lesz örökre hallgatnia.

Beatrix dühöngve hagyta el Magyarországot az ítélet után. Magán vagyona a költséges pörre ment fel, családja megbukott Nápolyban és ő, – a leghatalmasabb király özvegye, kinek milliók hódoltak egykor, elfeledve halt meg Ischia szigetén a legnagyobb nyomor és szegénységben.

... Ez volt sorsa Mátyás király özvegyének.

DÓZSA GYÖRGY.

A mit a nagy Mátyás meg nem kísértett, a török elleni irtó harczot, azt a jámbor Ulászlónak kelle megpróbálni. Mátyás, a hatalmas, a gazdag, a vitéz, a szerencsés, a lánglelkű Mátyás örült, hogy békét köthetett a szultánnal; hanem Ulászló, a tehetlen, a szegény, a szerencsétlen, jámbor, együgyű érezé magát hivatva, hogy Európát megszabadítsa az ozmánoktól.

A sors sem úgy akarta pedig.

A két legnagyobb hőse a hazának, a törökök legvitézebb ellenei, az ifjú Hunyady János és Kinisi halva voltak már. Amaz ifjan, tele ábrándos szeretettel ifjú neje és öreg hazája iránt, az vénen, szélütött nyelvvvel, életében megnémulva tért meg a sírba. Halála előtt mindegyik vágott még egyet az ozmán hatalmon, hogy legyen miről rajok emlékezzenek: az ősz vezér Belgrád alatt verte még egyszer meg a törököt, Hunyady János Jajocza előtt mutatá meg a töröknek, hogy eltanulta apjától a hadverést. Négyezer török maradt a csatatéren,

s minden ágyúik ott veszték. Örülhettek az ország ellenei, hogy nem Mátyás fia ült a trónra.

Elszólítá őt is innen Magyarhon vétszelleme. Sokkal több bűne volt már e fajnak, sem hogy az igaz emberek megmenthették volna.

Épen három éves fegyverszünetet kötöttek a rendek Szelimmel, az új padisahval, midőn Bakács Tamás érsek megérkezett Romából az apostoli bullával.

E bulla keresztsharcra hívta fel a népet a török ellen, bűnbocsánatot hirdetve a résztvevőknek.

Többen a komolyabb hazafiak közül megdöbbenek ez eszmére, s tanácsolták a királynak, hogy hagyja kihirdetlenül a bullát.. A jámbor királynak nem volt szólója az egész dologhoz, a dicsvágyó főpap keresztül vitte nagyravágyó tervét. 1514-ik és Húsvétnapján Budán a Szent-Zsigmond templomban nagy pompa és ünnepély közt kihirdettetett a bulla és támadt abból nagy és rettentő büntetés a magyar nemzet fejére.

A főurak egy részt örültek neki. Legalább egy csoport elégületlen néptől megtisztul az ország: a sok csavargó, munkakerülő, pusztai rabló majd elvész a harcban s nekik nem kell tartani a költséges bandériumokat.

A kihirdetett bullára egyszerre felkavarodott a nép az ország minden vidékein; elhagyta mindenki földjeit, munkáját, kaszájából, cséphadaróiból fegyvert csinált s százezrével gyűlt össze Pest alá, Nagyváradra, Kalocsára, Veszprémre, Fehérvárra.

A néptolongás olly nagyszerű volt, hogy maga Bakács is visszadöbbsent tőle. Negyven, ötvenezer fegyveres csoport egy egy tömegben. Ha ez ránk talál szakadni!

Hajh! egy Hunyady mit tudott volna e seregből csinálni! A fél világot meghódította volna. Ha Bakácsban

Kapisztrán szelleme leendett, ő maga állt volna élükre s keresztel kezében vezette volna a félhold ellen. így vezértelenül vesztegeltek a csoportok. A főurak közül egy sem akarta elvállalni a vezérséget. Hogy is lehetett volna az? Paraszthadnak parasztvezér kell.

Aként történt. A Belgrád, alatti harczok alkalmával egy dalnoki székely bajnok Dózsa György, egy török csapat vezérét kettős viadalban megölte; e vitéz tettéért Budára felhívatott, s a király saját kezével akasztá nyakába a jutalmául osztott arany lánczot.

A mint a daliás férfi skarlát ruhába, arany sarkantyúkkal, bogláros övvel felöltöztetve, bátran, nem sokat szégyenkedve megállt a trón előtt, mindenkinek az jutott eszébe: ez jó lesz parasztvezérnek.

Merész, délczeg férfi volt, szava alkalmas parancsolásra, tekintete bátor és harczias. Ez jó lesz parasztvezérnek.

Bakács Tamás maga adta át Györgynek a fehér zászlót, a veres keresztel, mellyet Romában szenteltek, s azzal kivezetek őt a rákosi táborba, hol a nép ujjongva fogadta a saját porából támadt vezért, kinek az eddigi alvezérek szinte hűséget esküdtek. Legnevezetesebbek Lőrincz pap, *a nagybotú*; Mészáros, Kecskés és Bagos; mind közrendűek nevei.

A tolongás egyre növekedett a táborokban, a nép tömegestül oda hagyta falvait, az alsóbb rendű papoktól vezérelve, A nemes urak most látták, hogy mit cselekedtek? A munkás kezek odahagytak ekét és kapát, a földek ugaron maradtak, őrizetlen a nyájak; fizetetlen a dézsma és füstpénz. Ekkor jutott csak eszökbe, hogy meg kell akadályozni az áradást, mikor az már minden gátot elszakasztatott. Most erővel tárták vissza embereiket, a

szökevényeket elfogdosták, megkötözték, s akik vissza nem akartak menni, azoknak honnmaradt családjaikat büntették meg.

Meghallak ezt a táborba gyülekezettek. Mindennap új meg új csoportok érkeztek hozzájuk, az ütések, a sebek helyeit mutogatva, miket üldöző uraik rajtok ejtettek, s rémhíreket hordva a nemesség kegyetlenkedéseiről. A sereg zúgott és fegyverét köszörülte.

A nagy botú Lőrincz pap prédikációi mindennap hangzottak a keresztes hadak között, de azok nem a pogányról beszéltek, hanem a főurak erkölcstelen, romlott életéről, hazaárulásáról, s hogy e jármot miért nem rázza le a nép erős nyakáról?

Most rettent meg a főnemesség, és a papság a felidézett szellemtől, egyszerre jött nagy ijedelemmel Bakács hírnöke, megtiltva a hirdetett kereszthatat s parancsolva^ hogy tegyék le a felgyülekezett hadak a fegyvert s oszlojanak ismét haza.

Ez volt a kitörő vész jelszava. A helyett, hogy haza tért volna az összecsőditett kereszteshad, elkeserülten rohant Pest-Buda külvárosaira, s a kit urat talált, előlutól ölte és gyilkolta, nem kérdezve, ki jó ki rós?

Dózsa György kiáltványt intézett az ország minden falvaihoz, felhíva földnépét a hűtlennek nevezett nemesség kiirtására s a kiáltás nem volt pusztaszó; néhány nap alatt vérben lángban állt az ország; a kastélyok felgyújtattak, uraikat lemészárolták, s a vad düh letörölt mindent, a mit *fényest* talált maga előtt.

Maga Dózsa, „a szentelt kereszthat fejedelme” mint magát nevezte, öt részre osztva seregét, egyet Pest alatt hagyott Szaleres Ambrus pesti polgár vezérlete alatt, másikat leküldé Lőrincz pappal a Bácskába, Barnabás

papot Egerbe, ő maga Szegednek indult testvére Geróvel; a budai várból láthatták az egybegyűlt urak: merre jár, a felgyújtott paloták lángjáról az égen.

– Mit tegyünk? kiáltanak kétségbeesve, a király, a cardinal és a főurak, senki sem talált tanácsot. Külföldre kellene menni segélyért.

Ekkor elszégyenlé magát a hősök egyik ivadéka Bornemissza János s kivonva kardját, felkiálta.

– „Nyomorultul fogunk a segélyért? kiáltozni, mi-dőn fejünk fölött ég a ház? nem tudjuk-e magunk többé forgatni a kardot? Nincs itt idő tanácskozni, hanem cselekedni. Rögtön parancsot keli adni az erdély vajdának, hogy hadaival jöjjön szem közt a lázadók fővezérére; addig mi megharczolunk ezekkel itt: most mutassa meg, a ki nemes, hogy megérdemelte címerét!”

Bornemissza elhatározott szavai megmentek a du-nántúli nemességet. Battyányi Ferencz és Móre László összegyűjték bandériumaikat s kivonultak a Rákoson álló kuruczokra (a „crux”ról nevezték őket így).

A lázadók csatarendben fogadták őket. Bornemissza elébb felszólítást intézett hozzájuk, hogy a király kegyelmére tegyék le a fegyvert! Maga Ambrus vezér megadta magát kevesed magával; de a többi harczot ordított s vezértelenül megütközött a nemességgel. Néhány óra alatt szét volt verve az egész rendetlen had s futott ki merre látott.

Budán törvényt láttak a fogollyá estek fölött s levágott orral és fülekkel bocsáták el, a kinek a fejét meghagyták.

A megcsúfított arczú béna kuruczok látása még nagyobb dühre lázzítá Dózsa hadait s most már az egész pórság fegyvert ragadt, sőt Marmarosban a köz-

nemesség is a lázadókhoz csapott s segített a főurak várait lerontani.

A pórvezér hatalma nagyobbra nőtt már, mint a királyé. Ulászló csak fejét csóválta, a cardinal pedig mit tehetett egyebet, mint hogy az egész történetet versekbe szedte, de rosszakba.

Míg az egyes csapatok Eger és Várad alatt a főnemesek apróbb dandáiraival harczoltak, azalatt Dózsa György Szeged városát vítta. De a jó szegedi nép, mellynek, valamint az egész tiszántúli vidéknek földműves osztálya sokkal míveltebb, szorgalmasabb és gazdagabb a többinél, nem is volt soha úri kénynek annyira kitéve; egész erejével eltenállott a lázadó hadnak, s Dózsa jobbnak találta átkelni a Tiszán s Csanád ellen fordulni.

Csáky Miklós csanádi püspök volt a város ura; a temesi bán, Bátorj István megtudva a püspök veszélyét sietve jött segélyére, s sikerült vele egyesülnie, mi előtt Dózsa körülrárhatta volna a várost.

Dózsa megkezdé a harczot a vitéz főurakkal; korán reggeltől késő estig tartott az, egy felől a kard más felől a kasza és a cséphadaró végzé a halál munkáit s változó szerencse, egyenlő vitézség mellett harczolt a magyar a magyar ellen, a nélkül hogy jobbra vagy balra dülne a diadal.

Este felé sikerült Dózsának a püspök seregét megkerülni s már aprította a kasza a bomló rendeket, midőn közbeszóltak a vár ágyúi, soronkint seperve a kaszás hadat; a harczy koczka megfordult egyszerre, Barnabás pap megfutott paskolt hadaival, Bátorj István Utána; a nehéz lovasság vérben gázolva üldözé a futókat a Tisza füzes mocsárjai közé; a nap munkája be volt végezve. Ekkor egyszerre mintha a földből támodnának elő, jobb-

ról balról új csapatok rohannak elő a fűzerdőkben Bátor lovasságára. Dózsa György áll előtte válogatott hadaival. A nemesség kelepczébe van csalva. Bátor megsebesítve esik le lováról, szerencséjére mellette harczoló társainak hullái eltakarják, a püspök fut, kevesed magával a fellegvárba menekszik, a harczhad elfoglalja a várost, leöldöklí a főurakat, s templomot, oltárt kirabol.

Bátor az éj sötétében a Maros partjára menekült, ott egy csatából elszabadult lóra talált, azon átúszatta a Marost s szerencsésen megérkezett Temesvárra. De a püspök, midőn éjjel kiszökve a várból egy csónakon a Maroson felfelé evezett, a kuruczoktól elfogatott, s azok püspöki öltözetében rettentő kínok közt végezők ki. Megölettek a vele volt főurak is Telegdy, Dóczy, Ravaszdy; Zólyomi Miklós várkastélyába menekült, de utána ment Lőrincz pap s rágyújtá a kastélyt s úgy nézte nagy diadallal mint ég benne az öreg dalia három testvérével s azoknak családjaival.

E diadal után kimondá György, hogy az országot újra fogja rendelni. A nép közt csak két rend legyen: polgár és paraszt, azok is egymással egyenlők, minden vagyon közös; a papok is mind egyenlők egymás között.

Még azonban egy erős vár sem volt kezében s addig korán volt hatalomról álmodozni. Temesvárt akará legelőbb bevenni. De azt Bátor védte s az ostromágyúk ellen nem használt a kurucok haragja.

Ekkor Dózsanak egy merész gondolatja támadt: a város mellett folyik el a Ternes és a Béga; a kuruczvezér elkezdett előbb nagy töltéseket hányatni a város körül, olly magasra, hogy a vár bástyáin túl emelkedjenek; akkor neki állítá embereit a két folyamnak, hogy levert karókkal és rőzsékkal zárják el a vízfolyását. Ki akarta

öntetni Temesvárból a benn levőket. Az óriási munka már gyorsan haladt előre, a roppant munkás nép erőfeszítése lehetővé tette a képtelen eszmét, s Bátorly már a védhetlen végveszélyt látta közelíteni, a midőn végre megérkezék az erdélyi vajda Zápolya János.

Jöttének hírére hirtelen rendbeszedé hadait György, ki épen lakomájától kelt föl s bortól hevülten szemközt ment a vajdára, ő maga vezeté a derékhadat, a jobb szárnyat testvére Gerő, a balt Lőrincz pap. Amott Zápolya állt a középén, két szárnyon Bánfly Jakab és Kis-Márjássy Lukács.

Az ütközet elkeseredett volt. Egy felől az aranyos, ezüstös fegyverzetű urak, másfelől a rongyos, marczona kuruczok, mind egyenlő boszúvágytól lelkesülve; egymás ellen sokáig víttak a győzelemért, az életért, a jövőért. Egy billenése a sorsnak jobbra vagy balra s egyik vagy másik osztálya a népnek századokra elbukott. A csata közepén előnyomuló nehéz lovasság ketté tőré a kuruczok hadtömegét; Dózsa mellől elhullottak már hívei, ő egyedül harczol még, s oda veti magát, hol legbiztosabbnak hiszi a halált, de pánczélja nem engedi, hogy halálos sebet kapjon, egy erdélyi nemes, Petrovics Péter átnyalabolja derekát s leveti lováról, ott megkötözik és élve viszik Zápolya elé.

Itt találkozott György testvérével Gerővel, és negyven alvezérével, kiket a halál megkímélt. Csak azt kérte Zápolyától, hogy testvére iránt legyen kegyelmes, mert az kényszerítve jött vele a harczba.

Azt Zápolya egyszerűen lefejezteté. A többieket tizen-négy napig éhezetteté, akkor előhozatta őket, harmincz egyen meghaltak közülök éhen. A megmaradt kilencz szemei előtt borzasztó látvány állott. Egy megtüzesített

vas trónban ült Dózsa György, fejében izzó vas korona, testét forró zsírral öntözik végig a cigány hóhérok, s tüzes fogókkal csipkedik.

Ekkor Zápolya azt parancsolá a kilencz kiéhezett fogolynak, hogy egyék még vezérük összesütögetett húsát. Hárman undorral tagadták meg az engedelmességet s inkább karóba hagyták magukat húzni, hatan neki indultak fogaikkal széttépni vezérüket.

Dózsa még élt. Az egész kínzás alatt egy jajkiáltás, egy szisszenés nem hagyta el ajkát, némán ült az izzó vas trónon és szemeit nem hunyorítá.

Midőn hat társa elkezdé fogaival tépni, elmosolyodva monda:

– *„Úgy látom, hogy nem harcssosokat neveltem, hanem kutyákat”*

Így halt meg, halála perczében sem hunyva le szemeit. Lassankint korommá, hamuvá vált, mindig ugyan azon vonások arczán.

Zápolya ekkor volt huszonhét éves, midőn e minden keleti tyrannak becsületére való kínhalál eszméjét kigondolta.

A zendülők többi csapatjai még azután verekedtek egyideig különvált tömegekben s egyenkint legyőzve elnyomatott a lázzadás.

Hetvenezer lélekbe került e harc az országnak.

Mennyivel jobb lett volna ez áldozatot a haza jó-voltáért tenni, a legközelebbi napok bebizonyíták, midőn Zápolya Varnó vára ellen indult, magával vivén Belgrádból az ostromágyukat, s ott Bali Bég Szendrői basától úgy megveretett, hogy minden ágyúút ott veszté.

A legyőzött, levert parasztság sorsa pedig ezentúl még nyomorúságosabb lett. Rabszolgákká tétettek, uraik

földéhez köttetve, mellyről elköltözniök megtiltatott, kizárattak minden hivatalból még a falusi bíróságból is, s póreredetű papnak semmi magasabb állomást nem lehetett elfoglalni.

Így vétkezett a magyar nemesség – saját maga ellen. A helyett, hogy a földművesosztály neveléséről gondoskodva, benne hatalmas alapját vetette volna meg a nemzetnek, összetörte azt, és midőn mindent csinálhattott volna belőle, azon volt, hogy rosszabbá tegye a semminél.

Háromszáz évig sajtott az a seb, mit a nemzet az által önmagán ütött.

MÁSODIK LAJOS

Ulászló bevégzé jámbor életet, Nyugodt lélekkel hunyta le szemeit, ő nem ártott soha senkinek, legkevésbé ellenségeinek.

Fia, második Lajos, Magyarország legszerencsétlenebb királya, anyja halála után született, úgy vágták őt ki anyja testéből s több hetekig fél vágott állatok meleg békéjébe takargaták, míg gyenge teste hozzá szokott a külvevegőhöz.

Két éves volt, midőn megkoronáztatott, tizenegy, midőn megházasodott és húsz éves korában már tiszta ős volt. Érett a halálra.

Ifjú korát megmérgezésé fivelő rokona Brandenburgi György, könnyelmű gyönyörök vágyaival töltve el a hajlékony kedélyt.

A főurak úgy tekintek, mint biztos martalékot, kit egymás kezéből kiragadozni a legnagyobb bölcsesség, s midőn megérett a halálra, akkor elhagyták veszni, hideg vérrel, a hazával együtt.

Mert nem az a szomorú, hogy egy gyöngé lelkű, gyermek eszű fejedelem megcsalatik, hanem az, hogy akadnak alattvalói, a kik megcsalására készek.

Igen eleven példát jegyzett fel a történet erről. Lajos épen úgy meg volt szorulva örökké, mint apja Ulászló, úgy hogy kölcsön kért bort ivott saját asztalánál, a hogy életét tengethesse, kénytelen volt ezüstneműit elzálogosítani; az ország kincstára, Szerencsés Imre áttért zsidó, kezei közt, fenéig üres volt; a végvárakból segílyt sürgettek, és pénzt nem adott senki, ekkor hirtelen meghal Erneszt érsek s gyonyait az országra hagyja.

E hagyományába tartozott jószágai gondnoka negyvenezer arany forinttal. E gondnoknak volt egy igen ügyes sólyom madara. Lajos meglátta a madarat s kérte az embert hogy adja neki. Ez nem szabott egyéb föltételt a sólyoméért, mint elegendését azon negyvenezer arany-nak, mellyel a kincstárba tartozik. És Lajos oda ajándékozta azt a sólyom madárért. Héj be sok szép nemes vérbe került az a sólyom madár.

Ha csak egy igaz hazafi lett volna a király mellett, nem ilyen tényeket jegyzett volna fel róla a történet!

SZELIM FOGADÁSA.

Midőn Szelim szultán Persia ellen harczolt, fogadást tőn Allahnak, hogy ha öt győzelemre segített, három nagyszerű templomot építtet neki: egyet Jerusalemben, másikat Budán, harmadikat Romában.

A keresztyén világ titkos borzalommal hallá e fogadását a diadalmas szultánnak s reszkettek attól Budán, és Romában.

Azonban Szelim meghalt, utána fia ült a trónra Szolimán. Gyászos emlékü név a magyarok előtt.

Ámde Budán örömnepet ültek, midőn Szelim halálát meghallak, ő tehát nem teljesíté fogadását s fia Szolimán újabb békét ajánlva küldé követét Berghám béget Lajoshoz.

A magyar kormány urak bölcsességet találtak abban, hogy ne adjanak választ a követnek; meghurczolták azt mindenfelé az országban, a merre a király járt, s az ozmánok becsapásnak hírére, minden népjog meggy átázásával, meggyilkolák a követet s beleveték őt a tatai halastóba.

Saját maguk idézték föl a Nemezist.

Ekkor Szolimán megesküvék, hogy apja fogadását ő fogja végrehajtani.

És azzal elkezdődtek rajtunk a sors csapásai, a mikben az a legszomorúbb, hogy megvoltagek érdemelve.

A SZABÁCSI HŐSÖK.

Háromszázezer emberrel állt Szolimán Adrinápolyban, midőn még a magyar királynak háromszáz embere sem volt Budán.

A követek meggyilkolása elég ok volt bármely időben a háborúra, mert a követ nemzetét és uralkodóját képviseli.

Két vár őrizte a Duna túlszabácsi partján Magyarhon határát, Belgrád és Szabács; hatalmas két erősség, miknek falai alatt sok magyar és török bajnok kezdé dicsőségét, vagy végezte életét.

E két várnak kelle legerősebb elesni.

Belgrád védelme nagyon meggyengült, mióta Zápolya elveszte nyílt csatában a vár öreg ágyúit, „még rosszabbul állt Szabács. A fellegrád, mit egykor Mátyás ellen négyezer janicsár védett, most hétszáz harcosra volt bízva; sem lőpor, sem ágyú, sem eleség a védelemre.

A jobb érzelmi főurak megtudva a fenyegetett várak állapotját, hirtelen pénzt gyűjtöttek a felszerelésre, de a pénz Szerencsés Imre kezébe került s sohasem jutott egy fillér is abból a haza védelmére.

Ezek az emberek képesek voltak még a fegyvert is elloponi a magát védni akaró nemzettől. A szabácsiak magukra hagyattak s midőn Achmet basa húszezer emberrel megjelent falai alatt, jól tudták, hogy senki sem fogja őket felszabadítani.

Ekkor vezérük Logody Simon megeskete őket, hogy nem fogják magukat megadni, a míg egy ember él.

Achmet véres ostrom után jutott a bástyák birtokába, a vitéz védőknek könnyű lett volna ekkor a Dunán átmenekülniök, de nem mozdultak kelekből, ott várták be elleneket a piacon, s vitézi, dicső viadalban elhullottak, elvérzettek a hazáért, meg nem adta magát egy is.

Óh, szép és magasztos tettekben soha sem volt szegény e nemzet története, de azokat most csak a csatamezőn keressétek; mert a mik az időszerint az országgyűlésekben s a főúri termekben történtek, azok neve gyalázat és örültség.

ÚR NÉLKÜLI URALKODÁS.

Magyarhon olygarchái czélt értek. Választottak aeaguknak olyan királyt, a kit ők igazgattak; a két gyenge fejedelem alatt mindenki azt cselekedte, amit akart s a főurak egymással harczoltak, sanyargatták a népet, kigúnyolták a törvényt, viseltek hadat, ha nekik tetszet, otthon maradtak, mikor szükség volt rájuk.

A Fuggerek, és Szerencsés Imre kincseket halmoztak fel a közjövedelmekből s a király maga szegény volt.

Harmincz országgyűlésen kötetekre menő törvényeket hoztak, de azokat nem tartotta senki. A főnemesség kiont karddal állt a köznemesi renddel szemben s azok tömeges rohammal csikarták ki a mágnások és praelatusok kezéből a kért engedélyeket, miket azok ismét visszavettek: a bácsi, rákosi és hatvani országgyűlések legszomorúbb képeit mutatják az általános szétbomlásnak.

És a nőttön nevelkedő veszély közepett, mintha legnagyobb öröm volna az országban, hegyen völgyön lako-

dalom állt az ország előkelőinek, úgy hogy egykorú történészek azt mondák, hogy nagyobb Vigassággal nem közelített egy nemzet végpusztulásához, mint a magyar. A zászlós urak, a tartományok kormányzói, olly adót szedtek a néptől, minőt soha semmi török basa nem vett harácsul; maga Zápolya a székelyeket kirabolta, csalta, szép nőiket, szüzeiket elragadá, s ha valaki panaszra ment ellene a királyhoz, azt megölette, úgy hogy egyszer dölyfösen azt monda, hogy a ki ellene panaszra akar menni, annak két feje legyen; egy a mit odamenőben, másik, mit visszajövet elveszthessen. Egy időben kihirdeté, hogy a népség egy nyolczada hadba menjen. A székelyek a felfegyverzésre százezer aranyat adtak össze. Zápolya elvette tőlük a pénzt, hogy majd ő szerez érte fegyvereket, s akkor aztán megmondá, hogy nem lesz a háborúból semmi. A pénz kellett neki magának. Valóban nem igen hízelgő a magyar főurakra nézve, hogy a míg ők voltak kormányzói Erdélynek, száznolczvanezer székely vándorolt a török uralom alatt álló Moldvába. Ez az ő megbocsáthatlan vétkük.

Illy helyetlen nem csodálhatni, ha a nép és köznemesség a külellenség helyett, csak belső bajának súlyát érezte.

Végre a megsúlyosodott veszély elhárítására a rákosi országgyűlésen elhatározott, hogy a következő év Szent János napjára az összes fő- és köznemesség személyesen fegyverben, lovon jelenjen meg a Hatvanon tartandó országgyűlésen; a ki elmarad, fejét és vagyonait veszítse s családja száljon a pór rendbe alá.

BELGRÁD ELESTE.

Szendrő, Zimony, Zalánkemén falai egymás után omlottak le Szabács eleste után. Nem volt már hátra egyéb, mint Nándorfejérvár maga. A büszke Nándor, annyi dicsőség tanúja, e hatalmas emléke a nemzeti nagylétnek, ez is roskadozóban volt már. Nem a nemzet hatalma, csak falainak ereje tartá még. Both Balázs, Oláh János és Móré Mihály voltak benn a kapitányok, alig négyszáz magyar harczos a védősereg.

Harmincz napig lötték Szolimán ágyúi a falakat. Lajos király Mohács alól hallgatta az ágyúdörgést; nem siethetett a vár felszabadítására; a vajdák, bánok, érsekek nem hozták el az ígért segílyt, alig pár ezer ember volt kezénél.

Végre két szökevény rácz elárula Szolimánnak, hol leggyengébbek a vár falai s a Duna szigetre felvont üteg ledönté a tornyokat, mik azt a víz felől védték.

A magyarság utolsó lehelletig védte a várat; de az alatt a bennlevő ráczok, áruló módra nyilakra kötött czédulákat lövöldöztek ki a törökhöz, mellyben felajánlák a várat. Both Balázs és Oláh csak akkor tudák meg az árulást, midőn a törökök válasza visszaérkezett rá.

A magyarok undorral fordultak el az ajánlattól, de Móré, a főparancsnok egyetértett az árulókkal és az ellenséggel, s ő maga ment a nagy úr táborába, a várfeladás feltételeit megkötni. Daczára a megpecsételt kötésnek, a magyar őrség, midőn kijött a várból, az utolsó emberig levágatott; még is szebb sors, mint az árulóké, mert azokat

elvitték fogságra messze Ázsiába. Soha sem látták ők Belgrádot többé.

Így dőlt le az oszlop, melly az épületet tartá; nem sokára utána omlott az is.

A RÁKOSI ORSZÁGGYŰLÉS.

Míg a széleken egyik bástya a másik után omlott le, azalatt nagy zivatar készült idebenn. A köznemesség rendéi felgyűltek a Rákos mezőre s karddal kezükben követelték, hogy a király büntesse meg az országot rabló kincstárnokot Fortunatust.

Lajos tanácsnokai sokáig tartották kitérő feleletekkel a zúgolódó rendeket; mialatt történt, hogy egy nemes apród, Lajos udvarából elcsent egy czifra fabábot, mit az udvarhölgyek készítettek a lengyel királyfi számára s azt a Rákosra kivitte: *„Íme, kiáltanak a nemes urak, felmutatva az aranyos bábót; – ilyen katonákat készítenek az udvarban a közelgető ellenség ellen; míg mi a hadseregek állítását sürgetjük, ók odabenn aranyos bábokat öltöztetnek!”*

A királynak veszélyes volt többé vonakodni. Meg kellett jelennie az országgyűlésen, hol nagy tisztelettel fogadták s a nemesség szónoka Verböczy István, előadá a rendek panaszait s ígérte, hogy azokat megorvosolja.

De egy praelatus, egy mágnás sem jelent meg az országgyűlésen.

Ekkor tehát a nemesség elhatározá, hogy lefoglalja önhatalmúlag a papi tizedet s azt fordítja a had költségeire s megtartandja a Hatvanra kitűzött országgyűlést, s mi-

dön tanácsurak azt nem akarták megengedni, rögtön megindultak mindnyájan Hatvanra.

Az ország belsejében kész volt a zűrzavar. A pórság már levolt gázolva, most meg a köznemesség támadt fel a főrend ellen s hogy még ez se legyen elég, az országprímás, Szálkán Gergely, és Frangepán Kristóf, a királyi tanácsban úgy összezördültek; hogy az érsek belekapott a gróf szakállába, ez pedig ököllet üté arczul a főpapot s csak a király közbejövetele választá őket szét. A királyi palota előtt pedig Bornemisza és Battyányi emberei összevesztek a zsákmányon s véres verekedést kezdtek, míg a nép Fortunatus házát kirabolta és lerontá.

A HATVANI ORSZÁGGYŰLÉS.

Daczára a főrend tiltakozásának, hogy senki a hatvani gyűlésen megjelenni ne merészkedjék, tizennégy ezer lovas nemes gyűlt ott össze., a mennyi IV. Béla óta nem volt egy országgyűlésen.

A királyt nem tarthaták vissza tanácsosai; elhatározá magát, hogy ő is megjelenik a gyűlésen.

A roppant népség előtt, melly e helyen összegyűlt, szót emelt Verbőczy a királyhoz lelkesen, bátran előadva, hogy a veszély magva, melly az országot fenyegeti, nem a nemzetben van, hanem vezetőiben. A nemzet most is vitéz, bátor és áldozatkész s ha a király leteszi hűtlen főhivatalnokait, megfogja őt védeni s visszavívja az ország vesztett dicsőségét.

A nemesség általános felkiáltással erősíté, hogy a mit Verbőczy mondott, az mindnyájuk gondolatja.

A királlyal jött nádor, primas és országbíró menteni akarták magukat, a tömeg lemennydörögte őket, egyiknek csizmadia eredetét, másiknak marhabőrrel kereskedését, harmadiknak tizenhat szeretőjét hányták szemére; azok még azon éjjel visszaszöktek Budára.

A nemesség azt sem várta, hogy letéessenek hivatalaikból, hanem egyszerre vállaira emelé Verbőczyt és kikiáltá nádornak.

Lajos jónak látta a választást szentesíteni. Verbőczy vonakodott elfogadni e megtisztelést, de a király parancsolta azt, s az egyszerű köznemes elfoglalá a főhelyet a trón jobb oldalán.

E lelkesedésében a nemesség, hadi adóban minden portától egy aranyat szavazott meg a királynak, egy negyedet a nádornak. Verbőczy az ötét illető részt a királynénak kívánta adatni.

Ez volt a hatvani gyűlés eredménye.

A KALANDOS URAK.

Sok megmagyarázhatlan dolog történt az utolsó években, a mikről egyedül a Zápolyapárt adhat számot

E nagyravágyó ifjat gyermek kora óta háborgaták az uralkodás álmai. A sűrű belzavarok, a nemzeti elbénulás, nagy részint az ő művei voltak, örömet látta volna összetörve a hazát, hogy annak egy széttört darabja az övé lehessen.

Leghatalmasabb ellensége volt Bátorj István, a nádor. Ennék megbuktatására használta fel Verbőczyt.

Későn látta be a köznemesség, hogy a hatvani gyűlés, csak Zápolya terveit mozdítá elő.

Ekkor egy társulat keletkezett; fő és köznemések egyesültek egy közcélra, az országot megmenteni, a király tekintélyét megszilárdítani, kibékíteni a nemesi rendeket és meghiúsítani minden uraskodó törekvést.

E társulat tagjai nevezték magukat *Kalandosoknak*, nem a *kalandor* szóból, hanem *calendae-től*, a hónapok bizonyos napjain levén összejövételök. *

Verbőczy későn vette észre, hogy csak zsámolyul szolgált Zápolyának s sietett letenni hivatalát, a kalandosok befolyása újra visszahelyezé abba Bátoryt.

Verbőczy a Rákoson tartott országgyűlésen számtizetett, miután Ítéletét szökésével megelőzte.

E gyűlésen ismét túlsúlyra kezdett vergődni a mágások befolyása s határozataik ismét a király hatalmát gyöngíték, de midőn a határozatokat a király elé terjeszték, az erős lelkű királyné ki vévé Lajos kezéből a tollat s keresztül húzva az írást, aláírta:

„Egy király, egy úr!”

A rendek bámultak, de meg kellett rajta nyugodniok.

Bár tudott volna úr lenni a király.

Nagyon jellemzi az ekkori idöket, hogy midőn legkevesebbet hajtottak az igazságra az egész országban, épen akkor bízták meg Verbőczyt a rendek, a magyar törvények összegyűjtésével. A teljes anarchia napjaiban született meg a híres hármastörvénykönyv (Tripartitum juris hungarici).

Legum copia, justitiae inopia: mond egy régi magyar példabeszéd.

AZ UTOLSÓ ÉVEK.

1524,- 1525,- 1526.

Miért nevezem ezeket utolsó éveinknek, azt majd megolvashatjátok.

Jön a török! E kiáltás hangzott már éveken át az Aldunáról. Ki fogja védelmezni a hazát?

Szomorú elnézni, mint iparkodott lerázni nyakáról. mindenik rend a haza védelmét, mint kellelten terhet.

Hol volt a nép, mellyel Mátyás három országot legyőzött, hol voltak a hősök, a vitéz feketesereg?

A hősök sírban feküdtek már s a feketesereg, miután zsoldjával adós maradt az ország, lett rablóhad, maga az ősz Kinisi volt kénytelen kiirtásukra felkelni, kiverte őket az országból, úgy veszték el egyenkint, idegen hazákban üldöztetve, nyomorúan.

A királynak annyi hada sem volt, hogy végvárait örökkel elláthassa.

Utoljára már annyira jutott, hogy Bolgár Tamás cigány vajdát, huszonöt sátorallja cigánnyal vette ol-talmába, kik számára fegyvereket készítsenek, mert a zászlós urak fényes bandériumai nem arra valók voltak, hogy a csatatéren bepiszkolják tarka saruikat.

Az országgyűlések megszavazták a hadi adót, a szegény nép be is fizette azt, de a főhivatalnokok kezeiben úgy elolvadt a pénz, hogy soha annak a király egy tized-részét sem látta.

Az 1524-ik év tavaszán áttört Ferhát bég a Száván a Szerémségbe tizenhatezer emberrel: de Tomory, a hős

érsek, hirtelen összegyűjtött hadaival visszaverte, s miután Battyányi a török háta mögött elégette a csónakokat, az egész sereg ott veszett.

Következő évben Frangepán Kristóf verte meg a Jajcza várát vívó török hadat, maga a vezér Usref is elesett.

Mind e diadalok csak vég fellobbanásai voltak a kihamvadó lángnak.

1526-ik év elején jött menekülve a török udvarból Bakács Pál, szerb bojár a királyhoz, ki felfedezte előtte Szolimán hadi terveit Magyarország ellen. A divánban elhatározott, hogy Budát el kell foglalni.

És Budán akkor tánczoltak legjobban az ország nagyjai s muzsikáltatták magukat, mintha mondták volna: együnk igyünk, hisz holnap úgy is meghalunk!

Semmi sem volt olly megdöbbenő jelenség, mint az, hogy míg a magyarok úgy vigadtak és úgy czivakodtak, mintha kívül semmi baj sem volna, addig szomszédjaik rettentek meg a véstől, melly rájuk közelgett; a lengyel király békére akarta bírni Szolimánt, Clemens pápa Europa minden fejedelmét sürgeté, hogy segítsenek megmenteni Magyarországot, s Henrik, angol király távol Albionból, küldött Lajosnak nagy mennyiségű pénzt, hadakat gyűjteni. Csak a magyarok maguk nem látták, hogy mi vár reájuk?

A nemes ifjak Budán *török fejekre* koczkáztak, miket a legközelebb harcban fognak levagdalni. Azt állíták, hogy *gyűrűs ökleikkel agyon fogják nemi a rongy janicsár hadat.*

Egyszer azután jön a hír, hogy Szolimán háromszázezer emberrel áll az ország határán.

A millyen nagy volt a bizakodás, egyszerre akkora

lett a csüggedés a rémhírre; a kérkedők eltűntek, csak az igazi bátrak maradtak helyben.

Idegen segélyre várni már késő volt, önerejére volt szorulva a nemzet.

Hirtelen összegyűjték a templomok aranyát, ezüstjét, pénzt verettek belőle, meghordozták az országban a véres kardot, csatára híva föl a nemzet férfiai. De azok nem mozdultak. A főurak a legújabb törvényzikkekre ütöttek kezükkel; melly őket felszabadítja a haza védelmétől. Nem tartoztak vele. Minek tették volna.

Midőn Szolimán Szent Demeternél átkelt a Száván kétszázezer emberrel, még akkor Tomorynak nem volt több fegyverese ezerötszáznál.

Julius 2-ra volt kitűzve a határidő, mellyen az ország összes haderejének meg kelle jelenni Tolna alatt, és ezen a napon még egyetlenegy ember sem volt Tolna síkjain a hadseregből.

Szolimán pedig már ostromolta Péterváradot s a vár, utolsó a határ bástyák közül, tíz napnál tovább nem tarthatta magát.

Tomory irt a királynak, hogy vagy küldjön tízezer embert, vagy kössön békét Szolimánnal. A békéről halani sem akartak az urak, de Tomorynak sem küldtek segélyt, pedig Zápolyának negyvenezer embere volt Erdélyben.

Közel volt már az utolsó óra!

A MOHÁCSI VÉSZ NAP.

Szegény fiatal király!

Alig húsz éves volt még, midőn már meg voltak hajfurtei őszülve. Nem csoda, olly időket, mint ő, soha egy fejedelem sem élt keresztül; nagyobb martyrja nem volt nemzetének senki, mint ő.

Midőn országa határán kétszázezer emberrel betört vad ellene, és ő híjába kért, könyörgött segílyt nemzetétől; végre maga indult meg a roppant had ellen és nem voltak körülle többen négyezer vitéznel.

A Csepel szigetén elbúcsúzott ifjú szép nejétől. Jjtolsó búcsúja volt az; úgy vonult Tolnára, bizonyos halálával szembe.

Lassankint gyülekeztek a közel levő főurak bandériumai Tolna alá; eljött Tomory Pál, a hős érsek, és az ifjú Zápolya György; csak a leghatalmasabb, a legnehezebben várt Zápolya János késett útjában. Semmi sem mossa le a nagyravágyó vajdáról az utókor gyanúját, hogy készakarva késett el a csatatérről.

Mintegy húszezer ember lehetett már együtt, midőn eszükbe jutott az uraknak, hogy vezér is kellene. Hová süllyedt a hadvezetési erény a magyarnál, eléggé mutatja az, hogy az ország főhadseregének élére, minthogy senki sem volt képes azt csatarendbe felállítani; egy papnak kellett állani. Tomory Pál volt az, kit akarata ellen választottak meg, az ifjú Zápolya Györggyel együtt, a hadsereg vezéréül.

A nyugtalan had nem akart várni az útban levő seregek megérkeztére, mikkel a magyar sereg könnyen

nyolczvanezer főre szaporodhatott volna s kétségessé teendé a sors kimenetelét. Lärmásan sürgetek a hadnagyk, hogy vezessék őket az ellenségre s a fővezérek nem voltak képesek a csata kikerülésére beszélni őket.

Előre kelle menni.

Fél mérföldnyire Mohács alatt ütötték fel a király táborát, ott várták be csatakészen az ellenséget.

Szolimán ezalatt hirtelen átkelt a Dunán s Augustus 26-kán ott állt meg két mérföldnyire a magyar tábornól.

Most már késő lett volna egyébre gondolni, mint a csatára, a török lovasság előtt visszavonulásra gondolni sem lehetett.

Kétszázezer harczosa volt a szultánnak háromszáz ágyúval, csak huszonhétezer vitéze a magyar királynak és nyolczvan ágyúja.

Midőn csatarendbe állíták őket; a víg Perényi Ferencz, nagyváradi püspök, végzetes tréfával monda a főuraknak: *„tehát ma huszonhatezer magyar fog az igaz hitért martyr halált halni; Broderics lehetne hozzánk annyi jóval, – ő ismerős Romában, – hogy neveztetne ki bennünket szentekké”*

Két nap múlt el a szemben álló ellenség csatározásai között. Augustus huszonnyolczadikán a lengyel Gnojczky azon tanácsot adta, hogy szekérsánczot kellene vonni a tábor körül, s a jelen volt oláh urak állíták, hogy az ozmán ellen ez igen sikeres védelem.

A magyarok még azt is visszautasíták, csak a nyílt síkon akartak harczolni.

Végre eljött a kitűzött nap. Augustus huszonkilencedikén megindultak a magyar seregek a Mohács alatti mezőre, vígan, csatakészen.

Erre megindult lassan az egész török sereg, közegett a szultán maga, testőreitől körülvéve.

Ekkor feltették Lajos fejére az ezüst sisakot; a körülé állók elborzadva látták, hogy a király arcza e perczen halálsápadtá lett.

A trombiták megharsantak mindkét felől, a törökök százezreinek „Allah” ordítása elnyelé a magyar nép „Jézus” jelszavát s a két tábor egymásba omlott.

A harcz dühödt volt és elkeserült. Tomory mindentűt jelen. Egy órai hős harczolás után, elkezd hátrálni a roppant török sereg a kis magyar had előtt, majd hanyatt homlok rohan Földvár felé.

– Utána, a diadal miénk! kiált Tomory és rohan Zápolyával a futók után; Bátorly András magával ragadja a királyt az üldözés viharába.

Ekkor egyszerre szétoszlanak a futók s az üldöző tömegre háromszáz ágyú okádja irtó tekéit.

Az első lövésre le hull Tomory és Zápolya György, a sereg hősei, kik legelől voltak a harezban. Az utánuk jövőket húszezer janicsárból felállított érczfal fogadja.

A diadalordítás egyszerre halálkiáltássá válik: a bátrak még egy rohamot próbálnak az ágyúk ellen, már közel jutottak hozzájuk, midőn Drághfy is elesik az országzászlójával. Híjába küzd Battványi és Tahy a két szárnyon, a derék sereg halva fekszik már: fut a ki még futhat. Egy hirtelen támadt zivataros felhőszakadás vet véget a csatának, mellyben a magyar nemzet virága elhullott.

Ez drága nap volt: János fővétele napján a magyar nemzet fővétele lön: hét főpap, huszonnyolcz főnemes, ötszáz hivatalbeli úr, s huszonkétezer nemes veszett el ezen a napon, hőshálállal, szomorú halállal.

Elveszett maga a király is. A végveszély pillanatában apródjai Czetricz és Trepka kiragadák a csatamezőről s futottak vele az omló zápor oltalma alatt. Egy kisdéd patakon kellett keresztül usztatniok, a Csele erény, melly most a fellegszakadástól megáradt: a király neki ugratott a háborgó víznek, de lova visszabukott a magas partról, maga alá temetve lovagját s belefojtva a vízbe.

Így bukott a magyar az önásta sírba.

Zápolya negyvenezer emberével alig tizennégy mérföldnyi távolban, Szegeden, hallgatá az ágyuk dörgését, mellyek honának elenyésztét hirdeték.

Tizenegy nap múlva Budán volt Szolimán.

Már Bécs ellen készült, midőn hírül véné, hogy Ázsiában Kalendor bég fellázadt ellene s azzal végig vezetve pusztító hadait a Duna és Tisza közén, visszatért Törökországba.

Két hónap múlva találták meg a király hulláját a Cselepataokban s eltemetek őseihez a székesfehérvári sírboltban, ez volt az utolsó királya a magyaroknak, a ki az Árpádok végnyugalmi helyére tétetett.

A többi halottakat, kik a mohácsi vérmezőn elestek, egy derék honleány saját költségén temetteté el. Neve Kanisai Dorottya, özvegy Perényiné. Megérdemli, hogy följegyeztessék emléke, ki a magyar nemzet sírját behantolá.